

Nij Frisia

Tydskrift foar Fryske Striid en Skriftekennisse

JIERGONG LXIV, nûmer 4

desimber 2015

ISSN 2352-8958

JUBILEUMNûMER

Hûndert jier
Jongfryske Mienskip

Ynhâld

- 3   Snipers: ‘Om mei te begjinnen’
         Gerben Abma
- 4   100 jier ‘Jongfryske Mienskip’
         Chris van Hes
- 5   Kalma’s stimme fan de Noardsee
         Sjoerd Grienhûf
- 9   De Wrâld en Kalma
         Gerben Abma
- 17   Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (I): 1915-1945
         Sytze T. Hiemstra
- 46   Kalma: twa fragminten
         Cornelis van der Wal
- 47   Kristen-Fries en Jongfries: KFS-jongerein yn de JFM (1916-1920)
         Jan Popkema
- 59   Twa gedichten fan Kalma en Jousma
         Gerben Abma
- 61   Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (II): 1945-1975
         Sytze T. Hiemstra
- 91   Douwe Kalma en de oersetting fan de *Sonnetten* fan William Shakespeare
         Eric Hoekstra
- 97   De skiednisopfetting fan Douwe Kalma
         Kerst Huisman
- 103   Oantinkens oan Douwe Kalma
         Bertus Jans Postma
- 105   Douwe Kalma, de Mienskip en de Polityk
         Gjalt Zondergeld
- 119   Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (III): 1975-2015
         Sytze T. Hiemstra

Snipers

‘Om mei te begjinnen’

In earefrissel foar **Douwe Kalma** (1896-1953) en foar guon oan him besibbe geasten. In

oantinken, in erkenning en in oantrún. In mannich meiwurkers hawwe yn de neifolgjende siden har bêst dien om in bewyske fan benammen Kalma's kinnen en dwaan, fan wat de man úteinset, oeral helle, opset en ôfmakke hat, foar it fuotljocht te heljen. Om net te ferjitten, om troch te gean.

Begjinnend mei it wiidweidige omtinken fan de *Grinzer histoarikus J. Huizinga* foar in karlêzing fersen út 1922 mei in (fer)oardieljende ynliding fan de jonge Kalma op de Fryske poëzij oan him ta. 'Fryslân en de wrâld', sa't er syn stribjen it leafste seach. Dêrnei folge ûnder mear bydragen oer *reaksjes fan striidgenoaten* (bgl. fan it KFS) op syn aksjes: oer hoe't er him yn *politike rûnten* warde mei al dy ferskillende partijen, ynstellings en organisaasjes, de jierren '30 sa eigen; oer syn *skiednis* opfetting mei breed eachweid, ynbegrepen it hiele noardwest-Europa, oer de *organisaasjes en ynstellings* oprjochte om de taal yn ûnderwiis, it iepenbiere libben, it rjochtsferkear ensfh. yn wet en rjocht it takommende plak te jaan. Dat alles yn it ramt set fan de troch him yn novimber 1915 mei seis oaren oprjochte *Jongfryske Mienskip* (JFM), tenearsten konkreet makke yn kampen foar jong en âld, yn natoer en fjild en stúdzjeklups foar jonge meistridders dy't er ringen fia de JFM fûn. Mei yn 1919 neffens Sjoerd van der Schaaf syn *Skiednis fan de Fryske biweging* it foar Fryslân bjusterbaarlike tal fan 'sa'n sawnhûndert' leden, mar yn 1923 wer minder as 200.¹

Kroan op it wurk fan Kalma is grif syn folsleine Shakespeare-oersetting, yn de frije tiid, suver sûnder stipe fan wat en wa ek ta stân brocht. Mei hjir in hifkinge fan de troch Kalma oersetten *Sonnetten fan Shakespeare*. Fierder in priuwke fan eigen wurk en it *memoariamfers* fan de Jongfryske dichter Anne Jousma. Net misse mocht de evokative skets fan de tragyske ein fan Kalma's heit en fan in yndruk dy't Kalma op studinten makke.

Kalma syn teksten binne net allegearre like gaadlik om geregeldwei te lêzen of te spyljen. Hy sil it witten hawwe. Se moatte sjoen wurde as wurk fan immen mei in ûnbegrinzge fertrouwen yn Fryslân en it Frysk, it ferjitten en de iuwen treast. Noch altiten is er foar ús in rike ynspiraasjeboarne ...

G. Abma

Noat

¹ Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977), s. 225, 244. Beide sifers binne net neier troch Van der Schaaf ûnderboud.

---

100 jier ‘Jongfryske Mienskip’

Rju achte lêzer,

Grutsk bin ik op dizze jubileumútjefte fan *Nij Frisia*! In grôtfol nûmer mei gâns ferskaat oan ûnderwerpen en artikels. Dat dy ‘glimmer’ no foar jo leit, is yn wêzen al in wûnder op himsels en suver unyk yn ‘bewegers’-rûnten. De *Jongfriezen* hawwe noch altiten in selsstannige feriening, dy’t troch eigen ynspannings en op eigen jild draait. Dat is dêrmei ek de krêft fan de *Jongfryske Mienskip*, dy’t no in iuw lang yn it spier west hat foar Fryslân en it Frysk.

Op de siden hjirnei wurdt ek in partsje fan skiednis fan de *Jongfryske Mienskip* beskreaun. It hie lykwols fjouwer jier lyn net in protte skeeld of dy skiednis hie net skreaun wurde kinnen. De *Jongfryske Mienskip* wie yn syn 96ste libbensjier op stjerren nei dea. Doe’t Wolter Jetten en ik nei de – foar ’t neist – lêste gearkomste fan de Jongfryske Mienskip kamen, wie der amper samlerskip mear foar *Lyts Frisia* (hjoed-de-dei: *Nij Frisia*). Der wie in ferâldere ledebestân, wêrfoar’t it bestjoer fan doe by de doarren del moast om de kontríbúsje yn te barren en oanjoech der net folle heil mear yn te sjen om noch troch te gean. It stie der, koartsein, net fleurich foar. It eardere bestjoer wie der sadwaande wiis mei dat in pear jongfeinten de mouwen opstrûpe woene om de feriening nij libben yn te blazen. En dy krigen fan harren rom baan!

No, goed fjouwer jier letter, sjogge wy it tal leden tanimmen. Hja leverje striid foar it Frysk en Fryslân. Wy hawwe gâns ‘freonen en folgers’ op de sosjale media. It is wer in feriening dy’t brûzet. Mei help fan jong en âld. Dêrom bin ik grutsk op it ferskinen fan dit jubileumnûmer en tankje al dejingen dy’t dêrta bydroegen hawwe.

Ik hoopje dat wy de kommende jierren allinnich noch mar mear groeie meie. En dat wy de striid foar it Frysk, Fryslân en de Fryske identiteit fûleindich en mei gâns enerzjy trochsette kinne.

In soad lêsnocht tawinske!

Út namme fan it bestjoer,
Chris van Hes,
foarsitter

Kalma's stimme fan de Noardsee

1915-2015: 100 jier 'Jongfryske Mienskip'

'Explore the North' mei in brêge nei Skandinaavje

Sjoerd Grienhûf

Douwe Kalma oan de 'Mare Frisicum' boppe-op in dûn

Kalma rjochte hûndert jier lyn, op 20 novimber 1915, doe't er noch mar 19 jier wie, mei seis oare jongkeardels de *Jongfryske Mienskip* op. It wie syn doel om Fryslân te ferheffen: de taal moast ek kultureel meidwaan kinne op wrâldnivo. 'Fryslân en de wrâld' wie it biedwurd. De trompetters fan doe wiene foar in fernijing fan in nij libben yn de Fryske Beweging dy't syn wjergera net hân hat. De ympuls dy't Kalma jûn hat, wurket noch altyd troch en spilet in sintrale rol yn it strjiben om in Fryslân te foarmjen dêr't it Frysk net minder is as it Hollânsk.

Net allinnich foar himsels, mar ek foar bestjoerlik Fryslân as gehiel seach er in grutte taak. Hy sleat oan by it besteande besef fan in mienskiplike kultuer om de Noardsee hinne, in see dy't yn de âlde literatuer ek wol bekend stie as 'Mare Frisicum'. Dêr appellearre er oan yn syn rede 'Fryslân en de wrâld', holden op 29 jannewaris 1916 yn it Oranjehotel te Ljouwert. Dêryn skildere er hoe't Fryslân as brêge de ûntbrekkende geastlike en steatkundige skeakel wurde moast tusken Grut-Brittanje en Skandinaavje. Mei dy lannen soe Fryslân mear mien hawwe as mei it troch de Romaans-

ke geast beynfloede Hollân.

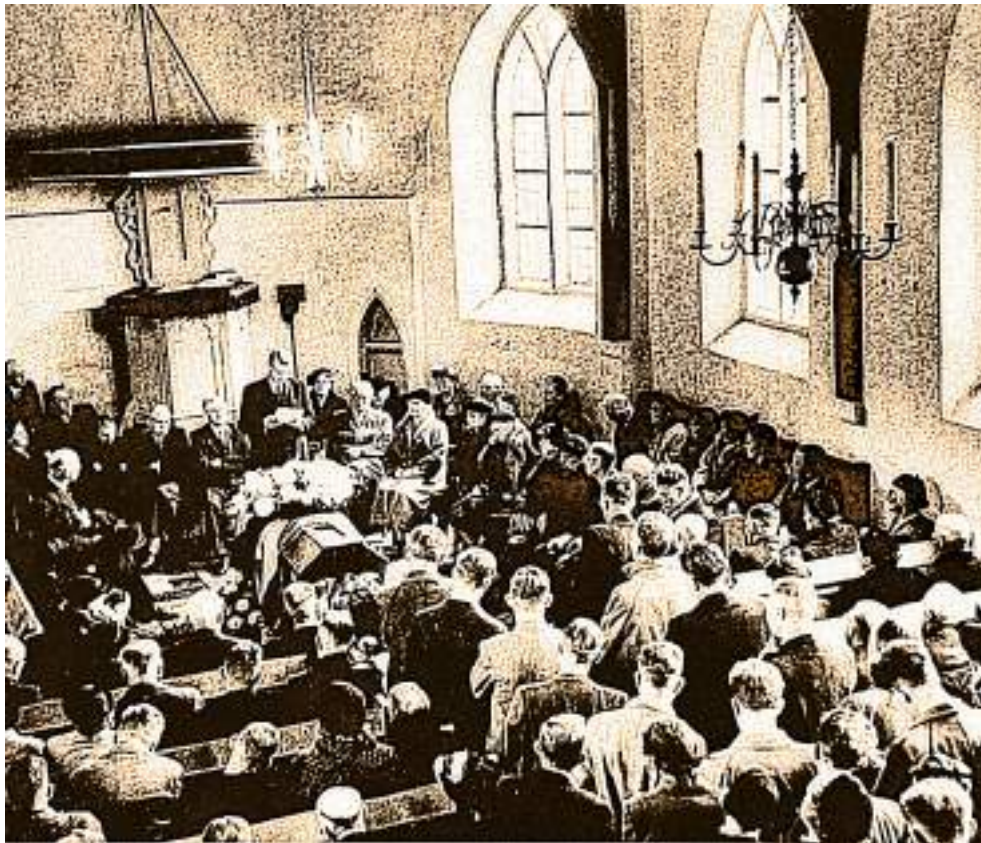
Douwe Kalma wie in boeresoan út Boksum en in tige learde man. Hy hie de jefte fan it wurd en garisma, dat hy krige ridlik gau frijwat meistanners en folgelingen. Dy waarden ûnder mear foarme yn de Jongfryske kampen dy't op it Amelân en Skylge holden waarden. Hy ferbleau dêr sels ek geregeld yn in pensjon by Nes yn de dunen.

Kalma fûn dat it Frysk him foar mear liende as foar de folksskriuwerij. De hiele wrâldliteratuer moast neffens him yn it Frysk beskikber komme. En om't er Ingelsk studearre hie – hy waard ek learaar yn dat fak – joech er sels it foarbyld troch al it wurk fan Shakespeare yn it Frysk oer te setten. Hy hat hiel wat ôfskreaun. Sa hat er de '*Skiednis fan Fryslân*' te boek steld, leargongen makke en foar it eigen *Jongfrysk Toaniel* skreau er grutte klassike drama's, bygelyks oer de âld-Fryske kening Aldgillis.

Europa siet midden yn de Earste Wrâldoarloch en de wrâld stie yn 'e brân. Kalma seach in ferdiel Euro- pa foar him: de Slavyske, de Latynske, de Romaanske en de Anglo-Skandinavyske kultuer. By dy lêste kultuer hearden de Friezen thús neffens Kalma.

Douwe Kalma wie in fisionêr yn de Fryske emansipaasjestrjied en hy wie syn doelgroep fier foarút. Dy idealen hawwe Kalma, foarsafier't er se ek behelle op de polityk, wol opbrutsen. Earst miende er dat er yn de Kristlik Demokratyske Uny, de CDU, dêr't syn freon út de tweintiger jierren, Fedde Schurer, him út anty-

Routsjinst fan Douwe Kalma op 21-10-1953 yn 'e tsjerke fan Dearsum

militaristyske en sosjalistyske oerwagings by oansletten hie, wat foar it Fryske beskreppe koe. Hy hie him sels de opdracht jûn om foar de Keamerferkiezings yn 1929 foar de CDU it lanlike partijmanifest te skriuwen, mar doe't him dúdlik waard dat it Frysk foar de CDU gjin hege prioriteit hie, kearde er him teloarsteld ôf.

Yn syn eigen *Jongfryske Mienskip* broazele syn gesach yn tritiger jierren ôf. Kalma sleat him op in stuit oan by de tige rjochtse, nasjonaal-sosjalistysk oriïntearre *Fryske Folkspartij* (1938-1941). Nei de oarloch hat er in skoftke ynternearre west en krige er tydlik in pu-

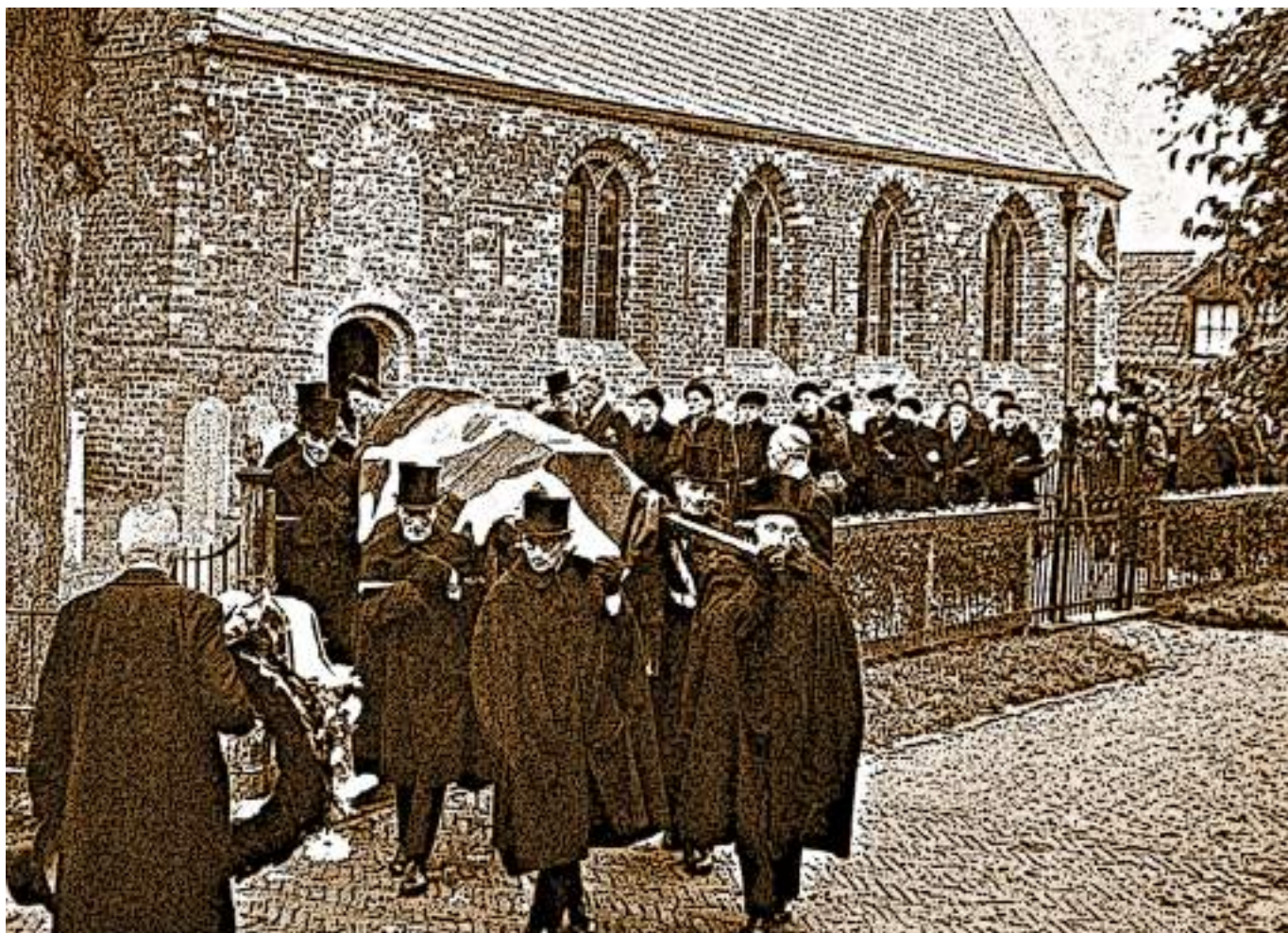
blikaasjeferbod oplein. Hy rekke doe wat langer wat mear yn it isolemint. Wike Zylstra, in bekende Fryske skoaljuffer op 'e Rottefalle by wa't er doe ynwenne (û.o yn it hûs de Efterwei 32), is wakker foar him yn 'e pleit gien. Hy hie partijpolityk sjoen ommers altyd in man fan tinzen west en net fan dieden. Sa hied er bygelyks nea minsken ferret en op 'e Rottefalle Ingelske les jûn oan ûnderdûkers. Nei de oarloch waard Douwe Kalma dan ek suvere fan kollaboraasje. Oant 1953 (26 septimber) kaam Kalma by de betinking fan de 'Slach by Warns', al wie it him yn it begjin net tastien om dêr te

Út Kalma's bekende en ferneamde rede **'Fryslân en de wrâld'** (1916, s. 11):

En al wit ik, achte mienshipsleden, nou tige skoan dat it net op ús paed leit ús drok to meitsjen oer de sounens ef de sjochtme fan 'e hollânske folkssiele, en dat wy wol wichtiger dingen to dwaen hawwe as de hollânske kultuer mei krektens to bistudearjen, it scil ús dochs klearder ynsjoch jaen ek yn it wêzen fen ús fryske saek, as wy ris efkes tinke om it folts der jinsen oer 'e Sudersé. Ik leau, wy scille den maklik de forklearring fine, hwêrom der binammen yn 'e lêste tiden wer sok in wearze yn ús woexen is tsjin alles, hwet it hollânske merkten hat, en hwerom it ús tige maklik falt en sels sa'n goed docht, de geastelike oansluting, hwermei wy eartiids oan Hollân fêst sieten, bired en rêstich to forbrekken.

De kiste mei de Fryske flagge derop wurdt nei de wei ta droegen om ferfierd te wurden nei it krematoarium. Mei krânse Berend Hallema; dragers: rjochts Jabik van der Land; dêrefter Durk de Graaf; lofts fan foaren nei efteren: Sjouke de Vries, Jouke Veenstra en Jan Fransbergen

sprekken.

Op 15 oktober 1953 is Kalma op tragyske wize oan syn ein kaam. Hy stiek op 'e fyts ûnder Wytgaard by Weidumerhoeke de Oeriselske Strjitwei oer. In frachtwein en in bus dy't fan Ljouwert kamen, lieten him oerstekke, mar in automobilist hie dat net yn 'e rekken, ried de frachtwein en de bus foarby en skepte de fytser Kalma, 57 jier âld.

By de routsjinst op 21 oktober 1953 yn Dearsum – ien fan de plakken dêr't er wenne hie – siet de tsjerke grôtfol, der wiene fier oer de trijehûndert minsken en ferskate Fryske pommeranten kamen oan it wurd. Jan Liuwes de Jong fan it Hearrefean ymprovisearre op it oargel *'It Heitelân'*, *'Wy, wy litte ús tael net farre'* en de *'Wâldsang'*. Gjin dûmny hie de foargong. It wie syn maat Douwe Hermans Kiestra dy't út de bibel lies en de langste taspraak hold, folge troch Geale de Vries fan Stiens (as Mienskipsoarsitter), Rintsje Sybesma (as ien fan de ierste freonen en meistrider), ds. A.D. Wumkes (út namme fan de Simke Kloostermanstifting), Fedde Schurer (foar de Ried fan de Fryske Beweging), Hein Keining (foar de kriten Rottefalle en De Pein fan it Boun fan de Frysk Nasjonale Jongerein), Wouter Zwart

(foar de Fryske Bibleteek en as âld-freon en meistrider), Geart Jonkman (foar de Frysk Nasjonale Jongerein en foar himsels), Wike Zylstra (dy't oant it lêste ta by him wêze mocht) en Douwe Tamminga (dy't trije fersen fan Kalma nei foaren brocht).

Hy is dêr oars net begroeven, sa't hast eltsenien tocht. Kalma waard kremearre yn Driehuis-Westerveld. Fedde Schurer lies yn de aula Psalm 103 folge troch de wurden fan it Anglikaansk útfeartformulier. Doe't ûnder it spyljen fan *'It Aldershûs'* de mei blommen bedutsen kiste stadich sakke, folge noch it lêzen fan *'De wylde fûgel'*, it lêste gedicht út de bondel *'De lytse mienskip'*.

Douwe Kalma syn jiske is letter – neffens syn lêste winsk – troch in jongfeint (Roel Falkena) by sinne-opkommen op it Amelanner strân (boppe Nes) útstruid oer de Noardsee.

Hy is oant hjoed-de-dei noch altiten in grutte ynspirator foar ús ...

*Út namme fan de Jongfryske Mienskip,
Sjoerd Grienhûf*

Omslach fan Frisia (1922). It ûntwerp is fan Johan Dijkstra; hy wie lid fan De Ploeg.

De Wrâld en Kalma

Gerben Abma

Febrewaris 1916 spriek Douwe Kalma, tweintich jier, op de earste Jongfryske Mienskipsgearkomste oer Fryslân en de wrâld. Hy hold syn genoaten foar hoe't de wrâld derhinne lei en wat it plak fan it lytse Fryslân dêryn wie, c.q. wêze moast. Fryslân mocht lyts wêze, troch de brêgefunksje tusken noard-eastlike en noardwestlike gebieten yn Europa wie it grut. Globaal besjoen dan, út 'en rûgens. De keunst histoaryske sitewaasjes en prosessen 'globaal' te besjen', ferstie Kalma nammers better as wa dan ek.

Bygeande bydrage ta dizze jubileumjefte is in ûndersyk fan it wiidweidige besprek (achtttjin siden!) troch histoarikus en letterkundige Johan Huizinga fan de troch Douwe Kalma besoarge karlêzing út it wurk fan 'Jong-Fryske' dichteressen/dichters ('De Nije Moarn' yn it literêr/skiedkundige blêd *De Gids* 1922).

It earste part giet oer de mânske ynliding dy't oan de karlêzing foarôfgiet mei de ferheftige oanfal fan de jonge Kalma op de literêre foarfaars, of eins âlle foarfaars fan sa sûnt it jier 1200 ôf. It twadde oer de fersen sels en hoe't Huizinga dêr tsjinoan sjocht.

Dizze bydrage ûndersiket dus net hoe't Douwe Kalma de wrâld beseach, sa't it by him meastal giet, mar oarsom, hoe't de wrâld Douwe Kalma beseach.

Kalma's oardiel en Huizinga's reaksje

It omtinken fan de yn 1922 by J. Kamminga (Dokkum) útkommen publikaasje mei in seldsumheid hjitte. Ornaris kaam, en komt, de Hollânsktalige wrâld oan wat yn it Frysk skreaun wurdt, kwealik ta, om net te sizzen, hielendal net (dêr't wy it, earlik sein, ek wolris nei meitsje). Johan Huizinga (1872-1945) wie heechlearaar skiednis, earst te Grins, al gau te Leiden, it 'walhalla' foar leafhawwers fan de histoarje. Mar ek de literatuer, yn de romste sin fan it wurd, hie syn niget, lykas yn de foargeande iuw op de middelbere skoallen de fakken Nederlânsk en skiednis gauris troch deselde learaar of learares jûn waarden. Gâns opgong makke J. Huizinga mei syn stúdzjes oer de Midsiuwen, foaral it *Herfstij der Middeleeuwen* (1919), yn mannich talen oerset. Út dy tiid datearret ek syn, by mannich Fryske skiednis-

Johan Huizinga (1872-1945)

studint bekende, ûndersyk nei hoe't de Grinzer Omelanden har oarspronklik Frysk karakter ferlearen.

De frage wat de learde ta dat besprek dreau, skriuwt er oer: 'Voor den niet-Fries, die eerst op rijper jaren door wie weet welke latente invloeden van zijn niet-Friesche afkomst vatbaar is geworden voor de diepe bekoring van Friesland en zijn taal, heeft de "Friesche beweging" als zoodanig weinig aantrekkelijks.' Dan folget in rige aktiviteiten dêr't de skriuwer him aardich yn op 'e hichte toant mei de aktualiteit, dy't er 'sympathiek en veelbelovend' neamt. In eigen taal besjocht er as in ferriking fan it Nederlânske folkslibben. Dat betinken soe men trouwens mear lju tawinskje, it koe hiel wat krimmenaasjes fan 'ik versta u niet' skele. Neamde 'latinte ynfloeden' woe men ek graach by lânslju fan bûten en binnen (dat foaral) Fryslân mear fan fernimme.

Kalma, as 'van opmerkelijke begaafdheid, een geestdriftig temperament en een gevaarlijke gemakkelijheid van productie' ensfh. typearre, komt sels royaal oan it wurd, foar in part yn fertaling, foar in oar part yn gear-

fetting. De sitaten út de ynliding binne troch de grimmitige oanslaggen op it Fryske 'welbevinden' (tefredenens) oer eigen ferline en deugden, siden lang, te nijsgjirrich om oan foarby te gean. Mooglik kinne wy der sels nò, in foege hûndert jier letter, wat fan opstekke. Huizinga giet der yn alle gefal net oan foarby. Ik jou de sitaten net yn Huizinga's fertaling, mar neffens it orizjineel yn de stavering fan no. De ynliding begjint: 'De Jongfryske krityk set yn mei krysttiid 1914, doe't ik yn myn foarst grutter opstel de foar ûnfrysk fersliten Rinke Tolman heech sette boppe de as ynfrysk bejûchheide Halbertsma's en Waling Dykstra.' Dêrnei de jubel oer de 'hertstochtlike en ferklearre sangen' fan Rixt fan begjin 1913. 'Yn har, it Grouster bern mei har brân fan langjen en leavjen, briede de Fryske siele har twang fan ynbannichheid en rûn hja, in stream út snieën bergen allyk, de seeën fan ivichheid temjitte.' Mei har feroare wat yn Fryslân. 'De lêste jierhûnderten, al sûnt de twadde helte fan de Midsiuwen, wie de lytse folksmienskip yn 't Noard dy't de tradysjes fan Fryslân droech, wurden ta in sa selsfoldien en deadlik fermidden fan steatlike boereboargerlikheid en seedlik doarpsrjochterskip, fan harsels ta ideaal ferklearjende ûnoandwanlike lytsminsklikheid, fan hús-hâldlike kâlde betankjes en leafdeleasheid, dat hja eltse libjende siele fersmoarde. In stilsteande mar mei ûnsuver wetter en tsjoede roken, en in pear ferstoarne swarte doarpsfermiddens dêromta, dêr't efter de kleedsjes ferfallen libjende deaden mei niidlike eagen weignize nei de iensume pylger, sa't dit ûnsillige en ta de dea ferdoarne folk, dat syn ûnoanimlik bestean riek ta skande fan wat west hie en eigen earmtlikheid ferklearre ta blyk fan syn goederbêstens.'

Sa de net mijende tuchtiging fan it Fryske libben, it literêre sawol as it kulturele, de omgongsgesbrûken, ja, it folkslibben yn syn hiele hear en fear sûnt de twadde helte fan de Midsiuwen oan de komst fan Kalma ta. ûngewosken wurde de foarfaars (mei dy fan syn eigen tiid) it leksum lêzen, it oardiel oansein, yn wurden sa't men dy hjoed-de-dei net tusken (keunst)bruorren en -susters tsjinkomt, op syn heechst op in inkele tafallige (en willekeurige) útsûndering nei.

Ornaris sprekke âlderen lekjend en negatyf oer de jongerein, lykas noch bgl. yn de fyftiger en sechstiger jierren mei de *Tsjerne-lju* dy't de jongeren fan *quatre-bras* leechleine, hjir giet it oarsom en wurde âlderen, dy fan 1200 ôf, troch in jong dichter-esseeist ûnder it oardiel steld. Wêrby't men him neijout, hy betoant him beslist redenryk en doart wol.

Side ien giet troch: ‘De taalutering fan de nofteren Fryske doarpien, lju fan de geastlike brêgerie yn Fryslân mei har misledigjende en minne humor foar it ôfwikende, dat is it ferfoarmjende en befrijende, mei de skeinende rouwens fan har sielebestean en de ûnhuere ûndjippens fan har hert, bliuwt yn ivichheid in ûnthilliging fan de siele fan Fryslân, en de domme ophimmelders fan har treflikheid sille jimmer yn ferspijning bliuwe by it hert fan al wat hjir yn jonkheid of ryppdom de wierheid fan it wêzen en de skientme fan it libben ferstiet.’

Dan: ‘Hiel it folksrieme skriftdom fan dizze ferstoarne tiid is it geastlik byld fan in folk fan feekwânse- lers en hynstekeaplju mei hantsjebakken en merkepraat, en ûnder de deistige skyn fan ynbannichheid, fan ûnhillige sinlikens en kâld-wrede begearten.’ Efkes komt Piter Jelles yn byld, ‘de iennichste lyryske keunstner fan net te ûnbetsjuttende wearde foar 1900’, mear, sa kriget men de yndruk, om’t it net oars kin én om Rixt aansens nam’ste heger te setten. Gjin heechfleaner, net mear oandoarend ‘as it Fryske folkslibben boppe syn wier bestean te idealisearjen en himsels ta in krêftich en wier sjonger te foarmjen fan dat nei eigen fielen fermoaike libben fan de folkssiele; nimmen hat it bestien mei it eigen herte-libjen yn it rjocht te gean tsjin syn folk, mei de stienniging foar eagen harren seedlikheid te tsjûgjen foar skyn, harren ynbannichheid foar selsbehâld, harren geast foar earmoedichheid’ ensfh.

It sil mannichien te mâl gean, yn alle gefal toant er him, lyk as sein, redenryk en hy doart wol. De tuchting is heftich, it boadskip dúdlik.

Kalma wikselet syn filippika’s oer de foarfaars kreas ôf mei de lofsangen op Rixt en har fersen en de *Jongfriezen* yn it algemien. Op side twa neamt er Rixt de earste dy’t wier fan har leafde song, ‘har leafde wie iepenbiering, hja makke de siele fan Fryslân frij’. Wat dy siele ek wêze mei. Dan komt er op Moazes út de bibel, lieder fan it folk fan de Israëlitien, dy’t er út de slavernij yn Egypte nei it ûnthjitten lân late. It past yn it ferbân, net nei it wurk en dieden, mar nammerste mear nei de gruttens fan de betsjutting. Yn de besiele wurden fan Kalma: ‘Har died wier de grize Godslieder sines, dy’t syn stêf sloech op ’e rotse dat der peareljend wetter út rûn’; hy hat it oer ‘de ûngrûnbere stiltme fan de snie- lannen dêr’t hja oer eage’ en ‘[...] it skip dat har kening draacht de seeën oer.’ Hy neamt syn eigen toanielstik *Kening Aldgillis* wêryn’t de frou fan de kening har namme fiert. Dat lêste jout Huizinga de irony yn de pinne (foar it earst en it lêst trouwens): ‘Legende en geschiedenis werken snel in Friesland.’

Johan Huizinga

Kalma set nei dat yntermezzo de oantaf op de foarfaars fêst oertsjûge fuort, mar kundiget fuort dernei (wer) breedút de komst fan it nije oan, dat is it himelsk lied dat de *Jongfriezen* sjonge en hearre litte sille. Hy set harren del mei alles wat derby heart, lykas de ienlikheid fan de wide Fryske greiden, de loftten, marren, ‘de nea folpriizge Noardsee’, de einleaze loftten, ja, it Germaanske goadedom, *Jongfriezen* nei natoer en wêzen: ‘De Jong-Friezen, yn pleats fan foar har lyts fermidden te knibbeljen lyk it de wenst wie, hawwe Fryslân hate mei in hillige leafde. Yn pleats fan by de ferhearliking fan Fryslân’s skiednis te begjinnen, hawwe hja de ferline sûnden fan Fryslân ferflokt en syn earmtlik skriftdom fersmiten, har heitelân lei yn de kimen fan de takomst’ ensfh. (side 5). Efkes fierder: ‘[...] foarme aldermeast troch wat it wûnder fan Fryslân is, de jimmer ferglidende en feroarjende en einleaze loftten dêr’t jitte God Thor troch droanet en yn waans jûntiden jit jimmer de steatlike Freya har triedden spint, Friezen neffens natoer en wêzen, soms sels nei it âlde hillige Godsferstean [...]’.

‘Dat wie it wurk fan de Jong-Friezen, dat hja de diken om Fryslân hinne ferbrieken leaver as mei wa’t har haatlik wiene te bliuwen yn ien finzenis.’

Wat in heechstimd proaza, patos, in romroftens, rykdom fan wurden en tinken, swidens fan taal en eachweid, opteinens. Mar los songen fan alle werklik-

Hendrika Akke van Dorssen (Rixt) (1887-1979)

heid, watfoar ek, oer en boppe alles hinne tild, sweefjend as de wolkens fan de greidhoeke, jimmer ferglidend, feroarjend en einleas. Soms in lust om te lêzen en hjir te sitearjen. Oerdreaun fansels. Ek ûnbestriedber de fêstichheid fan de oertsjûging.

Fan side seis ôf is de ynlieder noch like heechdravend as earder, mar justjes minder fiksearre op syn *Jongfriezen*. It giet no ek oer de keunst en keunstner yn it algemien en hy set twa dichters fan fier wei op it poadium, mear yn it foarbygean mar dochs. Gjûn Hollânsktalige; dy binne fierwei fan de grutste betsjutting foar de Fryske fersekeunst, mar wurde – krekt dêrom? – ferswijd. Hy neamt Walt Whitman ‘[...] dy’t as blynslein troch syn nij en skyn ferdylgjend ferstean,’ ensfh. en ‘[...] dy’t de keunst wer makke hat ta de bazûn fan Godsferstean.’ De twadde is Shelley (‘de mylde stoarmer’, en ferstien ‘as genede en befrijing’). Dêr uteret er him by tiden ek yn hast ferbjusterjend taalgebrûk.

Wat hat Huizinga derta dreaun om yn de romte en breedte oan dit heksegerjocht omtinken te jaan? Nocht oan ûnnocht, ‘leedfermaak’ fan in Grinslanner om de *Fraisen*, dy’t it sa heech yn de holle hawwe en hjir troch in proastige foarman, immen út eigen rûnte, flink op

har plak set wurde. Mocht it sa wêze, dan is er ferstannich genôch en lit him net kenne. Hy jout Kalma net gelyk, giet ek net tsjin him yn, hy lit it by oersetten. Dat seit ek wat.

Wol seit er oan ‘e ein oer de ynlieding – dy’t ek apart ferskynd is – dat it derfan wei hat dat leafhawwers fan ‘door den loop der geschiedenis provinciaal geworden eigen culturen’ lutsen wurde troch mystisisme. De wurden ‘isolemint’ en ‘ôfsluten wêze’ falle. Mei de konklúzje, dat se befrediging sykje ôf yn de dream fan it ferline ôf yn de skimerige ferbyldings fan in dizzenige en bûtenierdske takomst.

Mei it jilde foar de skriuwer fan de *ynlieding*, foar de kollega-leafhawwers fan hûndert jier letter hâldt it kwealik, soe men tinke. Hy seit dan dat de skriuwer sels ek liket te beseffen dat syn tinzen mei him op ‘e rin flein binne. Hy hat ommers earst de ynlieding skreaun, doe de fersen sammele en toant te beseffen dat dy net alhiel oan de hege flecht en doelen foldogge sa’t er dy yn de ynlieding wol hawwe woe. Mear in begjin as in bewiis mei de stikken derby.

De fersen

Nei de ynlieding fan in foege tsien siden, folgje de fersen dêr’t it op it lêst om gie. Sa’t de ynlieding fierhinne los songen is fan de werklikheid, is dat ek by de fersen it gefal, al is it yn in oare betsjutting. Min-ofte-mear as de dokter dus dy’t earst de pillen jout, en dan dêr de pasjint by siket.

It begjint mei trije fersen fan Rixt dy’t de Grinslanner Huizinga alle trije fertaalt (mei de tafoeging ‘woordelijke vertalingen’); deselde eare krije trije fersen fan D. Kalma ‘[...] die zich in den bundel aanbiedt met 20 bladzijden tegen gemiddeld 7 van zijn makkers’.

It binne twa fan de trije troch Huizinga opnommen en fertaalde fersen fan Van Dorssen. No folget ien fan de trije opnommen en fertaalde fersen fan Douwe Kalma. Ferlykjen is frij.

Huizinga begjint syn reaksje mei dat de fersen genôch biede om de finens en earnst fan dy poëzij en de ferrassende gaadlikens fan it Frysk foar de hegere lyryk dúdlik te meitsjen. In glâns fan side leit oer dit alles, in tagedienens klinkt yn dy ferdofte en dy ferlichte fokaalen, de tsj- en j-lûden jouwe der in sêftens oan dy’t it Nederlânsk net ken.

Moai – mar dan de feninige frage, is it *eigen* (‘zeer oorspronkelijk’)? Nee dus. Dat men de fersen sa maklik yn it Nederlânsk oerbringt, bewiist hoe nei oft beide

Bern fen it ljocht!

O hert, lit nou dyn moaïste sangen klinken,
span nou de snaren en lit wâlje it liet,
jow útring oan dy hege, hill'ge fieling,
dy as in wijing oer myn wêzen giet!

'k ha eange for in leech en treastleas libben,
'k ha eange for in earm, ûnnut bïstean,
De freze is wei, nou lit in greate freugde
Syn lôge waermjend troch myn herte gean!

Lit nou it libben stoarmjend oer my komme,
lit komme hwet it jowt oan wille en smert,
't scil myn gefoel yet djipper, riker meïtsje,
Mar my forslaen, forplett'rje kin it net!

Ensfh. mei noch twa strofen. No in leafdesliet:

'k Scil for dy sjonge

'k Scil for dy sjonge, as de jountiid komt,
wrâld, libben, minsken swije,
stiltme in wûnd're wijing jowt
wirden en melodije,

'k Scil for dy sjonge, as 't lúst'rjend hert
siele stimme forstiet,
trillet tomiette de hertslach fen 't swiet-
lûdich songene liet,

'k Scil for dy sjonge! – de jountiid komt,
twiljocht oer alles leit ...
yn ús de klanken, yn ús muzyk,
Om ús de ûneinichheid.

De dei fen Fryslân

*Middei, dy't as in prins to praeljen stiet
Yn blauwe loft, djip lôgjend fen dyn hert,
Dat barnt fen ljeafde's hjitste driuw, en net
De frede wint dy't God de wirgen biedt;*

*Middei, dy't bloeit yn keninklik geniet,
De groun oerbûgend dy't dy amjen heart,
Dy't each yn glâns, it herte yn weelde set,
Middei, dy't hwet ûnkrêftich wier, fersmiet –*

*Middei, dy't great en sterk stiest oer myn hert
En 't bloed my wâljen dochst fen langstme en lok,
Dat yn my riist in tûzenfâldich liet,*

*Middei, dêr't al myn dimm'ne krêft forstjert,
Omearmje ek my, det al dyn laits, dyn flok,
Dyn ljeafde en leed yn my to lôgjen stiet.*

talen elkoar binne. Yn de taal fan doe: 'De Friesche ziel beantwoordt dan toch blijkbaar vrij volkomen aan die van Nederland.' Ek de ynspiraasje sjocht men it oan. Hoe slim en fûlbannich oft Kalma him tsjin de romantyske oankomsten en opstigings fan de 19de-iuwske poëten keart, hy leit gjin spot minder as de ferspeine foargongers ûnder it beslach dêrfan. Huizinga fynt dit yn it oproppen fan âld-Noarske goadefigueren en mytologyske begripen, sels fan oan Fryslân ûneigene.

De heechlearaar hat him der net fan ôfmakke. Hy toant oan dat er it nedige om syn ûnderwerp hinne lêzen hat. Sa komt er op in yn 1917 útkommen blomlêzing. Kalma hat dêryn mannich foargonger royaal oan kant skood, inkeld Gysbert Japicx, P.J. Troelstra en J.B. Schepers ûntkamen oan it 'deafonnis' fan folslein ferwijen. Dus gjin bruorren Halbertsma, Waling Dykstra, J.J. Hof of T.G. van der Meulen. Huizinga betwivelet oft 'syn folk' him mei dat fersmiten fan it ferline gelyk jaan sil. Dat hat ommers ferlet fan twa eigenskippen yn de poëzij, ntl. rykdom oan figueren en it aksint. It earste wurdt mei bedoeld – hjir kin ik Huizinga minder neikomme as earder –: poëzij dy't,

oars as dy fan earder, 'gestalten' skept, d.i. figueren, dichterlike typen en bylden dy't, al wiene se somtiden romantysk en soms âldfrinzich ('huisbakken'), de folksfantasy befolkje koene. By Troelstra's poëzij falt op 'de natuerlike kracht van het rythme, de sterke toonval. Zijn verzen staan rechtop, of stappen met forsch en tred. Het is zulk een open geluid'.

De lêste wurden binne net botte dúdlik, earder oarsom. It ferlet fan figueren út 'e oerlevering en it folkslibben dat de skriuwer de Friezen tatinkt, is wat oars. Hy giet derfan út dat it folk yn syn tiid (noch) in boerefolk is, 'dat is het, en daarin ligt zijn kracht'. It wól dat wat Kalma en syn meistanners te bieden hawwe en fersmíte wat de tradysje joech. Wylst wat it nije biedt, mar efkes stân hâldt en nei koarte tiid in stille dea stjert: 'Twee dingen zijn het, die zij vergeten. Het eerste is dit. Een nationale cultuur kan zich tot zekere hoogte de weelde van een verfijnde dichtkunst veroorloven, die, esoterisch en exclusief, het populaire versmaadt en het huisbakkene schuwt als de pest.'

It hat syn gefaren, giet de man fierder, ek dêr, mar foar in isolearre, provinsjale kultuer is it gefaar fan in

poëzij fan in lyts ploechje deadlik. Fryske fersekeunst moat folkskeunst wêze, sa net, dan is it der gau mei dien. Tradysje en humor kin it net sûnder, it binne de tûken dêr't dy folkskeunst op sit. Typen en motiven en in krêftich aksint binne nedich. Gjin niget dat Huizinga werom griep óp en ferwiisde néi de ferspijde prozaïsten, de bruorren Halbertsma en Waling Dykstra.

Wa hawwe, hûndert jier nei de Grinslanner learde J. Huizinga, hûndert jier nei it pleit fan D. Kalma, gelyk krigen? De nei it nij-dichterlike stribjende en dêrmei nei it Hollânsk skaaiende en har tsjin de Fryske tradysje ôfsetjende *Jongfriezen* of de dichters en skriuwers dy't harren sûnt 1915 útleine óp de troch Huizinga bepleite 'folkskeunst', op de tema's dus fan de bruorren Halbertsma en Waling Dykstra – of byneed gjinien fan har beiden?

J. Huizinga gie derfan út dat de Fryske literatuer as regionale keunst in eigen gesicht toane soe, los fan de nasjonale, Hollânske. De Dútske ynfloed op P.J. Troelstra fia de Romantyk wurdt mei ien wurd neamd; de ynfloed fan de Hollânske 80'ers op de *Jongfryske* dichters mei gjin wurd. De *Jongfriezen* binne deroan foarbygien, wol er hawwe, en dat is nedich, op betingst fan bestean of net bestean.

Soks is in grut fersin fan de learde histoarikus. De kultueruterings yn it Frysk binne ommers op 'en djipsten ferbûn mei en fuortkommen út dy uterings yn it Hollânsk. Huizinga hie better witte moatten (en kinne). Tinkt men ommers oan de massive krityk fan Kalma op de literêre foarfaars lykas as earder troch Huizinga sels mei in beskaat nocht, sa liket it, wiidweidich sitearre, en it is dúdlik: Kalma woe neat en nochris

neat fan de oanrette saneamde folkskeunst witte. Ôfdien, ôfskreaun, fersmiten ...

Sa besjoen is der foar it misbegryp by Huizinga gjin ekskus. Foar de folgelingen fan Kalma yn it neifolgen fan de Hollânske foarbylden bestiet dat nammerste mear, ntl. it ûnderwiis. Mei't it wat langer wat mear oan belang wûn, is it beslach dêrfan op de 'Fryske kultuer' yn de rin fan de 20ste iuw hieltiten grutter wurden. Want it is *Hollânsk* ûnderwiis dêr't it oer giet,

Hollânske kultuer, Hollânske taal en skiednis. Mei by de graasje soms omtinken foar de eigen taal, histoarje, tradysje, eigenheid. Ús kultuer leit trochwekke yn en wurdt dei oan dei oerspield fan de Hollânske *mearderheids*-kultuer, sá dat wy oan ússels kwealik noch takomme.

Slimmer, wy dogge soms ús bêst om de eigen kultuer as âldfrinzich, net modern etc. ôf te dwaan, ta weismiten keard en betitelje de oannommen Hollânske as eigen. Wy tinke ússels dêrby as 'modern en fernijend' wylst wy neidogge wat krekt, ek yn skriuwen en dichtsjen, opdien waard by it Hollânske ûnderwiis. Noch al beheind fansels om fernijend te neamen wat sa neiby oaren

foardiene. Wêrmei't wy werom by Douwe Kalma binne. Teminsten ...

De eigen kultuer as troch Huizinga bepleite, moat figueren toane, humor en, woe 'k deroan tafoegje, taal en ferhaal, geografy, lânskip, wolken (!). It sprekt fansels, mar it mei noch wolris sein wurde, wy soene sels ús doel en noarmen stelle wolle. Net âldfrinzich ('ou-bollig'), sentiminteel of al te plat, mar ekspresyf yn it eigene en ryk neffens foarm en ynhâld. En wach wêze foar wat ynfloed op ús hat.

Douwe Kalma (Tek. Ed Knotter)

Anne Jousma (1900-1981)

*Dit wie de dream, dêr't hy ús hert mei wûn:
Oer Fryslân sîl in nije maityid strûze,
Ut d' âlde stamme sîl nij libben brûze,
Wy jouwe ús krêft: ús bloed is jong en sûn.
En heftich is de dreamblom iepenblet:
Koart wie syn dei; mar 't sied, dat hat him set.
As dreamsied sterk, as dreamsied wûnder tier
Leit it te wachtsjen; mar dit folk tîlt swier.
Mei leaden loften skowe hjerst syn fleagen:
As stof ha se him útstruid oer de weagen.*

(Anne Jousma, 1900-1981)

Dr. Gerben Abma (1932) is histoarikus, skriuwer, (âld-)learaar skiednis en Frysk en (haad)samler fan Nij Frisia. Hy is yn 1980 oan de Vrije Universiteit te Amsterdam promovearre op Geloof en politiek: confessionele partijvorming in Friesland: ontstaan en eerste jaren (1852-1871).

Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (I): 1915-1945

Sytze T. Hiemstra

Noaten

1: Hedzer Sake Oostra, 2001, s. 5, 77. De heit, Petrus Douwes Kalma, die himsels yn 1907 tekoart yn 'e fiver foar it sikehûs te Snits; sj. ek Gjalt Zondergeld, 1978, s. 68, en Jelle Krol, 2015, s. 7. Yn in lyts keammerke njonken de yngong fan it Oranje-hotel waard op 20 novimber 1915 yn Ljouwert de *Jongfryske Mienskip* oprjochte. De oantsjutting 'mienskip' is fan Bokke Reinder Pollema. Kalma hie earst de namme 'Boun fen Jong-Friezen' yn 'e holle, mar om't dy namme licht betizing jaan kinne soe mei Jan Jelles Hof syn 'Boun Jong-Fryslân', waard yn alle gefallen troch Kalma 'mei greate ynstimming' en troch de oaren mei goedfinen de namme 'Jongfryske Mienskip' oannommen. Dy oaren wiene: de doe 43-jierrige Pieter Sipma (dat wie Kalma syn âld-learaar Nederlânsk fan it Snitsers gymnasium en dy sil Kalma syn 'kommen ta it Frysk' grif mei befoardere hawwe), Sipma syn 19-jierrige dochter Klaske (studinte yn de letteren mei wa't Kalma, mei oaren, op dat stuit op itselde adres – Kalma as teologystudint – yn Grins ynskreaun stie), de 25-jierrige boukundige Meint Hylkes Bottema (letter bekend as de skriuwer Marten Baersma), de 21-jierrige Rintsje Piter Sybesma (dy't yn Utert foar feedokter studearre) en de 20-jierrige Elbertus Reinier Regenbogen (as 'zeemilicien' stasjonearre op it Amelân). Kalma wie doe 19 jier en de sjoernalist Pollema 32. Sipma, dy syn dochter Klaske en Pollema waarden troch Kalma letter 'sympatisanten' neamd, gjin echte Jongfriezen. Dy earenamme mochten winliken allinnich de oare fjouwer fiere, mar dat kaam benammen omdat Kalma letter mei harren yn tsjok waar kommen wie. It earste Mienskiptsbestjoer waard foarme troch Kalma as foarsitter, Sybesma as skriuwer en Klaske Sipma as skathâldster.

1. Ynlieding

Yn augustus 1912 skreau Douwe Kalma (1896-1953) syn mem oan de gymnasiast Douwe te Snits: 'Kon ik van huis, ik kwam al eens bij u, doch dat gaat op [het] ogenblik niet, gelijk u weet was de koe Sjoerdje al niet goed toen u van huis ging ...' It binne twa wrâlden: de *mem* dy't fierder buorket, nei't de heit himsels ferdronken hat, doe't bliken die, dat er slim siik wie en net wer better wurde koe; de *soan* dy't yn 'e fakânsjemoanne yn 'e stêd tahâldt, mei de holle fol fan de Helleenske wrâld. Ein 1915 wenje se wer tegearre, Emmastrjitte 23 te Ljouwert, de mem en har 19-jierrige soan dy't roerige tiden temjitte gean sil. Yn 1917 is Kalma 21 jier en leit ûnder tsjinst yn Amersfoart. En út syn ûnderskate legerkampeminten wei ûnderhâldt er in drok brieveferkear mei syn maten dy't mei him yn novimber 1915 de *Jongfryske Mienskip* oprjochte hawwe.¹

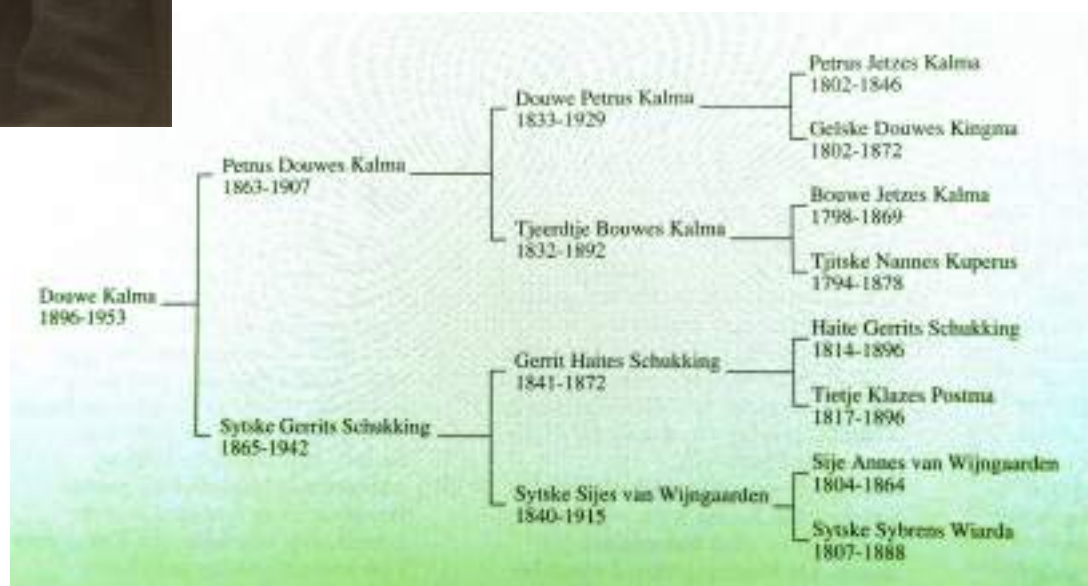
Berne út in boerelaach (yn Boksum) wenne er te Wurdum, Dearsum en Raard, bleau iennichst bern en rekke syn heit al jong kwyd.² Fan 1908-'14 rint er it Snitserse gymnasium ôf en kriget er tagong ta de klassike wrâld, dy't foar him in bliuwende rykdom betsjutte sil. Daliks nei syn eineksamen jout er him oan Fryske stúdzje en publisearret tsjin de klippen op (skûl-namme Adzer J. Greida; letter Hero Cammingha). De teologystúdzje jout er nei in jier op, wurdt soldaat en studearret letter Ingelsk. Jierrenlang wurket er allinnich mar foar Fryslân en wurdt yn de tritiger jierren learaar te Eindhoven.³

Boppe: Petrus Douwes Kalma (1863-1907) en Sytske Gerrits Schukking (1866-1942)

Lofts: Douwe Kalma yn 1917

Ûnder: Stambeam Douwe Kalma

Piter Sipma (1872-1961)

Sûnt de oprjochting fan de *Jongfryske Mienskip* (ôfkoarte: JFM) is der troch Kalma-en-dy in ideaalbyld fan Fryslân kreëarre dat oant hjoed-de-dei in grutte rolle spilet. Yn dat ramt waard en wurdt troch de Jongfriezen jitte altiten (ek) goed en folweardich Frysktalich ûnderwiis fan libbensbelang beskôge foar de takomst fan it Frysk. Benammen it troch Douwe Kalma formulearre Frysk-nasjonale útgongspunt lit ek wat it ûnderwiisdomein oanbelanget syn ynfloed noch altiten jilde. It hat yn de rin fan de tiid ynfloed hân op oare

2: Douwe Kalma is op 3 april 1896 te Boksum berne en op 18 oktober 1953 te Ljouwert ferstoarn. Hy groeide as soan fan Petrus Douw

es Kalma (boer) en Sytske Schukking op yn in protestantske húshâlding en hy bleau iennichst bern. Kalma wie frijsinnich. Petrus Douwes Kalma makke yn 1907 – ûngenêsklik siik – in ein oan sy libben. Mem wurke op 'e pleats op Baarnsterbuorren ûnder Raard fierder, mei help fan arbeiders (sjoch ek: Zondergeld, 1978, s. 132). Yn 1919 hie Kalma syn militêre tsjinsttiid ôfsletten, kaam by syn mem te Snits yn 'e hûs. Yn 1921 ferfear er mei har nei Ljouwert en harren wente (Nije Skrâns 197) soe lange jierren tsjinje as gearkomsteromte foar de Mienskip. Yn 1926 waard yn dat 'Mienskipshûs' sels in lytse boekhannel en biblioteek ynryjochte.

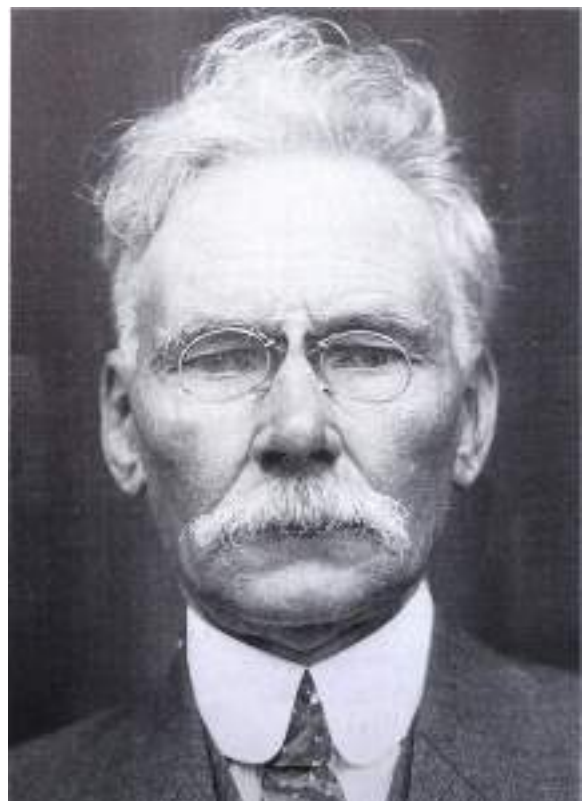
3: Piebenga, 1957, s. 233-234.

4: Doeke Sijens, 2004, s. 27.

Fryske organisaasjes, lykas it *Kristlik Frysk Selskip* (1908) (sjoch ek it artikel fan Jan Popkema yn dizze jeftje). Men kin hiel wat ynformaasje oer ûnderwiis en Frysk fine yn oersjoggen lykas dy fan Sjoerd van de Schaaf (1977), Gjalt Zondergeld (1978) en Koen Zondag (2011 en 2015). De Fryske beweging is troch syn ideeën en syn striidber optreden radikaler en krêftiger wurden. Saken dêr't men earder noch foar tebekskrilte, binne troch Kalma normaal wurden.⁴

Omdat der ornaris net folle omtinken jûn wurdt oan it ûnderrjochtkrewearjen fan de foaroansteande Jongfriezen en der ek edukatyf op it mêd fan de folksopfieding dochs aardich wat te melden is, splits ik myn artikel op yn trije stikken: de tiid fan 1915-1945 (artikel I), de tiid fan nei Wrâldoarloch II (1945-1975; artikel II) en fan 1975-2015 (artikel III) (ek yn dizze jeftje opnommen).

Yn de perioade fóár de Twadde Wrâldoarloch stiet fierwei de wichtichste Jongfries *Douwe Kalma* (1896-1953) sintraal en yn de perioade dêrnei jou ik aardich wat omtinken oan syn freondinne *Wike Louis' Zylstra* (1893-1964). Foar de oarloch en in skoft nei de oarloch is de persoan en it wurk fan *Eeltsje Boates Folkertsma* (1893-1968) likegoed fan grut belang. Yn it tredde en lêste artikel wurdt ûnder oaren yngien op it krewearjen fan Jongfriezen as *Sytze T. Hiemstra* (1943; de skriuwer fan de trije artikels) en *Ed Knotter* (1947).

Jan Jelles Hof (1872-1958)

Om myn ferhaal net te faak en te folle op sydpaden te bringen – en dat is hiel ferliedlik –, jou ik gâns oanfoljende of nijsgjirrige ynformaasje yn de fuotnoaten. Oan de ein fan in artikel komt hieltiten in opjefte fan de wichtichste brûkte boarnen, gauris foarsjoen fan annotaasjes.

2. It tiidrek 1915-1930

Op 20 novimber 1915 stifte Douwe Kalma mei seis oaren de *Jongfryske Mienskip* nei't er earder al yn in grutte brosjuere de omtrekken tekene hie fan wat er de Jongfryske beweging neamde.⁵ Al ier wie it Kalma en syn maten al dúdlik dat de Fryske maatskippij en it Fryske ûnderwiis (ek) grut ferlet hiene fan in mienskiplik besit oan *skriuwtaal* en in algemien jildende *stavering*, beide oer de dialekten hinne rikkend. Se wiene bygelyks fan betinken dat de Fryske dialekten fan Noard-Fryslân (Sleeswyk-Holstein) net te rêden wêze soene, omdat dêr net in kompromistaal ûntstien wie. Dat lei yn Westerlauwersk Fryslân lokkich wat oars, mar Kalma moast him út en troch dochs noch fûl teskoar sette tsjin de opfettings fan in taalkenner lykas Jan Jelles Hof (1872-1958), dy't neat fan in soarte fan Standertfrysk hawwe moast.⁶ Kalma achte it kreëarjen fan in standerttaal, as dy der noch net dúdlik wie, en it oanlizzen fan in hege taalnoarm needsaaklik. It wiene foar him aspekten fan in mobilisearjende strategy om de taal sterker te meitsjen foar it funksjonearjen yn nije struktueren. Om fan it Fryske in echte kultuertaal te meitsjen, gong er heechdravende wurden en nijfoarmings likemin út 'e wei.

Taalpolityk stribjen en folksopfieding

Yn augustus 1916 joech de *Jongfryske Mienskip* begjinselsbrieven út mei as wichtich punt dat it Frysk de *iennichste* amtlike taal yn Fryslân hearde te wêzen.⁷ Soks kin út soarte allinnich realisearre wurde as der – benammen ek yn it ûnderwiis – in dúdlik omskreaune standerttaal hantearre wurde moat.⁸ Pi[e]ter Sipma (1872-1961) gymnasiumlearaar (te Snits) fan Kalma, en yn it begjin ek aktyf (bgl. as foarsitter) yn de JFM, ornearre al yn 1917 dat yn Fryslân de Fryske taal njonken en boppe it Hollânsk hearde te stean.⁹ It eindoeel fan de taalstriid moast de folsleine hearskippij fan it Frysk yn Fryslân wêze en it Hollânsk op 'en heechsten

in bytaal. Eltse Fries moast him mei it Hollânsk rêde kinne, mar op de legere skoalle soe ek Ingelsk leard wurde moatte, omdat dy sustertaal foar alle Friezen perfoarst needsaaklik wie om harren yn de widere wrâld rêde te kinnen. It soe lykwols ál mei ferdrach moatte. De eask fan in stikmannich radikale jongelju út it *Christlik Selskip* om it Frysk de *iennichste* offisjele taal fan Fryslân te meitsjen, gong him op dat stuit te fier, want dat soe in pleit lykje foar in opstân tsjin it sintrale gesach.¹⁰

Ta it sterker meitsjen fan it Frysk hearde út soarte ek it better organisearjen fan alderlei soarten publikaasjes, it útwreidzjen fan de kennis fan de taal en kultuer en benammen ek it entûsjast meitsjen fan minsken dêrfoar. Kalma wist boppedat ek gâns froulju by syn stribjen te beheljen. Dat kaam by de rest fan de Fryske taalbeweging noch net in soad foar. Troch toanielstikken te skriuwen en dy sa te skriuwen dat dêr in protte minsken by nedich wiene, mobilisearre er fuortdaliks minsken en joech er har in taak. Net allinnich moast er minsken foar Jongfrysk toaniel brûke om dy stikken spylje te kinnen, mar troch it yn-laskjen fan koaren yn dy stikken, hied er, krekt as by de âld-Grykske toanielstikken, ek de meiwurking nedich fan in Jongfrysk sjongkoar. Sadwaande beloek er hast eltsenien fan syn nije beweging by syn wurk.¹¹

De *Mienskip* krige dêrom trije departeminten, ien foar *folksûntjouwing*, ien foar *folksferhâlding* en ien foar *keunst* (by dy lêste mei edukative kommisjes foar skriftekennisse; toaniel en deklamaasje; muzyk en sjongkeunst). It ûnderwiis stie mei provinsjale stipe lykwols noch ûnder bewâld fan it Selskip 1844.¹² Kalma sels fersoarge withoefolle leargongen, kursussen dy't bydroegen ta de plakbepaling fan it Frysk-literêre fjild, sa't er dat graach seach: bygelyks oer Noarske mytology en Ingelske letterkunde. Jacobus Pipers Wiersma (1894-1973) late it *Jongfrysk Sjongkoar* (oprjochte 1917) en Anne Quarles regisearre it *Jongfrysk Toaniel* (oprjochte 1920).¹³ Stikken fan it *Jongfrysk Toaniel* moasten yn it meast prestisjeuze teater fan Fryslân opfierd wurde: de Harmonie yn Ljouwert. Foar ien dy't syn earste toanielstik foar it fuotljocht brocht, wie dat in hege ambysje dy't er fuort ek wiermakke.¹⁴

De JFM moast ek al gau ta politike aksje oergean doe't it *Kristlik Selskip* ('Christlik Selskip') begjin 1919

It 'âlde' Mienskipshûs oan de Nije Skrâns te Huzum op in foto út 1923 mei f.l.n.r.: Gerlof Keulen, Douwe Kalma en Teade Herder

Jacobus Pieters Wiersma (1894-1973)

5: Douwe Kalma, *De Jongfryske Biweging*. Dokkum, 1915.

6: Van der Schaaf, 1977, s. 198. Dy tsjinstelling spile ein 20ste iuw, begjin 21ste iuw noch in rol yn de strideraasje oer de (winsklike) taalnoarm fan it Frysk tusken benammen de neo-Kalmaïaan Sytze T. Hiemstra (berne 1943) en de neo-Hof-iaan Pieter Breuker (berne 1945). Yn 2015 is dy striid foar it grutste part besljochte troch in Steatebeslút om de Fryske stavering (jitris) oan te passen en te kommen ta in 'standert'-wurdlist dy't 'foarkarswurdlist' neamd wurdt (sjoch ek: www.taalweb.frl). Sjoch ek: S.T. Hiemstra, 'De taalnoarm'. Hdst. XIII, s. 241-279, yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr. (red.) *In skiednis fan 'e Fryske taalkunde*. Ljouwert: Fryske Akademy, 1999, benammen s. 256-258.

7: Van der Schaaf, 1977, s. 199-200.

8: It wie in reaksje op it tebekskriljen fan it *Selskip foar Fryske Tael en Skriftekennisse* (ek wol *Selskip 1844* of *Âld Selskip* neamd).

9: Van der Schaaf, 1977, s. 212, 222). Dat wie op 16 juny 1917 te Dimter. Piter Sipma wie ûnderwizer, learaar, filolooch en kenner fan it Frysk. Ien as Jan Jelles Hof (1872-1958; berne yn De Gaastmar as skipperssoan, wie berops-soldaat en sjoernalist) achte it Frysk noch wol gaadlik foar de heechste literêre utering, mar net foar offisjeel gebrûk. Foar Douwe Kalma, Eeltsje Boates Folkertsma (1893-1968; Folkertsma wie ûnderwizer en in strange kalvinist; doe't Kalma de JFM yn 1915 oprjochte waard Folkertsma skriuwer [de skriuwer fan it earste Mienskipbestjoer wie Sybesma (s. 1)], Geert Aeilco Wumkes (Geart Aeilco Durks Wumkes (1869-1954; Wumkes wie teolooch, dominy, histoarikus en bibliotekaris fan de 'Provinciale Bibliotheek' fan Fryslân en ien fan oprjochters fan it 'Christlik Selskip'), ds. Sipke Huismans (1873-1924; Huismans wie oprjochter fan it Christlik Selskip [for Fryske Tael- en Skriftenkennisse] yn 1908) wie yn begjinsel neat offisjeels te hillich foar ferfryske. Yn 1930 makke Eeltsje Boates Folkertsma syn wurk 'Selsbestjûr for Fryslân' wrâldkundich. Dat wurk kin sjoen wurde as de earste oanset ta in politike striid foar bestjoerlike selsstannigens fan de provinsje Fryslân.

10: Zondergeld, 1978, s. 81-84, 87-89. De radikale jongelju dêr't Kalma op doelde, wiene E.B. Folkertsma, S.E. Wendelaar Bonga, M.S.E. Visser en A.M. Wybenga. Visser pleite mei krêft foar it Frysk as (offisjele) taal fan bestjoer, rjocht, *ûnderwiis* en tsjerklik libben. Sadwaande koe der in ein makke wurde oan de twang om jin oan te passen oan de hegerein en dus de eigen (Fryske) taal te ferleagenjen. In lieder út it Christlik Selskip as ds. Sipke Huismans woe ek ôfrekkenje mei de lyts-Hollânske ymperialisten dy't it Frysk it leafste ferbiede woene en hy

Dielnimmers oan it simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip yn 'e dunen op Skylge mei 4de fan rjochts mei wite hoed Douwe Kalma; efterste rige 4de fan lofts mei flinterstrik en skieding yn it hier Wibe Wiersma, efterste rige 2de fan lofts mei pet D.H. Kiestra, foar him: Jikke Haakma-van der Laan; fierders noch û.o. Elske van der Zee en Janne Beiboer (1924)

Lofts: 'It sjongende Fryslân' (1917), blomlêzing mei, njonken wurk fan Gysbert Japicx en Harmen Sytstra, de grutte foarbylden út it skift fan 'swijende stimmen', benammen fersen fan jonge dichters

Rjochts: 'Fryske Findelsang' fan Douwe Kalma út de bondel 'Jong-Fryske Lietesamling' (1918)

yn in adres (fersykskrift) oan it Haachsk regear derop oanstie om yn de wet op it leger ûnderwiis op te nimmen dat de studinten fan kweek- en normaalskoallen by it fak Nederlânsk ek de haadregels fan de foarnaamste Fryske dialekten ('goaspraken' neamd) by te bringen. En ek omdat dat *Kristlik Selskip* der boppedat op oantrune om op legere skoallen op plakken dêr't sokke dialekten ('goaspraken') yn libben gebrûk wiene, dêr njonken it Hollânsk ('Nederlands') in beskieden plak foar yn te romjen. Der wurdt wol oannommen dat Jan Jelles Hof dêr de hân yn hie, want dy wie fan betinken dat der prinsipeel gjin ferskil wie tusken taal en dialekt en Hof doarst it net oan om foar it Frysk in útsûnderingsposysje te bepleitsjen.¹⁵ As reaksje stjoerde de *JFM* sadwaande in eigen adres nei De Haach, almeast ynstimmend, mar nét foar safier't it Frysk beflapt waard ûnder 'goa'-spraken: 'Elke poging de rechten en belangen der Friesche taal te rangschikken onder die der goaspraken of dialekten moet worden gekenschetst als onverenigbaar met de zelfstandige en uitzonderlijke positie van de Friesche taal. [...] Een pacificatie welke niet de positie der Friesche taal op de lagere scholen zoude regelen, ware onvolledig.'¹⁶ Dúdlike taal dus. De teloarstelling wie grut doe't de minister fan ûnderwiis, J.Th. de Visser, yn in debat

pleite derfoar dat it Fryske folk him frij ûntwikkelje koe yn de eigen taal, op *skoalle*, yn de tsjerke en yn syn eigen 'steat'. Kalma seach yn 1917 politike selsstannigens net as in ûntútkombere eask, mar wol as in bittere needsaak as it Nederlânske regear net genôch begryp hie foar de Fryske kulturele winsken. Yn syn brosjure *Mienskip en Fryske Striid* (sept. 1917) pleite Kalma foar it trochsetten fan de Frysk-nasjonale striid rjochte op it beskermjen en it wer ta stân bringen fan de selsstannichheid fan Fryslân. Dat hoegde gjin folsleine politike autonomy te wêzen salang't it ryksregear de Friezen harren rjochten mar gunden.

11: Terpstra, 2015 (yn: *ensfh.*), 5 nov. 2015.

12: Van der Schaaf, 1977, s. 226. It Selskip hat yn 'e hjerst fan 1919 (29 novimber 1919) te Ljouwert in learskoalle iepene foar ûnderwizers dy't de Fryske akte helje woene. Lesjouwers wiene Hof foar taal en Onno Harmensz [Harmens] Sytstra (1858-1919) foar literatuer. Sjoch ek: Zondag, 2011, s. 41).

13: Jelle Krol, 2015, s. 14.

14: Terpstra, 5 nov. 2015.

15: Van der Schaaf, 1977, s. 228; syn boarne is it *Leen-*

Dielnimmers oan it simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip op Skylge yn 1921: mei fan lofts nei rjochts: Aukje Linses van der Burg, Ike Wierda, Ruurd Heeg, Neel van der Zee, Bonne A. Dijkstra, Elske van der Zee, Janne Beiboer, Douwe Kalma, ?, A.N. Koopmans, Gryt Boersma, Nine Kleinstra, Rinske Sonnema, Saakje Jongema, Jetske van Sinderen, Janneke Radsma, Anne Porte.

Opfiering yn de dunen fan it Amelân fan Kalma syn 'De wei fen Dante' mei de auteur yn de rol fan Dante. De tekst is publisearre yn 'Frisia', 1921.

yn de Twadde Keamer (op 20 maaie 1920) ferklearre dat er it ynfieren fan it Frysk op de legere skoalle in 'gevaarlijke zaak' achte. It Haachske bewâld seach it fersyk blykber as in bedriging fan de 'Nederlandse eenheid'. Fan de sintrale oerheid foel tenearsten neat mear te ferwachtsjen.¹⁷

Folksûntjouwing

It ûnderwiis hie yn dy snuorje ek op oare wize tige omtinken. In Fryske stúdzjeklup te Grins, oprjochte yn it begjin fan 1919, begûn mei in *skriftlike* kursus Frysk foar folwoeksenen. Dy kursus waard al gau oernommen troch it *Ynstitút for Folksûntjouwing* (sjoch ek boppe), in ûnderôfdieling fan de JFM. In oprop om stipe foar dat ynstitút gong yn 1919 de doar út.¹⁸ De earste skriftlike kursus Frysk fan it Ynstitút for Folksûntjouwing hie 178 dielnimmers.¹⁹ Kalma stelde him nei it oprjochtsjen fan it *Ynstitút for Fryske Folksûntjouwing* yn novimber 1919 oan it haad derfan. Hy fersoarge ek de measte kursussen, dy't oan leden en net-leden jûn waarden. It wyt (doel) fan de lessen wie it útwreidzjen fan de algemiene ûntwikkeling fan de belangstellenden en út soarte waarden dy lessen yn it Frysk jûn. Dat lêste makke de opset ta wat tige bysûnders. Sa joech Kalma yn 1920 in kursus Fryske skiednis en Noardske mytology yn Ljouwert, Snits, Drachten

warder Nieuwsblad fan 5, 11 en 19 july 1919.

16: Van der Schaaf, 1977, s. 229 en syn noat nû. 153; boarne: it blêd *Sljucht en Rjucht*, 1919, s. 279. Doe't folle letter minister Slotemaker de Bruïne foarsichtich de mooglikheid fan wat Frysk skoalûnderwiis iepene, hat dy dat dochs formulearre yn sa likernôch deselde wurden as it Kristlik Selskip brûkt hie yn syn adres. Sjoch ek: Zondergeld, 1978, s. 110-111.

17: Zondergeld, 1978, s. 113. Yn it jier 1920 waard noch mar op 8 skoallen bûten skoaltiid Fryske les jûn.

18: Van der Schaaf, 1977, s. 229. Lesjouwers wiene G. Pieckema en H. van der Schaaf. Út de dielnimmerslist, oantwêich yn it FLMD [no Tresoar] (noat 54), docht bliken dat der sa'n hûndertachtich meidoggers west hawwe. Dêr steane bekende en grutte nammen by, lykas dr. Titus Brandsma, Fedde Schurer (en de frou), mefrou A. Quarles van Uffort-Buma, K.A. Rienks en A. Sevenster. It *Ynstitút foar Folksûntjouwing* is yn 1919 ûnder lieding fan Sjouke de Zee (1867-1954) opsetten mei jild fan in lotterij. Van der Zee wie in meniste boeresoan en hat as *propagandist* fan it Frysk en as drankbestridder tige aktyf west. Hy wie in skoft tsiismakker en ek lid fan Provinsjale Steaten fan Fryslân. Yn dy funksje besocht er as *earste* om Frysk te praten yn in steatesitting, mar dat waard him ferbean. By dy propaganda foar it Frysk past ek de [*Oprop om stipe for it*] *Ynstitút for Fryske folksûntjouwing*, Ljouwert: J.P. Wiersma, printe by A.J. Osinga, Boalsert, 1919 (1 side; ek

Fakânsjekamp Jongfryske Mienskip.

De Jongfryske Mienskip hat fan 4—11 Augustus in fakânsjekamp oanlein op 't Amelân, twer oan likernôch 60 Jong-Friezen dielnimme seille. It doel fan it meimankoar útfenbûzjen op it âld-Fryske eilân is, yn de rêstige kontrijen fan dûn en se gear to kommen yn frjenskiplike feriening, om dêre wijing to sykjen, learing to finen yn it lêzen fan fragminten út de wrâldliteratuer (oersettings fan D. Kalma), bydragen fan religieuze en algemien-minskelike strekking en it spyljen fan fragminten út Kalma syn Kening Aldgillus. Lêsingen wurde hâlden fan W. Th. Zwart oer Simmer yn Fryslân en De nije Mienskip; D. Kalma oer De ienheit dy 't is in Kristendom, religy en libben; J. P. Wiersma oer Kinst en Libben en Muzyk en Libben; Jiff. J. Ratsma oer Earste ûntjowing; Jiff. R. Schuurmans oer De frou as helt; C. Iest oer Helte-foeraring; Jiff. L. Kerkhof oer Plichten as mienskipstriider en mefrou Quarles van Ufford—Buma or Tonniel-idealen.

De tonniel-fragminten seille yn in dûn-delling jown wurde; de spylfers sizze hjar rol yn histoaryske klaiing. Fierders wurde fyts- en kûjer-excursies makke nei de Hollumer dûnen en nei it Gerder dûn. De Fryske jongerein bidet mei greate ferwachtings dizze rige simmerske dagen, dy 't fan tige bitsjutting wêze kinne for de Jongfryske ûntjowingsstriid.

Lofts: By de oprjochting fan de A.F.U.K. yn 1928 waard Kalma foarsitter. Hy soe gâns út 'e wei sette foar it Frysk ûnderwiis. Sels hied er yn 1923 syn diploma helle by de ûnder it Selskip foar Fryske Tael en Skriftekennisse fallende 'Kommissie for it ûnderwiis yn 't Frysk'. It diploma is ûndertekene troch O.H. Sytstra en J. van der Tol.

Rjochts: Krantestikje oer it earste simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip (1920).

ferskynd as bylage yn *Frisia*, nû. III, jefte 12 des. 1919).

19: Doeke Sijens, *Douwe Kalma yn piama*, 2004, s. 34.

20: Zondergeld, 1978, s. 106, 124. Marten Koopsz. Scholten (1904-1987) út Achlum waard skriuwer. Yn de winter fan 1920 waard troch Kalma in leargong yn de Fryske skriftekennisse fersoarge, wylst er in jier letter ek noch les joech yn Ingelsk, Latyn, Gryksk en oer it literêre wurk fan Dostojewski en Romain Rolland. A.N. Koopmans joech in kursus Esperanto en Anne Quarles van Ufford hold har dwaande mei dramatyske ekspresje, benammen mei toaniel. Op it Amelanner simmerkamp waarden ûnder har rezjy inkelde fragminten fan Kalma's Aldgilles spile. In oare wichtige kulturele aktiviteit wie it *Jongfryske Sjongkoar*, dat ûnder lieding stie fan Jacobus Pi[e]ters Wiersma (1894-1973) en dat bygelyks op in sjongersfeest yn it Rysterbosk (Gaasterlân) wol sa'n tûzen minsken loek.

21: *Syllabus I, III, V, VII [for de] leargongen 1919-'20 Fryske skiednis [en Fryske skriften fan it]* Ynstitút for Fryske folksûntjowing; gearstald fan D. Kalma, Sneek, printe by: A.J. Osinga te Sneek /Bolsward (de haadstikken IV, VI en VIII ûntbrekke). In nije bewurking ferskynt ûnder de

en Warkum, dy't troch in hûnderttal dielnimmers folge waard. It ynstitút soe alle fierdere reorganisaasjes yn de jierren tweintich oerlibje en foar de hiele Fryske Beweging in wichtige rolle spylje. It kin sjoen wurde as ien fan de grutste Jongfryske prestaasjes.²⁰ Yn 1920 brocht Douwe Kalma in *Paedwizer for Fryslân skiednis en skriften*, in gearfetting fan de *Ynstitútsleargongen fan 1919-'20*, út. En yn 1927 in nije bewurking fan haadstik VIII dêrút oer 'De Jongfryske biweging'.²¹

It jier 1919 wie grif in hichtepunt yn de Fryske Beweging. De *JFM* joech propagandistysk en ek literêr noch de toan oan, mar siet organisatoarysk fol spannings en belêste himsels mei in oerdied oan pretinsjes.²² Dy pretinsjes wiene lykwols needsaaklik, omdat de strange skieding tusken steat en maatskippij dy't de liberalen, en sadwaande ek it Selskip 1944, oanbrochte hiene, it near fiks lei op de mooglikheden en foarútsichten fan de Fryske striid. Foar Hof wie de Fryske striid benammen ien tsjin ûnferskilligens en sleauwens fan de Friezen sels. Mar neffens de Fryske militanten, en dus ek fan de *JFM*, wiene dy ûnferskilligens en sleauwens ek foargoed de frucht fan de

*Boppe: Hamlet-opfiering op it Amelân yn 1926 mei Kalma yn de titelrol rjochts foar oan
 ûnder: Fammen ûnder de tekkens yn it simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip (Skylge 1924)*

twadderangs posysje dêr't it Frysk fan oerheidswegen yn holden waard. Taal wie – en is – neffens dy fyzje jite jimmeroan ek in wichtich oerheidssynstrumint. De Fryske striid wie fergees of alteast slim ûnfolslein sûnder ferset tsjin efterútsetting en ûnderdrukking troch de oerheid of de steat. Dat ynsjoch is nei de Twadde Wrâldoarloch yn romme mjitte tróchbrutsen. It hat Douwe Kalma west dy't sûnder it daliks foar de geast te hawwen, de formule fûn doe't er yn in wat ûngelokkich ferrûne gearkomste fan it Frysk Genoatskip²³, dêr't it brûken fan de 'Nederlandsche' taal yn *ferplichte* waard, it begjinsel fan de *twataligens* ferdigene.²⁴

Om minsken te mobilisearjen, moasten dy ek witte wêr't it om gong. Der moasten kursussen jûn wurde, mar dy kinne drûch wêze en dan kin men soks better ferpakke troch foarming en ferdiveadaasje byinoar te bringen yn kampen. Dêr koe bygelyks oer toaniel praat wurde of de moderne Ingelske letterkunde op it aljemint brocht wurde. Tagelyk wie der it aspekt dat de minsken op fakânsje nei in eilân giene en dat wie foar in protte lju yn dy tiid nij en bysûnder. Op alle Fryske eilannen binne wol kampen fan de JFM holden, mar it faakst op it Amelân. Dêr hat in stifting fan de JFM letter it Koaihûs by Nes koft. It sil faaks ek fan ynfloed west hawwe dat Wike Zylstra, dy't in wichtige rolle spile by de Jongfriezen, skoaljuffer west hie yn Buren (sjoch ek myn artikel II). Hja wie ien út de grutte rige skoalmasters en skoaljuffers dy't har by de JFM oanseaten.²⁵

Op 4 augustus 1920 begûn sadwaande it earste Jongfryske fakânsjekamp op it Amelân. It duorre oant tiisdei 10 augustus en der wiene 57 dielnimmers. Foarming stie dy wyks fansels foarop. Fyts- en boattochten, mar ek leargongen en kritegearkomsten wiene derfoar ornearre om de besieling rjochting te jaan.²⁶ Der hawwe tolve simmerkampen op 'e waadeilannen west ûnder lieding fan Douwe Kalma.²⁷ Kalma seach it Deenske systeem fan folksopfieding troch folkshegeskoallen boppedat as in gaadlik middel om minsken geastlik frij te meitsjen. Kalma tocht doe ek dat it stribjen nei steatkundige selsstannigens binnen de besteande kapitalistyske maatskippij ôfwiisd wurde moast. Yn in nij *Mienskipsprogram* waard lykwols wól de eask steld dat it leger ûnderwiis it Frysk as fiertaal hawwe moast, wylst amtners yn Fryslân ta it learen fan it Frysk ferplichte wurde moasten. Yn 1922 joech de Mienskip en it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing* in nij Mienskipsmoanneblêd út ûnder de namme '*De Nije Mienskip*', mei Kalma as haadredakteur, om de ideology fan it (religieus) sosjalisme en histoarysk idealisme better út te dragen.²⁸

Yn 1923 gong it mei de *JFM* nei de bedelte. It tal

titel: Douwe Kalma, *Paedwizer for Fryslâns skiednis en skriften* (gearfetting fen de Ynstitútsleargongen fen '19-'20). Boalsert: A.J. Osinga, 1920 (30 siden) en letter fan deselde skriuwer dêrút haadstik VIII, 'De Jongfryske biweging', yn in nije bewurking en in útjefte fan it Mienskipshûs te Huzum, printe by T. Herder te Stiens, 1927 (4 siden). Ek fan de hân fan Douwe Kalma en útjûn troch it *Ynstitút for Fryske folksûntjowing* [trochset as: Utjeften fen it *Mienskip-synstitút* [letter: Utjeften fen de *folkshegeskoalle Fryslân*] binne bgl.: de boppeneamde (1) *Paedwizer for Fryslâns skiednis en skriften* (1920); fierders (2) *Jongfryske sangen* (1922); (3) *Frysk staveringsboekje for leargongen/for selsstúdzje* [1925], 2de pr. 1932; *Jiertallen Fryske skiednis* [1929], 2de pr. 1937 (sjoch ek by de literatueropjefte oan de ein).

22: Van der Schaaf, 1977, s. 231-232, 240, 243. Folkertsma briek mei Kalma en Kalma briek mei Sipma. Sjouke de Zee betanke foar de Mienskip. Folkertsma neamde himsels lykwols noch 'Jongfries' [!] en begûn yn 1920 mei de útjefte fan it moanneblêd *Tsjûgenis*, dat mei 25 jeften in tige persoanlik dokumint waard, ek al wurken der ek wol oaren oan mei. Folkertsma iepenbiere him dêryn as de apostel fan in *selsbestjoerend* kalvinistysk Fryslân. Hy wie doelfêst en woe yn prinsipe noch altiten alle libben yn Fryslân ferfryske, mar in man fan alles-of-neat wied er dochs net mear. Kalma wie opportunistysker, mar beiden hawwe harren libben bûtenwenstich trou wijd oan in grut Frysk ideaal. Yn maart 1920 begûn *Frisia* as wykblêd fan de *JFM* út te kommen, mar dat blêd wie benammen literêr. Yn it begjin fan de tweintiger jierren waard Jan Jelles Hof hieltiten mear de teoretikus fan de Selskip 1944, dat him yn 1922 bestjoerslid makke hie. Hof hold fêst oan syn opfetting dat it Frysk folkstaal wie, mei alle mooglikheden fan literêre ûntjouwring, mar sûnder pretinsje foar it offisjele ferkear, dêr't it neffens him de slach tsjin it Hollânsk as rykstaal al lang ferlern hie. Dat joech it liberale Selskip 1844 it stimpel fan konservatisme en sels defaitisme. De ûnderwiiskommisje fan it selskip wie noch altiten de iennichste fan de Steaten stipe en sadwaande winliken 'offisjele' lesjouwer. Dy ûnderwiistaak fette it earnstich op. Jan Hof en Onno Sytstra hawwe harren tige ward mei de lessen dêr't ûnderwizers oplat waarden foar de Fryske akte, dat moat erkend wurde. Sa'n learskoalle wie der net allinnich yn Ljouwert, mar ek Frjentsjer en Burgum hawwe ien hân. It gong sa goed dat de kosten te heech waarden en de Selskipskas bypasse moast.

23: Yn 1827 oprjochte ûnder de ientalige namme *Provinciaal Friesch Genootschap ter beoefening van Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde* (hjoed-de-dei offisjeel dûbeltalich bekend as *Koninklijk Fries Genootschap voor Geschiedenis en Cultuur/Keninklik Frysk Genoatskip foar Skiednis en Kultuer*.

Dielnimmers oan in simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip foar de 'Klinte' op Flylân. Douwe Kalma stiet op de efterste rige, fjirde fan lofts (1923).

leden fan de kriten yn en bûten Fryslân en har ynstutten en departeminten sakke frij sterk (oant noch gjin twahûndert). In skoftlang hie Kalma mei syn besieling en radikalens de *Jongfriezen* de hope jûn dat der yn koarte tiid wat te feroarjen wie yn de situaasje fan it Frysk en de posysje fan Fryslân. Mei it besef dat alles fierhinne in dream bliuwe soe, kaam ek de ôfwizing fan de man, dy't harren safolle tasein hie.²⁹ *Frisia* wie begûn 1922 opholden in wykblêd te wêzen. En as moanneblêd wie it net langer in orgaan fan de *Mienskip*, mar in útjefte fan de *Fryske Bibleteek*, yn syn oarsprong ek in *Jongfrysk* ynstutút mei in edukative bedoeling (folksopfieding), nammentlik om kwalitatyf goede Fryske boeken ûnder de minsken te bringen. Dat lêste slagge goed.³⁰ Yn 1923 ferdwûnen de kriten en departeminten fan de *Mienskip*. De departeminten *Folksferhâldings* en *Underrjucht* waarden gearfoege ta in 'Stúdzje-club for Mienskipskinde' mei Sybe Douwes de Jong (1897-1951) as foarsitter. Sûnt it opheffen fan de kriten bestie it foarnaamste wurk fan de Jongfriezen út toanielopfierings en it lesjaan oan de Ynstitútsleargongen. Yn 1923 wurken de measte leden mei oan sechtjin ferskillende kursussen oer ûnder mear Noard-Fryske taalkunde, Jongfryske skriftekennisse, Gryksk toaniel en it wurk fan Homerus.

Yn 1923 wie de *Mienskip* ek warber op it mêd fan it reguliere ûnderwiis. Kalma en Elske van der Zee

24: Van der Schaaf, 1977, s. 244. Foarearst bleau boppedat yn de kristlike beweging ek noch de kleau bestean tusken yntegralisten asELTSje Boates Folkertsma en Sjoerd Evert Wendelaar Bonga (1887-1961) en de behâldende kloft fan it Selskip. Bonga wie haad fan it (kristlik) gewoan leger ûnderwiis te Dokkum en jierrenlang foarsitter (1927-29 en 1931-1948) fan it *Kristlik Frysk Selskip* (KFS) en fan de *ûnderwiislige*.

25: Terpstra, 2015.

26: Doeke Sijens, *Douwe Kalma yn piama*, 2004, s. 33-34. Der waard bygelyks lêzen út Shakespeare (King Lear, de Midsimmernachtsdream) en út de Berchrede. Kalma spriek oer *Kristendom, religy en libben* en der waard tige songen troch koarleden.

27: Sjoch foar in oersjoch: Oostra, 2001, s. 44, 49-50.

28: Zondergeld, 1878, 120-121, 125. Net earder as yn 1941 koe der foar it earst in echte Frysktalige folkshegeskoalle oprjochte wurde.

29: Doeke Sijens. *Douwe Kalma yn piama*, 2004, s. 35.

30: Sjoch Doeke Sijens, 2004, s. 47, 49, 51, 53, 68 en Zondergeld, 1978, s. 124. *Frisia* begûn yn 1917 as moanneblêd, wie yn maart 1920 wykblêd wurden, mar mids 1921 kaam it al wer om de fjirtjin dagen út en yn 1922 noch mar seis kear jiers. Yn 1922 wie *Frisia* wer in gewoan literêr blêd wurden. Yn 1922 waard ek, wer op inisjatyf fan Kalma en de Mienskip, in Jongfryske boekeklup, de *Fryske Bibleteek*, oprjochte, ûnder bestjoer fan Kalma, J.P. Wiersma

joegen as earste Jongfriezen Fryske les oan in iepenbiere skoalle te Huzum (bûten de skoaloeren), nei't se tagelyk mei Wike Louis' Zylstra' (1893-1964) en Marten Koops Scholten (1904-1987) troch harren âlde fijannen Hof en Sytstra fan it Âld Selskip mei goed gefolch eksaminearre wiene.³¹

Yn 1924 sakke it tal dielnimmers en it tal leargongen oer û.o. de Fryske stavering, Gryksk toaniel, Grykske filosofy en kristlike dogmatyk mei mear as de helte. De kar fan de ûnderwerpen waard foar it grutste part beskaat troch Kalma sels en wie sadwaande ôfhinklik fan syn kennis en belangstelling. De lju kamen ek net sasear om it ûnderwerp as wol om Kalma sels.³²

en J. Vleer. De Fryske Bibleteek waard in selsstannige ynstelling, woe kwalitatyf goed, Frysk wurk útjaan, mar moast ek om de ynkomsten tinke. Om in grutter ôfsetgebiet te krijen, waard der sadwaande geregeld wurk fan Reinder Brolsma útjûn. Yn 1947 kaam bygelyks syn *Richt* út, it lêste part fan de rige oer de minsken fan *It Heechbôf*. Útsein wat koarter wurk, kaam dêrnei net folle mear út Brolsma syn hannen. Doe't yn 1919 *It Heitelân* as wykblêd fan de Jongfryske Mienskip begûn, leverde er ek al bydragen oan dat blêd.

31: In list fan diplomearre learkrêften ferdútst ús dat Kalma syn Fryske Akte (dy fan de 'Underwiiskommisje Selskip 1844') helle yn 1923 en de Jongfries Sjoerd Rintsjes Sipma út Ingwierrum yn 1924.

32: Zondergeld, 1978, s. 131-132. Foar in troch Sybe Douwes de Jong (1897-1951; sjoernalist, dichter, toanielskriuwer) opsetten kursus oer de teory fan it sosjalisme joegen har mar twa gadingmakkers op.

33: Sjoch: *De Upstalbeam*. *Hwet er is en hwet er wol* ['gearstald en útjown yn opdracht fen it haedbistjûr fen de Upstalbeam' (Ljouwert: W.A. Eisma, 1926)]: 'Yet jimmer is der in Fryske striid dy't as de foartsetting fen de âlde Fryske folksstriid to biskôgjen is. For de steatkindige frijdom wirde by ús gjin swirlden mear litsen; mar ús geastlike frijdom moatte wy heechhâlde mei alles hwet der yn ús is. Yette foarmje wy in Frysk folk, yette hawwe wy in Fryske sprake, yette ûntjowt hjar en bloeit dêryn it Fryske wêzen' (s. 3) [...] 'Trou bliuwe oan yens Frieswêzen, oan yens Fryske sprake aldermeast, rounom dêr't de wetten fen it Ryk soks talitte: det moat foaropstean' (s. 5) [...] 'de Fryske biweging moat dêrom alderearst it Fryske folk opliede ta earbiedenis for de eigen sprake en skiednis, en derop oanstjoere det eltse Fries syn eigen sprake lêze en skriuwe kin en diel krijt oan de rykdommen dy't it ferline, it hjoed en de takomst yn de eigen sprake garren en garje sille' (s. 10) [...] **For it Underrjucht:** (1) propaganda for it Frysk as bigjintael op de Fryske folksskoallen, en fierders sa, det

De Upstalbeam

Omdat it by oare bewegingsorganisaasjes ek net sa fleurich wie, rôpen fjouwer opperteurs út it Kristlik Selskip op om ta mear ienheid te kommen. Yn oktober 1924 waard in nije 'ienheids'-organisaasje oprjochte mei in tapaslike namme út it nasjonale ferline fan de Friezen. De *Mienskip* wie ree en doch mei en sa is it ferbûn fan de *Upstalbeam* ûntstien. It moast funksjonearje as in ferbûn fan selsstannige ferienings.³³ It hat net lang libbe (fan 1925-1933), mei omdat Folkertsma net meidwaan woe. Mar dochs hat it in nuttige ferbinende funksje hân. It program wie moai praktysk, mei de klam op de striid foar taalrjochten en it *ûnderwiis*.³⁴ As oplossing fan it ûnderwiisprobleem woe *De Upstalbeam* it Frysk as fiertaal foar de earste klassen fan de legere skoallen, mar ek yn de hegere klassen soe it in ridlik omtinken krije moatte. En yn it middelber ûnderwiis soe it in ferplichte learfak wurde moatte. Salang't soks noch net realisearre wie, soe it ûnderwiis yn it Frysk bûten skoalferbân safolle mooglik útwreide wurde moatte. In nij elemint dêrby wie de ynfiering fan Frysktalich ûnderwiis yn de leechste klassen fan de legere skoalle. Earder wie der allinnich redendield oer folslein Frysk ûnderwiis of oer Frysk allinnich yn de hegere klassen. Kalma wie as earste yn

Kalma yn keamerjas by it Koaihûs op it Amelân

Boppe: Kalma yn 1924

Ûnder: It Koaihûs, kamphûs fan de Jongfriezen op it Amelân

Brosjuere fan Douwe Kalma oer it wurk en it program fan 'De Upstalbeam'

1923 mei it idee kommen dat it foar it Frysk better wie en brûk it as fier- of ynstruksjetaal yn de earste beide klassen, in idee dat pas nei de Twadde Wrâldoarloch realisearre wurde soe. Oan de universiteiten woe *De Upstalbeam* Fryske learstuollen stiftsje en woe dêr in fûns foar byinoar bringe. Boppedat moast der in aksje komme om de Frjentsjerter universiteit fannijs op te rjochtsjen, in âld idee fan ds. Huisman út 1914.³⁵

De A.F.U.K.

De Upstalbeam rekke al gau yn tsjok waar mei it Selskip 1844, dat syn monopoalje op it mêd fan Frysk(talich) ûnderwiis net opjaan woe. Mei de ferklearring dat it ûnderwiis in saak wie fan de hiele beweging en net fan it Âld Selskip allinnich, hat dy *organisaasje* doe de *Algemiene ûnderrjochtkommisje* (A.F.U.K.) stifte, dy't him net allinnich it jaan fan ûnderwiis, mar ek it oplieden ta en eksaminearjen fan de Fryske ûnderwiisakte ta doel stelde. De Mienskip beneamde Douwe Kalma en Sjoerd Rint[s]jes Sipma (1896-1992) daliks nei de oprjochting yn de A.F.U.K., dy't it foar syn aktiviteiten yn it earstoan allinnich noch fan partikuliere jeften hawwe moast. Beide mannen soene grutte stalkes fan inoar wurde.³⁶ Oan acht legere skoallen waard Fryske les jûn, û.o. yn Snits, Dokkum en Frjentsjer. Kalma en Wendelaar Bonga stelden nije learboekjes gear.

It Âld Selskip seach de A.F.U.K. earst noch as in konkurrint, want fan hjerstmis 1925 ôf waarden alle ek-

rounom yn Fryslân op 'e folksskoallen, yn it foartset en middelber ûnderrjucht ensfh. it Frysk in plak ynnimt, oerienkommend mei syn bitsjutting for it Fryske folk; (2) salang't it Frysk gjin plak op it learprogram hat, to iverjen for Frysk ûnderrjucht by de ûnderskate skoallen troch leargongen bûten it skoalle-forbân; opset en wize hjirfen fêst to stellen fen de miene gearsit fen De Upstalbeam; (3) it foarmjen fen in heger-ûnderrjucht-fûns, om dêrtroch to kommen ta de oprjuchting fen learstoellen for it Frysk oan 'e hegeskoallen yn Nederlân; (4) propaganda for de herstifting fen de Frjentsjerter Akadeemje, yn te setten mei in fakulteit for taelwittenskip' (s. 12) ['Adressen dêr't men mei to meitsjen hat: Alg. skriuwer, D. Kalma, Riedhústrjitte 11, Skrâns, by Ljouwert. Administraesje (for opjeften leden, adres-foroarings, lêzen "Sljucht en Rjucht", ensfh.): A. Witteveen, Transfaelstrjitte 49, Ljouwert. Lieder skrifteforkeap ("Fryslân" en fierdere útjeften) Tsj. de Jager, Nije Poppewei 6b, Ljouwert' (s. 9)].

34: Sjoch Van der Schaaf, 1977, s. 245-246. Eeltsje Folkertsma, Gerben Brouwer (1902-1982), Inne de Jong (1894-1975) en Fedde Schurer (1898-1968) ornearren dat de Mienskip ôftakke, it Kristlik Selskip ôfsaaide, it Roomsk Frysk Boun op stjerren nei dea wie en it Âld Selskip fêstroastke siet yn konservatisme. Douwe Kalma skreau yn opdracht fan it haadbestjoer fan de Upstalbeam: *De Upstalbeam. Hwet er is en hwet er wol*, [Skrâns by] Ljouwert, printe by W.A. Eisma Cs, Ljouwert, 1926 [mei as bylage in opjeftekaart] (14 [+ 1] siden; sjoch ek noat 33). Douwe Kalma syn namme is ek ferbûn oan it struibrief ta de oprjochting, in ferklearring foar oansluting en it haadkarbrief fan *De Upstalbeam* (1925) en oan de meidielings, útnûgings of oproppen út de jierren 1926-1929 (Skrâns by Ljouwert, D. Kalma). Folkertsma die net mei; de antyteze libbe by him te sterk en hy fiele him better thús yn it *Kristlik Frysk Striïdboun* dat er op deselde dei mei trije maten stifte hie as in soarte fan militante efterried. In rike ynformaasjeboarne is de *Catalogus der Friesche taal- en letterkunde en overige Friesche geschriften*, in útjefte fan de 'Provinciale bibliotheek van Friesland', Leeuwarden: N.V. Noord-Nederlandsche boekhandel, 1941 (û.o. s. 11, 58, 59, 64, 65, 66), ek oangeande de Fryske *Underrjocht-Liga*, bgl. D. K[alma], *Hwet wol de Underrjucht-liga?*, in struibledsje, útjûn troch P.S. Bruggenkamp te Ferwert en printe by Brandenburgh en Co, Sneek, 1931 (1 side), en foar wurklistpunten en it konsept-karbrief (Skrâns by Ljouwert, D. Kalma), 1930. Sjoch bgl. boppeneamde 'Catalogus [...]', s. 70, 71.

35: Zondergeld, 1978, s. 142-143.

36: Hedzer S. Oostra, 2001, s. 16. Dat de beide boeresoanen Sjoerd en Douwe grutte spitsen wiene, docht ek bliken út it feit dat Sipma mei Wike L. Zylstra oanwêzich wie by it útstruien fan Kalma syn jiske nei dy syn kremaasje yn de brâning op it noarderstrân fan it Amelân. Kalma

Boppe: Sêne út it toanielstik: 'Kening Aldgillis' fan Douwe Kalma troch de Jongfryske Mienskip yn Gaasterlân; yn 'e midden Geale Tabes de Vries? (1922)
Ûnder: Dielnimmers oan it simmerkamp fan de Jongfryske Mienskip op It Oerd op it Amelân (1925)

samens foar de Fryske ûnderwiisakte al ôfnommen troch dy nije ynstelling. De A.F.U.K. ferklearre boppe- dat dat it de Selskips-diploma's, dy't nei 1924 útrikt wurde soene, net erkenne soe. Trije jier letter waard de A.F.U.K. lykwols dochs noch in ynstitút foar alle sel- skippen, dus ynklusyf it Âld Selskip.³⁷

Op 24 jannewaris 1928 diene Deputearre Steaten, op oanstean fan Wumkes, nammentlik it útstel om in *Provinsjale Underwiisried* te stiftsjen en dêr jiers in subsydzje oan te jaan fan f 7000. It jild soe tsjinje moatte foar fjouwer leargongen. Kalma stie oan op in fúzje tusken de A.F.U.K. en de ûnderwiiskommsje fan it Ald-Selskip en op 17 maart 1928 besleaten de bestjoere- ren fan de ûnderskate ferienings ta gearfoeging fan bei- de ûnderwiiskommisjes. Op 25 april 1928 fûn de offisjele oprjochting fan de nije A.F.U.K. plak. De dis- kear wierliken algemiene A.F.U.K. naam de kursussen foar skoalbern en it ôfnimmen fan eksamens foar de ûnderwiisakte op 'e noed. De helte fan it subsydzjebe- drach gie nei de A.F.U.K. De lieding kaam yn hannen fan Douwe Kalma (foarsitter) en Eeltsje Boates Fol- kertsma (skriuwer). It wie it begjin fan in nij tiidrek yn de Fryske beweging. En tagelyk de ein fan it folkstaal- eksklusivisme, dêr't Jan Jelles Hof de grutte profeet fan wie mei Onno Harmens Sytstra (1858-1939) as syn stiifkoppige bûnsmaat.³⁸

Ûnder de wjukken fan de *Provinsiale Underwiis- ried* (1928-1990) krigen alle bewegingsorganisaasjes dêr in sit yn en waard it sadwaande in algemien erkend yn- stitút. Foar de nije ûnderwiisorganisaasje waard op oanstean fan Douwe Kalma de ôfkoarte foarm 'AFUK' oanhouden fanwegen de nammebekendens (mar dat waard oant 1980 konsekwint mei puntsjes skreaun as A.F.U.K.). Oant de ein fan de Twadde Wrâldoarloch soe Kalma foarsitter bliuwe.³⁹ Dêrnei waard de literêr-histoarikus en frisiast Jan Tjittes Pie- benga (1910-1965) foarsitter en bleau Folkertsma oan as skriuwer.

Bonga stelde yn de A.F.U.K. al gau foar om in adres oan it regear te stjoeren om de ûnderwiiswet te feroarjen. Hof woe leaver in aksje foar alle streek- talen, sadat der foar it Frysk gjin útsûnderingsposysje frege wurde hoegde en Kalma woe fan it regear easkje dat it Frysk yn de earste trije learjierren fan it leger ûnderwiis as de iennichste fiertaal erkend wurde soe. Dêr krige er fan de oaren gjin stipe foar. Yn in kompromistekst, dy't op 15 novimber 1929 oan it kabinet oanbean waard, stiene trije easken: (1) it Frysk moast opnommen wurde yn it learplan, (2) der moast in oplieding Frysk foar ûnderwizers komme en (3) der moast folsleine frijheid komme foar de learkrêften om it Frysk te brûken by de fakken skiednis, 'Nederlandse taal' en sjongen. Dêrby

waard derop wiisd dat soartgelikense maatregels ek troch it Dútske regear foar it Noard-Frysk troffen wie- ne. De Provinsjale Underwiisried ferklearre him ta foarstanner fan it A.F.U.K.-advys. Yn De Haach

hie yn syn testamint fêstlein dat soks dien wurde soe troch in 'jongeman sa't er skepen is' [en dat soe Roel Falkena (1936) wurde, dy't yn 1953 learling wie fan it Kristlik Lyse- um te Snits (1949-1954) en dêrnei te Utert foar bistedokter studearre].

37: Van der Schaaf, 1977, s. 246-247, 252, 258. Op de A.F.U.K.-list fan diplomearre learkrêften (s. 247) steane pommeranten as Jan Piebenga (1925) fan Frjentsjer (Foarstrj.), Klaas Haakma (1926) fan Ingwierrum, Niko- laas Haisma (1926) fan Eastrum, Tsjisse de Jager (1926) fan Ljouwert (N. Poppewei 65) en Barend van der Veen (1926) fan Huzum (Riedhússtrjitte 11). Mids tweintiger jierren ferdwynt it moanneblêd *Frisia* (1925), útjefte fan de (Jongfryske) Fryske Bibleteek, al wie it net foargoed. Foar Kalma wie it ophâlden fan 'Frisia' in hurd gelach en hy be- socht der wat oan te dwaan troch fan de 'Nije Mienskip', doe yn haadsaak syn eigen sprekbuis, in literêr moanne- blêd te meitsjen, al koe it net folle siden lije. Begjin 1927 kaam 'Frisia' lykwols op 'en nij út, no ûnder redaksje fan Rudolf Wilhelm Canne (1870-1931; Canne wie ûnderwi- zer), Douwe Kalma, Simke Kloosterman (1876-1938), Fed- de Schurer en Sjoerd Rintsjes Sipma. Sjoch ek: Zondergeld, 1978, s. 144.

38: Van der Schaaf, 1977, s. 258-262. Dy leargongen wiene: ien foar skoalbern út de hegere klassen; ien foar de oplei- ding fan learkrêften; ien foar oplieding ta in hegere akte fan learaars en ien foar learlingen fan ULO-skoallen, kweekskoallen, HBS'en en gymnasia. Fierders soe der in fakânsjekursus út betelle wurde. De Underwiisrie moast it jild ferpartsje, krige it tafersjoch en soe ek tsjinje kinne as lichem dêr't de bysûndere learstuollen yn it Frysk fan út- giene. Yn de no wierliken algemiene A.F.U.K. krigen ek in sit Jan Klazes Dykstra (1893-1977) foar de *Mienskip*, Wendelaar Bonga foar it *Kristlik Selskip*, Fedde Schurer en S.R. Sipma foar de *Upstalbeam* en J. Rypma en T. van der Zee foar it *Roomsk Frysk Boun*. Fan grut belang foar de Fryske striid wie ek dat Eeltsje Boates Folkertsma yn 1926 syn baan as ûnderwizer deroan joech en him dêrnei fol- slein wije koe oan de Fryske Beweging (en dus ek oan de A.F.U.K.). Njonken Kalma soe Folkertsma de wichtichste Fryske lieder yn de Fryske Beweging fan nei 1915 wurde (sjoch ek: Zondergeld, 1978, s. 78, 158, 159).

39: Sjoch: *De Pompeblêden, tydskrift foar Frysk stúdzje* (2003). *Jubileumnûmer 75 jier Afûk*, april 2003. Dêryn: Gjalt Jelsma (2003) 'Skiednissoersjoch fan 75 jier Afûk' (s. 4-18).

Lofts: *De Fryske Skriftekennisse, diel I, 1897-1925 (1928)*

Rjochts: *De Fryske Skriftekennisse, diel II, 1897-1925 (1931)*

kamen se lykwols wer foar de winige doar. Ûnderwiis-minister J. Terpstra, ek noch wol in 'Fries', makke him fan de saak ôf troch de hiele kwestje as in provinsjale saak te beskôgjen. Allinnich in Fryske learstoel yn Grins woed er ynstelle. Sels de *Vereniging van Leraren in Levende Talen* (VLLT) hie der apart by de minister op oanstien (28 oktober 1927) in beslút dêrta net fan-nijs út te stellen.⁴⁰

Eeltsje B. Folkertsma

De Pompeblêdden

Douwe Kalma kin ek mei rjocht de geastlike heit neamd wurde fan *De Pompeblêdden*. Hy rôp it noch yn 1928 yn wêzen. In meiwurker fan de earste oere, Rindert van der Burg (de soan fan Jan Linses, de dichter fan 'It heitelân'), sette Sjoerd Rintsjes Sipma, boer en grut kenner fan it Frysk taaleigen, op it spoar fan Kalma en syn *Jongfryske Mienskip*. Op oanstien fan Kalma soe Sipma fyftjin jier lang *De Pompeblêdden* mei redigearje. Mannich Frysk skriuwer hat yn dy tiid syn taal beslipe troch de *oersettings* út it blêd te meitsjen en dy op te stjoeren nei Ingwierrum, it wenplak fan Sipma.

It earste nûmer fan *De Pompeblêdden* (yn in eardere stavering noch mei twa *d*'s) wurdt yn 1928 oankundige as in útjefte fan it *Mienskip*-Ynstitút, dat wol sizze fan de *Jongfryske Mienskip*. It kriget as ûndertitel 'Utjefte for stúdzje fen it Frysk-eigene' mei. Soks seit al gâns oer it program. De earste jiergong hat 80 siden. Yn de twadde jiergong (64 siden) is *De Pompeblêdden* in byblêd fan it moanneskrift *Frisia*, it literêre tydskrift fan de *Jongfriezen* (1917-1921) en de *Fryske Bibleteek* (1922-1936), dêr't Kalma fan 1917-1936 ek redakteur fan wie, en dat is tsien jier lang sa bleaun.⁴¹ It wurdt in blêd dat 'hwet lieding jaen kin by ienfâldige Fryske stúdzje', benammen by de eksamenstúdzje. Yn it twadde jier wurdt it sadwaande in 'Tydskrift for Fryske stúdzje' neamd en is it, mei wat ûnderbrekkings,

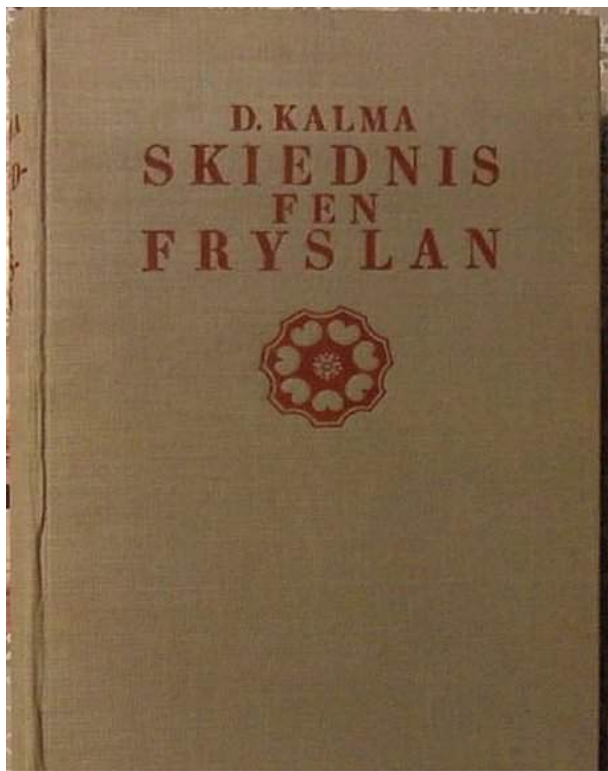
40: Sjoch: Zondergeld, 1978, s. 161-162. De measte Keamerleden wiene noch tsjinstanners fan Frysk ûnderwiis. Allinnich út de SDAP wei waard troch fraksjefoarsitter J.W. Albarda, in Fries, lykas syn foargonger Troelstra, en troch Van der Heide sterk oantrune op it ynstellen fan in steatskommisje foar it Frysk ûnderwiis.

41: Yn *De Pompeblêdden*, jrg. XVII, nû. III, 1944/45 stiet op de earste side by 'Oan 'e Lêzer' ek in meidieling oer D. Kalma en S.R. Sipma: 'Ta ús spyt moasten wy it redaksjelidmaetskip fan 'e hearen Dr. D. Kalma en S.R. Sipma foar beëinige oanmerke, yn oerienstimming mei it beslút fan 'e selskippen en de Fryske biwegingsried. Dat hâldt gjin leechlizzing fan har wirk yn en oan 'e Pompeblêdden yn. Rjochtoarsom hawwe wy dêr alle lof foar, en leauwe wy ek út namme fan 'e lêzers sprekke to meijen, as wy har der tank foar sizze. Mar har hâlding yn 'e bisettingstiid makke it ús ûnmooglik, mei haren troch te gean. [...] Ta nije redaksje binne bineamd de hearen J.K. Dykstra, E.B. Folkertsma en H. Tsjepkema.'

oant it lêste nûmer (juny 2009) winliken altiten in ‘tydskrift foar Fryske stúdzje’ bleaun. Yn 1941 nimt de A.F.U.K. it tydskrift oer fan de Fryske bibleteek. Kalma is dan noch altiten de foarsitter fan dy Algemiene Kommissje en Folkertsma skriuwer.⁴²

Selsbestjoer foar Fryslân

Eltsje Boates Folkertsma (1893-1968) wie dan wol Egin Jongfries yn inge sin, mar hy is dochs yn de earste tiid fan de Jongfryske beweging nei foaren kommen en dêr ek sterk troch ynspirearre.⁴³ Dat kin ek bliken dwaan út de rede dy’t er op de twadde Krystdei fan 1929 op in KFS-gearkomste útspriek. Klear en dúdlik bepleite er dat it haaddoel fan de Fryske Beweging rjochte wurde moast op it krijen fan *selsbestjoer*, in yn 2015 noch jimmeroan aktueel tema. As brosjuere waard syn rede ûnder de titel ‘*Selsbisjûr for Fryslân*’, yn de rin fan 1930 útjûn. Der moast, neffens Folkertsma, in fûnemintele feroaring komme yn de ferhâlding tusken Fryslân en it Nederlânske Ryk. Troch de besteande situaasje koe Fryslân him net natuerlik, frij en organysk ûntjaan, noch geastlik, noch polityk en ekonomysk. Fryslân waard yn syn djipste wêzen oantaast en kronken troch de Nederlânske steat. Alle striid foar it behâld fan it Frysk soe nutteleas blike te wêzen as Fryslân net it rjocht krije soe om syn eigen bestjoer te foarmjen, syn eigen wetten te meitsjen en syn eigen amtners te beneamen. De frijheid soe net absolút wêze, want foar in folsleine politike selsstannigens liek it him te let:

Skiednis fen Fryslân (1935)

oardel iuw ‘eenheidsstaat’ soe grif net mear werom te draaien wêze. It Fryske *folk* moast lykwols it rjocht krije om de eigen folkstaal as *earste* offisjele taal te brûken, de eigen bestjoerders en amtners te kiezen en om in eigen sosjaal-ekonomyske polityk te fieren. En sa wie der mear. Michiel Visser, likegoed fan it KFS, soe efkes letter bepleitsje dat Hollanners dy’t harren yn Fryslân nei wenjen sette woene, ferplichte wurde moasten om Frysk te learen. En KFS’er Wendelaar Bonga soe in pear jier letter (yn 1933) ornearje dat Friezen *bûten* Fryslân ek de kâns krije moasten om Frysk op skoalle te learen. Allegearre tinkbylden dy’t (ek) de hjoeddeiske *JFM* tiige oansprekke sille en noch aktueel binne.⁴⁴

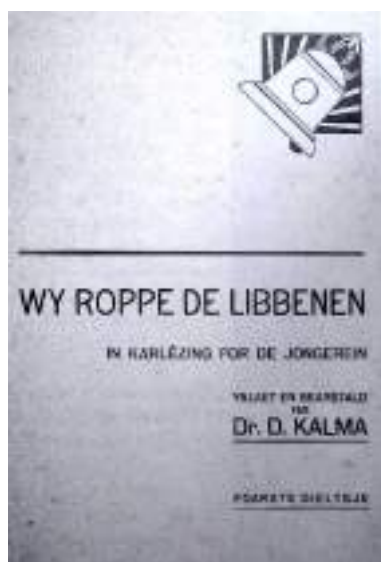
It tiidrek 1930-1945

De *Jongfryske Mienskip*, dy’t sûnt 1927 *Mienskip for Fryske Folksûntjouwing* hjitte, wie nei de earste grutte jierren oanienwei efterút buorke. Nei it reekommen mei syn stúdzje Ingelsk yn 1931 krige Douwe Kalma in beneaming by it middelber ûnderwiis yn Eindhoven. Kalma waard sadwaande bûtenfries en syn stimme hie syn macht ferlern, al bleau er wól foarsitter fan de A.F.U.K. Yn de *Mienskip for Fryske Folksûntjouwing* wie der boppedat in tsjinstelling ûnt-

42: *De Pompeblêden*, tydskrift foar Frysk stúdzje (2003). Jubileumnûmer 75 jier *Afûk*, april 2003. Sjoch dêryn: Sytze T. Hiemstra (2003) ‘75 jier De Pompeblêd(d)en. Dêr’t hja waeije, wit elts det der eat to fordigenjen is...’ (s. 42). It foaropwurd fan it earste nûmer seit dat de redaksje fan doel is om ‘oefenstof gear te bringen, wegen ta stúdzje oan to jaen en op forskynsels to wizen dy’t har bitsjutting for it Frysk-eigene hawwe’. Dochts wie dat Frysk-eigene fan ‘e miet ôf oan mear as allinnich de *taal* (mei rubriken as: idioom, oersetting, fynsten en fragen oer taaleigen en hollânismen): de stúdzje fan de *skiednis fan it Fryske folk* wurdt der ek ûnder beflapt. It lêste nûmer fan *De Pompeblêden* (8oste jiergong, nû. 2, juny 2009) hie noch altiten as ûndertitel ‘tydskrift foar Fryske stúdzje’. De doetiidske *Afûk*-lieding miende dat it tydskrift wike moast foar it algemien-kultureel opinyblêd *de Moanne*, dat sân kear yn it jier ferskynt (yn 2015 wie jiergong 14). Dat soe de spesifike ynhâld fan it blêd dan syn gerak jaan. Dat foarnimmen is folslein mislearre. Lokkich besiket *Lyts Frisia*, dat yn maart 2014 *Nij Frisia* (jrg. LXIII, nû. 1) kaam te hjitten, as ‘Tydskrift foar Fryske Striid en Skriftekennisse’ fan de *Jongfryske Mienskip* om fierder yn de geast fan Douwe Kalma en syn Jongfriezen te wurkjen, ek wat it ûnderwiis oanbelanget.

43: Piebenga, 1957, s. 239. Folkertsma komt fuort út de grifformearde doarpsboargerij, leart op de Dokkumer kweekskoalle ta ûnderwizer en is fan 1912-’26 as sadanich

Boppe: 'De Fryske Skriftekennisse fen 1876-1897' (1939)

Ûnder: 'Wy roppe de libbenen' (1938)

stien tusken Jan Melles van der Goot (1903-1940) (Van der Goot wie op dat stuit kandidaat-notaris), dy't doe al nei it nasjonaalsosjalisme oerhong: hy woe Kalma kwyte. Oft dat troch in moasje fan sines slagge is, is net dúdlik, mar yn maart 1933 siet Kalma net mear yn it bestjoer. Yn de rin fan dat jier ûntdie de Mienskip himsels fan alle ûnderôfdielings dy't allinnich noch mar op papier bestiene, of allinnich mar jild kosten sûnder wat te betsjutten (de krite Ljouwert en De Knipe bleauwen oer). Beholden waard it ûnderdiel Folkshegeskoalle, dat ôfdieling Folksûntjowing kaam te hjitten. De lange namme *Mienskip for Fryske*

Folksûntjowing kaam te ferfallen en it waard gewoan de *Fryske Mienskip*.⁴⁵ De Mienskip besleat om mei yngong fan 1935 as *krite Huzum* diel út te meitsjen fan it Selskip 1844 en koe sadwaande in oanpart krije yn it Selskipswurk.

De Fryske Underrjucht Liga (1930-1945)

Ûnderwilens gong de aksje, en net allinnich fan de ûkant fan de *Mienskip*, foar it Frysk ûnderwiis troch. Foar de propaganda yn Fryslân sels wie yn 1930 in Fryske *Underrjuchtliga* oprjochte, dy't foarstanners fan it Frysktalich ûnderwiis fan alle rjochtings byinoar brocht en feriene. Yn 1931 kaam de nije feriening nei bûten. Douwe Kalma skreau yn 1931 it striidskrift *Hwet wol de Underrjucht-liga?* Nei it mislearjen fan de ûnderwiisadressen (fersykskriften) oan De Haach yn 1929, 1931 en 1932 krewearre ek de *Fryske Underrjucht Liga* mei in kampanje foar fakultatyf Frysk op de legere skoalle stadich en steech fierder. Yn desimber 1933 kaam de kwestje fannijs yn de Keamer, mar ûnderwiisminister Marchant wie benaud dat by fakultatyf ûnderwiis yn it Frysk alle mooglike oare streektaalpraters (bgl. Grinslanners, Limboargers en Siuwen) mei deselde winsken komme soene, in spûkbyld foar de man dy't krekt dwaande wie mei it ynfieren fan in nije algemiene 'Nederlandse spelling'. Yn febrewaris 1934 waard op 'en nij in ûnderwiisadres oanbean oan it ministearje, diskear ûndertekene troch alle belangrike Fryske organisaasjes (Selskip, KFS, de *Mienskip*, RFB, Bûtenboun, Liga en ek it GFS [it Grifformearde Frysk Selskip, dat yn 1932 noch in eigen adres yntsjinne hie]).

op ferskillende plakken yn Fryslân wurksom. Sûnt joech er him yn Ljouwert hielendal oan de Fryske beweging, waard lesjouwer, skriuwer en sjoernalist. Hy wie ek tige warber yn it Kristlik Frysk Selskip (KFS), hat fan it begjin ôf oan de redaksje fan it wykblêd *De Stim fan Fryslân* hân en is nei de oarloch ek ferbûn oan it *Friesch Dagblad*.

44: Zondergeld, 1978, s. 170-178. Dy easken komme goed oerien mei dy fan de hjoeddeiske *Feriening Frysk Underrwiis* (FFU) (sjoch ek myn tredde artikel yn dizze jeftje).

45: Van der Schaaf, 1977, s. 281-281, 289-290. Kalma bleau ek foarsitter (en sensor) fan de *Fryske Bibleteek* en samler fan 'Frisia', want dêr hoegde men net foar yn Fryslân te wenjen. As Kalma yn maart 1933 net mear yn it bestjoer fan de Mienskip sit, is Wouter Theunis Zwart (1891-1983; Zwart wie boer) foarsitter en Sjoukje Bierma skriuwster. It Mienskipshûs kaam ûnder bestjoer fan in breder gearstalde stifting. In jier letter waard it Mienskipsbestjoer wer foar in part fernijd: Johannes Jakobus van Weringh [Juw van Weringh/Juw fon Wearinga] (1911-1987; hy wie wis-

De toan wie wat foarser, de eask beskieden: fakultatyf inkelde oeren Frysk lêzen en skriuwen yn de heechste learjierren fan it leger ûnderwiis.

Troch foarsichtich te manoeuvrearjen, slagge it Wendelaar Bonga (tagelyk ûnderwiisspesjalist fan it KFS) as foarsitter fan de Liga om alle streamings út de Beweging yn de Liga te ferienjen en in minimumdoel foar in ûnderwiisaksje te formulearjen: twa oeren fakultatyf Frysk yn de fiifde en fjouwer oeren yn de sechde en sânde klasse. Dat wie Kalma earder yn it ramt fan de *Upstalbeam* net slagge. Sels hie Bonga, lykas Kalma, radikalere opfettings. De 'Liga' brocht it al gau ta seishûndert leden (yn 1933: 800-900 leden) en die war om it ûnderwizend personiel geastlik better ta te rieden foar it Frysk op skoalle. Dêrta waarden twa aparte ferienings oprjochte, ien foar it iepenbiere ûnderwiis, de '*Organisaesje fen Skoalmasters dy't Frysk Underwiis bifoarderje wolle*', dy't benammen laat waard troch *Mienskip*leden, en út soarte ek ien foar it protestantsk-kristlike ûnderwiis, de '*Kristlike Underwizers Mienskip*', dêr't Bonga (ek) wer foarsitter fan waard. It foar dy learkrêften ornearre moanneblêd – en troch de Provinsiale Underwiisried stipe – '*De Wêitsrop*' (mei *Pieter Sipma* as redakteur) hat it allinnich yn 1933 ferskine kinnen. It peil wie heech, it tal meiwurkers grut en it tal siden (32) te mânsk en dat wie yn dy krisistiid net fol te hâlden. Folle langer, oant it begjin fan de besettingstiid, hat it ienfâldiger útjûne en populêrder skreaune propagandabledsje fan de Liga '*Folk en Tael*' it folholden (fan 1932-1942) om ûnder it biedwurd 'Frysk op skoalle' it nut en it rjocht fan Frysk op skoalle te bepleitsjen. It joech stoffe foar geakundelessen, it bespreek boeken en hie in bernerubryk. It bledsje is yn 1942 troch de Dútske besetter ferbean.⁴⁶

De druk fan oare organisaasjes naam likegoed ta, mar úteinlik wie de ynfloed fan Titus Brandsma, as lid fan de *Provinsiale Underwiisried* fan Fryslân, trochslachjaand. Doe't minister Marchant yn it geheim oergien wie nei de roomsk-katolike tsjerke, wie dat yn 1935 de ein fan syn politike karriêre en waard J.R. Slotemaker de Bruïne (fan de CHU) syn opfolger. Dy hie as dominy in hoart yn Haulerwyk stien. Faaks koe dat skele, sa waard wol hope. Der kaam ek druk fan de politike partijen om mear faasje te meitsjen. En sa koe it dan barre dat de nije minister op 6 novimber 1936 mei it útstel yn de Twadde Keamer kaam om kêst 2 fan de Leger ûnderwiiswet fan 1920 sa te feroarjen, dat der kaam te stean: 'Daar, waar naast de Nederlandsche taal een streektaal in levend gebruik is, kan onder lezen en Nederlandsche taal eenige kennis van die streektaal begrepen zijn'. Sûnder persoanlike stimming is it wetskêst op 18 maart 1937 oannommen en de Earste Keamer

Boppe: 'Frysk Staveringsboekje' (1937)
ûnder: 'Nij Frysk Staveringsboekje' (1946)

folge op 19 maaie sûnder der fierder in wurd oan te besteegjen. Trije dagen letter stie it yn it *Staatsblad*. Yn in eardere ferzje hie noch stien: 'In art. 2 der Lageronderwijswet 1920 wordt na het tweede lid een lid ingevoegd, luidende: 3. Daar, waar naast de Nederlandsche taal nog een streektaal of een dialect in levend gebruik is, kan onder lezen en Nederlandsche taal eenige kennis van die streektaal of dat dialect begrepen zijn'. It wurd 'dialect' wie skrast, want dat soe itselde as streektaal wêze en dus oerstallich. Guon parlemintariërs sprieken lykwols al út dat it Frysk wol in echte 'taal' wie en bygelyks it Grinslânsk of Geldersk in 'dialekt'.

De *Underrjucht Liga* fersprate it nijs mei in bulletin oer hiele Fryslân en rôp fuort op ta in nije aksje om derfoar te soargjen dat it Frysk feitlik ek jûn wurde soe. Ommers noch gjin fiif prosint fan de Fryske learkrêften hie in Fryske akte en op syn heechst twa

prosint fan de Fryske learlingen krigen jiers wat ûnderwiis yn har memmetaal.⁴⁷ Al gau ûntdiek de Liga dat it ynfieren fan in pear lêleskes hjir en dêr lang net genôch seadden oan 'e dyk sette. Op de kweekskoallen soe ek Frysk les jûn wurde moatte. De inkelde A.F.U.K.-kursussen wiene lang net tarikkend. In Liga-kommisje produsearre boppedat ek in rapport (yn de maaiedagen fan 1940 reekommen), dat oanstie op it ynfieren fan it Frysk op de ULO-skoalle: yn alle fjouwer klassen soe in heal of op syn heechst in hiel lesroer wyks komme moatte. In twadde Liga-kommisje kaam mei de oanbefelling om op de HBS en it Gymnasium ien oere Frysk lêzen te jaan, eventueel allinnich yn de heechste klassen en ûnderbrocht by it fak Nederlânsk. Boppedat waard derop wiisd dat by oare fakken, lykas skiednis, ierdrykskunde en plant- en dierkunde ek út en troch it Frysk brûkt wurde koe sûnder dat dêr in aparte wetswizing foar nedich wie. It ynsjoch ûntstie dat dy pear oerkes Frysk te min fertuten diene en dat it nedich wie dat de twa learjierren mei in tredde útwreide waarden. De KFS-lieding, Folkertsma foarop, wie foarstanner fan Frysk op sa breed mooglike basis. Ulbe van Houten (1904-1974), skoalmaster en skriuwer, bepleite it brûken fan Frysk by de rekkenles en Wendelaar Bonga kaam yn it ramt fan de algemiene ûnderwiisfernijing mei it nije fak 'geakinde' op 'e proppen. Yn Dútslân stie dat fak bekend as 'Heimatkunde' en it soe in kombinaasje wurde moatte fan skiednis, ierdrykskunde, folkloare, natuerkennis en taal- en godstsjinstûnderwiis. Sa soe yn it ramt fan de ûnderwiisfernijing it plak fan it Frysk fergrutte wurde kinne. Op oanstean fan Bonga waarden yn 1939 boppedat de A.F.U.K.-taalkursussen omset yn saneamde folk- en gealeargongen mei in aksintferskowing fan taalûnderwiis nei geakunde.

Fan 1938 ôf fierde de Liga ek aksje foar Frysk op de beukerskoallen ('bewaarskoallen'), want it tal dêrfan begûn ta te nimmen.

Yn de oarlochstiid besocht de redaksje fan *Folk en Tael*, it propaganda-orgaan fan de *Fryske Underrjucht Liga*, syn aktiviteiten sa lang mooglik troch te setten. By it útrikken fan de Harmen Sytstra-priis oan Brolsma (foar syn roman *Groun en Minsken*) spriek Douwe Kalma him jitris út foar it *ferplichte* stellen fan it ûnderwiis yn it Frysk.⁴⁸

Kristlik Frysk Nacionaal Program fen Winsken

Oan de *Jongfriezen* tige besibbe geasten as Folkertsma, Bonga en Fedde Schurer (1898-1968) hiene de ûnderwiiseasken út it *Kristlik Frysk Nacionaal Program fen Winsken* (fan it KFS) formulearre, dat yn 1935 klear kaam. It stik is te wichtich om de foarnaamste

winsken hjir net efkes wer te jaan: it Frysk moast yn it ûnderwiis folslein lyksteld wurde oan it Hollânsk. As oergongsfaze soe yn de trije heechste klassen fakultatyf ûnderwiis yn Frysk lêzen en skriuwen jûn wurde moatte. Dêrom moasten de Fryske kweekskoallen it Frysk as eineksamenfak hawwe, wylst de kweekskoallen bûten Fryslân de frijheid krije moasten om it Frysk fakultatyf op it roaster te setten. It middelber en tariedend heger ûnderwiis yn Fryslân hearde Fryske taal- en letterkunde en Fryske skiednis as *ferplichte* learfakken te krijen, wylst op de universiteiten folle mear oan wittenskiplike beoefening fan it Frysk dien wurde moatte soe. It leger beropsûnderwiis en it beukerûnderwiis

kundelearaar en assistint-heechlearaar Dútsk yn Amearika) waard foarsitter en Sytse Jan van der Molen (1912-1995); hy wie sjoernalist en û.o. in wichtich publisist op it mêd fan de Fryske folkloare, folkskunde, geakunde en skiednis.

46: De feriening 'De Fryske Skoalle' naam nei de befrijing de taak fan de Liga oer.

47: Van der Schaaf, 1977, s. 295. Mei it wetlik rjocht fan it Frysk ûnderwiis bleau it ynearsten lijen. Minister Terpstra, dy't wat ûnder druk stie fan Twadde Keamerleden en de organisaasjes yn Fryslân, woe him net fan de saak ôfmeitsje. De Nederlânske 'Onderwijsraad' hie lykwols ôfret om it Frysk op 'e skoallen as selsstannige taal in plak te aanjonken it Hollânsk (dat 'Nederlands' neamd waard). Neffens dy ried soe dat 'een opzettelijke bevordering betekenen van tweetaligheid in het lager onderwijs, met alle bedenkelijke gevolgen daarvan'. De ried koe it op 'en heechsten lykfine mei de omskriuwing, dat yn de hegere klassen wat ûnderwiis yn 'levende streektalen' mooglik wie. Oer dat alles hinne kaam wer in 'adres' fan de Fryske beweging dêr't *mear* yn frege waard, nammentlik in goed omskreaun plak yn de wet foar it ûnderwiis yn it Frysk (sjoch ek: Zondergeld, 1978, s. 164-165, 267-274). Bonga woe net de yndruk jaan dat de Beweging it Hollânsk út de skoalle ferbalje woe, mar yn oar ferbân spriek er him hiel wat radikaler út. Op in troch de hiele Beweging organisearre ûnderwiiskongres, dat op 30 desimber 1931 te Ljouwert holden waard, bepleite er al it brûken fan it Frysk by ferskillende learfakken, benammen by ierdrykskunde en biology.

48: Sjoch: Zondergeld, 1978, s. 278-280, 349, 381, 408, 427. Slaggen der earder trochinoar alle jierren sa'n 5 by de A.F.U.K. no wie it tal likernôch 45. De trije iepenbiere kweekskoallen fierden al yn 1938 fakultative lessen yn. By de bysûndere kweekskoallen lei dat dreger; de earste fersiken fan de kant fan it KFS en de Liga waarden ôfwiid, mar op it lêst gongen dochs twa (Ljouwert en Snits) fan de fjouwer skoallen oerstaach. De oaren woene de útwrei-

Titus Brandsma (1881-1942)

hearden it Frysk as *iennichste* fiertaal te hawwen. Yn it program waard út soarte ek de winsk nei mear selsbestjoer foar de provinsje en gemeenten opnommen, alhiel yn de geast fan Folkertsma's brosjure.⁴⁹

De karmelyt prof. dr. Titus Brandsma (1881-1942) krige yn it lêst fan 1936 in minimumregeling foar 'streektaal in levend gebruik' dertroch yn it kabinet. Yn de maitiid fan 1937 hat it parlemint it wetsûntwerp goedkard. It betsjutte noch net folle neffens Folkertsma: *it begjin fan it begjin*. Mar it wie yn alle gefallen better as it muoisum, faak ûntankber en winliken altiten ûnfoldwaande pielen mei it frijwillich lesjaan bûten de skoaloeren.⁵⁰

Leargongen, learmiddels en wittenskip

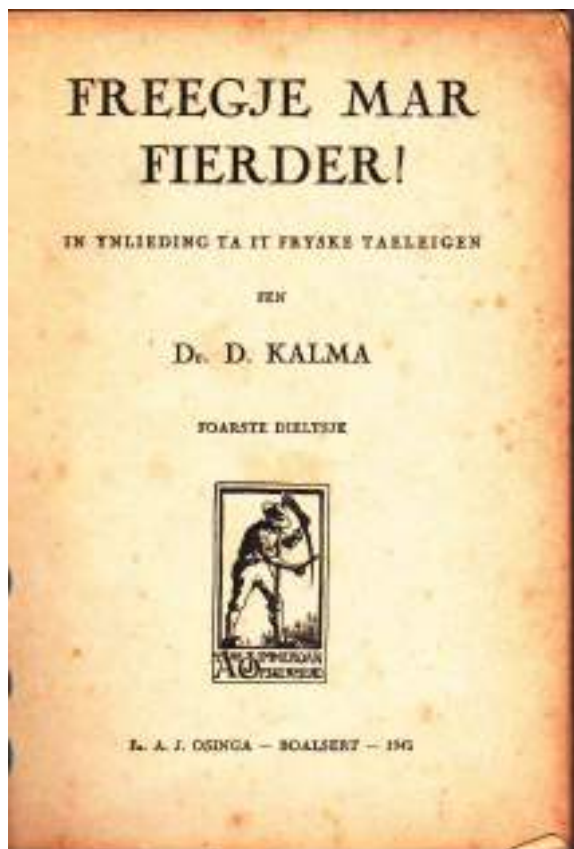
De belangstelling foar de Fryske akte wie yn 1938 sa grut dat de kandidaten by parten eksaminearre wurde moasten; der wiene 56, dêr't 45 fan slaggen. Der ûntstie in goed oparbeidzjen tusken de kweekskoallen en de A.F.U.K. Learboekjes wiene der langer wol aardich wat. Fan Douwe Kalma wie yn 1932 al in Frysk staveringsboekje útkommen, dat yn 1937 in tredde printinge belibbe.⁵¹

Op 6 maaie 1938 promovearre de winliken yn 1932 út de Mienskip ferstate Douwe Kalma by prof. J.M.N. Kapteyn op de earste dissertaasje yn it Frysk. En noch wol oer ús grutte mid-Fryske dichter Gysbert Japiks.⁵² Grif in wichtich barren yn en foar de Fryske folksûntjouwing. Gâns Friezen wiene derfoar nei Grins tein en Kalma wûn der wer in stik achting mei. Hy

ding mei in fjirde learjier earst ôfwachtsje. Soks wie nammerste wichtiger, omdat yn 1938 troch de A.F.U.K. net mear as 48 kursussen foar 630 learlingen organisearre wurde koene, in efterútging, en 6 leargongen foar 200 folwoeksenen. Yn de oarlochstiid, doe't der net folle 'ferdivedaasje' te organisearjen foel, naam it tal dielnimmers oan de Folk- en Gealeargongen ta fan 828 yn 'e hjerst fan 1940 oant sa'n 2000 yn 1943 (yn de hongerwinter sakke it lykwols ta in minimum fan trije kursussen). Boppedat wie der mear belangstelling foar de eigen taal en skiednis. Yn 1941 waard op trije fan de fjouwer protestantske kweekskoallen Fryske les jûn. Op de kristlike lânbouskoalle yn Dokkum kaam yn 1940 in Fryske kursus. As in 'sukseske' kin ek sjoen wurde it yn 1942 ferplichte sellen fan it Frysk op de rykslânbouwinterskoallen yn Ljouwert en Snits, wylst it op de legere lânbouskoallen as fakultatyf learfak jûn wurde koe.

49: Zondergeld, 1978, s. 182-183, 227, 229, 250, 254. Yn it troch Kalma en inkelde oaren yn 1933 oprjochte *Frysk Front* waard likemin ôfskieding fan Nederlân bepleite, mar de Fryske taal soe wol de *earste* taal wurde moatte foar alle mêden fan it iepenbiere en maatskiplike libben. Ein 1933 joech de *Mienskip* noch in *Frysk Jongerein Jierboekje* út dat ek in dúdlike nasjonalistyske toan hie. Yn hiel it iepenbiere libben soe yn Fryslân it Hollânsk ferfongen wurde moatte troch it Frysk, sa wie ien fan de easken dêrút. Ek T[s]jalling Terpstra hie de ynfloed fan Douwe Kalma ûndergien. Terpstra wie Kalma syn meiwurker foar Kalma's bledsje *Us Striid* en foar twa simmerkampen op it Amelân, mar hy kearde Kalma yn 1935 de rêch ta. Hy joech alhiel yn Mienskipstyl lessen yn it Frysk en de Fryske skiednis. Tsjinoer it 'steatsnasjonalisme' fan de Nederlânske steat, pleatste er it 'folksnasjonalisme' fan de Fryske Beweging, in term dy't er fan Anne Wadman (1919-1997) liend hie, dy't dy foar it earst yn *It Seinfjûr* brûkte, it orgaan fan it *Boun fan Frysk Nasjonale Jongerein* (BFNJ). Terpstra stelde de eask fan *ferplichte* Frysk ûnderwiis, ek oan Fryske bern bûten Fryslân. Yn syn brosjure *Nei in Mienskip for Fryske folksstriid?* (april 1938) easke er, alhiel yn it spoar fan Folkertsma, mar wat fierdergeand, alle iepenbiere funksjes, nei ûntslach fan de 'Hollandse' amtners, op foar de Friezen. Yn de rjochtspraak, lykas yn it hiele iepenbiere libben, moast it Frysk de iennichste fiertaal wurde. It Fryske part fan it leger, float en luchtmacht woe Terpstra yn Fryslân legerje en dan hearde de kommandotaal ek allinnich Frysk te wêzen. Op de legere skoalle soe it Frysk de fiertaal wurde moatte, al moast der ek les yn it Hollânsk jûn wurde. Op de middelbere skoalle skikte er it Hollânsk in wat rommer plak ta njonken it Frysk, dat dêr ek de fiertaal bliuwe soe. Dat gou likegoed foar alle fakûnderwiis en foar de noch op te rjochtsjen Fryske universiteit. Bûten Fryslân woed er ta op Fryske skoallen om de Bûtenfriezen op te heinen en sa wie der wol mear dat ferfryske wurde moast.

‘Freegje mar fierder! In ynlieding ta it Fryske Taeleigen’ (1943)

waard skriuwer fan it nije Mienskiipsbestjoer.⁵³

It ferbod fan de measte Fryske blêden yn de oarloch soarge nét foar in brek yn de Fryske Beweging. Folkertsma en Douwe Kalma joegen beide les oan de A.F.U.K.-leargongen, yn 1943 beselskippe troch Jan Tjittes Piebenga (1910-1965). Oant de ein fan de oarloch bleau Douwe Kalma ek foarsittter en die Folkertsma it skriuwerskip. Ek nei de oarloch wie Folkertsma noch in hoart skriuwer. Yn 1941 naam de A.F.U.K. sêls de útjefte fan it taal- en ûnderwiisblêd *De Pompeblêdden* oer fan de Fryske Bibleteek en it ferskynde ûnder redaksje fan Douwe Kalma, S.R. Sipma en Folkertsma oant yn de simmer fan 1944.⁵⁴

Yn Douwe Kalma syn treflik taaleigenboekje ‘Freegje mar fierder!’ (1943, s. 3) sprekt er syn noed út oer it ferwaarleazgjen fan it Frysk yn de skoalle: ‘Yet jimmer is in oare tael as de eigene de earste yn *skoalle* [skeanprint fan my, STH], tsjerke en krante, fen in isolemint fen it Fryske libben is langer gjin praet mear, en hast alle foarming en oplieding fen ús jongerein bart yn in oare sprake as de Fryske. It Fryske boek en it Frysk ûnderrjucht, ho hird hjar ynfloed de lêste jierren ek útwreide is, binne yet op gjin stikken nei sterkernôch om it folkslibben de nedige stevigens to jaen tsjin it frjemde. It ûntfryskingsproses giet grif sa hird net mear as wol west hat, mar it giet fierder, en

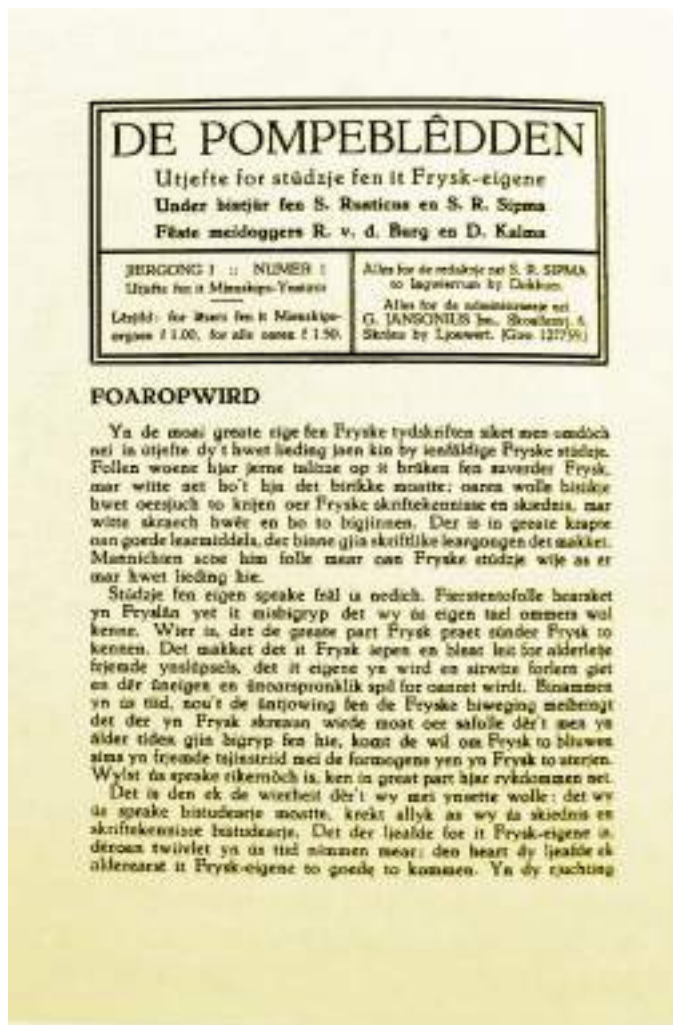
50: Van der Schaaf, 1977, s. 298-299. Titus Brandsma [Anno Sjoerd Brandsma] wie lid fan de *Provinsiale ûnderwiisried* fan Fryslân (dy’t bestie fan 1928-1990). Brandsma hat it *Roomsk Frysk Boun* yn 1917 (dat yn 1997 opgien is yn it Kristlik Frysk Selskip) en de Fryske Akademy yn 1938 mei oprjochte. It Frysk oan de skoallen dy’t meidiene, soe bestean út wat taal en lêzen: twa oeren wyks yn de hegere klassen. Gemeente- of skoalbestjoeren moasten it goedkarre.

51: Van der Schaaf, 1977, s. 299. Der wiene taalboekjes fan J.K. Dykstra (*Frysk Taelboek I en II*; foar staverjen); *In twirre yn it hôf* (in blomlêzing, yn ’e mande mei B. van der Veen) en S.E. Wendelaar Bonga (*De foargonger en Us Tael*; foar taal en lêzen); de ferneamde grammatika fan O.H. Sytstra en J.J. Hof, *Nieuwe Friesche Spraakkunst* (Leeuwarden: Van der Velde, 1925), al hie de ûnderwizer der út soarte mear oan as de learling. Ek wiene der in pear gaadlike sjongboekjes. Fan Douwe Kalma moat fierders ek neamd wurde it *Frysk Staveringsboekje (for selsstúdzje)* (Brandenburgh & Co: Snits, 1932). It wie in útjefte fan de *Folkshegeskoalle Fryslân* en der binne lytse staveringsferoarings yn oernommen (dy’t ynfierd binne troch de subkommisje A. fan de A.F.U.K. yn syn learmiddels en troch de eksamen-kommisje yn syn skriftlike opjeften). De A.F.U.K. hie dus al in beskieden ynfloed op de stavering fan learmiddels en eksamens. De foarste printinge wie samar útferkoft; yn 1937 folge de tredde.

52: Douwe Kalma, *Gysbert Japiks. In stúdzje yn dichterskip* (Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1938). It proefskrift is opdroegen oan Fedde Schurer. Yn de lêste fan syn 20 stellings spriek Kalma hiel profetysk as Frysk bewegjer: ‘In de toekomst zal aan een regeling van de rechtspositie van het Fries bij Nederlandse wet niet te ontkomen zijn.’

53: Van der Schaaf, 1977, s. 310. Kalma liek wat nueter wurden te wêzen. Út in briefwiksel mei Fedde Schurer lit er him kenne as in oertsjûge foarstanner fan de bân fan Fryslân mei it Nederlânske ryk. Yn it nije Mienskiipsbestjoer waard er skriuwer, Jelle Hendriks Brouwer (1900-1981; Brouwer waard yn 1941 heechlearaar Frysk en Goatysk te Grins) foarsitter en Marten Koopsz. Scholten (1904-1987; Scholten wie meiwurker oan de *Provinsjale Bibleteek* en waard letter de earste konservator fan it *Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaejsintrum* [no beide *Tresoar*]) skathâlder. Scholten wie ek de gearstaller fan de ferneamde ‘Catalogus der Friesche Taal- en Letterkunde en overige Friese geschriften’ (1941).

54: Zondergeld, 1978, s. 402.

It earste nûmer fan 'De Pompeblêdden' út 1928

bedriget yet jimmer de suverens en de rykdom fen de Fryske sprake op it ernstichst. Suverens en rykdom: de twa eigenskippen meitsje it wêzen fen taelbloei út; en om't beide fen hûs út it Frysk eigen binne, dêrom foeget it ús al it mûglike to dwaen, det se troch ús eigen brûken fen de tael yn neat skeind wurde scille.⁵⁵

Kalma syn wurden binne noch altiten like aktueel yn 2015 en in opdracht foar ús. De djipste oarsaken fan de delgong fan it Frysk binne polityk fan aard en de beslútfoarming (wetjouwing) dêroer leit úteinlik noch altiten by it sintrale en sintralistyske bewâld yn De Haach.

Manifest en aksjeprogram

Under in troch Folkertsma opsteld en koart nei de Dútske besetting op 8 july 1940 publisearre manifest 'Wird oan it Fryske Folk' stiene 45 nammen fan Friezen mei ûnderskate eftergrûn, ek dy fan Douwe Kalma. It rôp op om alderearst foar de Fryske belangen op te kommen: 'Striid mei for de rjuchten fen de Fryske folkstael yn *skaolle* [skeanprint fan my, STH],

tsjerke, rjuchtspraak en bistjûr. Striid mei ús for eigen Fryskkindige amptners en foarmannen, striid mei ús tsjin alle kultureel en polityk sintralisme ...' In feroaring fan it steatsferbân waard noch net bepleite: Fryslân net tsjin Hollân. Dy ynfloed fan it *Kristlik Fryske Nacionael Program fen Winsken* wie dúdlik te merken. Folkertsma stelde boppedat mei twa oaren in 'Program fen Fryske Aksje' op, in troch tolve minsken ûndertekene stik. It befette de foarnaamste doelen fan it manifest.

Yn it manifest waard fêststeld dat der, lykas ek al yn de karbrievan fan de Mienskip, it KFS en de Upstalbeam stie, al iuwenlang in Frysk folk bestie, earst selsstannich, letter ûnder frjemde machten. Yn punt 6 waard desintralisaasje fan it lânsbestjoer easke en yn de punten 9 oant en mei 14 de taaleasken: yn alle ynrjochtings fan it leger, kweekskoalle, middelber en heger ûnderwiis yn Fryslân en op Skylge moast foldwaande *ferplichte* ûnderwiis yn de Fryske taal- en letterkunde jûn wurde. Dêrnjonken ek ferplichte ûnderwiis yn de Fryske skiednis, Fryske ierdrykskunde en Fryske geakunde. Op syn minst ien hegeskoalle soe oprjochte wurde moatte foar it beöfenjen fan de Fryske Witenkippen. Dêrnjonken soe in Fryske folkshegeskoalle wurk meitsje moatte fan it ûnderwiis oan de âldere generaasjes om harren sadwaande foldwaande kennis oer en fan Fryslân en it Frysk by te bringen. It Frysk hearde yn alle iepenbiere lichems brûkt te wurden, ek yn de rjochtseale. Oan de amtners, dy't yn Fryslân wurken, waard de eask steld om in eksamen ôf te lizzen oangeande harren kennis fan lân, folk en taal fan Fryslân. Dyjingen, dy't binnen twa jier net oan de eksameneasken foldwaan koene, waarden ferplichte harren earne oars nei wenjen te setten. Dy easken waarden út namme fan hast alle wichtige liederen fan de measte ferienings steld.⁵⁶ Hiel wat punten dêrút hawwe harren aktualiteitswearde noch lang net ferlern.

Weromsjoch: ferbreiding fan it eachweid

Weromsjende kin men fêststelle dat troch de Jongfriezen it Fryske kultuerlibben oan kwaliteit en ynhâld wûn hat. Dy brochten dêr hiel wat mear yn as de taal. Der ûntstie in *breder* front, mei dêrút wei de rop om in stik kultuerpolityk, ek op it mêd fan it ûnderwiis en foarming (yn it Dútsk sa moai 'Bildung' neamd). Doe't 'Frisia', dat ûnder it abonnemint fan de Fryske Bibleteek foel, it nei jiergong 1936 oerjaan moast, begûn de saneamde *Frisia*-rige te ferskinen, lytse wurkjes en stúdzjes, mei in wider eachweid as allinnich it literêre. Njonken de Fryske Bibelteek mei syn mingd bestjoer, bestie sûnt 1934 ek in *kristlike* Fryske Folksbibleteek en dy hat it oanpart fan it Frysk yn de

lektuer fan it protestantske fermidden tige befoardere en fergrutte.

Stadichoan wie ek de skiedskriuwing, dêr't Geart ('Geert') Aeilco Wumkes yn brede en wat rûge halen mei begûn wie, op gong kommen. Douwe Kalma leverre mei syn 'Fryske Skriftekennisse' fan 1876 ôf, dy't yn 1928 (mei diel I) begûn wie te ferskinen, likegoed in wichtige foarmjende bydrage. En ek Kalma syn 'Skiednis fen Fryslân', útkommen yn 1934, wie (en is) tige fan belang foar in Frysk-nasjonale fyzje op de skiednis fan de Friezen, dy't fier oer de inge hjoeddeiske grinzen fan de provinsje Fryslân hinne rikt.

Net te ferjitten ek in rige *lieten* nije styl mei muzyk dy't de *Jongfryske Mienskip* útjoech. In komponist út de Jongfryske rûnte wie bygelyks Paulus Folkertsma (1901-1972), ûnderwizer te Aldeboarn. Hy sette net allinnich lieten op muzyk en pield graach mei kanons, mar hy weage him ek oan ynstrumintaal wurk lykas kwartetten en symfonyen. Grif hat ek it Jongfryske stribjen derta bydroegen dat yn 1943 it lieteboekje 'Fryslân Sjongt!' útkomme koe, dat nei in jier al oan de twadde printinge ta wie. Fan grut belang wie ek it yn 1943 útkommen fan de hiele Fryske bibel (de 'Wumkes'-bibel), dêr't *Eeltsje Boates Folkertsma* de revisor en feitlik einredakteur fan wie.

It hat ek de *Jongfryske Mienskip* west dy't besocht om in bân te lizzen tusken Fryske beweging en byldzjende keunst, al is it saneamde 'departemint fan keunst' net folle mear wurden as in papieren ding. De Mienskip woe de byldzjende keunst sjen as ûnderdiel fan de Fryske kultuer en woe ek ta op it befoarderjen fan 'persoanlike keunst' fan skilders as Johannes (Joh.) Elzinga (1893-1969) en Egnatius Ydema (1876-1937). In tige fertsjinstlike byldhouwer as Pier Pander (1864-1919) fielde him ek yn it fiere Rome altiten Fries. Hy waard dêr yn 1918 lid fan de Mienskip (mar stoar in jier letter al). En de skilder-grafikus Ids Wiersma (1878-1965) kin troch it úttekenjen fan âlde Fryske steds- en doarpsbylden en fan yn ûnbrûk reitsjend boerereau en -ark neffens Van der Schaaf winliken ek goed ta de Fryske beweging rekene wurde. By de rige doelen fan de Mienskip (Douwe Kalma) hearde ek in Fryske [= Frysktalige] folkshegeskoalle. Dy is net fan de grûn kommen, al kaam dy wol in stik tichter by mei it oprjochtsjen fan de *Stifting Fryske Folkshegeskoalle* yn april fan 1939, in inisjatyf fan Marten Scholten, Heine van der Molen en de jonge dichter en ûnderwizer Douwe Annes Tamminga (1900-2002).⁵⁷

Foarútsjoch: 'De Haach' as ivige opkearder fan de emansipaasje fan de Friezen yn en troch it Frysk

Foarútsjende kin no alfêst sein wurde dat de skiednis nei de Dútske besetting fan 1940-'45 it fertrouwen yn it Ryksferbân tige beskamme en (ek) de hjoeddeiske Jongfriezen de eagen foargoed iepene hat foar it ûnrjocht dat noch altiten ús taal en kultuer oandien wurdt. Sadwaande wint it biedwurd 'los fan De Haach' (en út it Ryk wei) oan krêft. Oan de hjoeddeiske *Jongfryske Mienskip* sil it net mear lizze. Bemuoienis en sizzenskip fan Haachske ûnderwiisministers en advizen fan de Hollânske 'Onderwijsraad' oer Fryske ûnderwiissaken hearre hooplik ienris ta it ferline. Yn twa ferfolchartikels (II en III, yn dizze jefte opnommen) oer de tiid nei WO II (1945-2015) jou ik mear omtinken oan û.o. it Fryske (en ek Jongfryske) krewearjen om ta in folslein(er) sizzenskip oer it eigen, Fryske ûnderwiis te kommen.

De rop om Frysk *selsbestjoer* hie foar en yn de oarloch klonken en de *ferplichting* fan it Frysk yn it (hie) ûnderwiis kaam op 'e wurklist te stean. Mar mear as it setten fan hiele lytse stapkes yn dy rjochting waard

55: Douwe Kalma, 1943, s. 3. Kalma ferwiist dêryn ek nei de betsjutting fan 'De Pompeblêdden, dy't safolle foarbylden 'fen geef tsjintwirdich Frysk en gâns wat samlingen' jout, en ferfettet dan: 'De striid for de suverens fen it Frysk is for fierwei it greatste part in striid tsjin de Hollannismen. Op trije wizen kinne dy it libben fen de tael bedriigje: yn wird, yn sizwize en yn sinbou. Hwet de sinbou oanbilanget, dêr stiet it dalik sa faei net mei: dy is sa persoanlik-eigen en folkseigen det it lang dûrret ear't it frjemde der folle fet op kriget (sa is it saneamde steds-Frysk op it stik fen sinbou yn mennich ding yet sa Frysk as 't mar kin). Folle gauwer giet it eigene yn wird en sizwize to loar: as it opkommend slachte syn tael net goed leart, kin yn koarte tiid dêryn binearjend folle forlern gean [...]' (s. 3-4). No, goed 70 jier letter, moatte wy konstatearje dat ek de sinbou by mannichien al oantaast is.

56: Sjoch: Van der Schaaf, 1977, s. 321 en Zondergeld, 1978, s. 306-313.

57: Ferl. Van der Schaaf, 1977, s. 314-316, 342-343. Sjoch ek: Oostra, 2001, s. 24 en Zondergeld, 1987, s. 91, 253. Byldzjende keunstners as Sieger J. Baukema (1852-1936) en Egidius Yntema sleaten har ek by de *Mienskip* oan.

troch de út De Haach wei bestjoerde sintralistyke Hollânske 'eenheidsstaat' net talitten. Dat soks troch in Amerikaanske Jongfries as Bearend Joukes Fridsma as in foarm fan kulturele *genoside* oantsjut waard, hoecht jin dan ek net te fernuverjen. Faaks is in feroaring fan it steatsferbân en in eigen autonoom plak fan Fryslân binnen de him ûntjaande Europeeske Uny de iennichste útwei en hjoed-de-dei better te bepleitsjen en nei te stribjen as earder.

Literatuer

- [Adres betreffende het onderwijs in het Friesch] aan [...] den minister van onderwijs, [...] 19 Juni 1931 [namens het 'Selskip for Fryske tael- en skriftekennisse', het 'Kristlik Frysk selskip', de 'Mienskip for Fryske folksûntjowing' [skeanprint fan my, STH], het 'Roomsk Frysk boun', 'de Upstalbeam', het 'Boun fen Selskippen bûten Fryslân' en de 'Fryske underrucht liga']. (1931). Leeuwarden [E.B. Folkertsma] (3 siden).

- [Adres betreffende het onderwijs in het Friesch] aan [...] den minister van onderwijs, [...] Febr. 1932 [van het 'Selskip for Fryske tael- en skriftekennisse', het 'Kristlik Frysk selskip', de 'Mienskip for Fryske folksûntjowing' [skeanprint fan my, STH], 'de Upstalbeam', het 'Boun fen Fryske selskippen bûten Fryslân', de 'Fryske Underrjucht liga' en de 'Federaesje fen Fryske studinteforienings'. (1932). Leeuwarden: [E.B. Folkertsma] (3 siden).

- [Adres betreffende het onderwijs in het Friesch] aan [...] den minister van onderwijs, [...] 21 februari 1934 [namens het 'Selskip for Fryske tael- en skriftekennisse', het 'Kristlik Frysk selskip', de 'Fryske Mienskip' [skeanprint fan my, STH], het 'Roomsk Frysk boun', het 'Boun fen Fryske selskippen bûten Fryslân', de 'Fryske ûnderrjocht liga', het 'Grifformearde Frysk selskip']. Leeuwarden: [E.B. Folkertsma] (3 siden).

- *Algemiene Kommissje for Frysk Underrjucht* [tiidrek 1925-1935]: (1) *Oprop oan it Frysk folk* [fen de A.F.U.K., om stipe. Huzum: D. Kalma, 1925] (2 siden, taheakke in 'List for fêste stipe'); (2) *Oan ús Fryske folk!* [Oprop om stipe fen de A.F.U.K., Huzum: D. Kalma, 1925] (1 side); *Programma Frysk eksamen* [fen de] Alg. Fryske Underrj. Komm., Huzum: D. Kalma, 1925 (1 side); (4) *Jierforslach [oer] 1925/26 [en] 1926/27 fen de algemiene kommissje fen Frysk Underrjucht (de A.F.U.K.)*. Mei de eksamenopjeften en it kommissjeforslach oer it eksamen yn 1926 [en] 1927 [mei taheakke in list fen diplomearre learkrêften fen de A.F.U.K.], Skrâns by Ljouwert: [D. Kalma] Riedhústrj. II, printe by W.A. Eisma Cz, Leeuwarden 1926/1927, 2 dln.; *Meidieling oan de lesjowers en*

lesjowsters oan Fryske berneleargongen by it iepenbier ûnderrjucht for sub-kommissje A [fen de A.F.U.K.], Ingwierrum by Dokkum: S.R. Sipma, 1931 (1 side); *Forslach fen it Frysk eksamen 1928* [Mei in list fen stúdzjemiddels en fen diplomearre learkrêften], Ljouwert: [E.B. Folkertsma] Skriuwerskip A.K.F.U., Foarstreek 55 boppe, printe by W.A. Eisma Cz 1929 (18 siden); *Jierforslach [earste] fen de Algemiene kommissje for Frysk ûnderrjucht (25 April 1928-1 Juny 1929)* [Yn: *Sljucht en Rjucht*, 33e jrg., nû. 35, 31 Aug. 1929, Leeuwarden: E.B. Folkertsma, printe by W.A. Eisma Cz, 1929] (3 siden); *Eksamenwirk 1929 for de Fryske akte, ynsteld fen de Algemiene kommissje for Frysk ûnderrjucht [A.F.U.K.]*. Mei in list fen stúdzjemiddels en fen de diplomearre Fryske learkrêften. Ljouwert: Skriuwerskip A.F.U.K. [E.B. Folkertsma], Woartelhaven 81b [printe by Brandenburgh & Co., Snits, 1930] (18 siden); Idem: *Eksamenwirk 1931 [mei tredde jierforslach]*; Idem 1932 [mei fjirde jierforslach]; Idem 1933 [mei fyfte jierforslach]; Idem 1934 [mei sechste jierforslach]; Idem 1935 [mei it saunde jierforslach]; *Jierforslach [fen de] A.F.U.K. 1934-1935*. Ljouwert: Skriuwerskip A.F.U.K. [E.B. Folkertsma], Easterkaei 20 B boppe [Gedr. bij T. van der Weij, Schrans bij Leeuwarden, 1936] (4 siden).

- *Catalogus der Friesche Taal- en Letterkunde en overige Friesche geschriften* (1941). Leeuwarden: Provinciale bibliotheek van Friesland/N.V. Noord-Nederlandsche Boekhandel (gearstaller: M.K. Scholten; 860 siden).

- *Algemiene Kommissje for Frysk Underrjucht* (1928). Karbrieven fen de Algemiene kommissje for Frysk Underrjucht, oprjuchte 25 April 1928 en stifte fen it Selskip for Fryske tael- en skriftenkennisse; it Kristlik Frysk Selskip; de *Mienskip for Fryske folksûntjowing* [skeanprint fan my, STH]; it Roomsk Frysk Boun; de Upstalbeam. Ljouwert: Skriuwerskip A.F.U.K. [E.B. Folkertsma], printe by W.A. Eisma Csn., 1928 (12 siden).

- *Friesch onderwijs adres* [aan [...] den minister van onderwijs [...] van de] algemeene commissie voor Friesch onderwijs [namens het 'Selskip for Fryske tael en skriftenkennisse', het 'Kristlik Frysk selskip', de 'Mienskip for Fryske folksûntjowing' [skeanprint fan my, STH], de 'Upstalbeam' en het 'Boun fen Fryske selskippen bûten Fryslân']. [1919]. Leeuwarden: E.B. Folkertsma (4 siden).

- *De Pompeblêden, tydskrift foar Fryske stúdzje* (2003). *Jubileumnûmer 75 jier Afûk*, april 2003, nû. 1-2, 74ste jiergong (48 siden). Dêryn benammen: Gjalt Jelsma, 'Skiednissoersjoch fan 75 jier Afûk' (s. 4-18) en Sytze T. Hiemstra, '75 jier De Pompeblêd(d)en. Dêr't

hja waeije, wit elts det der eat to fordigenjen is ...' (s. 42-44).

- Dykstra, J.K. (1928). *Frysk taelboek. In rige staveringslessen for skoalbern en greateren*. Dokkum: Fa. J. Kamminga [By it 'foarwird' stiet de opmerking: 'De hearen Hof, foarsitter, en S.R. Sipma (myn skeanprint, STH), lid fen de subkommisje A fen de Algemiene Kommisje for Frysk Underrjucht [...] hawwe sa goed west de lessen troch to sjen en mei hjar kanteikeningen to ferrykjen [...]'. (107 [+4] siden; nije printings yn 1930, 1937, 1938 en 1943).

- *Fryslân Sjongt!* Algemien Frysk Lieteboekje mei âlde en nije sangen yn balk- en sifernoateskrift. (1944). Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (176 siden).

- Hiemstra, S.T. (1999). 'De taalnoarm' Hdst. XIII, yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr. (red.), *In skiednis fan 'e Fryske taalkunde* (s. 241-279). Ljouwert: Fryske Akademy.

- Kalma, D. [1917]. *It sjongende Fryslân. Karlêzing út it wirk fen âlde en jonge Fryske skriuwers*. Gearstald en ynlâet [fen D. Kalma]. Berltsum: Broerren Westerlaan (Utgjown mei stipe fen de Jongfryske Mienskip) (161 [+5] siden).

- Kalma, D. (1920). *Paedwizer for Fryslâns skiednis en skriften*. Boalsert: A.J. Osinga.

- Kalma, D. (1922). *Jongfryske Sangen*. Earste gearjefte for it simmerkamp 1922 op it Skiermûntseach [fen D. Kalma skreaun sûnt 1917. Mei oanteiking, ek oer de muzyksetting]. Utjefte fen it Ynstitút for folksûntjowing [fen de Jongfryske Mienskip] to krijen yn de boekhannel en by alle Mienskipskolporteurs. [Akkrum, M.K. Scholten, pr. by J. Kamminga te Dokkum].

- Kalma, D. (1922). *De nije moarn*. In karlêzing út it [dicht]wirk fen Jongfryske skriuwers, gearstald en ynlâet [yn 1921], en mei in neiward fen 1922. Dokkum: J. Kamminga ([4]+ 99 siden).

- Kalma, D. (1923). *In soasialistyske folkshegeskoalle*. Berltsum: Broerren Westerlaan (15 siden).

- Kalma, D. [1925]. *Frysk Staverings-boekje (for leargongen)*. Skrâns by Ljouwert: Mienskipshûs/Ynstitút for Folksûntjowing [Gedr. ter Coöp. Handelsdrukkerij, Leeuwarden, 1925] (32 siden); 2de pr.: Snits: Brandenburgh & Co., 1932 (32 siden); 3de pr.: id. 1937; 4de pr.: 1940; 5de pr.: 1943; 6de pr.: 1944; 7de pr. (mei Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra, ûnder it pseudonym S.W. Douma:) *Nij Frysk Staveringsboekje foar leargongen en selsstúdzje (mei kaei)*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1946 [Rige Lytse Paedwizers - 1]. [Freark Dam sil der grif net mis mei west hawwe doe't er ornearre dat de inisjalen ferwiisden nei Kalma syn striidmaten Sjoerd en Wike en dat Douma

op Kalma sels sloech, yn: *Leeuwarder Courant*, 20 april 1990, rubryk *Sa sydlings*: 'Yn en nei de oarloch']; 1946: 8ste útwreide pr. fan de 7de pr.: 1948; 9de pr. (wer ûnder eigen namme) *Frysk Staveringsboekje*: 1950; *Frysk Staverings-boekje (for selsstúdzje)*. Skrâns by Ljouwert: Mienskipshûs [Gedr. ter Coöp. Handelsdrukkerij, Leeuwarden, 1925] (36 siden); 2de printinge Snits: Brandenburgh & Co, 1932 (mei in bylage: *Anderten by de opjefte*) (32 siden; bylage 4 siden); 3de pr. 1937 mei bylage: *Anderten by de opjefte*.

- Kalma, D. (1925). *Us memmetael. Frysk lê- en taelboekje for de bern*. Foarste dieltsje. Ljouwert: W.A. Eisma [Gearstald yn opdracht fan de 'Algemiene Fryske ûnderrjucht kommisje', mei taheakke: *Om te sjongen*] (58 siden).

- Kalma, D. (1926a). *Us Fryske Skriuwers*. Kalinder for 1927 (gearstald D. Kalma). Snits: Brandenburgh & Co. (12 siden, 12 printen; útjûn mei stipe fan de Upstalbeam).

- [Kalma, D.] (1926b). *De Upstalbeam. Hwet er is en hwet er wol*. Gearstald en útjown yn opdracht fen it haedbistjûr fen de Upstalbeam. Ljouwert: by W.A. Eisma Cs. (15 siden).

- Kalma, D. (1928a). *De Fryske Skriftekennisse fen 1897-1925*. Diel I (Oersjuch en karlêzing). Dokkum: printe by Fa. J. Kamminga.

- Kalma, D. (1928b). *Die Volksbildung in Friesland*. [In 1925 aus dem Friesischen] uebersetzt von Fritz Braun. Sonderdruck aus der Zeitschrift 'Freie Volksbildung. Neue Folge des Archivs für Erwachsenenbildung', 3. Jhrg. 1928. Hft. 3 [Huizum: 'Mienskipshûs']. Frankf. a. M.: Neuer Frankfurter Verlag (13 siden).

- Kalma, D. [1929]. *Jiertallen Fryske Skiednis*. Skrâns by Ljouwert: 'Mienskipshûs'; 2de pr.: Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1937; 3de omwurke pr.: *Haedsaken Fryske Skiednis. In oersjoch yn 10 lessen*. Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1948 (16 siden).

- K[alma], D. [1931]. *Hwet wol de Underrjucht-liga? Struibleedsje fen D.K. [= Douwe Kalma]*. Ferwert: P.S. Bruggenkamp (Gedr. bij Brandenburgh & Co, Sneek (1 side).

- Kalma, D. (1931 [= 1932]). *De Fryske Skriftekennisse fen 1897-1925*. Diel II (Foartsetting en karlêzing): Dokkum: pr. by Fa. J. Kamminga (De Fryske Bibelteek Nû. XXIII).

- Kalma, D. (1935). *Skiednis fen Fryslân*. In gearfetting. Dokkum: Fa. J. Kamminga; 2de feroare en oanfolle pr.: id., 1944 [= 1945]; 3de pr. biwurke fan G.N. Visser: [Ljouwert]: Douwe Kalma Stifting (p.a. T. Beintema, Ljouwert) & útjowerij 'Fryslân', Grou, 1965, printe by Schaafsma & Brouwer, Dokkum.

- Kalma, D. (1937). *Fryslân en de skoalle*. Dokkum:

Fa. J. Kamminga (16 siden).

- Kalma, D. (1938). *Wy roppe de libbenen. In karlêzing for de jongerein*. Foarste dieltsje [ynlaet en gearstald troch Douwe Kalma]. Dokkum: Fa. J. Kamminga; 2de omwurke pr.: 1944 [= 1945]; in nije útjefte fan it foarste dieltsje is gearstald yn 'e mande mei H. Twerda, Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1953.

- Kalma, D. (1939). *Nije Paedwizer by Fryske stúdzje, binammen for de Fryske akte*. Dokkum: Fa. J. Kamminga.

- Kalma, D. (1939) [1940]. *De Fryske Skriftekennisse fen 1876-1897*. Ynliding en karlêzing, mei 8 portretten. Dokkum: printe by Fa. J. Kamminga (235 [+ 2] siden). [Karlêzings en samlings fan ûnderskate skriuwers].

- Kalma, D. (1942). *Wy roppe de libbenen. In karlêzing for de jongerein*. Twadde dieltsje. Dokkum: Fa. J. Kamminga.

- Kalma, D. (1943). *Freegje mar fierder! In ynliding ta it Fryske taeleigen*. Foarste dieltsje. Boalsert: Fa. A.J. Osinga.

- Krol, J. (2015). 'En Kalma wie ús kening'. Oer de begjintiid fan de Jongfryske Mienskip, 1915-1924, yn: *Fryslân en de wrâld 2.0. Jonge Friezen mei kulturele ambysje* [essee fan Jelle Krol, Abe de Vries, Durk

Gorter, Meindert Reitsma]. S.pl.: Sirkwy, 5de edysje 2015.

- Oostra, H.S. (2001). *Jou my dyn leafde en freegje net nei mear'. Oars as oars. Freonen, fijannen & ferhâldingen yn de Jongfryske Mienskip (tiidrek 1915-1933)*. Purmerein: Utjouwerij 'De Rosse Plomp' (3de ferbettere printinge).

- Piebenga, J[an Tjittes]. (1957). *Koarte skiednis fan de Fryske Skriftekennisse*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (2de, útwreide printinge; 296 siden).

- Schaaf, Sj. van der (1977). *Skiednis fan de Fryske biweging*. Ljouwert: De Tille.

- Sijens, D. (2004). *Douwe Kalma yn piama en oare stikken oer de Fryske literatuer*. Easterein: Kooperative Utjouwerij.

- Skriuwers yn byld 5 [1996]. *Douwe Kalma (1896-1953)*. Ljouwert: Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum Ljouwert/Friese Pers Boekerij.

- Sipma, P. (1906). *Frysk lê- en taelboekje [mei wjrdlistkes]* (mei de earste pris bikroand antwird op de priisfrage, útskreaun fen it Selskip for Fryske tael- en skriftenkennisse). Leiden: W.M. Taconis Ss. (2 dln.).

- Terpstra, Hedwig (2015). 'Jelle Krol oer syn promoasjeûndersyk', yn: *ensafh* [digitaal], pleatst op 5 nov. 2015.

- Weringh, J.J. van [1934]. *Skiednis fen Ald-Fryslân gearfette*. [Snits: Brandenburg & Co] (38 [+ 1] siden).

- Zondag, K. (2011). *Lange oanrin, koarte sprong. Twatalich ûnderwiis yn Fryslân tusken 1800 en 1980*. Ljouwert: Fryske Akademy.

- Zondag, K. (2015). *Annotearre bibliografy by Lange oanrin, koarte sprong*. Ljouwert: Fryske Akademy.

- Zondergeld, G.R. (1978). *De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen*. Leeuwarden: De Tille (proefskrift).

Drs. Sytze T. Hiemstra (1943) is frisiast, frisist en ûnderwiiskundige. Hy hat ûnderwizer (twatalige legere skoalle), learaar en ûnderwiiskundich systeembegielieder (twatalich spesjaal ûnderwiis), lesjouwer (Afûk) en dosint (Seminarium voor Orthopedagogiek – Hogeschool Utrecht) west.

RESTAURANT
DE KONINGSHOF
FESTIVITEITEN & CATERINGSERVICE

*De Koningshof.
Daar gebeurt 't...*

Steervolle accommodatie met zalen • Ruim eigen parkeerterrein
Gezellig tuinterras • Lunch en plateservice
Seizoen gerichte à la carte kaart • Four du monde specialiteiten

Prinsenweg 1 - 8443 DN Heersveen/Oranjewoud (Fryslân)
Tel.: 0513 - 636136 • Fax: 0513-633966
E-mail: info@dekoningshof.nl - Internet: www.dekoningshof.nl

Kalma (*twa fragminten**)

Cornelis van der Wal

De morfine rekke stadichoan útwurke, in doffe, oanboazjende pine naam besit fan Petrus Kalma syn ûnderliif. Yn it bêd neist him hearde er in âld mantsje súntsjes stinnen yn syn sliep, fierders wie it stil yn it skimerige, soerich rûkende keammerke op de boppeste ferdjipping fan it Snitser sikehûs.

Hy gie sêft kreunend oerein, rûn yn syn pyama nei de kast ta dêr't syn klean hongen en socht yn syn broeksbûse oft der noch wat jild yn siet. Grif genôch foar in stikmannich slokjes. Hy luts syn klean oan, oer de pyama hinne, en rûn, net ien hie it yn 'e rekken, de soele nacht yn, op 'e siik nei in kafee.

Wat oer ienen kaam er justjes slingerjend werom, stapte lykwols net yn syn bêd, mar yn de stille, swarte fiver by it hospitaal. In wite ein fleach fersteurd fuort. It wetter fronsele noch wat. Doe wie it wer stil en rêstich.

Douwe, alve jier âld, skraal, mei gâns lingte en in skerp snien antlit, koe net gûle, en ek syn mem ferluts gjin spier yn har hurd antlit doe't de swiere kiste mei it opswolle lyk fan Petrus Kalma stadich yn it farsk dolde grêf sakke.

Dy nacht krige er gjin wink yn 'e eagen, hy stoarre mar nei it plafond dêr't in grouwe spin senuweftich hinne en wer draafde. Boppe de souder wie it dak, dêrboppe de himel. Hy besocht him foar te stellen dat heit dêr no ek wie, it slagge net. Hy seach allinnich mar it plafond, en de spin.

Hy hie wolris in hântaast dien wat it boerewurk oanbelange, mar, skodholle mem, dat wie net folle wurdich, de hannen stiene him ferkeard. Douwe moast mar dûmny wurde, krekt as omke Yme, mei it burd. Sa waard besletten.

[...]

* Cornelis van der Wal is Frysk dichter en skriuwer. Boppesteande twa fragminten komme út in noch te ferskienen histoaryske novelle, dy't foar in part op feiten basearre is. De fragminten binne earder ferskynd yn 'Frysk literêr tydskrift ensafh', nû. 2, 2015.

Hokfoar streksum jûnsmiel kinne wy letter hjoed op tidigje, Wike?' It sonoare lûd fan Douwe Kalma, hy kipe om 'e hoeke, de noas kaam earst, folle de kreas bjinde koken, dêr't Wike oan it beantsjepûljen wie. 'No Kalma, in wichtich part fan jo probleem is al oplost, tinkt my!', lake syn trouwe helpster. Hy gnyske wat en gie wer nei syn wurkkeamer. Hy wie sawat klear mei wat er wol syn libbenswurk neame koe: de folsleine oersetting fan Shakespeare. Noch in pear siden.

Beiden wisten net dat it miel, te witten beantsjes mei seane ierappels, karbonade en mosterstip, net mear be-himmele wurde soe.

Sûnt Douwe him yn '43 wer yn Fryslân nei wenjen setten hie, stie se him by. Wat hie se fereale west, as jongfaam ... Lykwols, Douwe joech net sa'n soad om froulju wat it fleislike oanbelange. Se fage de hannen oan 'e blaubûnte skelk ôf en tocht oan dy kears op it Amelân, in foech tritich jier lyn, op it foarste simmerkamp, se soe by neare nacht – dat kaam fan in heale flesse wyn – by Douwe op bêd krûpe, mar se hearde kroanjende lûden fan twa manlju efter de doar en gie súntsjes skriemend werom nei har eigen keamer. Efkes letter seach se troch in skreef Sipma hastich fuortslûpen, it like krekt oft syn grutte snor der noch treuriger by hong as oars.

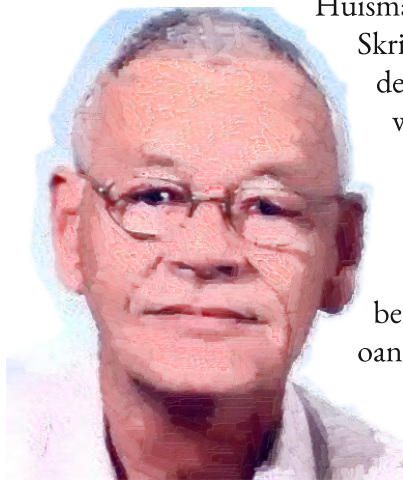
Letter dy middei kuiere Kalma nei it busstasjon, djip yn 'e prakkesaasjes, de hannen djip yn 'e jashûsen. It wie sierlik hjerstwaar, mar hy hie der gjin omtinken foar.

Kristen-Fries en Jongfries: KFS-jongerein yn de JFM (1916-1920)

Jan Popkema

1. Ynlieding

Doe't ein 1915 de JFM oprjochte waard, wie der daliks al belangstelling fan de kant fan it KFS, dat wol sizze: fan guon KFS'ers dy't har troch it Frysk-nasjonalistyske útgongspunt fan Douwe Kalma oansprutsen fielden. It Kristlik Frysk Selskip (KFS) wie op Pinkstermoandei 1908 oprjochte troch ds. Sipke Huismans fan Eanjum as 'Christlik Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse'.¹ Ta de oprjochters hearden ek de ûnderwizer G. Kamerling fan Rinsumageast, dy't skriuwer waard, dr. G.A. Wumkes, (ortodoks) herfoarme dûmny te Snits, en A.M. Wybenga, dichter-gernier yn Nijewier. De beide lêsten komme yn it ferfolch fan dit ferhaal foar.

Dat ferfolch sil gean oer de ferhâlding fan in tal bekende KFS'ers foar de JFM oer en de rol dy't hja oangeande of yn de JFM spile hawwe, en dat yn it tiidrek fan likernôch 1916-1920. It KFS wie protestantsk-kristlik en hie syn leden út rjochtsinnich fermidden.

De JFM hie gjin religieuze of tsjerklike grûnslach, dat fandatoangeande wiene der gjin beswieren foar KFS-leden om har ek by de JFM oan te sluten; de oanlûkingskrêft siet him yn it nasjonalistyske útgongspunt. Likegoed wie it benammen de ideologyske line dy't Kalma nei in pear jier ynsette, dy't makke dat de KFS'ers har út 'e Mienskip weromloeken.

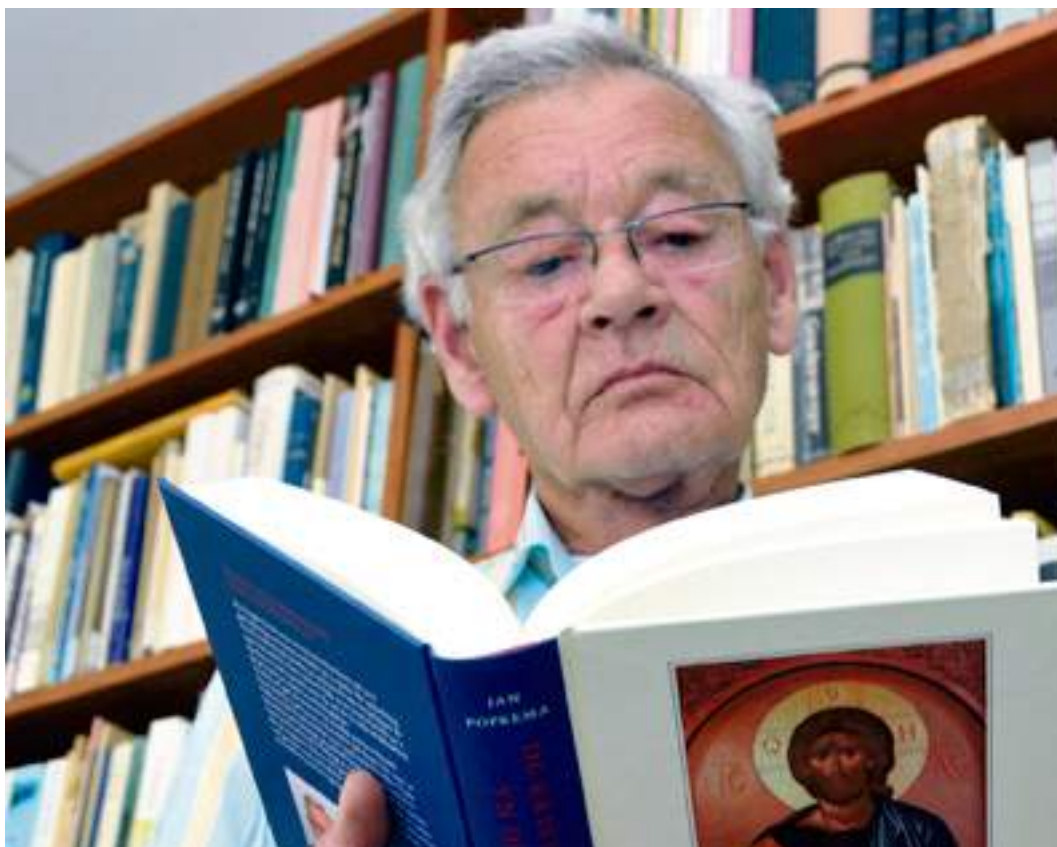
Yn it folgjende wol ik neigean hoe't de ferhâldings west hawwe tusken JFM/Douwe Kalma oan 'e iene kant en E.B. Folkertsma, G.A. Wumkes, A.M. Wybenga, M.S.E. Visser, F. Schurer en S.E. Wendelaar Bonga (allegearre wichtige figueren út it KFS) oan 'e oare kant. Yn in apart paragraafke wol ik oanjaan hoe't KFS-oprjochter S. Huismans foar de JFM oer stie.

In pear opmerkings dêrby.

1. Ynternasjonaal sjoen wie in nasjonalistyske jongereinbe-

1: De namme Kristlik Frysk Selskip (KFS) foar dat Christlik Selskip is fan 1925, doe't in nij haadkarbrief opmakke waard (it wie ek in oanpassen oan 'e praktyk). It is foar it gemak dat ik dy oantsjutting ek brûk foar dat selskip yn 'e tiid fan 1908-1925. Sjoch ek Popkema 2014:11, 12, 65-71.

Jan Popkema lêst yn syn nij boek *De kristlik-Fryske beweging yn de tweintichste iuw*.

weging gjin útsûndering. ‘It begjin fon ús ieuw [...] stiet rûnóm yn Westeuropa yn it teken fon idéalistyske, elytêre en nasjonale bewegingen fon un yntellektuële jóngerein’, sa skriuwt Feitsma.²

2. It is goed jin te realisearjen hoe âld oft de mannen yn 1916 wiene (of waarden). Foar Douwe Kalma (1896-1953) is dat 20; foar Schurer (1898-1968) 18; foar Folkertsma (1893-1968) 23; foar Visser (1887-1971) 29; foar Wendelaar Bonga (1887-1961) ek 29; foar Wybenga (1881-1948) 35; foar Wumkes (1869-1954) 47. Huismans (1873-1924) wie doe 43.

3. ‘Jongfries’ is net eksklusyf in beneaming foar leden fan de JFM. Dy beneaming bestie al fôárdat de JFM oprjochte waard.³

4. Foar in goed begryp is it ek nedich nei in lyts stikje ynterne KFS-skiednis te sjen. Dêryn binne in pear mominten fan belang.

a. Yn febrewaris 1916 skriuwe Folkertsma, Visser, Wendelaar Bonga en Wybenga in brief oan it haadbestjoer fan it KFS mei it fersyk om it karbrief fan it KFS sadanich te feroarjen dat dúdlik útkomme sil dat it KFS de Fryske taal wer as amtlike taal foarstean sil.⁴ It HB stiet wol efter dat tinkbyld, mar wol it karbrief net feroarje.

b. Folkertsma besiket it op ’en nij yn 1919, mar syn útstellen wurde net yn besprek nommen. Huismans is

it wol mei Folkertsma’s bedoelings iens, mar wol in oare taktyk folgje: net lâns de wei fan karbriefferoaring.⁵

c. Feroaringsútstellen fan in gruttere groep, dêr’t ek Visser yn siet, yn 1920 helje likegoed neat út. Pas yn 1924 kaam der in omslach dy’t it KFS prinsipiël de nasjonalistyske koerts op stjoerde.⁶

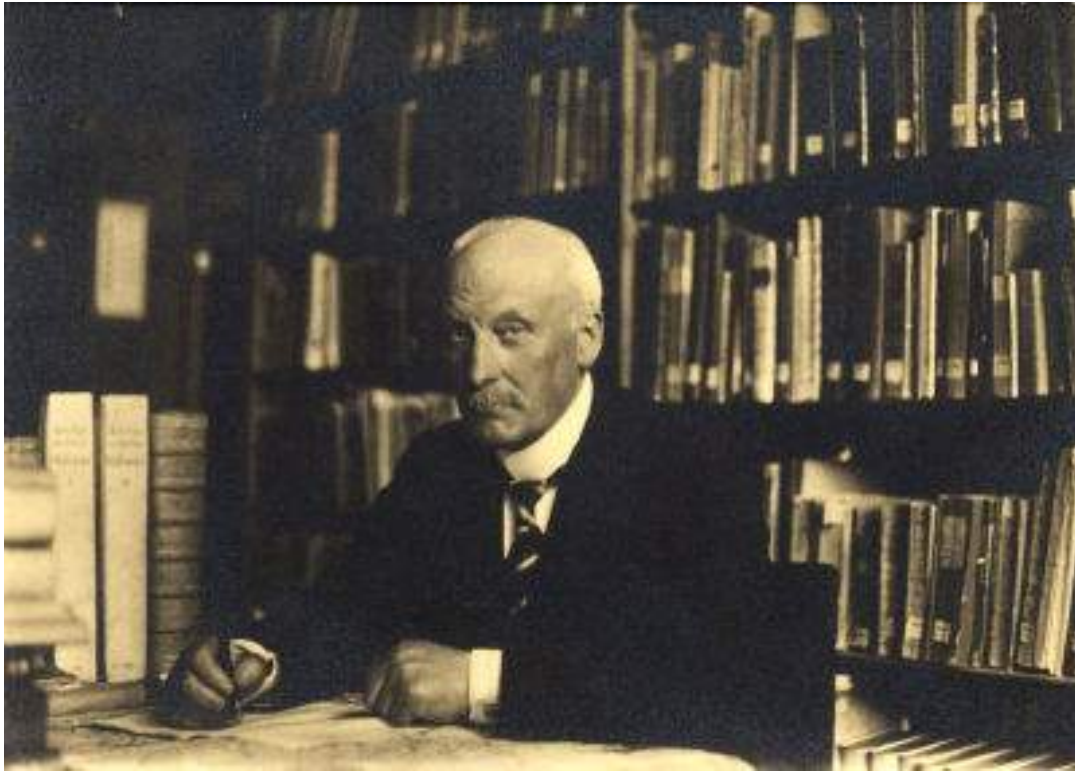
2: Feitsma 1990/1991:38. Sjoch ek vdSchaaf 1977:224.

3: Popkema 2014:55.

4: Tekst fan it brief (11-2-1916) en de útstellen ta feroaring yn *Frisia* 1918:109-113. Sjoch ek noat 33.

5: Briefwiksel dêroer (ein 1919) yn *Tinkstien*:233-236.

6: Sjoch oer dy trije mominten en de omslach fan 1924: Popkema 2014:84-90.

G.A. Wumkes (1869-1954)

2. KFS'ers en JFM

De persoanen dy't ik yn dizze paragraaf bylâns rinne wol, hawwe net allegearre lid fan de JFM west. Wêr't dat wol of net it gefal wie, sil ik dat oanjaan. Om alfêst ien foarbyld fan net-lid te neamen: Wendelaar Bonga hat gjin lid fan 'e JFM west. Mar foar allegearre jildt: it opkommen fan de JFM hat (mear of minder) ynfloed hân.

Kalma publisearre yn septimber 1915 syn brosjure *De Jongfryske Biweging*.⁷ Dêr steane wurden yn as 'Jimmer bliuwt it eigentlike doel fen ús taelbiweging, det de fryske tael wer komt yn 't bisit fen al hjar rjochten, det hja dos wer wirde scil de hearskjende tael yn ús

lân' en 'As wy bisiikje it wird "Fryslân for de Friezen en it Frysk" to meitsjen ta seine wierheit, easkje wy allinne wer de rjochten, dy't men ús lang lyn binaem.' Dat soarte fan lûden moat ûnderskate KFS'ers oansprutsen hawwe. Dêrmei wol ik net sizze dat Kalma no sa yniennen mei folslein wat nijs kaam. In mear radikale mar noch net sa bot útsprutsen tendins wie ek yn it KFS al wol oanwêzich en kin ynfloed op Kalma hân hawwe. J.H. Brouwer wiist dêrop as er skriuwt: 'De door hem [= Huismans. JP] gestichte vereniging heeft niet alleen een belangrijke bijdrage geleverd tot verdieping van het Friese streven en als het ware de Jongfriesse beweging voorbereid [...]'.⁸ Folkertsma jout letter wat fan itselde oan: 'Mar de Jongfryske biweging moast earst útbrekke, ear't de bitsjutting fen hwet de mannen fen 1908 dien hawwe ta folle klearheit komme koe. 1915 hat 1908 ferklearre, lykas 1908 1915 taret hat.'⁹ Fierders wie it ek sa dat Kalma him yn syn brosjure tige wurdearjend útlit oer Wumkes' earste Frysk preekjen; dat moat him ek ynspiraasje jûn hawwe. Wumkes en Kalma moatte inoar trouwens wol kennen hawwe fan it Snitser gymnasium, dêr't de earste dosint Hebriuwsk en de oar learling wie. Kalma sette dus helder in nije line yn, mar koe by in tal KFS'ers op fruchtbere grûn siedzje.

7: Kalma 1915; de beide folgjende sitaten op s. 54 resp. 63.

8: Yn: *Geschiedenis van Friesland*², Leeuwarden 1973, s. 632. Sjoch ek par. 2.4 by noat 55.

9: *Yûet* 1926:68 yn Folkertsma's earste artikel yn syn antyteze-rige. 1908 is fansels de oprjochting fan it KFS.

10: Zondergeld 1978:71, 79; hy jout der gjin boarne by.

2.1. G.A. Wumkes

Hat Wumkes lid west fan de JFM? Zondergeld skriuwt dat Wumkes him yn 1916 by de JFM oansleat, mar fierderop dat er donateur waard.¹⁰ Wumkes seit der sels fan: ‘Doch koe ik my der net by oanslute om de humanistyske sfear en út bitinken, dat op ’n dûr yn eigen Christelik Selskip de beakens wol wider útset wurde soene.’¹¹

Likegoed: Wumkes oardiele posityf en mei bewûndering oer Kalma’s brosjuere *De Jongfryske Biweging*, dêr’t literêre fernijing en in fûlere taalstriid yn byinoar brocht wiene: ‘De jonge skriuwer [...] hat fortsjinne det de âldere striders him in wird fen hilde bringe for dit treftich program fen aksje, for dizze ynmoedige striidrop ta in krêftdiedich offensyf yn ús taelstriid.’¹² Fan ’e oare kant hie Wumkes wol frijwat syn betinken oer Kalma’s ôfwizing fan folkskeunstliteratuer: ‘Kalma’s krityk moat mear wurde historysk-literarysk. Hy moat mear stúdzje meitsje fen ’e Fryske kultuerskiednis. Den scil er ynsjen det it iensidigens yn top is, al ús skriuwers en dichters yn to skroevjen twisken dy twa hameijepeallen fen folkskinst en persoanlike kinst.’¹³ Wumkes’ earste Fryske preek (Tsjom, 3 jannewaris 1915) wurdt troch Kalma in ‘moedich weagjen’ neamd, dat ‘net nôch to wirdearjen is for it bilang fen ús tael’.¹⁴ Op útnûging fan Kalma skriuwt Wumkes it earste nûmer fan de *Pompeblêd-rige* (rige útjeften fan de JFM): *Friezendom en Christendom*.¹⁵ Dat nûmer begjint mei wat wol in lofsang op Kalma neamd wurde mei, mei sinnen as ‘Oan Kalma, de stoute kampyjoen [...] komt de eare ta ús stribjen út it âlde gedoch weihelle en in nij program foarlein to hawwen’, ‘Kalma hat trompetten blaesd [...] om ús wekker to skodzjen en for it goe rjucht fen ús tael yn skoalle, tsjerke en rjuchtseale op to kommen. Wy bliuwe him tankber for syn lûd [...]. Lit him mei steande mêst trochsile en mei faesje hinne boarje troch alle healslachtigens, dy’t it woldijen fen ’e Fryske saek tobekhâldt.’¹⁶ De brosjuere – dêr’t ik hjir fierder net sa ynhâldlik op yngean wol¹⁷ – stiet yn it teken fan striid as ropping en plicht, en dan giet it net allinnich om taalstriid: ‘Friezen to wêzen, yensels to wêzen, net om te hearskjen mar om de wrâld en it faderlân to tsjinjen en sa de komst fen it Godsryk to bifoarderjen, dat is heilige, hege Christenropping.’¹⁸ Op de eftergrûn fan ien en oar leit in frijwat romantyske opfetting oangeande de Friezen, har aard en har skiednis; de wurden dogge ús yn ús tiid gauris bombastysk oan. Mar it is wol dúdlik dat it striidelemint yn it boekje in Jongfryske bewegingsopswiper meikrige hat.

Wumkes wie samler fan it KFS-tydskrift *Yn ús ei-*

gen tael. Gjin niget dus, dat besprekken fan tydskriften, boeken en brosjueres meast troch him skreaun waarden. As it om Kalma giet, binne dy besprekken fol lof. In pear foarbylden. Yn Wumkes’ besprek fan it earste nûmer fan it nije tydskrift *Fryslân. Algemien Frysk wykblêd* (1916) neamt er it in faai teken dat de redaksje gjin plak ynromme hat foar Kalma.¹⁹ Kalma’s rede foar de JFM-gearkomste op 29 jannewaris 1916, útjûn as *Fryslân en de wrâld* (Ljouwert 1916) wurdt bejûchheid, lykas syn *Ljocht en skaed* (Snits 1916).²⁰ Wat de begjinselbrieven fan de Mienskip (*Fryslân for de Friezen!* Snits, 1916)²¹ oangiet: dy binne fan it heech-

11: Wumkes 1949:204.

12: *Yûet* 1915:220.

13: *Yûet* 1915:221.

14: Kalma 1915:60.

15: Wumkes 1916. Troch Wumkes sels oankundige yn *Yûet* 1916:102-103.

16: Wumkes 1916:3.

17: Sjoch dêroer en oer Wumkes syn fierdere opfettings Popkema 2014:155, 161-167.

18: Wumkes 1916:20. Grutte wurden dus. Huismans hie mear nochterens en wie praktysker (sjoch ek Boersma 1976:47).

19: *Yûet* 1916:62.

20: *Yûet* 1916:64-65 resp. 165-167. Yn it lêste skriuwt Wumkes ek dat men in ‘jong idealistysk dichter, dy’t leauwt oan in hege ropping yn ’e striid fen in lyts folk [...] syn geniael skeldzjen’ net sa swier oanrekkenje moat.

21: Yn dy brosjuere ek de suggestje om te kommen ta Fryske partijen op libbensbeskôchlike grûnslach. Dy suggestje kaam dúdlik fan de kant fan de KFS’ers. Folkertsma hat aardich ynfloed op it program yn dy brosjuere hân (Zondergeld 1978:85). Letter (1929) sil Folkertsma pleitsje foar Fryske ferbannen binnen de besteande politike partijen.

ste belang, mar de begjinsels moatte yn wiisgearich, religieus en etysk opsicht noch folle better trochtocht wurde en wol yn kristlike rjochting: 'Nei ús bitinken hâldt allinnich in Christlik Frysk natyonale biweging breedte, djipte en koers.'²² Is dit al in foarsichtich ôfstânnimmen fan de koerts fan de JFM? Wumkes giet noch wat fierder: 'Lyk as Kalma de dingen seit – it giet ús mannich kear tofier. Wy hawwe folle oan him to tankjen, mar syn wapens flymje to fûl.'²³ Sterker noch seit er it yn syn besprek fan it earste nûmer fan *Frisia* (dêr't er noch net sa optein oer is): 'Mei wearze haw ik yn de Fryske Kronyk de ûnfoechsumens lêzen, dy't Kalma útkoarret oer it sprekken fan notaris van den Burg op 'e Waling Dykstra-dei.'²⁴ It komt der, ek yn de dêroanfolgjende jierren, allegearre op del dat Kalma's

22: *Yúet* 1916:211.

23: *Yúet* 1917:3. Wumkes hat it dan benammen oer Kalma's oanfallen op it Ald Selskip.

24: *Yúet* 1917:26. Yn syn oankundiging yn *Yúet* 1917:151 fan *Mienskip en Fryske striid* (Snits 1917) is Wumkes wer wat mear nuansearre. De Waling Dykstradei wie 20 septimber 1916; doe waard yn Ljouwert in tinkstien ûntbleate.

25: Kalma 1917:6, 13.

26: Kalma 1917:19.

27: *Frisia* 1919:192.

28: Feitsma 1990/1991:31, 39.

29: Feitsma 1990/1991:39-40; ek Zondergeld 1978:77.

30: Zondergeld 1978:77.

31: Sjoch b.g. Van der Schaaf 1977:215-216.

32: Sjoch bygelyks syn rige artikels 'Nei trettjindeheal jier', VII o/m XI (oer de mannen fan it Selskip 1844) yn *De Holder* 1928-1929; ynhâldlik faaks net iens sa ferskillend fan Kalma, mar wol hiel oars fan karakter en toan. Yn it Harmen Sytstra-boek (july 1918) binne it ek de progressive KFS'ers Visser, Wumkes en Folkertsma dy't foar Sytstra mear wurdearring hawwe as Kalma (Zondergeld 1978:102).

stribjen alle lof en stipe fertsjinnet, mar dat syn toan oars moat. De ein fan *Yn ús eigen tael* 1919 is ek de ein fan Wumkes' samlerskip, dat dan fine wy ek neat mear fan syn hân oer Kalma/JFM.

De oare kant is fansels: hoe seach Kalma tsjin Wumkes oan? Dêr is hjirboppe al wat fan oanjûn. En ek yn syn *Mienskip en Fryske striid* (Snits, 1917) wurdt Wumkes – mei Folkertsma – mei wurdearring neamd: Kalma set de foaroanmannen fan it KFS op ien line mei de Mienskip. Hy sjocht besibbens tusken Radbod en Folkertsma en tusken de midsiuwske 'swird-swaijende abten' en Wumkes.²⁵ Oer it KFS is er foar in part posityf, mar it muoit him dat guon foaroanmannen har net oansleaten by de Mienskip, al koe er de strategy fan foarsichtigens en taktyk wol billikje.²⁶ Lof foar Wumkes hat Kalma ek yn 1919, as er Wumkes lokwin-sket mei tsien jier samlerskip fan *Yn ús eigen tael* – al hat er minder lof foar de ynhâld fan it tydskrift.²⁷

2.2. E.B. Folkertsma

Douwe Kalma publisearre yn de *Leeuwarder Courant* yn 1915 in tal artikels "Fen Fryslâns fjilden". Oan 'e ein fan syn stik fan 27 febrewaris docht er in oprop oan jonge skriuwers om kontakt mei him op te nimmen as sy in nije beweging yn de Fryske letteren needsaaklik achtsje. Dy oprop hat foar Folkertsma, lid fan it KFS sûnt 1912, oanlieding west om him mei Kalma yn ferbining te stellen. De earst oerlevere brief fan him oan Kalma is fan 12 april 1915; Folkertsma presintearret himsels dêryn.²⁸ Alhoewol't Folkertsma noch wifket oer de keunstopfettings fan de JFM, is er it wol iens mei de opfettings oer de taalstriid, en op de gearkomste fan de JFM fan 29 jannewaris 1916 blykt dat Folkertsma lid wurden is; op 20 maaie 1916 wurdt er ek skriuwer.²⁹

Folkertsma wie in rjochtútenien: 'door en door eerlijk; een zuivere figuur, die niet van schipperen wist of wilde weten', mar tagelyk ek: 'Hij zag beter [dan Kalma. JP] de beperkte mogelijkheden [...]'. Hij was evenwichtiger dan Kalma, harmonieuser.³⁰ En mear as Kalma hat er yn ideologysk opsicht stjoer en lieding oan de Fryske beweging jûn, mei in fêst doel foar eagen: in kristlik Frysk Fryslân. Yn dat elemint 'in fêst doel' siet ek in tsjinstelling mei Kalma: Folkertsma hold oan syn ienris ynsette line fêst, wylst Kalma nochal ris fan idee en efterlizzende ideology wiksele. Plus dat Folkertsma in kristlik Fryslân op it each hie, wat by Kalma net sa wie. Ien mei oar – mei noch geregeldwei de fraach en ûnienichheid oer wêr't de lieding yn de Fryske beweging lei of lizze moast³¹ – moast wol liede ta in brek tusken dy beiden. En grif sil Folkertsma it ek net altiten lykfine kinnen hawwe mei de

E.B. Folkertsma (1893-1968)

wize dêr't Kalma ferbaal syn tsjinstanners op te liif gong. Folkertsma wie wol skerp, mar doch saakliker, mear ôfwoegen yn syn kritiken.³² Kalma swakke al gau syn nasjonalistyske line ôf³³ en dat die Folkertsma perfoarst net, ek al wie er realistysk genôch oangeande de mooglikheden. 'Uiteindelijk zou het Christlik Selskip [...] veel consequenter dan Kalma en de meeste Mienskiplsleden een nationalistische overtuiging uitdragen en verdedigen.'³⁴

Yn *Frisia* fûnen Folkertsma en Visser in better poadium foar harren ideeën as yn *Yn ús eigen tael*. Folkertsma (foar Visser: sjoch hjirûnder yn 2.3) skreau bygelyks fan 1917 oant 1919 in rige artikels oer 'De Fryske Striid' – in rige dy't yn 1919 ophold nei de maaiegearkomste fan dat jier.³⁵ Yn 1916 ferskynde fan him yn de *Pompeblêd-rige* fan de JFM in yn Frysk-nasjonalistyske geast skreaune brosjure *Us Fryske skiednis* (Snits, 1916).

Wy hoege hjir net de skiednis fan de JFM en de Fryske beweging as gehiel fan 1916 oant ein 1919 te relevearjen, de tiid dat Folkertsma yn it bestjoer fan de JFM siet.³⁶ Fansels hawwe hy en Kalma in soad yn 'e mande dien, wêrûnder it besykjen om mear ienheid yn de Fryske beweging te krijen. Fan de yn dit artikel besprutsen KFS'ers hat Folkertsma it it langst yn de JFM útholden: hy betanke yn 'e rin fan 1919, yn alle gefallen

nei 29 maaie dat jiers. Dy deis waarden útstellen fan Folkertsma foar in mear radikaal-nasjonalistyske koerts en tsjin gearkomsten op snein en hjeldagen mei grutte mearheid fersmiten.³⁷ Ik tink dat dat, mei de oare neamde faktoaren, de doar nei de JFM tichtdien hat. Gjin gehoar yn it KFS en gjin gehoar yn de JFM: Folkertsma lûkt him op himsels tebek en begjint *Tsjûgenis*. Dêr fine wy skerpe krityk op Kalma yn – en Kalma wart him yn *Frisia* tsjin Folkertsma en it KFS –, mar dat falt bûten it ramt fan dit artikel. By einsluten passen de beide persoanlikheden ek net byinoar; se reagearren te fûl op inoar.³⁸

2.3. M.S.E. Visser, A.M. Wybenga, S.E. Wendelaar Bonga, F. Schurer

Yn dizze paragraaf besprek ik in pear oare KFS'ers yn har relaasje ta de JFM. Wendelaar Bonga hat

33: Yn Kalma 1916c:13-14 nimt Kalma (kjel wurden fan wat er tewekker roppen hie?) ôfstân fan de útstellen fan Folkertsma, Visser, Wendelaar Bonga en Wybenga oan it KFS-bestjoer. It hat der alles fan dat sy him oer it mêd kommen binne en dat er sa gau gjin konkrete útwurking fan syn ideeën ferwachte hie. Út it Jongfryske eindoele, sa skriuwt er, 'folget al hielendal net, det wy hjoed-de-dei al bigjinne moatte oan to stjûren op amptlike ientaligens en in skrikliken heibel en kabel útjaen, om foartdalik yn skoalle, tsjerke en rjuchtseale ús sin troch to driuwen.' It soe tefolle neidielige opskuor jaan. Hy is bliid om it ûndernimmen op himsels, mar it is him te gau, te hastich en ek te gefaarlik. Ferlykje Zondergeld 1978:82.

34: Zondergeld 1978:79.

35: It lêste artikel fan Folkertsma (*Frisia* 1919:80-85) beslút wol mei 'Tonei mear', mar dat mear is der net fan kommen.

36: Sjoch dêroer Zondergeld 1978: 78-105 en vdSchaaf 1977: 206-232.

37: Zondergeld 1978:105.

38: Konstatearring fan Folkertsma sels; sjoch Liemburg 2010:65.

39: Feitsma 1990/1991:40.

gjin lid fan de JFM west, mar dielde wol de idealen. Dy fjouwer persoanen en Folkertsma hawwe faker as ienris as groep operearre.

M.S.E. Visser

Visser hat mar hiel koart lid fan de JFM west: fan 19 augustus 1916 oant 1 april 1918.³⁹ Hy hearde ek ta de meidoggers oan *Frisia*.

Yn 1912 hie er it KFS al warskôge om net itselde kowepaadsje op te gean as it Ald Selskip; hy wie foarstanner fan in lytse prinsipiële aksjegroep (sa't letter de JFM yn 't earstoan wie). In oprop fan him om striders foar it Frysk te wurden, late by eintsjebeslút ta de oprjochting fan in propagandakommisje (dat wie wat nijs ûnder de Fryske selskippen!) mei him, Wendelaar Bonga en A.M. Wybenga yn it earste bestjoer.⁴⁰ Fan syn hân is ek de yn de JFM-rige opnommen brosjure *Feinteforienings en Fryske Tael* (Snits, 1916). Ik tink dat foar Visser krekt as foar de oaren jildt: it al oanwêzige nasjonalistyske gefoel krige troch Kalma in útsprutsen ramt en rjochting. Binnen it KFS krigen Visser en oaren ynearsten gjin foet oan 'e grûn, al stie Huismans posityf foar de Jongfryske idealen oer (sjoch paragraaf 2.4).

Yn in artikel yn *Frisia* fan 1917 skreau Visser: 'For

A.M. Wybenga (1881-1948)

my is den ek de Jongfryske Mienskip de forwezentliking fen ien fen myn idealen' [= Fryslân foar de Friezen en it Frysk. JP].⁴¹ En op de Mienskipsgearkomste fan 7 april 1917 hold er in rede oer 'Nin twa skippers op ien skip': it Hollânsk moast net foar master opslaan oer it Frysk.⁴²

Dochs rekke ek Visser yn tsjok waar mei Kalma en dat hie alles te krijen mei syn (Vissers) kalvinistyske útgongspunt. Kalma hie him yn syn 'Fryske kronyk' yn *Frisia* 1918 (s. 92-95) keard tsjin it kalvinisme fan Visser en Folkertsma as (eksklusyf) begjinsel yn de Fryske striid. Vissers reaksje 'Kalvinisme en Fryske striid' nimt Kalma op yn syn Fryske kronyk yn *Frisia*.⁴³ Visser skreau: 'Nou't de Mienskip in gewoan selskip wurden is, en net in federative praktyske wirkforiening, is lidwêzen for ús ûndwaanlik. [...]'. It kristlike elemint sil neffens him op de eftergrûn reitsje, oftewol: yn de fernijde Mienskip sil it kristlik begjinsel gjin rol mear spylje kinne. Foar Visser moat dat it brekpunt west hawwe.

A.M. Wybenga

Yn it lêste nûmer fan *Yn ús eigen tael* fan 1918 stiet in wiidweidich stik fan Wybenga oer de Jongfryske Biweging.⁴⁴ Hy erkent dat der in soad goeds yn de nije beweging sit, mar Kalma's ferheftige oanfallen op de lju fan it Selskip 1844 moat er neat fan hawwe. En wat yn *Frisia* ferskynt, is ek net allegearre like goed en bêst. In fikse útglider makket Wybenga as er skriuwt: 'En hwennear nou de nije literatuer plak jowt oan

40: De oprop yn *Yûet* 1912:144-147; de kommisje kaam der yn 1914 (*Yûet* 1915:137).

41: Alde en nije idealen, yn *Frisia* 1917:85-88.

42: *Frisia* 1917:299-306, 338-341.

43: Fryske kronyk XVIII, *Frisia* 1918:185-191. Hy foarsjocht Vissers reaksje fan in nei-kommentaar, wat sjoernalistyk net sa mâle fair wie. Ferlykje ek *Frisia* 1919:254-255.

44: *Yûet* 1918:161-174; it wie in lêzing foar de ûnderwizersstúdzjeklup te Dokkum op 4 novimber 1918.

45: *Yûet* 1918:173. Dat kaam him op in fiks rabbelemint – in leske yn keunst en keunstoppettings, en de ôfwizing fan in benypt idee oer goede literatuer – fan Folkertsma te stean (yn in iepen brief oan Wybenga: Et Tû, Poëta? *Yûet* 1919:12-18). Ferlykje Folkertsma's útfal yn ferbân mei R. Broelsma's *It Heechbôf* (1926): sjoch Popkema 2014:94, 142, 277.

Haadbestjoer KFS yn 1933: Sittend f.l.n.rj.: J. Fennema, H. Twerda, S.E. Wendelaar Bonga, G. Feddema-Hoogland en E.B. Folkertsma; steande f.l.n.rj.: St. Harkema, J. van der Schaaf en U. van Houten

Freija en Baldur, mar sa goed as nea sprekt oer it heil dat der is yn Jezus Kristus, dan fâlt der in benearjend skaed oer 'e geastespoëzije fen 'e jongerein'.⁴⁵

It liket derop as jout Wybenga yn dy lêzing, sûnder dat mei safolle wurden te sizzen, in motivearring foar syn fuortgean út de JFM. Dêr hie er him op 30 septimber 1916 by oansletten, mar in goed jier letter al wer foar betanke (26 desimber 1917).⁴⁶ Hy sil yn 't earstoan hiel entûsjast west hawwe, mar dat moat dus al rillegau betommele wêze. Ja, de Jongfryske beweging hat 'in skoander ynset makke mei it siikjen fen wide banen op it gebiet fen literatuer en fryske striid', mar de Mienskip feroare fan karakter, waard in gewoan selkip dêr't eltsenien lid fan wurde koe, en sadwaande 'spant it der wol om, det wy as rjuchtsinnigen dêr to plak binne. [...] Do't de Mienskip in soarte fakforiening fen Fryske skriuwers wie, stie de saek gânsk oars'.⁴⁷ Foegje dêrby dat Wybenga beswier hie tsjin de literêre rjochting, en dan is it dúdlik dat er him yn de JFM net mear op syn plak fielde, al dielde er fansels wol de doelen yn de Fryske striid.⁴⁸

S.E. Wendelaar Bonga

Lukas hjirboppe sein: Wendelaar Bonga hat gjin lid fan de JFM west. Mar de taalstriid dy't de Mienskip foarstie, wie ek sines – sa't Huismans' neo-kalvinistyske grûnslach ek sines wie. En wat Wumkes yn 1916 yn syn brosjuere skriuwt oer kristene ropping en

plicht oangeande de Fryske striid, fine wy yn 1916 ek by Wendelaar Bonga yn in artikel yn *Yn ús eigen tael*. Dêr blykt út dat er de taalstriid foarstiet: 'It (is) djûre plicht to achtsjen de striid oan to gean tsjin alle soarte fen út-lânske ynfloed. De striid oan to binen tsjin taelforbastering; en taelforjirren; en taelforachtsjen. To iverjen for it ûnbihindere ûntjaen fen in eigen Frysk libben; mei in eigen tael dy brûkt wirdt yn alle kriten fen it folkslibben. It is godlik rjucht, it is godlike plicht.'⁴⁹

F. Schurer

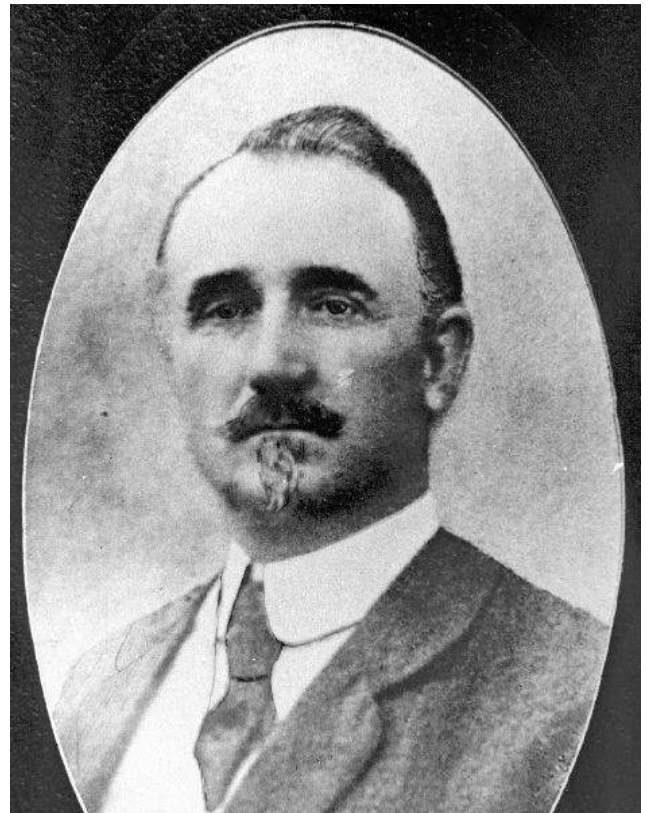
It momint fan 'bekearing' fan Schurer ta de Fryske beweging wie de Friezedei fan it KFS yn Snits op 31 july 1918. It wiene net sasear de taspraken fan û.o. Huismans en Wumkes dy't dat bewurken, mar de beide brosjueres fan Kalma dy't er dêr kocht: *Fryslân en de wrâld* en *Ljocht en skaed*. Nei it lêzen dêrfan waard er lid fan de JFM.⁵⁰ Lang hat syn lidmaatskip lykwols net duorre: ein 1919 kaam er ta de konklúzje dat er as kalvinist net yn de Mienskip thúshearde. Oanlieding om te betankjen wie in searje artikels fan Kalma yn *It Heitelân*: Kalma hong de sosjalistyske kant oer. Yn jannewaris 1920 waard Schurer lid fan it KFS.⁵¹

2.4. S. Huismans

Dat ferskil yn útgongspunt of begjinsel gearwurking en erkenning fan fertsjinsten net yn 'e wei hoegde te stean, is fan KFS-kant yn alle gefallen faker as

Fedde Schurer (1898-1968)

Sipke Huismans (1873-1924)

46: Feitsma 1990/1991:40.

47: *Yúet* 1918:174.

48: Dat is dus yn tsjinspraak mei Zondergelds sizzen (Zondergeld 1878:76) dat Wybenga út de JFM gie fanwegen it radikale nasjonalisme fan de JFM. It is wol sa dat de wat twivelriedige Wybenga letter de nasjonalistyske line ferliet en him yn 1930 oansleat by it antynasjonalistyske Grifformearde Frysk Selskip (sjoch Popkema 2014:284, 302.

49: Folk neist Folk, yn: *Yúet* 1916:199-203; it sitaat op de lêste blêdsde.

50: Liemburg 2010:48.

51: Liemburg 2010:55, 57. Dat betsjutte trouwens net de ein fan kontakten mei Kalma. Dy behelle bygelyks Schurer yn 1924 yn 'e redaksje fan it moanneblêd *Frisia*.

52: *Yúet* 1919:32.

53: Kalma is bygelyks fol lof oer Huismans' rede *Lytse imperialisten* (1916; *Tinkstien*:139-150). Hy lûkt dêrby trouwens de nasjonalistyske eare nei himsels: 'Dizze rede bitsjut neat mear ef minder as de meast fol-

ienris oanjûn. De JFM jout yn de earste jierren hiel wat publikaasjes út en is in foarbyld fan diedkrêft foar ús selskip, seit Wumkes. Hy heakket deroan ta: 'Lit [...] ús bigjinsels yn forbân stean mei in oare libbensskôging, ús wirkprogram oare middels oanjaen, yn it doel dat wy meiinoar bieagje is safolle mienskipliks, det de bloei fen dit sisterselskip ús net oars as forbliidzje kin. It scil ús siikjen en stribjen bliuwe mei de Mienskip op in goede foet to stean.'⁵²

Huismans hat him nea by de JFM oansletten, al koe er – wat Kalma ek wol yn 'e rekken hie⁵³ – fansels wol mei de nasjonalistyske line ynstimme. Mar Huismans hat hiel goed it ferskil yn útgongspunt sjoen tusken 'syn' KFS oan 'e iene en de JFM oan 'e oare kant: in ortodoks kristlike (kalvinistyske) basis⁵⁴ foar in algemiene grûnslach oer. Hy bringt dat skerp ûnder wurden yn syn rede 'It Christlik bigjinsel en de Fryske tael'.⁵⁵ Nei't er tetysk it kristlik begjinsel fan it KFS útlein hat, set er dêr antytetysk de JFM foaroer, dy't syn útgongspunt fynt yn it humanistysk-religieuze. 'Sa steane nou al de Jongfryske Mienskip en it Chr. Selskip neist en tsjin elkoar oer. [...] Der leit hwet goeds yn: de Fryske saek is dêrtroch bigjinselsaek wurden.'

Huismans is ek kritysk oangeande de KFS-lju dy't har by de JFM oansletten hawwe. Hy skriuwt oan Vis-

Omslach fan Popkema's nijste boek

ser (13 april 1917): 'De Jongfryske biweging kin min better oan meidwaen as de âlde. [...] Nei myn sjenswize – en de Jongfriezen binne der ek net blyn for – hawwe de Christenfriezen it earst de saek prinsipeel bihanle. [...] Hwerom moatte Folkertsma en oaren der nou ynienen al hjar krêft oan jaen?'⁵⁶

Folkertsma sil letter sizze: 'Wis, de antithese, en de neutraliteit fen de Mienskip gjin acht slaende, habbe hja [de foarútstribjende jongerein út it KFS. JP] hjar forsjoen en út leafde blyn west; en Ds. Huismans wie yn syn úthâldene wegering, om yn 'e Mienskip to sitten, klearder sjend.'⁵⁷ It is yn alle gefallen ek sa: Huismans koe hiel goed it positive én it negative sjen. Dat blykt bygelyks ek yn syn oankundiging fan *Frisia*, dat mei yngong fan 1920 in wykblêd waard: '[...] det is winst for de Frysk-nasjonale saek.' Mar, tinkt him, it hie foar Kalma 'en ús mienskiplike saek [...] better west, as hy him bûten de lieding hâlden hie, en him útslutend en mei alle krêft wijd hie oan de litteraire kriteyk, de poëzij, en it proaza.' It hat de JFM fan 'e miet ôf ûntbrutsen oan goede foarútsjende lieding, mar ja, 'kinstners binne meastal ek gjin liederes'.⁵⁸

Folle mear as it hjirboppe neamde fan Huismans oer de JFM is net te finen. Mar it is wol dúdlik: Huismans uteret him skerp, mar ek ôfwoegen.

3. Beslút

Oan 'e ein fan de ynliding haw ik in pear ynterne KFS-mominten neamd. Neffens my steane dy yn ferbân mei it oprjochtsjen fan de JFM en it lidmaatskip dêrfan fan in tal KFS'ers. Dat in stikmannich foaroansteande KFS-leden al yn febrewaris 1916 besiket om it karbrief te feroarjen, kin gjin tafal wêze. Se sille wol witten hawwe dat benammen Huismans efter harren bedoelings stie, mar se hawwe har ûnfoldwaande realisearre dat de efterban der noch net ryp foar wie – in efterban dy't Huismans net ferlieze woe. Want wat yn acht jier opboud wie, stie noch wif. Folkertsma's besykjen yn 1919 hat wat wei fan in út him wei sjoen lêste kâns foar it KFS; hy lûkt him dêrnei werom yn in eigen bastion mei *Tsjûgenis*. Visser en Wybenga, dy't doe beiden ek yn it haadbestjoer fan it KFS sieten, hawwe de ôfwizing fan Folkertsma's útstellen ek net foarkomme kinnen. Ek yn 1920 wie karbriefferoarjng noch te fier grypt; it duorre noch fjouwer jier ear't Folkertsma's kneppel yn it KFS-hinnebok⁵⁹ fernijing bewurke.

De gearwurking tusken JFM en KFS'ers wie yn 1916 noch aardich yntinsyf. By de oprjochting fan de Algemiene Fryske Rie op 13 juny 1916 wiene fan KFS-kant Wumkes, Wybenga, Visser en Wendelaar Bonga behelle. It rûn op neat út, mar doch.⁶⁰ It nasjonalistyske útgongspunt hat harren oansprutsen, lykas efkes

letter ek Schurer. Mar al gauftich hawwe hja foar harsels gjin plak mear yn de JFM sjoen fanwegen de ideologyske en organisatoaryske hinne-en-wer-koerts fan Kalma. Ideologysk om't Kalma's nasjonalistyske koerts fersloppe; organisatoarysk om't de JFM fan in selekte groep striders feroare yn in 'massa'klup foar wa't der mar by komme woe – en yn sa'n grutte groep fan frij-sinnigen en ûntsjerkliken soe it kalvinistyske lûd ûnfoldwaande nei foaren komme. Harren gelyk om út de Mienskip te stappen wurdt yn 1920 befêstige as Kalma it op Fryslân rjochte nasjonalisme fersmyt en de sosjalistyske wei op giet.⁶¹

leine oerwinning fen de Jongfryske idé yn it Kristlik Selskip' (*Frisia* 1918:126-127).

54: Mear oer de bibelsk-teologyske eftergrûn by it KFS yn Popkema 2014, benammen s. 156-161.

55: Taspraak algemiene selskipsgearkomste Pinkstermoandei 1919; *Yûet* 1919:98-103. It sitaat op s. 102. Ek yn *Tinkstien*:160-166.

56: *Tinkstien*:232.

57: *Tsjûgenis* 1920:99.

58: *Yûet* 1920:33-34.

59: Mei syn artikel De lieding fen it Kristlik Selskip, *Yûet* 1924:88-93. Sjoch Popkema 2014:88-90.

60: Zondergeld 1978:79.

61: Sjoch dêroer Zondergeld 1978:118-124 en ek vdSchaaf 1977:225-226: 'It heakke op 'e karbrieven hwerfan it iene it oare jage.'

62: Sjoch Popkema 2014:143-151.

63: Abe de Vries, Wat Douwe Kalma losmakke. Dynamyk yn in minderheidstalige kultuer en kulturele fernijing. Yn: *Fryslân en de wrâld 2.0. Jonge Friezen mei kulturele ambysje*. [Ljouwert] 2015, s. 29. De Vries hie wol wat mear omtinken jaan mocht oan de rol fan Folkertsma c.s. yn de JFM en yn it KFS, dat nei 1925 folle sterker en konsekwinter as Kalma de Frysk-nasjonale koerts folge en útdroech.

Programmatysk sjoen is Folkertsma in konstante yn dit hiele ferhaal. De útstellen ta karbiefferoaring by it KFS fan 1916, 1919 en 1920 litte allegearre syn konsistinte hân sjen, lykas dêrnei de KFS-karbiefferoaring fan 1925 en it lettere KFS-program fan 1935.⁶² Opfallend is de tiidsfolchoarder: 1) jannewaris 1916: Folkertsma wurdt lid fan de JFM; 2) febrewaris 1916: brief fan Folkertsma en Wendelaar Bonga (en Visser en Wybenga, beiden doe noch gjin lid fan de JFM) oan it KFS-bestjoer. Dy fjouwer (mei – tinkt my – Folkertsma as oansetter) hawwe fuortendaliks Kalma's ideeën yn praktyk brocht. Dat koe fansels allinnich mar op al oanwêzige boaiem! It soe my net fernuverje as Folkertsma de inisjator fan dat brief wie. Brievesamlingen soene faaks mear útwizing dwaan kinne – wat trouwens ek jildt foar oare yn dit artikel neamde saken.

Sjoch ik nei it yn dit artikel besprutsene, dan konkludearje ik dat Kalma net sasear de inisjator fan it radikale Frysk-nasjonalisme west hat as wol de katalysator, de 'wekker'.⁶³

Drs. Jan Popkema (1942) is frisist en nearlandikus. Hy wurke as leksikograaf by de Fryske Akademy en as learrare-opliedder by de Noardlike Hegeskoalle te Ljouwert. Earder publikaasjes fan him binne û.o. Psalmbewurkingen yn it Frysk (1983), Basisgrammatica Fries (2006), Grammatica Fries (2006), Mei it wiffe skip. Nei hûndert jier Kristlik Frysk Selskip (2008) en De kristlik-Fryske beweging yn de tweintichste ieu (2014).

Bibliografy

Yûet

Yn ús eigen tael. Moanneskrift fen it Kristlik Frysk Selskip. 1909-1943.

Boersma 1976

Boersma, A.J., *Hea mem! Forstiet ús Ljeaven Heare nin Frysk? Preken in het fries, een analyse van motieven*. Net publisearre doktoraalskripsje teology Vrije Universiteit. [Amsterdam 1976.]

Feitsma 1990/1991

Feitsma, Tony, E.B. Folkertsma, Ynspirator fon de kristlik-Fryske Beweging. Yn: *Fryx* 1990/1991, s. 31-65.

Kalma 1915

Kalma, D., *De Jongfryske Biweging*. Dokkum 1915.

Kalma 1916a

Kalma, D., *Fryslân en de wrâld*. Ljouwert 1916.

*Byld fan Anders Minnes Wybenga (1881-1948)
by de tsjerke fan Nijewier*

Kalma 1916b

Kalma, D., *Fryslân for de Friezen!* Snits 1916.

Kalma 1916c

Kalma, D., *Ljocht en skaed.* Snits 1916.

Kalma 1917

Kalma, D., *Mienskip en Fryske striid.* Snits 1917.

Liemburg, 2010

Liemburg, J., *Fedde Schurer. 1898-1968. Biografie van een Friese koerier.* Leeuwarden 2010.

Popkema 2014

Popkema, J., *De kristlik-Fryske beweging yn de tweintichste ieu.* Gorredijk 2014.

vdSchaaf 1977

Schaaf, Sj. van der, *Skiednis fan de Fryske biweging.* Ljouwert 1977.

Tinkstien

Ta in tinkstien. Samle skriften fen Ds. S. Huismans, gearfoege en ynlaet troch Dr. G.A. Wumkes. Boalsert 1927.

Wumkes 1916

Wumkes, G.A., *Friezendom en Christendom.* Snits 1916.

Wumkes 1949

Wumkes, G.A., *Nei sawntich jier.* Boalsert MCMX-LIX.

Zondergeld 1978

Zondergeld, G., *De Friese beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen.* Leeuwarden 1978.

Twa gedichten fan Kalma en Jousma

Yn dizze jubileumjefte meie neffens ús twa Jongfryske gedichten net ûntbrekke (útsocht troch Gerben Abma). Dy sprekke foar harsels ...

Lionel Johnson (1867-1902)

DOUWE KALMA (1896-1953)*

*Jow my dyn ljeafde en freegje net nei mear.
Faeks nimt ús skielk de dea, faeks libje wy
Yet mennich jier; de wrâld ropt, winsket dy
To sjên as elts, mei earme glâns en ear'.*

*Mar freegje net nei moarn. Hjoed ljochtet klear
De maitiidsdei, hjoed waechst it lanners blij,
Yet stiestou sterk, yet bist fen wrâldlêst frij -
Jow my dyn ljeafde en freegje net nei mear.*

*Hwet telt it ús, al riist de nacht? Hwent by
't Ljocht yn ús siele wier de dage ûnklear,
En dit ljocht, det ús bliuwt, det tsjinje wy.*

*Skoer ôf dyn deistich klaed, wêz greatsk; bifrear
Fen kjeld ek d' ierd', myn waermens bleau dy by:
Jow my dyn ljeafde en freegje net nei mear.*

Boarne: D. Kalma, *It sjongende Fryslân. In karlêzing út it wurk fan âlde en jonge Fryske skriuwers, gearstald en ynlaet fan Kalma* (Berltsum: Broerren Westerlaan, [1917], s. 126).

Yn de '[Fryske] Akademy'-stavering (fan 1945) ek te finen yn: Anne Wadman, *Frieslands dichters. Bloemlezing uit Friese lyriek sinds 1880 met vertalingen in het Nederlands. Samengesteld, ingeleid en van een bio-bibliografie voorzien door Anne Wadman* (Leiden: L. Stafleu, 1949, s. 124).

*Sonnet IX út de syklus 'Lieten fan Lionel' ynspirearre op de Ingelske dichter Lionel Pigot Johnson (1867-1902). Yn de offisjele 'Steatestavering' (fan 1980), ek te finen yn: Douwe Kalma, *Samle fersen* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1996, s. 133, 234). Hjirnjonken sadwaande jitris ôfprinte:

*Jou my dyn leafde en freegje net nei mear.
Faaks nimt ús skielk de dea, faaks libje wy
Jit mennich jier; de wrâld ropt, winsket dy
Te sjen as elts, mei earme glâns en ear'.*

*Mar freegje net nei moarn. Hjoed ljochtet klear
De maitiidsdei, hjoed waakt it lingers blij,
Jit stiesto sterk, jit bist fan wrâldlêst frij –
Jou my dyn leafde en freegje net nei mear.*

*Wat telt it ús, al riist de nacht? Want by
't Ljocht yn ús siele wie de dage ûnklear,
En dit ljocht, dat ús bliuwt, dat tsjinje wy.*

*Skuor ôf dyn deistich klaad, wês grutsk; befrear
Fan kjeld ek d' ierd', myn waarmens bleau dy by:
Jou my dyn leafde en freegje net nei mear.*

ANNE JOUSMA (1900-1981)

Douwe Kalma

18 oktober 1953

*Dit wie de dream, dêr't hy ús hert mei wûn:
Oer Fryslân sîl in nije maitiid strûze,
'Út d' âlde stamme sîl nij libben brûze
Wy jouwe ús krêft: ús bloed en jong en sûn.
En heftich is de dreamblom iepenblet:
Koart wie syn deî; mar 't sied, dat hat him set.
As dreamsied sterk, as dreamsied wûnder tier
Leit it te wachtsjen; mar dit folk tîlt swier.
Mei leaden loften skowe hjerst syn fleagen:
As stof ha se him útstruid oer de weagen.*

Boarne: Teake Oppewal & Pier Boorsma, *Spiegel van de Friese Poëzie. Van de zeventiende eeuw tot heden* (Amsterdam: J.M. Meulenhoff bv, 1994, s. 156 [yn de 3de útwreide printinge fan 2008 op side 150]). Ek te finen yn Jousma syn *Samle fersen* (Grins: Stifting FRYRUG, 1985).

Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (II): 1945-1975

Sytze T. Hiemstra

Ynlieding

It neikommende is in ferfolch op myn artikel 'Jongfriezen yn aksje foar ûnderrjocht en foarming yn it Frysk (I): 1915-1945'.¹ Ik sil dêrby ek oanjaan dat de skiednis nei de Dútske besetting fan 1940-'45 de Jongfriezen leard hat dat it fertrouwen yn it Ryksferbân om it Frysk folslein rjocht te dwaan, beskamme is. It hat de Jongfriezen noch better as foar de oarloch de eagen iepene foar it ûnrjocht dat oant hjoed-de-dei ús taal en kultuer oandien wurdt. As it heal kin, set ik it Jongfryske tinken en hanneljen wer yn in wat wider ramt en ik jou dêrby oanfoljende ynformaasje yn de noaten. Dat jildt ek foar myn tredde artikel oer it tiidrek 1975-2015 (ek yn dizze jefte opnommen).

It tiidrek 1945-1975

Nei de Twadde Wrâldoarloch kaam de Ried fan de Fryske Biweging fan de grûn as aksjesintrum fan fjouwer bewegingsorganisaasjes: it Selskip foar Fryske Tael en Skriftekennisse (ek wol Selskip 1944 of Âld Selskip neamd [ôfk.: AS]), it Kristlik Frysk Selskip, it Roomsk Frysk Boun en it Boun fan Frysk-Nasjonale Jongerein). Eeltsje Boates Folkertsma en ds. Jaap Kalma hiene dêr al yn de oarloch de grûnslach foar lein. It slagge de leden fan it moai aktive *Boun fan Frysk-Nasjonale Jongerein* (ûntstien yn 1936)² boppedat om einlings in *Fryske folkshegeskoalle* (ek in âld ideaal fan de *Jongfryske Mienskip* [JFM]) te beskreppe mei as ûnderkommen trije ferlitten Dútske bunkers yn de dunen by Hoarne op Skylge.³

Yn de jierren 1948-1949 sette de op-

1: Yn dizze jefte opnommen.

2: Van der Schaaf, 1977, s. 317, 354-257, 387. It *Boun fan Frysk-Nasjonale Jongerein* hie as gongmakker Tsjalling Terpstra, mar letter krigen mannen as Klaes Veenbaas, Pyt Zylstra, Atze de Vries en Tsjard Joh. de Jong de lieding. It hie in 'Algemien Frysk Jongereinblêd' dat oant july 1944 ferskine koe. It *Jongereinboun* hie ek hiel aktive leden, lykas Halbe Doeke, Harm Scheffer, Anne Wadman, Freark Dam, Klaes Dykstra, Reimer van Tuinen, Hein[e] Keuning, Tony Feitsma, G. A. Gezelle Meerburg ('Marten Sikkema') en noch wol mear. E.B. Folkertsma woe yn syn earste Striidsboun, dat fan 1925, op in Frysk-nasjonale partij oanstjoere en dat idee is yn en nei de oarloch wer oppakt troch minsken as Jan Bearn Singelsma, ek ôfkomstich út it Boun fan Frysk-Nasjonale Jongerein (dat by it âlder wurden fan de leden de namme *Frysk Nasjonaal Boun* krigen hie).

3: Nikolai Fredrik Severin Grundtvig (1783-1872) wurdt algemien wol beskôge as de ideologyske grûnlizzer fan de folkshegeskoallen. De earste folkshegeskoalle waard stifte yn 1932 yn Allardseach ûnder Bakkefean, de *Fryske Volkshegeskoalle* ûntstie yn 1941 op Skylge. Grundtvigs tinkbylden hawwe ek yn Fryslân ynfloed hân.

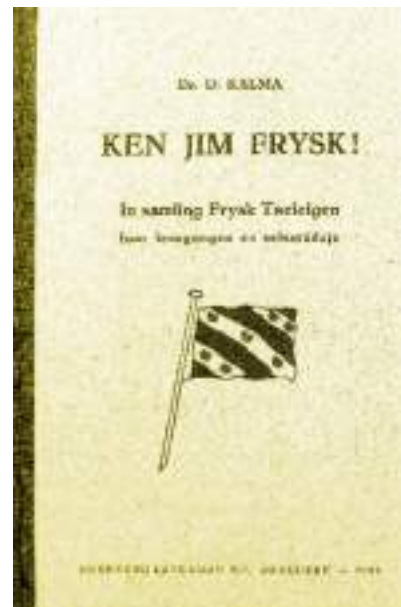

rjochting fan it *Striidsboun Fryslân Frij* en dy fan 'e Fryske *Foriening foar in Federael Europa* in mooglike feroaring fan de steatkundige ferhâldings op de publike wurklist. Dêrnjonken tocht it *Frysk Nasjonaal Boun* al langer, faaks wat minder radikaal, dy kant út. It wurd 'selsbestjoer' begûn oan de ein fan de jierren '50 (wer) yn de iepenbierens te klinken. Dat striidbûn wurdt faak sjoen as in foarrinner fan of paadsljochter foar de *Fryske Nasjonale Partij* (yn 1961 oprjochte troch Pyt Kramer en Folkert Binnema, mei yn 1962 in trochstart nei in muoisum begjin).⁴

It útgongspunt foar de taalpolityk yn Fryslân waard nei de oarloch it *twataligens*begjinsel. Douwe Kalma hie dat foar de oarloch al ris bepleite foar en yn gearkomsten (sjoch myn artikel I). Dat betsjutte dat foar it Frysk deselde rjochten bepleite waarden as foar it 'offisjele' Hollânsk. Soks waard beskôge as ien fan de gewoane minskerjochten lykas dy ek yn in ferklearring fan de Feriene Naasjes fêstlein wiene.

Dûbeldtalige plaknammebuorden begûnen te ferskinen. Gâns wegen en strjitten, âlde en nije, krigen in Fryske namme. De deiblêden waarden Fryksinniger mei mannen as Jan Piebenga, Fedde Schurer en Eeltsje Boates Folkertsma yn de haadredaksjes. It notulearjen yn it Frysk lykwols bleau op gâns plakken in krús. De ferbettering fan it Frysk ûnderwiis moast útkomst bringe, mar it soe noch gâns in skoft duorje en ek noch gâns striid kostje, ear't it Frysk yn it offisjeel gebrûk in plak(je) bemastere hie.

Ken jim Frysk! (1948)

Kalma oan it skriuwen foar de iepen túndoarren

Douwe Kalma

Douwe Kalma (1896-1953)

Doet koart nei de oarloch de *hiele* Mienskip út it *Selskip 1844* set waard en de namme fannijs yn *Jongfryske Mienskip* feroare wie, waard Douwe Kalma wer mei gauwens de skepper en de skriuwer. It fan jannewaris 1946 ôf ferskinende bledsje fan de *Mienskip* soed er noch in rige fan jierren foar in grut part fol skriuwe. Nije learmiddels ferskynden wer fan syn hân, ek wol yn 'e mande mei oaren.

De grutste betsjutting fan Kalma foar it ûnderwiis en de folksfoarming leit lykwols benammen yn de tiid foar de oarloch (sjoch myn earste artikel). Sûnder de fûle striidberens fan de earste *Jongfryske* generaasje binne lettere ûntjouwings net goed te begripen. Want al klonken de stimmen fan Sipke Huismans en Wumkes earder as dy fan Kalma, hy hat dochs fierwei de measte romte makke, gâns konvinsjes trochbrutsen en tûkelteammen opromme. Yn de skiednis fan de Fryske beweging hâldt er syn plak as de *earste* fan de *Jongfriezen* en dan benammen as de man dy't de literatuer in omgong heger tild hat. Lykwols ek foar it ûnderwiis en de folksfoarming moat syn betsjutting perfoarst net ûnderskat wurde. Nei de oarloch hat Kalma, nettsjinsteande in publikaasjeferbod oant 1 april 1953, wêr't er dat mar koe, de tried lokkich wer oppakt.

Al yn 1946 publisearre Kalma sadwaande, noch

ûnder in skûlnamme, twa taaleigenboekjes: *Frysk Taeleigen-boekje I* [*It túch derút!*] en *II* [*It goede krûd.; mei kaei*] en in dikteeboekje, mar yn 1947 ferskynt al wer (mei S.R. Sipma) in oersettingsboekje ûnder eigen namme. Yn 1948 joech er in moai oersjoch fan de haadsaken fan de Fryske skriftekennisse (yn 12 lessen) en in karlêzing út it proaza en de fersen fan Harmen Sytstra. Boppedat kaam syn treflike samling taaleigen *Ken jim Frysk!* út. Dat lêste boekje kin as in ferfolch sjoen wurde fan it *Frysk Taeleigenboekje I* en *II*. Fannijs jout Kalma dêryn utering oan syn noed oer de taalkwaliteit fan it Frysk (s. 3): 'Unsuverens en forear-

4: Westra, 2015, s. 151-152. It *Striïdboun* hat in rige pamfletten útjûn ûnder de titel *Wy sels* (sometiden mei in útropteken: *Wy sels!*). It wie mear in mieningsfoarmjende as in praktyske organisaasje.

5: Fridsma waard as jongfeint fan fyftjin jier lid fan de *Jongfryske Mienskip* en begûn doe ek *Frisia* te lêzen (sjoch: Fridsma, 1991, s. 289).

6: Fridsma, 1991, 166, 172. Yn 1948 stelde Fridsma deselde fraach oer de 'suvering' fan Kalma oan dr. G.A. Wumkes, dy't net leaude dat Kalma ea nasjonaal-sosjalist west hie en dat it him muoide dat de man troch safollen skoudere waard.

7: *Ta de oantins fan Douwe Kalma (3 April 1896-18 Oktober 1953)*, (Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1954). Yn de routsjinst hie gjin dominy de foargong, mar kamen syn maten oan it wurd: Douwe Hermans Kiestra sei oer 'Lyts Frisia': '[...] hoe ûnoansjenlik, hoe skeamel ek, hwat hat it de ûnrêst biwurke, de prinsipiël-nasjonale ûnrêst, mear as skipsfrachten printwurk yn Fryslân oars. It hat it gewisse fan de biweging west. Hwa moat en sil it fuortsette? Dat de Jongerein dan opkomme mei!' (s. 13). Dêrnei folge Geale de Vries fan Stiens as Mienskipfoarsitter. Rintsje Sybesma spriek as ien fan de ierste freonen en meistridders en sei oer 'Frisia'; 'Frisia koe Frisia net west ha sûnder Douwe Kalma. En sûnder Frisia ek gjin Holder' (s. 15). Ds. A.D. Wumkes spriek foar de Simke Kloostermanstifting en ornearre: 'Krekt tsien jier forlyn wie Kalma in set yn Twizel en yn dy wylde hjerstdagen dichte er in string fersen, dy't er "De lytse mienskip" neamde.' De "Lytse mienskip" – dat wiene syn heit, syn mem, Simke en hysels' (s. 16). Fedde Schurer eare him as 'bêste freon en as bêste fijân' en as foarsitter fan de Ried fan de Fryske Biweging. Schurer spriek ûnder mear: 'Douwe Kalma syn "Fryslân en de Wrâld" sette ús yn de romte, dêr't de provinsiale bigrinzing yn forbrutsen wie. Dat gou net inkeld de literatuer, dat gou ús hiele nasjonale striid, en it is gjin

Routsjinst 21 okt. 1953 te Dearsum: Douwe Kiestra oan it wurd

lytse eare foar him, dy't allinne bigoun, dat dit syn nasjonale grondbigjinsel, earst weihúnd en bilake, nou yn 'e Fryske biweging net mear bistriden wurdt, ek al wurde syn konsekwinsje net gelyk sjoen. [...] [By ús] bleau it witten, mei in man to dwaen to hawwen dy't it inkeld om Fryslân to dwaen wie' (s. 18). Heine Keuning fan de Rottefalle spriek foar de kriten Rottefalle en De Pein fan it Boun fan de Frysk Nasjonale Jongerein (s. 18-19) en Wouter Zwart foar de Fryske Bibleteek en as âld-freon en meistrider. Geart Jonkman die it wurd foar de Frysk-nasjonale Jongerein en hie ek in persoanlik oantinken: 'My persoanlik hat er faeks it neist west, doe't er de 26e Septimber fan dit jier, yn de primityfste en meast chaotyske optocht dy't men jin mar tinke kin, fan Warns nei 't Reaklif meiroun, mids klepperjende berneklompen, rateljende hoepels en âlde fytsen, mei as iennichste taskôgers, oan wjerskanten fan 'e wei, greate keppels kij dy't as wyld meidraefden, de earen wiid fan 'e kop, de sturten omheech. En doktor Kalma skamme him net om solidair mei dy kliber to wêzen, mei dat komysk en tragysk stikje frysk libben, yn tsjinstelling mei gâns brave boargers fan dit bytiden sa lamlindige folk. Tusken Warns en 't Reaklif haw ik eat fan de greateheit fan Douwe Kalma sjoen' (s. 21). Wike Zylstra bea foar him en Douwe Tamminga lies twa fersen út de bondel 'De lytse mienskip' en ien út 'Dage'. As lêste spriek Douwe Kiestra de âld-testamintyske seinbea oer him út. Under it spyljen fan 'Hear, bliuw my by, de dei lûkt nei de joun' en fan it 'Frysk bloed, tsjoch op' yn in breed tempo, waard de kiste troch de mannen

ming binne de twa greate gefaren dy't it libben fan ús tael bidriigje, en de gearstaller hopet, dat nêst en nei de Taelienboekjes út dizze rige, ek dit wurkje dêrta bydrage kin, dy gefaren tsjin te gean.' Yn dat learmiddel binne 5000 (!) wurden en siswizen opnommen (sjoch ek de literatuerlist oan de ein fan dit artikel).

Yn 1947 moat Kalma noch omrûn hawwe mei it idee om nei Amearika te ferfarren. De Amerikaanske *Jongfries* Bearend Joukes Fridsma (1905-2015)⁵ krige dat ein 1947 fan in freon, B.A. Dykstra, te hearren. Fridsma frege him ôf oft Kalma it wurk soms yn Fryslân ûnmooglik makke waard en rjochte him ta Folkertsma om mear ynformaasje. Begjin jannewaris 1948 krige Fridsma as beskik dat Kalma syn 'suvering' as skriuwer bryk gien wie, bûten de bewegingspommeranten pleats fûn hie en dat Kalma ûnder skûldnamme al

wer útjoech.⁶ Yn 1948 waard Kalma útnûge om syn wurk foar de A.F.U.K. te ferfetsjen en dat hat er oannommen.

De tragyske ein fan Kalma

'Hy wie de moarns fan Tongersdei 15 Oktober mei de Drachtster bus nei Ljouwert gien en hie fan Ljouwert ôf op de fyts de grêven fan syn âlden op it hôf to Boksum bisocht, en dêrwei freonen yn Bears en Mantgum. Yn Ljouwert soed er wer op de bus nei hûs ta. Mar op de Weidumerhoeke dêr't in frachtwein en in autobus fan Ljouwert ôf, him noch tiid lieten earst oer te stekken, hat in folksweintsje dat dy beide foarbyfleach,

De kiste wurdt de Dearsumer tsjerke útdroegen.

him delklapt. De dokter seach it de Freeds noch net sa slim yn, mar hy sels fielde him net sa moedich. Op Sneintomoarn 18 Oktober goed alve ûre is er forstoarn nei twa dagen fan lijen. De jouns lei hy op de bier yn de kapel fan it sike-hûs [it Diakonessehûs, STH] mei it antlit sa fredich en sereen, ta God en yn God.⁷ Sa begjint in boekje út 1954 oer de routsjinst, makke ta de oantins fan Douwe Kalma, dy't ik ek yn dit artikel benammen earje wol as in grut strider foar en skriuwer oer it Frysk yn it ûnderwiis, as jierrenlang foarsitter fan de AFUK en as skriuwer fan tige weardefolle learmiddels oer ús taal en skiednis.

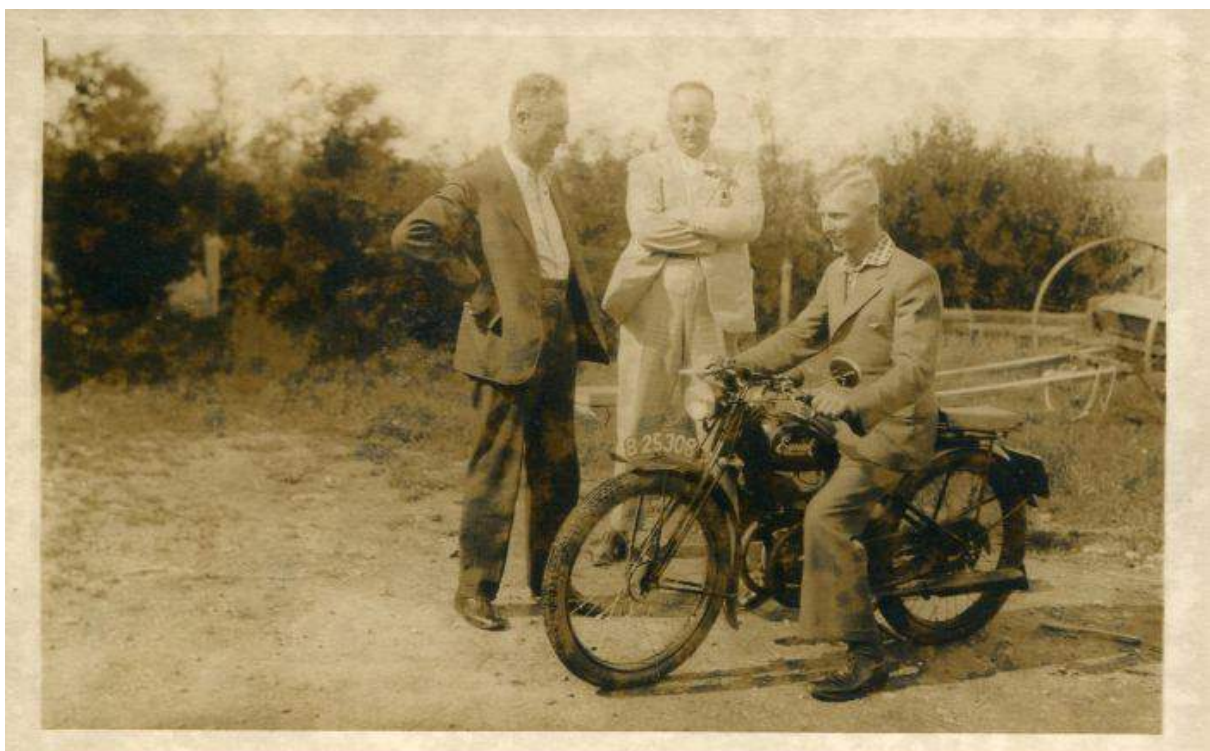
De klap wie Kalma fataal, hy hat net wer by kennis west. De klap foar Fryslân wie it ferlies fan in bûtengewoan Frysk sjeny, fan ien fan de grutste Fryske soannen. Jan Tjittes Piebenga die him hulde yn de *Ljouwerter Krante*: ‘ûnbegryplik en ûnoannimlik is it [...] dat dy frettende moloch fan it ferkear, sa’n rike geast ferneatigje kin. Wy hawwe it lykwols oan te nimmen en fan Douwe Kalma te learen, dat Fryslân net mei minder ta kin as ús hiele libben.’⁸

De betsjutting fan Kalma

Prof. dr. J.H. Brouwer spriek op 20 oktober foar de R.O.N. (Regionale Omroep Noord) oer Kalma as in

Jetten, Knotter, Van Hes en Grienhûf op 30 maaie 2015 op it plak dêr't Kalma oanriden is.

grut man mei seldsume en alsidige jeften; ‘Syn fortsjinst is it, dat om 1915 hinne de jongerein har forieniget om it Jongfryske findel, dat der libben en biweging komt yn ’e stille Fryske fiver. Hy is de lieder, de sprekker, de skriuwer, de organisator. Gâns bousels ha gjin stân hâlde kinnen en net to’n ûnrjochte is wolris sein dat de ûnforduldige literator it brekken en opkommen fan it sie net ôfwachtsje koe, mar hwa tinkt net tankber oan hwat de Fryske Bibleteek en de A.F.U.K. dien hawwe, om nou ris de klam op it bliuwende to lizzen? En hoe’t it ynsjoch fan Kalma ek foroarje mocht, de

By de motor steane Sjoerd Rintsjes Sipma (lofts) en Douwe Kalma (midden).

Twaris Eeltsje Boates Folkertsma en twaris syn grêfstien op it Ferwerter tsjerk-hôf

Ûnder: Side út in boekje dat yn de Ferwerter tsjerke lei op 30 maaie 2015, doe't de JFM syn earste 'bodderstocht' holden hat.

fan Dearsum ta de tsjerke útdroegen en folgen hûnderten him ûnder it lieden fan de klok, neffens Fryske wizânsje twa kear om de âlde tsjerke en it stille hôf (s. 21-25). Kalma is op Westerveld kremearre: 'Doe't ûnder it spyljen fan "It âldershûs" de mei blommen bidutsen kiste stadich sakke, folge noch it lêzen fan "De wylde fûgel", it lêste gedicht út de bondel "De lytse mienskip"' (s. 29-30).

8: Fridsma, 1991, s. 222.

9: *Ta oantins fan Douwe Kalma*, 1954, s. 30-31.

10: Sjoch bgl.: Zondergeld, 1978, s. 444, 445, 557. Ek: 'Sjoerd Sipma fan Ingwierrum wei' (*Leeuwarder Courant*, 02-04-1992). Sipma wie in grut kenner fan it Frysk op it stik fan stavering en taaleigen, dêr't ek in folksskriuwer as Reinder Brolsma profyt fan hie (Sipma behoffene dy syn 'Heechhûf'). Op oanstean fan Douwe Kalma redigearre er

Boppe: Douwe Kalma-nûmer fan 'Lyts Frisia' yn 1971 mei in akrostichon fan Anne Jousma
 ûnder: Portret fan Sjoerd Rintsjes Sipma

kearn fan syn stribjen “Fryslân as Frysk lân in weardefol plak ûnder de folken to jaen”, dy foroare net en nimmen hat ea twivelje kind oan syn trou foar eigen lân en folk oer – in hiel libben hat er dêr foar skrept en himsels net mijd. Kalma hat ek de opfieder fan syn folk west. Hy hat it yn opstel en brosjuere syn plak en plicht wiisd, mar hy hat ek de wei wiisd nei de rykdommen fan syn eigen kultuer. It simpelste wurk wie him goedernôch: in staveringsboekje, in samling taeleigen hie ommers yn it bistek fan syn libben likefolle wearde as in “Skiednis fan Fryslân” of in “Skiednis fan de Fryske Skriftekennisse”. Hy hat treflik wurk dien om de greate figueren út it forline (Gysbert Japiks, Harmen Sytstra) libje to litten foar syn folk, lyk as er ek it weardefolle út de literatuer fan eigen tiid yn krityk en essay op in heech plan nei foaren skoude. Hy wie in kritikus fan formaet. Mar ek as skeppend kunstner hat er greate fortsjinsten. Der is gjin literair genre dat er net, en dat er net kundich bioefene hat. De omfang en de alsidigens fan syn letterkundich wurk sille, as men dêr ienris yngeand stúdzje fan makket, ta earbied en biwûndering twinge.⁹

Sjoerd Rintsjes Sipma (1896-1992)

Joech Kalma nei de oarloch de striid foar it Frysk net op, dat gou net foar syn stalke Sjoerd Rintsjes Sipma, jierrenlang redakteur fan *De Pompeblêdden*. Yn de bloeitiid fan de *Jongfryske Mienskip* hied er Fryske les jûn oan bern en jongerein. Foar him betsjutte de suvering in folslein brek mei de Fryske taalstriid, ek al bleau er in Frysk-nasjonalist mei in grut hert foar de Friezen en it Frysk. Doe’t er inkelde jierren nei de oarloch wer frege waard om syn wurk foar de AFUK ter ferfetsjen, wegere er dat dan ek resolút. In jongere en nije generaasje Jongfriezen soe syn wurk fuortsette moatte.¹⁰

Eeltsje Boates Folkertsma (1893-1968)

Eeltsje Boates Folkertsma is yn syn hâlden en dragen winliken altiten in *Jongfries* bleaun. By de befrijing wied er yn syn twaenfyftichste en grif oer it meast kreative part fan syn libben hinne. De *Ried fan de Fryske Biweging* hat er lykwols noch gâns in skoft foarsitten¹¹ en allyksa it *Striidsboun Fryslân Frij*, in feriening dy’t, oars as neffens in polityk rapport fan de Fryske beweging út 1945, foar Fryslân in (federale) útsûnderingsposysje opeaske.¹² Op nijjiersdei 1968 is Folkertsma ferstoarn, nei’t er syn lêste tiid yn in geastlik healtsjuster libbe hie. Van der Schaaf (1977, s. 387) seit fan him: ‘Hy hat in great man west yn Fryslân, lieder troch geast, karakter en singeliere kundichheden. Stie Kalma oan it begjin fan de Jongfryske biweging, Folkertsma hat by útstek de trochsetter en folbringer west. [...] Syn

Lofts boppe: Op wei nei Helgolân. Efterop stiet Schurer mei de hân omheech en foarop Kalma mei de hoed op. Dêrûnder: Schurer en Kalma mei in streekjese swimbroek oan. Rochts boppe: Schurer foar de mêst. Lofts ûnder: E. Knotter, W. Jetten, Sj. Grienhôf en Chr. van Hes by it byld fan Schurer op It Hearrenfean (30 maaie 2015). Rjochts ûnder: Deselden by it redaksjekantoar fan de Heerenveense Koerier, dêr't Schurer syn stikken skreau.

gelikens sil net licht foun wurde'. Fedde Schurer, fiif jier jonger as Folkertsma, synfolger en freon, wie fan inselde betinken: 'Doe't er hommels weirekke, yn maart 1968, wie Fryslân ien fan syn grêteste en trouste soannen kwynt, de striidberste figuer wol út de Jongfryske 'heldetiid', dy't mear ta de forbylding sprutsen hat as alle oaren' (Ibid., s. 390).

Fedde Schurer (1898-1968)

Op freed 19 oktober 1951 naam *Fedde Schurer* (1898-1968) yn in haadartikel yn de *Friese Koerier* (fan 16-4-1945 oant 23-5-1952 hjitte it blêd de *Heerenveens(ch)e Koerier*) de kantonrjochter fan It Hearrenfean, mr. S.R. Wolthers, op it harspit. It is foar 't neiste it bekendste en meast ynfloedrike haadartikel ea yn Fryslân skreaun. De magistraat waard yn dat artikel mei in fraachteken oantsjut as 'De laatste man van de Zwarte Hoop?' Folle twivel liet it lykwols net: 'In de middeleeuwen is Friesland geplaagd door een Saksische bende, die de Zwarte Hoop werd genoemd. Mr Wolthers schijnt het er op gezet te hebben, deze naam voor zich en zijn gelijkgezinde collega's te reserveren.' De rjochter fêlde him, sa't Schurer yn wêzen hope hie, misledige en op freed 16 novimber 1951 moast Schurer foar de Ljouwerter rjochtbank ferskine. Der kaam in rjochtsaak fan dy't útdraaide op rebûlje op it Ljouwerter Saailân ('Kneppelfreed').¹³

Nei *Kneppelfreed* kamen fertsjintwurdigers fan it kabinet út De Haach yn alle hasten nei Ljouwert om te praten oer wat wol de 'Friese kwestie' neamd waard. Dat oerlis late ta it ynstellen fan twa kommisjes. Ien dêrfan, de saneamde 'kommissie Wesselings', soe de Fryske winsken oangeande taal en kultuer neigean. Op 18 maart 1952 waard dy kommissie ynstallearre en op 8 juny 1953 koe it syn rapport oanbiede oan de minister fan Underwiis, Keunsten en Wittenskippen. Der kaam 'romte' foar it Frysk as fiertaal yn de legere klassen, mar it *ferplichtsjen* fan it Frysk waard 'in de huidige situatie' [!] net mooglik achte. In situaasje dêr't it sintralistysk Haachsk bewâld sels ferantwurdlik foar west hie. De kommissie advisearre noch wol om it Frysk op te nimmen yn de nije Kweekskoallegwet. It einde dus mei it Frysk yn it ûnderwiis noch altiten as in lûs op in tarre presinning!

Wike Louis' Zylstra (1893-1964)

De JFM wie foar de WO II lang net tefreden oer de arte nuete koerts fan de beweging (sjoch myn earste artikel). Njonken it Frysk as *fak* (as doel dus) woe de *Mienskip* boppedat ta op in plak foar it Frysk as fier-of ynstruksjetaal (as middel), dus op *twatalich* ûnderwiis. Dat wie winliken wat nijs. Foar de oarloch gie

fyftjin jier lang it tydskrift 'De Pompeblêdden'. Hy fêlde him oansprutsen troch it ideaal fan in lyts Germaansk folk (fan Fryslân, Grinslân en de Dútske Fryslannen) yn in Grut Germanje. Fan de Nederlânske steat wie neffens him neat te ferwachtsjen (en dat is ek útkommen, STH). Lid fan in nasjonaal-sosjalistyske partij hat er nea west, wol fan boere-organisaasjes (mei op syn inisjatyf waard de *Fryske Rie* oprjochte, in autonoom ûnderdiel fan it *Agrarysk Front*). Ek al waard er wol as Dútsksinnich oantsjut, it gong him allinnich om Fryslân: hy wie net pro-Dútsk, mar pro-Frysk en anty-Hollânsk.

Nei de oarloch hat Sipma frijwol allinnich noch aktyf west as helper fan Kalma by it skriuwen fan Fryske learboekjes. Kalma sels joech gjin belies. Doe't de *Mienskip* troch it Selskipsbestjoer as selsstannige krite opheft waard, rjochte Kalma de *Jongfryske Mienskip* (desimber 1945) wer op. Begjin 1946 koe sels it earste nûmer ferskine fan it nije blêd fan Kalma. It blêd hjitte oant 1951 *De Jongfryske Mienskip* (1946-1951), dan *Lyts Frisia* (1952-2013; dêrnei *Nij Frisia* neamd). De wichtichste redakteuren wiene Douwe Kalma (oant syn dea yn 1953 troch in ferkearsûngemak [sjoch boppe]), Wike Zijlstra, Teake Hoekema, Meinte Oosterhout, Garnt Nico Visser, Anne Jousma, J.J. van Weringh, Bertus Jans Postma, Jan Jongma en Gerben Abma.

Kalma wie fan betinken dat syn suvering net rjochtfeardich wie, ek al hied er koarter of langer tiid gearwurke mei de Dútsers. Ek yn dy snuorje gong it him allinnich om Fryslân en it Frysk. Kalma beskôge de suvering sadwaande as ferried oan de Fryske taalstriid. Yn 1947 motivearre er dat wiidweidich yn de anonym ferskynde brosjure '*Meistriderskip. De Fryske Biweging foar, yn en nei de Dútske Bisetting*' [Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1947]). Dat wie omdat de 'Ereraad voor de Letterkunde' Kalma ferbea om oant april 1953 te publisearjen. Yn 1946 joech Kalma sadwaande (mei S.R. Sipma en W.L. Zylstra) ûnder it pseudonym S.W. Douma, it *Frysk Taeleigenboekje*. Diel I. *It túch derút!* (Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1946; 16 siden) it ljocht en hy publisearre (mei S.R. Sipma en W.L. Zylstra) ek wer ûnder de skûldnamme S.W. Douma *20 Fryske diktés foar leargongen en selsstúdzje* (Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1946, Rige Lytse Paedwizers – 4; 16 siden. De inisjalen S.W. ferwiisden nei Sjoerd [Sipma] en Wike [Zylstra]. *Sytze T. Hiemstra* hat yn 2010 it *Frysk Taaleigenboekje II 'It goede krúd.'* (mei kaei, d.w.s. *korreksjeblêden*), 1946 (Rige Lytse Paedwizers – 3), omstavere, útwreide en ferdúdlike en op it ynternet publisearre (oan te klikken op: www.ffu-frl.eu, fierders by 'Publikaasjes': *Kursus Frysk, Les 9*). Dat twadde dieltsje is in oanfolling op S.W. Douma, *Frysk Taeleigenboekje I, It túch derút!* (Drachten: Laverman, 1946 (Rige Lytse Paedwizers – 2).

It taaleigen fan Hiemstra syn ‘Les 9’, út 2010 (260210) is dus in bewurking fan S.W. Douma, *Frysk Taeleigen-boekje II (mei kaai), It goede krûd*. Drachten: Laverman, 1946 (Rige Lytse Paedwizers – 3). Gâns idioom fan it earste dieltsje is letter ferwurke yn Hiemstra syn skriuwlessen 1 o/m 8 (ek oan te klikken). Beide boekjes binne allinnich noch antikwarysk te besetten. Om dy reden hat Hiemstra ‘*It goede krûd*’ omstavere en oanpast, benammen de *kaai* (sjoch de korreksjebleden efteryn).

Alle 9 lessen wiene makke as eftergrûnmateriaal foar de oplieding foar it *Didaktysk (lesjouwers)foech* fan de AFUK, dy’t Hiemstra 32 jier (fan 1979-2011) fersoarge hat. It die Hiemstra bliken dat dejingen dy’t de Afûk-akte helle hiene (en dêrfoar op syn minst de Afûk-diploma’s foar A, B en C besieten) en trochleare mochten foar it Afûk-foech om lesjouwer te wurden (it Afûk-lesjouwersfoech), dochs noch te min regel- en idioomkennis fan it Frysk ta harren fodwaan hiene en soks wreekt him altiten by it lesjaan. De troch Hiemstra gearstalde lessen (mei-inoar no 10) binne digitaal oan te klikken op: www.ffu-eu ûnder ‘Publikaasjes’ by ‘Kursus Frysk’.

Yn 1947 folge D. Kalma syn *Frysk oersettings-boekje foar leargongen en selsstúdzje* (Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1947, Rige Lytse Paedwizers – 5/6; 40 siden; yn ‘e mande skreaun mei S.R. Sipma).

De saneamde ‘Ereraad’ (sjoch boppe) dy’t Kalma it publisearjen ferbiede woe, wie winliken in Hollânske (!) klup: in ‘kommisje’ of ‘gearkomste’ dy’t neigean moast oft men ‘met de vijand geheuld had’ en dy’t gjin wetlik, mar in moreel gesach takend waard en in tuchtrjochtlike maatregel oplizze koe. Sanksjes koene in berops-, publikaasje- of tentoanstellingsferbod wêze. Kalma syn *ôfwizing* fan de Nederlânske *steat* as ‘rjochtlik en feitlik elemint yn de Fryske skiednis’ sil (ek) wol net troch dy kommisje op priis steld wêze.

Lykwols, ek in yngreven Amerikaanske Fries as Fridsma skreau yn 1926 al dat it plak fan de Friezen yn de ‘Nederlânske’ histoarje net wêzentlik, mar ynsidintiel is. Net folle nijs ûnder de sinne dus. Kalma syn trou gou Fryslân, net ‘Hollân’ en likemin ‘Dútslân’. Ek yn syn *tinken* wie Kalma gjin nasjonaalsosjalist. Ien as Folkertsma liet dêr yn *De Strikel* gjin misferstân oer bestean: ‘By my stiet fêst, dat Kalma yn ‘e grûn fan de saak en yn wêzen nea nasjonaal-sosjalistysk tocht hat.’ Wumkes wie fan itselde betinken (sjoch bgl. Fridsma, 1991, s. 296). It liket der sterk op dat Kalma nei de oarloch mei dat publikaasjeferbod gjin ‘rjocht’ dien is en dat it goed te begripen falt, dat er dêr tsjin yn it ferhef kommen is. It hoegde jin dan ek gjin nij te dwaan dat, doe’t bliken die dat op it publikaasjeferbod gjin sanksjes folgen, Kalma syn wurk wer gewoan ûnder eigen nam-

Boppe: Wike Zylstra (1893-1964)
 ûnder: Douwe Kalma en Wike Zylstra

it frijwol allinnich om it Frysk as fak en om de learmiddels dy't dêrfoar nedich wiene. En dat moast doe al fier wei (De Haach dus) komme (sjoch ek myn earste artikel) ...

Lykwols, dochs mar efkes in koart weromsjoch. Troch it tadwaan fan de rike Amsterdamske bankier, keapman en lânhearre P. de Clercq (Amsterdam, 1849-Zeist, 1934), dy't yn 1899 him nei wenjen sette yn Feanwâlden, waard begjin 20ste iuw in priisfraach útskreaun foar in *lês-* en *taal*boek op de legere skoalle. De kopij – frachtfrij yn te stjoeren – moast foldwaande wêze foar twa boekjes fan elts 80 siden, yn kreas Frysk, sûnder platte, rouwe of rûge taal. Njoggen auteurs stjoerden kopij yn. It wurk fan Jan Jelles Hof (*Yn eigen tún*), Pi[e]ter Sipma (*Frysk tael- en lêsboekje, 1906*) en E. Zwart (*Us doarp*) waard goedkard. *Piter Sipma*, ien fan de oprjochters fan de (lettere) *Jongfryske Mienskip*, krige de earste priis en de troch De Clercq beskikber stelde fl. 100,00. Hof en Zwart elk mis fl. 50,00. De metoaden fan Sipma en Zwart joegen lêsstof yn de foarm fan ferskes en ferhalen. Folle mear bliek net mooglik te wêzen. De út De Haach wei bestjoerde sintralistyske 'ienheidssteat' liet it ôfwitte.¹⁴

Nei lang krewearjen út Fryslân wei koe it Frysk troch de wetswiziging fan 1937, ûnder it fak 'Nederlands' [!] beflapt, foar it earst yn de reguliere skoaltiid jûn wurde. De ferbanning nei *bûten* skoaltiid waard dêrmei opheft en de doar kaam foar it Frysk nei tritich

Piter Sipma (1872-1961)

me útjoech.

11: Folkertsma, 1945, *Rapporten Fryske Biweging*. Yn de ûnderwiisparagraaf wurdt it neikommende sein. It 'Biwaerskoalleûnderwiis, binammen op it plattelân wirdt de Fryske tael as omgongstael en fiertael brûkt; ek by sjongen en boartsjen.' It leger ûnderwiis moat oanslute by it mienskiplibben yn Fryslân. Dêrta is it nedich dat beide talen as fak en fiertaal brûkt wurde en dat it fak geakunde (in 'gearfrisseling' fan lokale skiednis, ierdrykskunde, natuerkennis, sjongen en folkskunde) yn it learplan opnommen wurdt. Op de kweekskoallen moat yn de reguliere lestiid romte komme foar lessen yn de 'Fryske tael en skriftekennisse'. Wa't him yn it earste learjier dêrfoar opjout, is ferplichte dy lessen alle learjierren te folgjen. By metodyk moat omtinken jûn wurde oan geakunde. It Ryk moat foar de kosten stean (sj. Zondag, 2015, s. 73). Folkertsma skriuwt fierder oer sokke saken, benammen yn *De Stim fan Fryslân* en it *Friesch Dagblad* yn 1945 o/m 1966 (sjoch Zondag, 2015, s. 77-172).

12: Van der Schaaf, 1977, s. 385-399. Doe't Douwe Kalma yn 1942 wer út Eindhoven yn Fryslân weromkaam, hat er gjin fêste baan mear hân. Syn tiid hat er foar in part bestege oan it oersetten fan de folsleine Shakespeare yn it Frysk, in grutte prestaasje, dat er noch ree krige foar syn dea yn 1953, as slachtoffer fan it ferkear. Kalma sette foar en nei de oarloch Fryslân yn it grutte ramt fan de mannichfâldige Europeeske kultuer. Folkertsma syn 'Striidboun' woe dat Fryslân sawol ekonomysk as kultureel de hannen mear frij krije soe om better wurkje te kinnen oan syn eigen wolwêzen. It *Striidboun* hat tsjin de njoggenhûndert leden en stipers hân, foar in part geheime, want de BVD ('Binnenlandse Veiligheidsdienst') seach wat steatsgefaarliks yn syn stribjen. Folkertsma kin ek yn ferbân brocht wurde mei it oprjochtsjen fan de *Fryske Nasjonale Partij* (1966). Folkertsma woe al yn 1925, yn syn earste *Striidboun*, op sa'n partij ta. De tried waard oppakt troch Jan Bearn Singelsma (1914-2005), ôfkomstich út it *Boun fan Frysk Nasjonale Jongerein*, dat by it âlder wurden fan de leden de namme *Frysk Nasjonaal Boun* krige.

13: *De Friese kwestie*, 1951, s. 5-6. Ek: Zondag, 2011, s. 91-92. Doe't de minsken de sitting troch in fierstente lytse seal net bywenje koene, kaam it folk yn ferhef. It rûn út op de slach op it Saailân. 'De Haach' freze dat yn Fryslân de revolúsje útbrekke soe. Fertsjintwurdigers fan it kabinet stoden nei Ljouwert en der waard in kommisje ynsteld om nei te gean oft de Fryske winsken ynwillige wurde koene.

14: Zondag, 2011, s. 42. Jan Jelles Hof hat de beslissing fan de kommisje nea goed ferneare kinnen. De ferhalen yn it

Groepsfoto fan de Jongfriezen op 'e 'Elfegreide', it Amelân 1931; hielendal efteroan Marten Scholten; rjochts dêrfoar (mei bûsdoek) Douwe Kalma; efterste rige, earste fan rjochts Douwe Kiestra; efterste rige, fiifde fan rjochts Wike Zylstra.

jier op in kjerke te stean. Foar de heechste klassen fan de skoallen wiene der doe al goed tsien learmiddels dy't foar lêzen en taal brûkt wurde koene. It *Frysk Taelboek* fan J.K. Dykstra, neffens de ûndertitel 'in rige staveringslessen foar skoalbern en greateren' ferskynde bygelyks yn 1923 (by Kamminga te Dokkum), de tsiende en lêste yn 1959 (by Laverman te Drachten). Dat weardefolle boekje hat it dus hiel lang útholden. De skriuwer gie yn dat learboekje net út fan it wurdbyld, mar fan de *klank* en hy achte it oerskriuwen fan de wurden 'in goed ding'. En dat hat de skriuwer fan dit artikel dan ek trou dien ...¹⁵

Nei de oarloch kaam de beweging foar *twatalich* ûnderwiis op gong (dus foar it Frysk as ynstruksjetaal, d.w.s. as middel by oare fakken as Frysk). In winsk dy't by de Jongfriezen al langer libbe. Yn de jierren dat der wurke waard oan de tarieding dêrfan, waarden twa lêsmetoaden ûntwikkele. De earste wie de analytysk-syntetyske metoade fan Wike Louis' Zylstra *Fan praten ta lêzen en skriuwen*, mei in dêrby hearrend *lêsrak*. Wike hearde ta de *Jongfryske Mienskip* en Douwe Kalma wenne in tal jierren by har yn 'e hûs.¹⁶

Yn 1950 begûnen 9 skoallen, de proefskoallen, mei it twatalige systeem. De iepenbiere skoalle fan De Rottefalle wie lykwols al yn 1948 mei Frysk as fiertaal yn klasse 1 begûn. Dêr kaam dalje op en Wike L. Zylstra, de ûnderwizeres, krige in 'ernstige berisping'. Zondag (2002, s. 22-23) skriuwt dat guon tochten dat de yn-speksje dy skrobbearring joech, mar it foech dêrta lei en leit by it skoalbestjoer, yn dit gefal it kolleezje fan B & W fan de gemeente Smellingerlân. It B&W-boek fan de

boekje fan Hof 'Fryslân roun mei tram en spoar', wiene basearre op J. Hepkema syn 'Eenvoudige Memories uit eigen gewest' en foarmje in wichtich part fan syn metoade. Se foarmje mei-inoar in soarte fan wrâldoriëntearjende reis troch Fryslân. Letter wie De Clercq ree en jou fl. 150,00 foar in lêse- en taalboek foar it kristlik ûnderwiis. De Clercq hoegde net ta de bûse, om't net ien ynstjoering oan de easken foldie. Mei Gerben Postma (1847-1925) publisearre De Clercq yn earder tiid in *Lytse Fryske Spraekleare it Westerlauwersk om 1900 oangeande* (Ljouwert: R. van der Velde, 1904; 128 siden). It is in foarbyld fan de (fierdere) *kodifikaasje* fan it Frysk (sjoch bgl. it 'Foarwird') en 'Opdroegen oan Skoallemasters, dy't it Frysk troch hjar onderwiis yn dy tael stypje wolle'. De learkrêften krigen it fergees tastjoerd.

15: De skriuwer fan dit artikel hat der op de legere skoalle te Itens yn de 50'er jierren noch les út hân. Syn heit, Tsjerk Hiemstra, wie dêr yn dy snuorje haad fan de iepenbiere twamansskoalle. De skriuwer hat dus yn de heechste klasse[n] Fryske les fan 'heit' hân. Syn heit hie yn 1953 de 'Fryske Akte' by Folkertsma helle en yn dy kursus Douwe A. Tamminga syn styl-, taal- en staveringsboekje *Styl en Stavering* (1948) as learmiddel brûkt. Sytze T. Hiemstra moast boppedat yn syn frije tiid suver alle wiken in briefke skriuwe nei it 'Praethoekje foar de Fryske bern', dat troch Fryskkundige skoaljuffers beândere waard. Earst troch 'Muoike Wike' (Welmoed Dijkstra-Talsma) en yn 1953 en letter troch 'Muoike Jant'. It 'Praethoekje' stie fan 1925-1980 yn de *Ljouwerter Krante*. De 'muoikes' joegen koarte leskes op (dêr't in 'g'[oed] mei fertsjinne wurde

Douwe Kalma foar it hûs op 'e Rottefalle (Efterwei 32), dêr't er sûnt 1951 mei Wike L. Zylstra yn wenne.

koe) en men koe gauris in 'riedling' oplosse. Trouwe meidoggers fertsjinnen in Frysk boek, dat 'Muoike Jant' (Jantje Anna Visser-Bakker [1906-1992]) út en troch sels brocht (ek by de skriuwer)! Dat briefskriuwen hat Hiemstra folholden oant er op de middelbere skoalle (Ryks HBS te Ljouwert oan it 'Saailân') siet. Op 5 juny 1958 helle er it Fryslân-Diploma A troch dêr op sneons fan 12.05-12.50 oere de fakultative lessen Frysk fan 'master' Geale de Vries te folgjen: 'De kommisje, oanwiisd fan de A.F.U.K. en it Ynstitút Fryslân, foar it ôfnimmen fan de eksamens foar de Fryslân-Diploma's A en B yn 1958 forklearret hjirby, dat Sytse Hiemstra to Hallum, berne 24 july 1943 to Berltsum mei goede útkomsten eksamen ôflein hat foar it FRYSLAN-DIPLOMA A, Ljouwert, 5 juny 1958 [tekene troch J. Stienstra foar it Ynstitút Fryslân en P.J. Terpstra foar de A.F.U.K.].' De eksamens gongen út fan it Ynstitút Fryslân, mar foelen ûnder tafersjoch fan de A.F.U.K. Op 4 july 1966 folge de 'Akte van bekwaamheid voor het geven van lager onderwijs in het vak Friese taal: 'De examencommissie, overeenkomstig artikel 45, eerste lid, van de Kweekschoolwet in het jaar 1966 belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid voor het geven van lager onderwijs in het vak, vermeld in artikel 2 onder w van de Lager-onderwijswet 1920, verklaart, dat Sijtze Tjerk Hiemstra, geboren 24 juli 1943 te Berlikum, dat examen met gunstig gevolg heeft afgelegd, ten bewijze waarvan zij de geëxamineerde de akte van bekwaamheid voor het geven van lager onderwijs in het vak Friese taal heeft uitgereikt.

gemeente joech Zondag útslútsel en ferskafte as ynformaasje dat op 7 juny 1949 it kolleezje it ôfwiken fan 'het leerplan door de onderwijzeres Mej. Zijlstra te Rottevalle' beprate mei de haadynspekteur (L.F. Kleiterp) en de 'inspectrice L.O.' (Mej. A. Keuning). It kolleezje besleat twa dingen: (1) Ernstige berisping toedienen voor haar eigenmachtig optreden; (2) Toestemming verlenen met methode in de 1e klas door te gaan. De ynspeksje hat dus it gefal serieuus nommen en it foechhawwend gesach de 'berisping' jûn. Dat it bestjoer dochs tastimming joech om troch te gean mei it twatalich ûnderwiis, hie sûnder mis te krijen mei it feit dat Kleiterp 'qualitate qua' foarstanner fan twatalich ûnderwiis wie.¹⁷ Dat er it Kolleezje fan B&W fan Smeltingerlân advisearre om troch te gean mei twatalich ûnderwiis, hie foar it neist te krijen mei it feit dat der yn dy tiid drok praat en tocht waard oer de proefskoallen en hy gjin spul woe.¹⁸

Doe't de Twadde Keamer ynstimd hie mei it Wetsútstel Cals (op '28 oktober 1954') en it Frysk as fiertaal yn de leechste klassen brûkt wurde *koe* en it as fak *fakultatyf* tastien waard, hie Wike L. Zylstra net allinnich wurdearing foar steatssekretaris mefr. A. de Waal, mar ek krityk. De formulearring 'Hwer't behalve de Nederlânske tael de Fryske tael yn libben gebrûk is' doocht net. It keart de feiten om. Yn it Fryske taalgebiet is it Frysk yn libben, 'it Nederlânsk yn 'dea' gebrûk by it folk, it nimt it inkeld passyf op. "It Frysk kin *mei* as fiertaal brûkt wurde." Dat slút wol kostlik by dy

Froulju (op ien nei) fan it simmerkamp op It Amelân yn 1935 oan it poatsjebaaier; 4de fan lofts Wike Zijlstra

omkearing oan.¹⁹

Yn *Lyts Frisia*, it blêd fan de *JFM*, skreau Zylstra yn 1955 oer it begjin fan it twatalich ûnderwiis ûnder mear: '[...] de oarsprong fan de s.n. proefskoalle leit net yn hwat men de Biweging neamt; mar yn de moeting fan de Jongfryske biweging mei de ûnderwiisfornijing yn it hert fan in ûnderwizeres, en net fan in ûnderwiisman, noch in ynspekteur, noch in learaer, noch in doctor of professor.'²⁰ Dêr docht út bliken dat der in frou oan it wurd is, dy't doelfêst eigen wegen keas en dêr op in bewuste wize fan tsjûge. Dat kaam ek nei foaren yn har bydragen oer de troch har ûntwurpen lêsmetoade *Fan praten ta lêzen en skriuwen*, it dêrby hearrende lêsrak en har striid tsjin de neffens har ferkearde útgongspunten fan in oare, twadde metoade, dy fan Wytzes.

Daliks nei de Twadde Wrâldoarloch liet hja op in gearkomste fan de ôfdieling Drachten fan de NOV ('Nederlandse Onderwijzersvereniging') har lûd oer twatalich ûnderwiis op 'en nij hearre. Har rede ferskynde ûnder de titel *De twatalige skoalle op Fryske grounslach* (Dokkum: Utjouwerij Kamminga, 1946). De printkosten kamen foar Wike har eigen rekken. Hja begûn op 'e Rottefalster iepenbiere skoalle op eigen manneboet mei it yntrodusearjen fan twatalich ûnderwiis.²¹

De twadde, neffens Wike ferkearde metoade, wie de *globaal*metoade *Us earste lêsboek* fan A.L.J. Wytzes. Dy fan Wike wie *globaal-analytysk*, d.w.s. nei it oanbieden fan de globaalwurden waard sa gau mooglik begûn mei de *analyse*. Yn de striid tusken de foarstanders fan de globaalmetoade (fan Wytzes) en de analytyske-syntetyske metoade (fan Wike) waard it pleit úteinlik besljochte yn it foardiel fan de 'analytisy', want benammen de swakkere lêzers hiene baat by dy oan-

Leeuwarden, 4 juli 1966. Namens de commissie [tekene troch K. Elzinga, voorzitter, Kr. Boelens, secretaris].¹ Hiemstra hie dêrfoar yn syn militêre tsjinstiid yn 1965-1966 in skriftlike leargong folge fan it Ynstitút Fryslân, dy't fersoarge waard troch Jan Stienstra, skoallehaad te Goutum. It skriftlike part A [1. Fries-Nederlands; 2. Nederlands-Fries; 3. opstel; 4. dictee] wie op 22 juny 1966 en it mûnlinge part B [5. tekstverklaring en taaleigen; 6. spraakkunst; 7. uitspraak; 8. lezen; 9. letterkunde; 10. didactiek] op 4 july 1966.

16: Zondag, 2011, s. 211, 212. Winliken hiet se fan *Wietske*, mar de foarnamme feroare yn de rin fan de jierren yn *Wike* en heite namme *Louis* waard taheakke. Sa ûntstie de namme *Wike Louis' Zylstra*. Wike stipe Douwe Kalma by syn Fryske oersetting fan it wurk fan Shakespeare. Sûnt 1931 wurke se op de iepenbiere skoalle op 'e Rottefalle, nei't se earder ûnderwizeres west hie yn û.o. de Grinzer Pein, Aldeboarn en op it Amelân. Op in âlderjûn yn 1932 lei se út dat 'Jong-Friezen dreamte fen en stride for in Frysk Fryslân, Frysk op it earste plak, Hollânsk en dan goed Hollânsk op it twadde plak, Frysk yn tsjerke, yn skoalle, yn ried- en rjuchtseal, yn alle forieningslibben'.

17: Zondag, 2002a, s. 22-23.

18: Zondag, 2002b, s. 45.

19: Zylstra, 1954d, 1-3.

20: Zondag, 2011, s. 212.

21: Zondag, 2011, s. 212, 237. Der is neffens Zondag wol skreaun dat Zylstra foar it yntrodusearjen fan it twatalich ûnderwiis in 'berisping' fan de *ûnderwiisynspeksje* krigen hie, mar dat is net wier. Allinnich in skoalbestjoer (yn dit gefal it gemeentebestjoer fan Smellingerlân) koe sanksjes oplizze. Op 25-11-1920 skreau B.A. Dykstra oan D. Kalma dat yn de skoalle in berjocht fan it kolleezje fan B& W fan de gemeente Utingeradiel sirkulearre oer aksjes fan de 'Fryske Biweging dy't it ûnderwiis yn skoalle yn it Frysk jaen wolle, hwat neffens ynsjen fan B&W net ta to litten is'. Wike L. Zylstra hie foar it neiste in moanning fan it kolleezje, it skoalbestjoer, krige om't hja op de Boarnster skoalle Fryske lessen joech. Troch kontakten mei de East-Friezen, bgl. Wilhelmine Siefkes, de skriuwster fan *Keerleke* (yn it Frysk oerset as *It wurd skielk wer simmer*), krige hja safolle niget oan it Dútsk, dat dy taal neffens har gaadlik wêze soe as frjemde taal yn it leger ûnderwiis (sjoch: Zylstra, 1953). Yn har 'In reis troch Great-Fryslân' (1955) joech Wike Zylstra in ferslach fan har reis nei de oare Fryslannen (sjoch ek de literatueropjefte oan de ein fan dit artikel).

22: Zondag, 2011, 143-148. Zondag jout in folslein oersjoch. Yn de oantekens fan de PUR is sûnder argumintaasje in minder posityf oardiel opnommen, mooglik yn-jûn troch it net altiten like taktysk optreden fan juffer Zylstra. Dy hie op eigen manneboet in ynstjoerd stik nei de redaksje fan *Frysk en Frij* stjoerd mei dêryn in oprop om jild te stoarten foar har metoade en dat stik waard wegere (einredakteur Ype Poortinga wie tagelyk ek skriuwer fan de PUR). Doe't der op 2 april 1919 noch in brief fan juffer Zylstra ynkaam, besleat der PUR dêr wer neat mei de dwaan en wiene de ferhâldings goed fersteurd.

23: Zondag, 2011, s. 153. De iepenbiere skoalle yn Rie die yn 1950 mei, omdat de skoalle fan Gersleat ôfheakke fanwegen it feit dat it net slagge om in Frysktalige learkrêft foar de leechste klassen te krijen. Fan 1967-1973 hat *Sytze T. Hiemstra* ûnderwizer yn de trije leechste (fan de seis) klassen west yn dy Riester *twatalige* twamansskoalle.

Bearend Joukes Fridsma (1905-2005)

pak, sa die bliken. De metoade fan Wike L. Zylstra ferskynde yn 1948 by *De Terp* yn Ljouwert. It *lêsrak* mei de globaalwurden foarme it hert fan de metoade.²²

Yn 1950 begûnen njoggen proefskoallen mei twatalich ûnderwiis yn de begjinklassen. Mar de measte eare moat dochs útgean nei de skoalle op 'e Rottefalle. Dy wie troch it krewearjen fan in Jongfries al yn 1949 begûn.²³

Bearend Joukes Fridsma (1905-2005)

Neffens de wet-Cals wie it Frysk *learfak* en koe it *fiertaal* wêze, mar bleau it *fakultatyf*. Soks betsjutte dat it yn de ûnderwiispratyk foar ebbe en floed lizzen bleau, mear oerlevere oan de emoasjes as oan it reedlik en saaklik oardiel. Prof. dr. Bearend Joukes Fridsma, Frysk bewegjer en yngreven *Jongfries* yn Amearika, en foarsitter fan it selskip 'Gysbert Japiks' (Grand Rapids, Michigan), stelde nei de oankundiging op 13 febrewaris 1953 fan ûnderwiisminister Cals yn de Twadde Keamer dat it mei it *ferplichte* Frysk wer oergean soe, út om in brief nei De Haach te stjoeren mei û.o. it neikommende deryn: 'Tot onze grote spijt vonden we in deze medelingen niets dat er op wijst, dat

Bearend Joukes Fridsma (1905-2005)

De beide parten fan it lêsrak fan Wike L. Zylstra

het Friese taalonderwijs zal bevorderd worden op de manier die het, ons inziens, rechtens toekomt, n.l. als verplicht leervak op de lesroosters van de kweekscholen en de lagere scholen. Hierop toch, geloven we, was de hoop van het Friese volk gevestigd, ook de hoop van vele Friezen in Amerika die, hoewel buiten hun vaderland wonende, toch met grote belangstelling het Friese culturele leven volgen en met enthousiasme steunen ... Deze eisen, menen wij, zijn uiterst minimaal en berusten op zeer eenvoudige en internationaal erkende beginselen van democratie en recht.²⁴ Fridsma rekke al mear as 60 jier lyn de woartel yn it lid en syn wurden binne noch like aktueel. Ek al is de wetjouwing foar it Frysk ûnderwilens in lyts eintsje de goede kant op skood, fan in berette ymplemintaasje dêrfan en kontrôle derop is gjin sprake. It Frysk leit noch jimmeroan foar ebbe en flood ... Net allinnich yn it basisûnderwiis, mar noch mear yn alle oare skoaltypen as bygelyks it spesjaal ûnderwiis, it fuortset ûnderwiis en it beropsûnderwiis. Dêr hawwe Friezen likegoed rjocht op ferplichte, goed kontrolearre ûnderwiis yn it Frysk as fak en as fiertaal (sjoch ek myn tredde artikel).

Fridsma seach folle earder as de measte Friezen dat der in stadige kulturele genoside op de Friezen tapast waard en dat der ferlet wie fan sterk liiderskip, lykas dat fan minsken as Martin Luther King en Nelson

Mandela. En dat der mear aventoer, fantasij, radikalisme en aktivisme needsaaklik is.²⁵ It liket derop dat anno 2015 syn oprop noch altiten sa werhelle wurde kin. Jitte altiten hat it Frysk gjin folweardich ferplichte plak as (eksamen)fak en as ynstruksjetaal yn suver alle typen fan ûnderwiis. De tige muoisume gong fan saken wurdt nochris yllustrearre troch it neikommende.

De rop om funksjonele desintralisaasje en twatalich ûnderwiis

Nei't der yn 1937 wat romte kommen wie foar it Frysk yn it ûnderwiis, hopen foarstanners dêrfan op in fierdere útwreiding, mar de Twadde Wrâldoarloch makke dat ûnmooglik. Foaroanmannen yn de Fryske Beweging publisearren *Rapporten Friesche Beweging 1940-1945*. Hja formulearren idealen oer bygelyks *funksjonele desintralisaasje* en *twatalich ûnderwiis*. De doelen foar it leger ûnderwiis wiene koart en klear: beide talen as fier- en lestaal en romte foar it fak geakunde. Yn it beukerûnderwiis moast it Frysk, benammen op it plattelân, brûkt wurde as fiertaal, ek by it boartsjen en sjongen. De kweekskoallen soene gelegenheid jaan moatte ta it folgjen fan Fryske lessen, as tarieding op de Fryske akte.

Nei de rapporten fan de Fryske beweging oer ûnder mear de desintralisaasje en in dêroer troch P. Wybenga skreaune brosjuere waard in kommisje foarme om dat fraachstik neier te bestudearjen. Dêr kaam it rapport *Provinciale Adviescommissie voor het Decentralisatievraagstuk* (1951) út fuort. Oer it algemien waard it rapport geunstich ûntfongen, mar it *Striidboun Fryslân Frij* (SBFF) hie ek gâns krityk. It bûn easke dat Fryslân op kultureel mêd in *wetjaand foech* krije soe, eigen belestings en in minister of op syn minst in steatssekretaris yn it ryksregear. Yn de Steatesitting fan july 1952 namen de Steaten it prinsipiële beslút ta lykberjochting fan it Frysk en it Hollânsk yn Fryslân.²⁶

Dúdlike taal wie ek te hearren yn Wike L. Zylstra har brosjuere *De twatalige skoalle op Fryske grûnslach*

24: Fridsma, 1991, s. 217-218.

25: Fridsma, 1991, s. 8.

26: Zondag, 2011, s. 106-107. By it beslút fan de Steaten yn july 1952 ta lykberjochting fan it Frysk en it Hollânsk yn Fryslân stimden fan de 46 leden 43 foar, trije fan de VVD tsjin. De grutte betsjutting wie dat de provinsje no in *aktive* spjelder yn de striid foar it Frysk en it Frysk ûnderwiis waard.

(1946). Hja bepleite de ienheid fan *twatalich* ûnderwiis en *ûnderwiisfernijing*. Op *ûnderwiiskonferinsjes* fan 1946 en 1948 folge in fierdere útwurking fan de formulearre winsken.

De ûnderwiiskonferinsjes fan 1946 en 1948

It earste *kongres* (konferinsje) oer it Frysk yn it ûnderwiis waard holden op tongersdei 29 augustus 1946. Ynspekteur R.J. Sipkens hie de lieding en it wie de earste ûnderwiiskonferinsjes mei in Frysktalige foarsitter. De goed 400 dielnimmers harken nei ynliedings fan J.Tj. Piebenga, *E.B. Folkertsma* en Sake Bouma (1910-1995). As doelen waarden formulearre: (1) it erkennen fan de Fryske akte; (2) it beleanjen fan dy akte; (3) it ynfieren fan it Frysk op de kweekskoallen; (4) it *ferplichtsjen* fan it Frysk, nei in oergongstermyn, op alle legere skoallen; (5) it *aktivearjen* fan de ynspekteurs Leger ûnderwiis.

De twadde konferinsje yn 1948 waard laat troch haadynspekteur L.F. Kleiterp. Nei de ynlieding praten de 700 dielnimmers yn seksjes oer de konsekwinsjes fan *twatalich* ûnderwiis (Frysk as fak en as ynstruksjetaal njonken it Hollânsk) foar de ûnderskate ûnderwiisfoarmen. Nei it kongres wie de fraach hoe't it no fierder moast. Op 11 desimber wie der in petear tusken dr. *P. Sipma* (foarsitter), prof. dr. J.H. Brouwer, haadynspekteur L.F. Kleiterp, deputearre D. de Loor en ynspekteur R.J. Sipkens (J.Tj. Piebenga wie behindere). De útkomst wie dat der in *Paedagogysk Wurkforbân* (PWF) fan de Fryske Akademy oprjochte wurde moast mei leden dy't út de rûnten fan de autoriteiten, ûnderwiisfakminskten, leden fan de *Provinsiale Underwiisried* (PUR) en de A.F.U.K. rekrutearre wurde moasten. Der soe, oars as by de oare wurkferbannen, in folslein bestjoer komme. It doel wie om alle ûnderwiisfraachstikken te behanneljen en benammen wurk te meitsjen fan it twatalichheidsfraachstik.

De oprjochtingsgearkomste wie op 21 maart 1949. Nei oanlieding fan in fersyk fan dr. *P. Sipma*, sette M.J. de Haan syn betinken oer de saak fan it Frysk ûnderwiis op papier. It prinsipiële antwurd fan 10 juny 1949 wie: 'Dêrom sil de striid altyd wer gean moatte om ús eigen doelstelling fan it ûnderwiis yn Fryslân. Skrillet men hjirfoar tobek en fordigenet men b.g. op taktyske grounen it ûnderwiis yn it Frysk, om't it in skoan ding wêze soe foar it Nederlânsk, dan set men jin dêrmei op dearinnend spoar.'²⁷ Koen Zondag (2011, s. 84) moat lykwols letter spitigernôch fêststelle dat de skiednis fan it twatalich ûnderwiis dúdlik makket '[...] dat de taktyske grûnen it wûn hawwe fan de prinsipiële. Miskien hat it wol net oars kinnen.' In teloarstellende gong fan saken.

Proefskoallen

Op 1 april 1950 setten njoggen proefskoallen (ek wol: 'prebearskoallen') útein, dy't troch de ynspeksje útsocht wiene. It wiene allegearre twamansskoallen, sân iepenbier en twa protestantsk-kristlik. Oer it brûken fan it Hollânsk yn klasse 3 fan de legere skoalle (te ferlykjen mei groep 5 fan de hjoeddeiske basisskoalle) wie lykwols gjin ienriedigens. Nei in soad hinne en wer praten formulearre foarsitter fan it *PWF* R.J. Sipkens (20 maart 1952) in rjochtline: nei inkelde moannen yn klas 3 moast Hollânsk de fiertaal wêze 'oplopend tot een verhouding Fries-Hollands van 1:5 tegen het eind van die klas. Daarna zal dus de voertaal Hollands zijn en de hulptaal Fries'. Op 9 april 1952 gie it û.o. oer it lêzen en skriuwen fan it Frysk yn klasse 3. Moast allinnich Frysk *lêzen* oan bar komme? Wiene *dialektyske* farianten tastien of moast men allinnich Standertfrysk jaan? It slagge net om dy fragen fierder út te wurkjen yn in pedagogysk-didaktysk plan.²⁸

Foriening De Fryske Skoalle (1955-1972)

Foar 1945 fungearre de yn 1930 oprjochte *LIGA* as stúdzje- en propagandarûnte foar it Frysk op skoalle. Yn dat fermidden wiene ek *Jongfriezen* warber (sjoch myn earste artikel). Yn it ramt fan dy *LIGA* waard it blêd *Folk en Tael* en it tydskrift *De Weitsrop* útjûn. Op 19 maart 1955 wie der oerlis oer in *LIGA nije styl*. Dat slagge net en yn stee dêrfan waard yn 1955 de *Foriening De Fryske Skoalle* (FFRS) oprjochte. It doel fan de oprjochters waard omskreaun as '[...] mei te

27: Zondag, 2011, s. 78-84, 86. De wurkwize soe bestean út it hâlden fan gearkomsten, lêzings, it publisearjen fan rapporten en it jaan fan advizen oer nije leargongen. Der soe in wurkferdieling komme: de *AFUK* foar oplieding en foarming bûten skoalferbân; de *Provinsjale Underwiisried* (PUR) foar it kontakt mei offisjele ynstânsjes en it *Paedagogysk Wurkforbân* (PWF) foar pedagogysk-didaktyske aspekten. Yn de ferslaggen fan de PUR komt men út en troch opmerkings tsjin oer in kommisje foar it beoardieljen fan learmiddels (soms oantsjut as FUSK = *Fryske Underrjocht en Stúdzjekommisje*). Sa dield D.A. Tamminga yn syn lêzing 'De mûdhoun yn 'e reinwettensbak' (1949) mei dat de FUSK de lêsmetoade fan *Wike L. Zylstra* bestudearre 'en to'n earsten as learmiddel goedkard' hie. Juffer W.L. Zylstra wie út soarte op 't skik mei it oardiel fan de kommisje.

28: Zondag, 2011, s. 90.

arbeidzjen oan de opbou fan de skoalle, fundearre op it Frysk folkslibben, troch it idee fan de skoalle te meitsjen ta in libben elemint yn 'e Fryske folksmienskip'.²⁹ Alhiel yn de geast fan de *Jongfriezen* dus. Nei't it *Paedagogysk Advysbureau* (fan de Fryske Akademy [PAB]) oprjochte wie (1959) ferfoel it wurk fan de FFRS. Yn 1972 besleaten de leden om de feriening op te heffen.³⁰

De A.F.U.K.

Yn myn earste artikel haw ik der omtinken oan jûn dat de earste 'Leargong for Frysk' op 29 novimber 1919 yn Ljouwert jûn waard mei O.H. Sytstra en J.J. Hof as lesjouwers. Yn de tweintiger en tritiger jierren fan de foarige iuw waard der sa njonkelytsen in begjin makke mei in foar it Frysk geunstige(r) ynstitúsjonalisearring. Yn 1925 mei it oprjochtsjen fan de *A.F.U.K.* en yn 1928 mei de *Provinsiale Underwiisried*. De *Jongfriezen* hawwe net swak byspile om safier te kommen. Yn 1938 waard de *Fryske Akademy* oprjochte, mar dy bemuoide him yn de earste jierren net yn direkte sin mei it ûnderwiis. Troch syn wurk wûn it Frysk lykwols ek yn it ûnderwiis oan prestiizje. Dat die nammerste mear bliken doe't it *Paedagogysk Advysbureau* yn 1959 yn dat ynstitút syn domisily krige.³¹

Nei't de *Algemiene Fryske Underrjucht Kommisje* (A.F.U.K.) oprjochte wie, waard – bûten de skoaloeren – begûn mei leargongen foar skoalbern (1930-1939). Yn 1925 namen al 103 bern diel oan dy leargong. Yn 1929 ferfoelen de kursussen Frysk nei skoaltiid fan it Selskip 1844 (Ald Selskip). De A.F.U.K. naam dy oer. Neffens de yn dy jierren besteande ferpyldering kamen der twa kommisjes: ien foar it iepenbier en ien foar it bysûnder ûnderwiis.³² Op ûnderwiiskundich mêd wie *Douwe Kalma* al gau warber as foarsitter en lesjouwer fan dat ûnderwiisynstitút. Hy waard bystien troch *S.R. Sipma* en *E.B. Folkertsma*.³³

Yn 1971 waard it *Ynstitút Fryslân* troch de A.F.U.K. oernommen: de eksamens foar de Fryslân-diploma's A en B en de skriftlike kurussen mei de learmiddels dy't dêrby hearden, kamen tenei by de A.F.U.K. De A.F.U.K. joech no foar it earst ek skriftlike kursussen. De learmiddels foar de skriftlike A- en B-kursussen en de mûnlige folk- en gearleargongen wie ne nammers deselde.³⁴

De A.F.U.K. naam yn 1970/'71 de oplieding foar de Fryske akte oer fan it Ynstitút Fryslân (1943-1970) en gong troch mei it útjaan fan *De Pompeblêdden*, dat oant en mei 1955 as ûndertitel hie "Tydskrift foar Fryske stúdzje", letter waard it in "Tydskrift foar Underwiis en Fryske stúdzje". Yn juny 2009 ferskynde it lêste nûmer. Doe't Rindert Straatsma yn 1975 direkteur fan dat yn-

29: Zondag, 2011, s. 95. Om dat doel te realisearjen reizgen de leden de provinsje troch mei in lûdbân en in útstalling fan it wurk fan de proefskoallen, faak op tiden dy't hjoed-de-dei ûnmooglik lykje, bygelyks op freedtejûns of sneontemiddeis. De algemiene foarljochtingsgearkomsten foldiene nei ferrin fan tiid net mear. It wurk moast – as it koe – op in skoalle sels dien wurde. De feriening woe ek minsken bûten it direkte ûnderwiisfermidden berikke. Dêrta skreauwen Kr. Boelens en M.J. de Haan de brosjure *Twatalich Underwiis foar de Fryske bern?* (1956). Alle skoallen krigen in fergees eksimplaar.

30: Zondag, 2005, s. 66-67. Foar de oarloch soarge de 'Underwiisliga' foar foarljochting oer it twatalich ûnderwiis. Nei 1945 is besocht om dy rûnte nij libben yn te blazen. Op útstel fan M.J. de Haan, ûnderwiisman en publisist, wie der 'njonken de bistande ûnderwiisynstânsjes noch plak [...] foar in forbân dat gâns wurk wachtet' (oantekens *Ried fan de Fryske Biweging* fan 2 july 1955). De namme soe neffens him 'De Fryske Skoalle' wurde moatte en de feriening waard op 17 septimber 1955 oprjochte. It deistich besjoer bestie út W.J. Nijenhuis (foarsitter), frou T. Sudema-Mulder (skriuwster) en U. Bottema (skathâlder). Yn de rin fan de sechtiger jierren waard it dúdlik dat der troch bygelyks it krewearjen fan it yn 1959 oprjochte *Paedagogysk Advysburo* fan de Fryske Akademy eins gjin wurk mear wie. Guon woene de feriening yn 1967 dêrom mar opheffe. It duorre lykwols oant septimber 1972 ear't it safier wie. Yn de 'Théskinkerij Prinsetún' namen de seis oanwêzige leden dêr it beslút ta. It saldo fan goed 4200 gûne gie nei 'Us Frysk Berneboek'.

31: Zondag, 2011, s. 39-42. By de earste 'Leargong for Frysk' op 29 novimber 1919 te Ljouwert, joech de boargemaster fan Ljouwert 'blyk fan syn bilangstelling, troch it iepeningswurd fen de foarsiter fan it Selskip oan te hearren'. Letter waarden yn Frjentsjer (1921) en Burgum (1922) ek sokke leargongen opset. P. de Clercq woe de learskoalle útwreidzje ta in ynstitút dêr't in 'hegere graed', ferlykber mei 'in akte for in frjemde tael by it Middelbaer Underwiis' helle wurde koe. Nei de oarloch, yn 1948, pleite haadynspekteur L.F. Kleinterp foar sa'n oplieding foar learkrêften yn it twatalich ûnderwiis.

32: Zondag, 2011, s. 46.

33: Út it boekje *Eksamenwark 1940 A.F.U.K. for de Fryske akte ynsteld fen de Algemiene kommisje for Frysk ûnderrjucht mei in list fen stúdzjemiddels en fen 'e diplomearre Fryske learkrêften en it toalfte jierförslach (1 Oktober 1939-1 Jannewaris 1941)* docht bliken dat D. Kalma (foarsitter) út Eindhoven en S.R. Sipma út

Ingwierrum de *Fryske Mienskip* fertsjintwurdigen. Skriuwer wie E.B. Folkertsma út Ljouwert, skathâlder en administrateur wie P.J. Terpstra fan Wytgaard. Út it ferslach fan de 'Eksamen-Kommisje 1940' yn dat boekje (s. 12) stiet dat Kalma dêr ek de foarsitter fan wie, Sipma skriuwer en E.B. Folkertsma wie (njonken 6 oaren) lid. In list fan diplomearre learkrêften (s. 13-18) ferdútst ús dat Kalma syn Fryske Akte (noch fan de 'Underwiiskommisje Selskip 1844') helle yn 1923 en Sipma yn 1924. Foar de oplieding foar de Fryske Akte yn it winterhealjier 1939-'40 binne 3 opliedingsleargongen holden: 2 te Ljouwert troch Douwe Kalma en E.B. Folkertsma en 1 te Drachten troch H.K. Schippers; fan 1940 op 1941 rinne der 2: ien te Ljouwert en ien te Drachten. Út inkelde oare A.F.U.K. *Boekjes [A.F.U.K.-boekjes]* (1950-1966) wurde wy gewaar dat *Arjen Schaafsma* fan Marsum de akte yn 1938 helle (hy hat neffens myn ynskating grif (ek) *Jongfries* west en waard letter skathâlder fan de AFUK) en *Tsj. Hiemstra* (heit fan de skriuwer fan dit artikel) helle de akte yn 1953. Yn 1956 wie de 'Jong-Fryske Mienskip' wer yn it A.F.U.K.-bestjoer fertsjintwurdige troch mr. M. Oosterhout, frou J. Piebenga-Kuipers en juffer W.L. Zylstra (njonken it Selskip 1844, it Kristlik Frysk Selskip, it Roomsk Frysk Boun en it Frysk Nasjonaal Boun, dy't dêr earder ek al diel fan útmakken). Yn 1957 wiene dat drs. T. Hoekema, frou J. Piebenga-Kuipers en juffer W.L. Zylstra. Yn 1958 hie M. Kingma it plak fan Hoekema ynnommen. Yn 1961-1963: M. Kingma, J.H. Piebenga en juffer W.L. Zylstra. Yn 1964 falt Wike Zylstra troch ferstjerren derby wei en is der noch net in oarenien beneamd; ek yn 1965 en 1966 is dat noch it gefal. Yn dat jier sjogge wy dat der in 'Deistich Bistjûr' gearstald is (mei G. van der Woude as foarsitter en F.E.J. Bijkerk as skathâlder-administrateur). Yn 1966 helle *Sytze Tsj. Hiemstra* (út Hallum) de Ryksakte Frysk L.U. (troch de skriftlike leargong fan it *Ynstitút Fryslân* fersoarge troch Jan Stienstra fan Goutum). Fan de kennis en kunde dêrby opdien, hat er profyt as er fan 1977-1985 yn de A.F.U.K./AFUK terjochte komt, al gau as foarsitter, en ek foar oare aktiviteiten, dy't oant 2015 duorre hawwe (sjoch ek myn tredde artikel yn dizze jefte).

34: Sjoch Jelsma, 2003, s. 10-11. *Folk- en gealeargongen* wie mear in sammelnamme foar beide leargongen. De namme *Folk- en gealeargongen* waard yn de 70'er jierren ôfskaft fanwegen de wat âldfrinzige klank. Fan doe ôf waard allinnich noch mar praat oer A- en B-leargongen. Yn 1972 wurdt de bân mei de Underwiisried ferbrutsen en wurdt de A.F.U.K. in selsstannige stifting, dy't streekrjocht subsidzje kriget fan de provinsje en it ministearje fan CRM. Mids santiger jierren wurdt al dúdlik dat de A.F.U.K. yn ferbân mei it ynfieren fan it fak Frysk yn it basisûnderwiis mei yngong fan 1980 foar't neist de mooglikheid kriget

stitiút waard, wie dat de ynlieding ta in nije en grutte bloeiperioade.³⁵

In komisje fan saakkundigen hie koart nei de befrijing feroarings oanbrocht yn de stavering fan it Frysk en dat joech amper opskuor. Yn de 70'er jierren waarden der lykwols útstellen dien foar in fikse ferienfâldiging, benammen yn it belang fan it ûnderwiis. De Steaten loeken de kwestje fan de stavering as behearrend ta de Frysk kultuerpolityk oan har en keazen yn 1977 foar in kompromis dat gâns in stik ûnder de winsken bleau yn guon ûnderwiisrûnten, mar benammen literêre fermiddens dochs in stik te fier gie. De saneannde Steatestavering waard begjin 1980 offisjeel ynfierd op de skoallen.³⁶

Ek binnen de A.F.U.K. (AFUK) hat dy striid ta skerpe tsjinstellings laat en twa foarsitters derta brocht om har taak del te lizzen. De JFM wie doe yn dat fermidden almeast tsjin staveringsoaring. Hiemstra wie in foarstanner fanwegen it grutte belang fan in goed ûnderwiisbere stavering foar it ûnderwiis en it ûnderwiisdomein wie foar him in keardomein yn de taalpolityk.

De Ried fan de Fryske Beweging

Fan de net-ynstitúsjonalisearre beweging sil de *Ried fan de Fryske Beweging* ek yn de 70'er jierren fan de foarige iuw de kearn bliuwe. It Selskip 1944, it Kristlik Frysk Selskip, it Roomsk Frysk Boun, de *Jongfryske Mienskip*, it Bûtenboun en de Studintefereraasje wiene deryn fertsjintwurdige, mar de Ried krige dêrnjonken gâns (losse) stipers en hie sa njonkelytsen in eigen bestean krige. Dat kaam om't de Selskippen gjin wichtige aksjesintrums mear wiene, mei't de Steaten harren stribjen yn haadsaken oernommen hiene. De Ried jout dan yn 'e mande mei de Fryske studintefederaasje '*De Stiennen Man*' út, yn oarsprong it orgaan fan it *Boun fan Frysk Nasjonale Jongerein*. Tony Feitsma, út dat bûn ôfkomstich, soe as redakteur jierrenlang in grut stimpel op it blêd drukke.

Provinsiale Underwiisried (1928-1990)

Wy hawwe earder konstatearre dat de Fryske Steaten nei WO II de Fryske beweging bystiene troch it opstellen fan in stikmannich konkrete easken (sjoch ek boppe). Der kamen twa (Ryks-)kommisjes: de saneannde *Kommisje-Kingma Boltjes* foar it amtlik brûken fan it Frysk en de *Kommisje Wesselings* foar it Frysk yn it ûnderwiis, dy't it Haachske kabinet neier ynlychtsje moasten oer de twa meast driuwende kwestjes yn Fryslân. De ûnderwiiswet-Cals (1955) en de wet-Donker (1956) foar de rjochtspraak, wiene yn begjinsel in stik *erkenning* fan it Frysk troch it Ryk en dat wie

ynearsten foar hiel wat pommeranten wichtiger as de ynhâld. It tastean fan twatalige skoallen nei mear as in heale iuw striid foar Frysk ûnderwiis, wie lykwols net mear as in hiel beskieden sukseske.³⁷

De omkear wie fier fan folslein en de wjerstân kaam benammen fan it maatskiplike middenskiift, dat it Hollânsk as middel foar it ophâlden fan syn stân net graach slûpe litte woe. Der moast fûl striden wurde foar goed Frysktalich ûnderwiis. De ûnderfining learde ommers dat Frysk lêzen en skriuwen de lju net oan-waaide. En navenant mar in bytsje bern hiene diel-nommen oan de kursussen *bûten* de skoaloeren (sjoch myn earste artikel). En it wetsje-Slotemaker de Bruïne (1937) hie net mear as ‘wat Frysk’ *binnen* de gewoane oeren mooglik makke.

Doe’t nei WO II it tiidrek fan de proefskoallen begûn mei it Frysk as fiertaal yn de earste learjierren, wie dat foarútgong, mar troch de wjerstannen en fakultativens koe it op in tal skoallen gjin stân hâlde. De wet-Cals neamde foar it earst it Frysk as *fak* by de namme, sadat it net mear foel ûnder de sleauwe en beskamsome omskriuwing fan ‘streektaal in levend gebruik’. Dy tekstferoarings betsjutte dat it Ryk no ek de konsekwinsjes op him nimme moast dy’t ferbûn wiene oan it ûnderwiis yn de learfakken dy’t de wet opneamt. De Fryske ûnderwiisakten waarden (in) rykssaak en der wie no, op papier alteast, ferantwurdlikens foar de kwaliteit fan it Frysk ûnderrjocht.

Nei de Wet Cals hie de *Provinsiale Underwijsried* (PUR) tsien jier lang net folle út ’e wei set. Dat feroare doe’t mr. dr. Klaas de Vries (1917-1999), wittenskiplik direkteur fan de Fryske Akademy, yn 1965 foarsitter waard en *Geale de Vries* (1921-2011) fan Drachten skriuwer. Mei harren kaam der mear ‘beweging’, lykas it ynstellen fan it diploma ‘Frysk foar beukerliedsters’ en in ferskaat oan aksjes foar it Frysk yn it fuortset ûnderwiis. Struktuerferoarings, benammen it stribjen fan de provinsje om de leie sels safolle mooglik yn hannen te hawwen, hawwe derta laat dat de Ried yn 1990 opheft waard.³⁸ Hiemstra hat lid west fan de fjirde ôfdieling (foar it ‘Frysk yn it ûnderwiis’) fan dat ynstút (sjoch it tredde artikel). En Geale de Vries fan Drachten kaam út it laach fan Geale de Vries fan Stiens, in eardere Mienskipsoarsitter. Hy hie it dus ek net fan in frjemd.

It ûntbrekken fan de ambysje by it Ryk om it Frysk ferplichte te stellen, hat lykwols net behinderje kinnen dat oan it begjin fan de santiger jierren Frysk ûnderwiis jûn waard yn sa likernôch de helte fan de skoallen dy’t dêrfoar yn de beneaming kamen. ûnderwilens naam de druk op De Haach ta om it Frysk ta in gewoan en ferplichte fak te meitsjen. It hat de *Ried fan*

om him mear ta te lizzen op it útjaan fan learmiddels foar it leger ûnderwiis. De A.F.U.K. sil neist kursusynstitút dan ek útjouwerij fan learmiddels wurde moatte: dat wurdt ek sa fêstlein yn it nije karbrief fan 1972. Yn 1973 waard de Stifting A.F.U.K.-Learmiddelfûns oprjochte foar learmiddels en oare útjeften.

35: Sjoch ek Zondag, 2011, s. 97. As foarsitter fan de *Ried fan de Fryske Beweging* (1965-1971) hold Straatsma him benammen dwaande mei it Frysk yn it ûnderwiis en yn de gemeenterieden. Sûnt it houlik fan Rindert mei Klaske Westerhof (yn 1968) waard it ûnderwerp fan ‘Fryske (trou)akten’ in fêst ûnderwerp en striidpunt by it brûken fan it Frysk troch de oerheid. Doe’t hja yn 1968 wegeren om de Hollânsktalige trou-akte te tekenjen, ûntstie der frijwat opskuor. Net earder as yn 1997 waard it mooglik om in trou-akte dûbeldtalich (Frysk/Hollânsk) te krijen. It moast wer fier wei komme.

Fan 1966-1975 wie Straatsma (1937-2006) direkteur fan it provinsjaal *Buro foar Taalbefoarding*. Straatsma krige op 1 jannewaris 1975, nei it opdoekjen fan de provinsjale taalbefoorderingskommisje, in deitak oan syn wurk by de A.F.U.K. Dat wurdt it startpunt fan grutte feroarings yn dat nei de oarloch (WO II) frij ûnopfallende ynstút. Hy wie fan 1975-1990 de earste direkteur en hat fan grutte betsjutting west foar de groei en de bloei fan dy ûnderwiisynstelling en it blêd *De Pompeblêd[d]en*. De beslissing fan de direksje (en bestjoer) fan de (lettere) AFUK (Afûk) om op te hâlden mei it blêd moat as in grut ferlies en rare misstap beskôge wurde. Frisiasten as Douwe Kalma, S.R. Sipma, E.B. Folkertsma en Rindert Straatsma soene der grif min oer te sprekken west hawwe dat it blêd yn 2009 ferkwânsele waard troch de nije direksje fan dy ynstelling.

S.T. Hiemstra hat yn de tiid dat er AFUK-bestjoerder waard yn 1977 oant syn reglemintêr ôfgean op 6 novimber 1985 en ek letter altiten treflik gearwurkje kinnen mei Straatsma en in protte fan him leard. Yn dy tiid kaam Hiemstra sa njonkelytsen ta it ynsjoch dat er yn syn hâlden en dragen feitlik in Kalmaïaan (*Jongfries*) wie, en dat waard yn de jierren ’80 noch fersterke troch syn stúdzje Frysk oan de Frije Universiteit (by prof. dr. Anthonia [Tony] Feitsma), dy’t er ienris opfolge mocht yn de Ried fan de Fryske Beweging (sjoch ek it tredde artikel yn dizze jefte).

36: Van der Schaaf, 1977, s. 398, 399.

37: Van der Schaaf, 1977, s. 370. Ut de foarstellen fan dy kommisjes binne lang om let de wet-Cals fan 1955 oangeande it Frysk op de legere skoallen en de wet-

de *Fryske Biweging* west dy't yn 1968 mei in adres (fersykskrift) oan it kabinet de stjit jûn hat ta it beneamen fan de saneamde kommisje-Van Ommen, dy't net allinnich advisearje moast oer it Frysk ûnderwiis, mar ek oer de help fan it Ryk oangeande it behâld en de útbou fan de Fryske taal en kultuer. It rapport kaam yn maaie 1970 út, mar rûn (wer) net út op in ferklearring dat it Frysk tafoege hearde te wurden oan de *normale ferplichte* fakken en dat wie wer in tebeksetter. Amerikaanske *Jongfriezen* lykas prof. dr. Fridsma skeaten Fryslân fannijs te help. Yn 1971 stjoerden se oan de 'Kamercommissie Friese Taalpolitiek' ûnder foarsitterskip fan dr. J.J. Voogd in brief, dêr't se har solidêr yn ferklearren mei de Ried fan de Fryske Beweging, de Steaten en de measte politike partijen, dy't har steld hiene efter de eask fan it Frysk as *ferplichte* fak yn it

Donker fan 1956 oer de posysje fan it Frysk yn it rjochtsferkear fuortkommen. De wet-Cals betsjutte winliken de legalisaasje fan de sûnt 1950 besteande proefskoallen mei it Frysk as fiertaal oant yn it tredde jier. It tal fan dy skoallen koe no fiks útwreide wurde. It Frysk waard boppedat in *fakultatyf learfak* foar de hegere learjierren. Fierders waarden de eksamens Frysk-l.û. rykssaak en der kamen akten Frysk-m.û. A en B.

38: Zondag, 2011, s. 97. Geale de Vries wie learaar Frysk (û.o. oan de Ryks HBS te Ljouwert, dêr't Hiemstra noch les fan him hân hat) en waard yn 1956 beneamd oan de 'Kweek' te Drachten. Fan 1965-1979 organisearre er mei syn frou de jierlikse 'foardrachtskriich FeRstival' yn De Lawei. Op 'Omrop Fryslân' hold er op sneontemoarn radiopraatsjes yn en oer it Frysk. Hy wie yn alle gefallen abonearre op *Ljits Frisia* en grif ek lid fan de JFM.

39: Fridsma, 1991, s. 343. En letter, doe't Fryslâns bestean bedrige waard troch it opgean yn oare provinsjes, stiene Fridsma-en-dy ree om it uterste te dwaan om dat grouwélige plan te feridelfen: "Fryslân ferdwine, dat nea" – dat seine wy hjir mei deselde ferbitenens as yn it âlde lân.'

40: Van der Schaaf, 1977, s. 377-382. Dat gou allinnich foar de skoallen yn Fryslân. It wie gjin kabinetsútstel, mar it amendemint fan mefrou Klaassen-Postema, dêr't alles yn omskreaun wie, krige algemiene meastimming. Der wie ien stim tsjin! De tarieding is it wurk wurden fan minister Van Kemenade, dy't yn 1973 yn it kabinet-Den Uyl de portefûlje fan ûnderwiis krige. Yn juny fan dat jier ynstallearre er in 'projektgroep' dy't de hiele matearje útwurkje moast. Sjoch ek: Fridsma, 1991, s. 343.

leger ûnderwiis.³⁹

It Frysk in ferplichte fak

It hat lang om let de Twadde Keamer west dy't nei oanlieding fan it rapport en de dêrby hearrende stikken de logyske konsekwinsje loek en yn 1972 de minister fan ûnderwiis yn in moasje útnûge om mei de tarieding fan de ynfiering fan it Frysk as ferplichte learfak yn de wet te kommen. In jier letter wie it regele. Doe't it mei it ferplichte Frysk los liek te gean, wie it sawat trijefearns iuw (!) lyn dat de earste skrutene stappen set wiene om de Fryske bern yn it lêzen en skriuwen fan har eigen taal te ûnderrjochtsjen. Van de Schaaf (1977) neamt dat it *wichtichste* ding dat de Fryske beweging oant dan ta beskrept hie.⁴⁰ It wie de Friezen foargoed dúdlik wurden wat it betsjutte om yn in sintralistyske ienheidssteat libje en wenje te moatten, dêr't de 'Hollanners' en Hollânsktaligen it foar it sizzen krigen hiene.

Drs. Sytze T. Hiemstra (1943) is frisiast, frisist en ûnderwiiskundige. Hy hat ûnderwizer (twatalige legere skoalle), learaar en ûnderwiiskundich systeembegelieder (twatalich spesjaal ûnderwiis), lesjouwer (Afûk) en dosint (Seminarium voor Orthopedagogiek – Hogeschool Utrecht) west.

Literatuer

- [Anon.] (1992). 'Sjoerd Sipma fan Ingwierrum wei', yn: *Leeuwarder Courant*, 02-04-1992.

- [Anon.] (1996). 'Douwe Kalma net by, mar yn Boksum berne', yn: *Leeuwarder Courant*, 19-07-1996.

- *De Pompeblêden*, tydskrift foar Fryske stúdzje (2003). *Jubileumnûmer 75 jier Afûk*, april 2003, nû. 1-2, 74ste jiergong (48 siden). Dêryn benammen: Gjalt Jelsma, 'Skiednissoersjoch fan 75 jier Afûk' (s. 4-18) en Sytze T. Hiemstra, '75 jier De Pompeblêd(d)en. Dêr't hja waeije, wit elts det der eat to fordigenjen is...' (s. 42-44).

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946a). *Frysk Taeleigen-boekje I - It túch derút!* [Rige Lytse Paedwizers – 2] (16 siden). Drachten: Drukkerij Laverman. N.V.

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946b). *Frysk Taeleigen-boekje II (mei kaei) - It goede krûd*. [Rige Lytse Paedwizers – 3] (16 siden). Drachten: Drukkerij Laverman N.V. [Op www.ffu-frl.eu is in digitale bewurking fan dit boekje troch S.T. Hiemstra te finen ûnder: *Publikaasjes/Kursus Frysk/Les 9*].

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma,

Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946c). *20 Fryske Dikté's foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. [Rige Lytse Paedwizers – 4].

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra] (1946d). *Nij Frysk Staveringsboekje foar leargongen en selsstúdzje (mei kaei)*. Drachten: Drukkerij Lavermans N.V. (16 siden). [Twadde, útwreide printinge 1948, 20 siden (en 4 bls. *Kaei*)].

- Dykstra, A. en Rolf H. Bremmer Jr (red.) (1999). *In Skiednis fan 'e Fryske taalkunde*. Ljouwert: Fryske Academy.

- Dykstra, J.K. (1928). *Frysk taelboek. In rige staveringslessen for skoalbern en greateren*. Dokkum: Fa. J. Kamminga [by it 'foarwird' stiet de opmerking: 'De hearen Hof, foarsitter, en S.R. Sipma (myn skeanprint, STH), lid fen de subkommisje A fen de Algemiene Kommisje for Frysk Underrjucht [...] hawwe sa goed west de lessen troch to sjen en mei hjar kanteikeningen to ferrykjen [...]']. (107 [+ 4] siden); nije printings û.o. yn 1930, 1937, 1938 en 1943; de 10de en lêste wie yn 1959 by Laverman te Drachten.

- *Fryslân Sjongt!* Algemien Frysk Lieteboekje mei âlde en nije sangen yn balk- en sifernoateskrift. (1944). Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (176 siden).

- Folkertsma, E.B. (1941). 'Hwet oer it gebrûk fen 'e swakke en sterke forbûging by eigenskipswurden', yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 14, s. 7-9.

- Folkertsma, E.B. (1944-1948). 'Ut 'e spraeklear(e)', yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 17 (1944/45), nû. 3, s. 32-33, nû. 4, s. 49-51; jrg. 18 (1947), nû. 3, s. 29-32, nû. 4, s. 40-42; jrg. 19 (1948), nû. 1, s. 7-10, nû. 2, s. 30-31, nû. 3, s. 58-60, nû. 5, s. 116-117.

- [Folkertsma, E.B.] [nei 1945]. *Rapporten Fryske Biweging 1940-1945*. [Mei in foarwird fan it Moderamen fen 'e Fryske biweging: E.B. Folkertsma, ds. J.J. Kalma, ir. K.A. Rienks, 1948 (20 siden); mei in ûnderwiisparagraaf].

- Folkertsma, E.B. (1949). 'Forlytsingswurden', yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 30, s. 86-87.

- Folkertsma, E.B. (1950). 'It meartal by haedwurden', yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 21, s. 43-46.

- [Folkertsma, E.B.] (1955). 'Histoaryske kennis – Skiednis op skoalle', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 16-7-1955, s. 2. [In pleit foar skiednisûnderwiis útgeande fan it eigene].

- F[olkertsma, E.B.] (1956a). 'Sjong it der yn!', yn: *De Stim fan Fryslân*, 8-6-1956, s. 1 [Yn 'e hûs moat mear songen wurde en yn de skoallen út de Fryske psalm- en gesangbondel songen, leard en opsein wurde].

- [Folkertsma, E.B.] (1956b). 'Fryske ûnderwiispolityk', yn: *Wy Sels*, july 1956, s. 1 [No't de Wet Cals oannommen is, moat de Fryske beweging it net op in sêft sin sette. De wetsútstellen binne 'gjin ein-, mar in útgongspunt. Utgongspunt foar fûle aksje, dy't mar ien doel hawwe kin: ús doel: *Frysk Underwiis foar alle Fryske bern forplichte!*'].

- [Folkertsma, E.B.] (1957a). 'Bineamingen fier wei', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 5-10-1957, s. 6. [Der is in tekoart oan learkrêften. Dat liedt derta ta 'frjemdlingen' út oare hoeken fan Nederlân beneamd wurde. Neffens Folkertsma hoecht it gjin útlis dat soks 'sielkundich, opfiedkundich en ûnderwiiskundich' net doocht].

- [Folkertsma, E.B.] (1957b). 'Bineamingen hwerwei?', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 2-11-1957, s. 6. [Guon kritisy op it foarige artikel sizze dat ek ûnderwizers út oare hoeken fan it lân har plak fine yn de 'Fryske folksmienskip'. Dat is wier, mar sûnt de Wet Slotemaker de Bruïne (1937) kin de skoalle Frysk taalûnderwiis jaan en sûnt de Wet Cals (1955) kin in skoalle twatalich wurde. Dat betsjut dat de learkrêften de taal, it Frysk, yn 'e macht hawwe moatte. Foar net-Friezen is stúdzje fan it Frysk 'gjin tsjoenen', mar it falt har net maklik. Der hoecht gjin 'eksklusyf dogma fan makke to wurden', mar it is 'saek dat skoal- en gemeentebistjoeren yn Fryslân safolle mooglik ûnderwizers fan Frysk komôf bineame'].

- [Folkertsma, E.B.] (1958a). 'Taelstriid yn 'e praktyk', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 1-2-1958, s. 7. [Foarbylden fan opposysje tsjin it Frysk op skoalle en op gearkomsten. Der wurdt foar 't neiste doeld op Surhústerfean, dêr't inkelde Grinslanners drigen harren bern nei in oare skoalle te stjoeren as dy skoalle twatalich wurde soe].

- [Folkertsma, E.B.] (1958b). 'Moderne skoalynspeksje', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 8-2-1958, s. 4. [It ûnderwiis feroaret en by sa'n proses soe de haadynspeksje en 'in korps ynspekteurs' dêr in iepen each foar hawwe moatte. Folkertsma is dan ek wiis mei de beneaming fan Kr. Boelens ta ynspekteur yn de ynspeksje Dokkum, want hy is in man dy't praktysk en teoretysk 'op 'e hichte is fan itjinge ûnderwiis en ûnderwiisfornijing yn ús tiid freegje'].

- F[olkertsma, E.B.] (1958c). 'De eigen tael foar it bern', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 9-8-1958, s. 2. [Troch de Wet Cals kriget Fryslân de kâns om ienheid oan te bringen tusken hûs en taal. De skoalle hat de bern iuwenlang op ûnnatuerlike wize opbrocht. Dat wurket 'forwiderjend, forbrekend en forearmjend'].

- F[olkertsma, E.B.] (1959a). 'Skot yn 'e ynfiering

fan twatalich ûnderwiis', yn: *De Stim fan Fryslân*, 15-5-1959, s. 1. [Der moatte mear twatalige skoallen komme en mear sprieding. Op lege plakken op Fryslân's twatalige-skoalkaart moatte ek sokke skoallen komme: Ferwerderadiel, West-Dongeradiel, Wûnseradiel, Opsterlân en Skoatterlân].

- F[olkertsma, E.B.] (1959b). 'Evenwichtige wurdearring', yn: *De Stim fan Fryslân*, 30-10-1959, s. 1. [Hieltiten wurdt wer de fraach steld oft troch it twatalich ûnderwiis it ûnderrjocht yn it Hollânsk 'it net belijje sil'. De Fryske beweging wiist 'dy ûngelikense folkswurdearring fan 'e beide talen' ôf. Beide talen binne fan belang: 'Mei binefterstelling op ús bar fan 'e utiliteitswearde fan 'e tael by har idéele bitsjutting, hoe forliedlik dy foar idéalisten wêze mei, komme wy der net'].

- [Folkertsma, E.B.] (1959c). 'De krappe ûnderwizer en de twatalige skoalle', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 17-1-1959, s. 2. [Der is in tekoart oan ûnderwizers. Der moat alles oan dien wurde 'om it tokoart oan ûnderwizend personiel to boppe to kommen'. Dat jildt foar hiele Nederlân, mar yn it bysûnder 'foar bepaelde streken, plakken en skoallen. Net to min foar it plattelân, Fryslân en ús twatalige skoallen'].

- F[olkertsma, E.B.] (1960a). 'De Fryske taelposysje, yn it ûnderwiis (I, II, III)', yn: *De Stim fan Fryslân*, 22-1-1960. [It Frysk hat in wetlik plak krige yn it leger ûnderwiis, mar fan beukerûnderwiis oant de kweekskoallen ta leit it fjild 'hast noch hielendal braek, ja siz mar foar wyld'. Mar der is noch in oar proses oan de gong. De bern geane no langer nei skoalle, it fuortset ûnderwiis is in Hollânsk bolwurk en hat sa folle mear ynfloed krigen as foarhinne. Aksje foar omtinken foar it Frysk yn it ûnderwiis komt 'nearne spontaen wei út it folk'. De bewegingsminskten – as learkrêft, as skoalbestjoerslid of as lid fan de gemeenteried – moatte der hieltiten efteroan. Op grûn fan de tsjintwurdige situaasje fan it Frysk is der genôch te dwaan foar de Fryske beweging. Mei men tefreden wêze as de lêste skoalle twatalich is en de ferplichting jildt? Dat is net sa. De beweging hat eins noch gjin omtinken hân foar de fraach 'oft der yn 'e twatalige skoalle genôch Frysk ûnderwiis jown wurdt'. Om 1930 hinne sei S.E. Wendelaar Bonga dat it Frysk net allinnich in plak krije moast by it lêsen en taalûnderwiis, mar ek by de saakfakken: 'Lykwols komt it net allinne op it tal ûren en de hoe-mannichte fan 'e stof, mar foaral ek op 'e geast oan'].

- F[olkertsma, E.B.] (1960b). 'Hûs op 'e brânwacht', yn: *De Stim fan Fryslân*, 18-11-1961, s. 1. [It frjemde, it Hollânsk, wreidet it eigene maklik oer. Ek yn 'e húshâldings: 'Né, it Frysk is gjin aksioma. It is in bastion, en it leit bleat foar alles hwat elk bastion

wjerfarre kin ... It stiet op 'e brânwacht. It wurdt oanfallen aloan troch'].

- F[olkertsma, E.B.] (1960c). 'Opfieding yn en ta Fryslân', yn: *De Stim fan Fryslân*, s. 1. [De âlden soene har bern foarlibje moatte yn de taal; yn de huzen moat in Fryske geast hearskje. Mar it praten oer it Frysk, 'to pas en to ûnpas', kin 'by bern yn it opwaechsen licht earslings wurkje'].

- [Folkertsma, E.B.] (1960d). 'De erflike fraech fan hoefier', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 30-1-1960, s. 13. [Wannear komt der in ein oan de diskusjes oer de fraech oft de minsken harren net mear ynspanne moatte foar it Frysk, lykas de bewegers wolle, as der in mentaliteit is fan: 'Och, hwat jowt dat en hwatfoar sin hat it?'].

- [Folkertsma, E.B.] (1960e). 'Safier as it folk', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 13-2-1960, s. 15. [Hieltiten wer klinkt de fraach hoefier't men mei it Frysk komt: 'It antwurd moat wêze: yn Fryslân safier as it Fryske folk it wol, en yn alle gefallen, byhwannear't it dat wol hiel hwat fierder as nou'].

- F[olkertsma, E.B.] (1961a). 'Lit ús ús tael dochs kenne', yn: *De Stim fan Fryslân*, 28-4-1961, s. 1. ['Nou't de greate mannichte fan it sljochtwei Fryske folk yn har passive trou hwat langer hwat minder yn steat is om basis en hâld oan ús tael to jaen, nou komt it der nammersto sterker en driuwender op oan, mei wurd en died en foarbyld in Frysk to foarmjen yn nije opgong nei suverheit en rykdom.' Wy rêde it net 'as ús mannen yn it ûnderwiis, it op in sêft sin settend, in elk op syn plak, de striid tsjin *ellindich* en foar goed Frysk net meifiere ...'].

- F[olkertsma, E.B.] (1961b). 'Op 'e prae-Fryske skoalle', yn: *De Pomepblêdden*, 1961, s. 151-153. [Folkertsma gie fan 1898 oant 1906 nei de legere skoalle yn Ferwert en is dêr troch master J. van der Vlugt, in Hollanner dy't him ûnder de Friezen thúsfielde, net alhiel ûnkundich bleaun fan it Frysk. Hy learde fjouwer fersen fan it Frysk folksliet, by skiednis oer Bonifatius en oer de slach by Warns. Ierdrykskunde begûn yn Ferwert en plaknammen as Ljouwert, Frjentsjer, Harns en Snits waarden neamd, mar Sleat wie Sloten. Foar dat bytsje dat ik op skoalle oan eigen fan Fryslân en syn sprake meikrigen haw, bin ik noch altyd tankber'].

- [Folkertsma, E.B.] [196x]. 'Frysk op skoalle, nou en strak', yn: *Wy Sels*, [196x], s. 2. [Der binne trije typen legere skoallen yn Fryslân: (1) de ientalich 'Hollânske' skoalle, dêr't it Frysk nei omstannichheden, mûnling talitten wurdt. Dat type moat op 'en doer ferdwine; (2) de ientalich 'Hollânske' skoallen, dêr't it Frysk fakultatyf jûn wurdt. As it fakultative omset wurdt yn ferplichte, dan is 'dit type it iennige

dat bestean bliuwe kin njonken de twatalige skoallen; (3) de twatalige skoalle mei Frysk as fiertaal yn de leechste en as fak yn de heechste klassen. Oer dat lêste type merkt Folkertsma noch op dat de kwestje fan 'it skieden fan de beide taelsfearen om lêstige ynterferinsjes fan beide talen (frisismen!) foar te kommen, noch lang net útiten [is]'. Boppedat moat der in fruchtbere *yntegraasje* plakfine 'fan beide talen, ek in yntegraasje fan fryske geakunde en fryske skiednis yn de fakken ierdrykskunde en "heitelânske" skiednis, net ynsidintueel, mar planmjittich'.

- [Folkertsma, E.B.] (196x). 'Twatalich ûnderwiis stiet op 'e rem', yn: *Wy Sels*, [196x], s. 3-4. [Der binne no 60 twatalige skoallen. Neffens guon in moai resultaat. Mar de skoallen dy't twatalich binne, wiene de 'maklikste'. Bestjoeren, learkrêften en âlden fielden derfoar. Op de oare skoallen leit dat folle dreger. De âlden moatte 'in folslein oare ynstelling' krije, de bestjoeren moatte neitinke oer twataligens 'oars sjitte hja yn har taek to koart'. Learkrêften binne te statysk, de kweekskoallen besteegje te min tiid oan 'it fraechstik fan rykstael en memmetael, en mar inkelde learlingen pakke it út harsels oan'].

- F[olkertsma, E.B.] (1963a). 'Kritysk ûnderwiis yn 'e eigen tael', yn: *De Stim fan Fryslân*, 18-1-1963, s. 1-2. [Learkrêften fernimme oan harsels en de bern 'hoe tige it Frysk oantaest is en hoe't it al geande en dwaende noch altiten djipper oanfretten wurdt, ûnder heech sawol as ûnder leech'. De ûnderwizers hawwe te krijen mei ûngeunstighe omstannichheden. De taal fan de learmiddels moat derta liede dat de learlingen it hiele ûnderwiis troch it Frysk as fiertaal- en as lestaal sa krije dat har taal normearre, kritisearre en korrizjearre wurdt. Sa wenne de learlingen oan suverder en riker Frysk].

- F[olkertsma, E.B.] (1963b). 'Tael en ûnderwiis yn tael (I, II en III)', yn: *De Stim fan Fryslân*, 8 en 15 febr. 1963, s. 1 en 3. [Der is wol ien en oar berikt, bygelyks de wetlike erkenning fan it Frysk as fak en fiertaal, mar der leit noch 'in bare, hast ûnúteagber great fjild fan ûnderwiis yn 'e eigen tael sahwat hielendal braek'. It ûnderwiis yn it Frysk yn de middelste en heechste klassen kriget syn gerak net. Boppedat 'ûnderwiis yn it Frysk is stúdzje en oefening yn Frysk'. Dy swiere opjefte is 'nimmen to forgunnen, mar net to ûntkommen, en allergeloks hawwe wy ûnderwizers mei de oertsjûging, de moed en de wil om sok deugdsom ûnderwiis yn 'e eigen tael to jaen. Mar hja moatte sa allegearre wolle, en oars komt it net goed'].

- F[olkertsma, E.B.] (1964a). 'Yn it smelle gat', yn: *De Stim fan Fryslân*, 9-10-1964, s. 1. [De striid om it al of net hanthavenjen fan it twatalige systeem yn de ie-

penbiere legere skoalle yn Gytsjerk toant oan dat it Hollânsk de dominante taal is: 'It Hollânsk sichtet op Fryske siedding'].

- F[olkertsma, E.B.] (1964b). 'Striid om 'e skoalle (I, II, III, IV en V)', yn: *De Stim fan Fryslân*, 16-10; 23-10, 30-10 1964; 6-11 en 13-11-1964 (alle artikels op side 1). [Der binne 80 twatalige skoallen, mar 'it eigen ûnderwiis, dat safolle réeel tsjin hat, hat foar de bern, de âlden en it folk krekt de krêft en de namme fan 'e forplichtsjende wet fan neden'. De negative hâlding fan âlden foar it twatalich ûnderwiis oer is te fernimmen by de bestjoeren. In oare oast is it ûnderwizend persoanlik. Hoe is it mei it ûnderwiis yn it Frysk op de twatalige skoallen? Wat is it peil, wat binne de resultaten? Ek yn de twatalige skoalle slacht it Hollânsk foar master op: 'Neam mar foar de tel wei op, né siz mar: alles.' It Frysk soe yn skoalle foar fakken as ierdrykskunde en skiednis as fiertaal brûkt wurde moatte. Mei Frysk ûnderwiis allinne op de legere skoalle rêde wy it net op. Ek yn it fuortset ûnderwiis moat it Frysk syn gerak krije en 'ek syn gerjochtichheit'. De striid foar dy foarm fan ûnderwiis sil swierder wêze as op de legere skoalle: '[...] wy kinne der tsjinoan sjen, der foarwei komme wy net' (ek: Zondag, 2015, 163)].

- F[olkertsma, E.B.] (1965). 'Mei de blast net wanke', yn: *De Stim fan Fryslân*, 13 en 27 aug. 1965, s. 1. [Der is wol belangstelling foar Fryske taalpolityk, mar it wurdt tiid dy polityk te 'forsterkjen en to forskerpjen'. Dat is driuwend nedich'. De bedoeling fan de titel komt benammen ta utering yn it twadde artikel: al te heech spande ferwachtings binne gefaarlik. Is de beweging fan doel 'de suggestyf foarsleine taelpolityk fiks mei to fieren?' Sille de oerheden de taalpolityk sa serieus nimme 'dat it sjedden fan bilang oan de noedlik binaire sédyk sette mei?' Hawwe ús partijen der sin oan? Soe it gjin goed ding wêze en meitsje ûnderskie tusken 'itjinge Fryslân oan réele ynhâld en bitsjutting drage kin en itjinge [dat] boppe syn réele macht en steat giet?' (ek: Zondag, 2015, s. 166)].

- F[olkertsma, E.B.] (1966a). 'Twatalichheit en Fryske taelpolityk (I, II, III, IV)', yn: *De Stim fan Fryslân*, 29 april 1966, 13 maaie 1966, 27 maaie 1966, 10 juny 1966 (allegearre s. 1). [De ynstjoerde stikken yn de *Leeuwarder Courant* litte sjen dat in hiel soad minsken de twatalige skoalle gram binne. Foar de measte minsken moat it twatalich ûnderwiis tsjinje om 'it Hollânsk ûnderwiis to bifoarderjen, of op 'en minsten dat it Frysk it Hollânsk gjin skea dwaen sil'. Mei de Wet Cals, sa wurdt sein, dat 'Fryslân in taeldoar biskikt [is]. Jawis, mar is it in iepen en frije doar?' Allinnich yn de skoalle krije de bern Frysk. Op 'e dyk leare se in oar Frysk: 'Fryslân hat langer twa spraken.' It Hollânsk

rekke it Frysk yn it lid (Zondag, 2015, 169)].

- [Folkertsma, E.B.] (1966b). 'Fraach yn foarút-sjoch', yn: *Friesch Dagblad* ['Sneinspetiele'], 12-3-1966, s. 9. [Ferslach fan in petear tusken de skriuwer en in haad fan in twatalige skoalle. Master giet mei pensjoen en sil der dan in opfolger beneamd wurde dy't dy foarm fan ûnderwiis fuortset?].

- F[olkertsma, E.B.] (1967). 'It lijen mei de eigen tael (I, II)', yn: *De Stim fan Fryslân*, 6 jann. 1967; 20 jann. 1967 (beide s. 1). [Yn de Wet Cals 'beart it twatalige systeem gâns', mar de ferhâlding Frysk-Hollânsk is tige ûngaadlik. It Frysk is slim oantaast troch it Hollânsk. Wat der noch fan it Frysk oer is, fynt men 'yn 'e âldheit, de primitiviteit (...) fan fiskers, ymkers, blomkers, beamkers, fûgelers (...)].

- [Folkertsma, E.B.] (1983). *Hûs op wyn en brânwacht. Karlêzing út it wurk fan E.B. Folkertsma*. Ljouwert: De Tille (240 siden).

- Fridsma, B.J. (1991). *Nea ferbrutsen bân. 60 jier Fryske Aksje yn Amearika*. Ljouwert: De Tille (368 siden).

- Hemminga, P. (2000) *Het beleid inzake unieke regionale talen; een onderzoek naar het beleid en de beleidsvorming met betrekking tot een drietal unieke regionale talen: het Fries in Nederland en het Noordfries en Sorbisch in Duitsland*. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy, 2000 (dissertaasje).

- Hiemstra, Sytze T. (1977). 'Frysk yn it bûtengewoan ûnderwiis – gewoan?', yn: *De Pompeblêden* ['Frysk tydskrift foar ûnderwiis en foarmingswurk'], jrg. 48, nû. [4], 23 april 1977, s. 82-85. [Oer it fakultative plak fan it Frysk yn it bûtengewoan ûnderwiis en de needsaak om it Frysk by de foarskreaune fakken op te nimmen yn it 'Besluit buitengewoon onderwijs 1967' en in slutende wetlike minimumregeling te meitsjen foar it Frysk as fiertaal. It bûtengewoan ûnderwiis [b.û] soe, op grûn fan pedagogyske en kulturele argumenten, omtinken jaan moatte oan it Frysk. Dat is net it gefal: 'It omtinken, dat it Frysk op dit stuit binnen it b.û. kriget, moattte we net te optimistysk oer tinke.' Hiemstra neamt twa needsaaklike feroarings: (a) it Frysk moat opnommen wurde by de foarskreaune fakken en (b) der moat in slutende wetlike minimumregeling foar it Frysk as fiertaal komme. Hy hopet dat der 'op koarte termyn (...) wegen fûn wurde om troch in polityk prinsipebeslút it *laissez-faire* begjinsel foar it Frysk yn it b.û. falle te litten.' Oanfolgings: de Twadde Keamer naam it prinsipebeslút om it Frysk ek te ferplichtsjen yn it bûtengewoan ûnderwiis. Yn april 1978 ynstallearre steatssekretaris A. Hermes in kommisje 'Fries in het buitengewoon onderwijs'. De seksje bûtengewoan ûnderwiis fan it protestantsk-kristlik

ûnderwiis yn Fryslân spriek him unanym út tsjin it ynfieren fan it Frysk as ferplichte fak yn dy foarm fan ûnderwiis. In analyse fan de wet- en regeljouwing makket dúdlik dat de posysje fan it Frysk yn it spesjaal ûnderwiis noch altiten frijbliuwend is (sj. ek: Zondag, 2015, s. 215)].

- Hiemstra, Sytze T. (2003). '75 jier De Pompeblê(d)den. Dêr't hja waeije, wit elts det der eat to for-digenjen is ...', yn: *De Pompeblêden. Jubileumnummer 75 jier Afûk*, jrg. 74, nrs. 1-2, april 2003, s. 42-44. [De Jongfries S.T. Hiemstra is yn it lokkige besit fan alle nûmers fan *De Pompeblêd(d)en* en hat as meiwurker (1977-1988) en letter as redaksjelid (1989-2000) fan it tydskrift in partsje fan syn histoarje meibelibbe. Hiemstra hat der yn fûgelflecht in oersjoch fan makke. Ek de Jongfries Ed Knotter hat geregeld yn it blêd publisearre (yn wurd en byld), benammen oer it Frysk.

- Hoekema, T. (1953). 'N.o.f.: J.J. Hof, Hjoeddeiske lûd- en foarmferoaringsen 7 [Pompebl. XXIII, iiii.]', yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 24, nû. 2, s. 41-43.

- Hoekema, Teake (1954). 'The Bilingual Folk School in West Friesland', yn: *Danish Outlook*, 1954, s. 820-822.

- [Hoekema, Teake Binnert] [th] (1982- 2002) 'Ta it Frysk'. [Rubryk yn *Lyts Frisia; tydskrift foar fryske striid en literatuer*, sûnt jrg. 31, april-juny 1982, nû. 4/6, dêr't û.o. hollânsismen yn wurdkar en taaleigen, taaleigenaardichheden en dwaze of ynkonskwinte stavering yn sinjalearre waarden. Yn *Lyts Frisia*, jrg. LI [51], nû. 4, okt.-des. 2002 ferskynde de 51ste en lêste 'Ta it Frysk' oer it wurd 'baas' (s. 64). Op snein, 16 febrewaris 2003 kaam der nei in slimme sykte in ein oan it warbere libben fan de Jongfries *Teake Binnert Hoekema*].

- Hoekema, Teake (1959), 'Fan memmetael en moedertaal', yn: *Us Wurk*, 1959, s. 71-72. [Besprek fan it ûndersyk fan Ulkje Boersma nei it behearskjen fan it Hollânsk yn ien- en twatalige skoallen yn Fryslân, ferlike mei in tal skoallen yn de provinsje Utert. Yn it ferslach steane brûkbere oanwizings foar de didaktyk fan it twatalich ûnderwiis. Hoekema stelt de fraach oft guon troch frou Boersma oanmurken frisismen dat yndied wol binne. De grinzen soene wol ris wat oars lizze kinne as wy tinke].

- Hoekema, Teake (1961). 'Nije brosjure oer twatalichheit yn Nederlân', yn: *Lyts Frisia*, july 1961, s. 3-4. [Nei oanlieding fan in bydrage fan U. van Houten yn in brosjure slacht it argumint dat yn de twatalige skoallen it Hollânsk der better fan wurdt, wer foar master op. Bewegings- en ûnderwiisminskten moatte 'har biriede oer hoe't it fierder sil, oars wurde se straks forslein mei har eigen risseltaten'. Fjouwer wike fakânsje yn Hollân helpt mear as 'in jier lang master

Hollânske anderten [...] jaen'. De beweging hat bang west fan it eigen skaad. Dy moat 'revolúsjonare wegen gean'. Oars komt it net klear: 'Mei de tsjintwurdige taktyk rint it ier of let op 'e non'].

- Hoekema, T. (1964). 'Gytsjerk as simptoem fan in felite biwegingskoerts', yn: *Lyts Frisia*, okt.-nov. 1964, s. 4-5. [Der wurdt hieltiten sein dat it Hollânsk troch it twatalich ûnderwiis better wurdt. Yn 1937 (de wet Slotemaker de Bruïne) waard dat argumint net brûkt, doe gong it om it Frysk: 'De hiele skoalpolityk dy't De Haech mei Fryslân bidriuwt, is rjochte op 'e mislearring fan de twatalige skoalle.' Soks wurdt dúdlik yn it gefal Gytsjerk, dat is it 'felyt fan de minimalistyske biwegingskoerts fan de lêste jierren en tagelyk de earste trofé fan de Hagemer mindertallegolityk, en dat politike spultsje wurdt net allinnich spile oer de ûnderwiiskundige boech'].

- H[hoekema, T.] (1968). 'De twatalige skoalle, frucht fan in falsk forlechje', yn: *Lyts Frisia*, maaie-aug. 1968, s. 24. [It wurdt tiid om it taktyske ferlechje fan De Haech, nammentlik dat it twatalich ûnderwiis ta better Hollânsk liede soe, ôf te skaffen. Nederlânsk is in taalymperialistyske term 'foar hwat net mear as Hollânsk is'].

- H[hoekema, T.] (1969). 'Via de Provinsjale Steaten nei in staveringskompromis?', yn: *Lyts Frisia*, 1969, s. 29-31. [Nei oanlieding fan in gearkomste oer de staving, belein troch de FA en de RfdFB, en oer wat dêr sein is oer de takomst fan it Frysk, konkludearret de skriuwer: 'Dy takomst falt en stiet perfoarst net mei it drikke Frysk yn de earste twa klassen fan de goed sechtich skoallen en (foaral) skoaltsjes.' Op it kongres fan 1948 waard de klam lein op it pedagogysk motyf, mar dat wurdt 'nei tweintich jier hylyd minder bewiisber [...] nou't wy troch steech trochgeande Hollânske *Unterwanderung* mear en mear bleat komme to stean oan ontfryske'. De twatalige skoallen hawwe 'sa goed as gjin kontinuearjende funksje'. Dy moatte wy folle mear yn de hegere klassen sykje. Zondag (2015, s. 183) heakket dêroan ta dat de útspraak dat it *pedagogyske* motyf eins ferfallen wie, mar letter jitriss op it aljemint kaam nei oanlieding fan de resultaten fan it ûndersyksprojekt dat beskreaun waard yn it proefskrift fan Johan M. Wijnstra (1976), *Het onderwijs aan van huis uit Friestalige kinderen* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij). De earste stelling wie: 'De invoering van het Fries in het onderwijs als vak en voertaal dient in de eerte plaats op taal- en cultuurpolitieke gronden te worden verdedigd'].

- [Hoekema, T.] [th] (1992). 'Sjoerd Rintsjes Sipma ta oantinken', yn: *Lyts Frisia*, jrg. XLI [41], nû. 7-9, july-sept. 1992, s. 42-44. [Oer it libben en ferstjerren

fan Sipma, yn 1919 lid wurden fan de JFM en troch Douwe Kalma rûnom yn behelle, û.o. yn de AFUK. As kenner fan ús taaleigen ien fan de meast wurdearre samlers fan *De Pompeblêdden*, dat him nei de oarloch ûntnommen waard troch Folkertsma. Sadwaande keilt er op 8 july 1945 EBF syn wurken efter de Syl yn 't see-gat: hy wol neat mear mei him fan dwaan hawwe. Jelle Brouwer, Van der Wielen en AFUK-man P.J. Terpstra besykje Sipma werom te winnen foar it blêd. Omdoch. Sipma smyt it op de leargongen yn eigen krite en op publikaasjes oer de eigen streek, bgl. *Op 'e sneup troch Eastdongerdiel* (1961)].

- Jelsma, Gjalt, 'Skiednisoersoch fan 75 jier AFUK', yn: *De Pompeblêden*, 2003, s. 4-18.

- *Jierferslaggen AFUK* oer 1950 o/m 1966 (op de foarkant stie *A.F.U.K. boekje*).

- Kalma, D. [1925]. *Frysk Staverings-boekje (for leargongen)*. Skrâns by Ljouwert: Mienskipshûs/Ynstitút for Folksûntjowing [Gedr. ter Coöp. Handelsdrukkerij, Leeuwarden, 1925] (32 siden); 2de pr.: Snits: Brandenburgh & Co., 1932 (32 siden); 3de pr.: id. 1937; 4de pr.: 1940; 5de pr.: 1943; 6de pr.: 1944; 7de pr. (mei Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra, ûnder it pseudonym S.W. Douma:) *Nij Frysk Staveringsboekje foar leargongen en selsstúdzje (mei kaei)*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1946 [Rige Lytse Paedwizers – 1]. [tafoeging STH.: Freark Dam sil der net mis mei west hawwe doe't er ornearre dat de inisjalen grif ferwiisden nei Kalma syn striidmaten Sjoerd en Wike en dat Douma op Kalma sels sloech. Yn: *Leeuwarder Courant*, 20 april 1990, rubryk *Sa sydlings*: 'Yn en nei de oarloch']; 1946: 8ste útwreide pr. fan de 7de pr.: 1948; 9de pr. (wer ûnder eigen namme) *Frysk Staveringsboekje*: 1950; *Frysk Staverings-boekje (for selsstúdzje)*. Skrâns by Ljouwert: Mienskipshûs [Gedr. ter Coöp. Handelsdrukkerij, Leeuwarden, 1925] (36 siden); 2de printinge Snits: Brandenburgh & Co, 1932 (mei in bylage: *Anderten by de opjeften*) (32 siden; bylage 4 siden); 3de pr. 1937 mei bylage: *Anderten by de opjeften*.

- Kalma, D. [1929]. *Jiertallen Fryske Skiednis*. Skrâns by Ljouwert: 'Mienskipshûs'; 2de pr.: Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1937; 3de omwurke pr.: *Haedsaken Fryske Skiednis. In oersjoch yn 10 lessen*. Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1948 (16 siden).

- Kalma, D. (1943). *Freegje mar fierder! In ynlieding ta it Fryske taeleigen*. Foarste dieltsje. Boalsert: Fa. A.J. Osinga.

- Kalma, D. (1944). *Frysk Staveringsboekje*. Snits: Brandenburgh & Co (32 siden). [6de printinge; mei ynliifel 'Staverings-foaroaring 1945', K.]

- Kalma, D. en S.R. Sipma (1947). *Frysk Oersettingsboekje foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten:

Drukkerij Laverman N.V. (40 siden). [Rige Lytse Paedwizers – 5/6].

- Kalma, D. (1948a). *Haedsaken Fryske Skriftekennisse. In oersjoch yn 12 lessen*. Dokkum: Fa. J. Kamminga.

- Kalma, D. (1948b). *Ken jim Frysk! In samling Frysk Taeleigen foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (88 siden) [Rige Lytse Paedwizers – 7/12]

- Kok, W. (1952). *Onderscheiden–Ongescheiden. Achtergronden van de Friese Kwestie*. Franeker: T. Wever (55 siden).

- Krol, J. (2015). ‘En Kalma wie ús kening’. Oer de begjintiid fan de Jongfryske Mienskip, 1915-1924. Yn: *Fryslân en de wrâld 2.0. Jonge Friezen mei kulturele ambysje* [essee fan Jelle Krol, Abe de Vries, Durk Gorter, Meindert Reitsma]. S.pl.: Sirkwy, 5^e edysje 2015.

- Rapport fan de Kommisje Kanon fan Fryslân [2008]. *De kanon fan de skiednis fan Fryslân yn 11 en 30 finsters*. Ljouwert: Afûk (109 siden). [Finster 29 giet oer ‘Douwe Kalma (1896-1953), Fryslân en de wrâld’, s. 72-73].

- Schaaf, Sj. van der (1977). *Skiednis fan de Fryske biweging*. Ljouwert: De Tille (432 siden).

- Sijens, D. (2004). *Douwe Kalma yn piama en oare stikken oer de Fryske literatuer*. Easterein: Kooperative Utjowerij.

- *Skriuwers yn byld 5* [1996]. *Douwe Kalma (1896-1953)*. Ljouwert: Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum Ljouwert/Friese Pers Boekerij (48 siden).

- *Ta de oantins fan Douwe Kalma (3 April 1896-18 Oktober 1953)*. (1954). Drachten: Drukkerij Laverman N.V., 1954.

- Tamminga, D.A. (1948). *Styl en Stavering. Hûndert styl-, tael- en staveringsoefeningen foar Gymnasium, Lyceum, H.B.S., Kweekskoalle, Lânbouskoalle, Utwr. Leg. Underwiis en leargongen*. Grins-Batavia (107 siden) [Tamminga wie yn dy tiid learaar R.L.W.S. te Snits. De heit fan S.T. Hiemstra hat foar de ‘Fryske Akte’ (1953) les út it boekje hân fan E.B. Folkertsma; en gâns oantekens by de lessen mei de hân oanbrocht].

- [Tamminga, D.A. en Anne Wadman] (1951). *De Friese kwestie. Wat niet-Friezen er van zeggen in kranten en tijdschriften*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (67 siden). [Mei it artikel ‘De laatste man van de Zwarte Hoop?’ (s. 5-6) fan Fedde Schurer yn de *Heerenveense Koerier*, 19-10-1051].

- Van Parijs, Philippe. *Linguistic Justice for Europe & for the World*. Oxford: University Press.

- V[isser, G.N.] (1969). ‘Forplichte ûnderwiis yn it

Frysk’, yn: *Lyts Frisia*, sept.-okt 1969, s. 35. [As alle Fryske bern op skoalle har memmetaal leare moatte, ‘is der in kâns om de striid tsjin it opkringende Hollânsk mei sukses fol to hâlden’. Ferplichte Frysk is wol in ekstra belêsting. Miskien kin der kompensaaasje komme: ‘men soe jin bygelyks yntinke kinne, dat de eksameneasken yn it Hollânsk foar Fryske bern hwat forlichte wurde of oars soe men [...] ien moderne tael falle litte kinne’].

- Visser, Doet (1994). ‘Fryske les fan Sjoerd Rintsjes Sipma’, yn: *De Pompeblêden*, jrg. 65, nû. 4, july 1994, s. 63-64. [Oantinkens fan Doet Visser, oersetster op it Provinsjehûs, oan S.R. Sipma (1896-1992), dy’t troch de *Jongfryske Mienskip* yn de krekt oprjochte ‘earste’ A.F.U.K. beneamd waard. Sipma wie yn de krite fan de Dongeradielen bekend om syn leargongen Frysk dy’t er dêr rûnom joech en letter ek om syn bydragen ta de skiednis, bgl. *Op ‘e sneup troch Eastdongeradiel út 1961*].

- Westra, Liuwe H. (2015). ‘Flammedraachster, fjoeroanstekster: lôge, let ta jiske tard. Tony Feitsma as Frysk Beweger’, yn: A.T. Popkema, L. Folkertsma, R. Veenbaas en A. Riemersma, *Wittenskip en Beweging. Skôgings oer wurk en striben fan prof. dr. Tony Feitsma*, Ljouwert: Wijdemeer.

- Zondag, Koen (2002a). ‘Fan twatalich nei ientalich Hollânsktalich ûnderwiis. De opmerklike skiednis fan it twatalich ûnderwiis yn Fryslân’, yn: *De Pompeblêden*, jrg. 73, nû. 1, maart 2002, s. 22-25.

- Zondag, Koen (2002b). ‘En doe barde der wat aparts ... It ynfieren fan twatalich ûnderwiis yn de jierren 1950-1970’, yn: *De Pompeblêden*, jrg. 73, nû. 4, okt. 2002, s. 42-45.

- Zondag, Koen (2005). “Boppe al de reden fan it hert”. De feriening De Fryske Skoalle (1955-1972)’, yn: *De Pompeblêden*, jrg. 76, nû. 5, des. 2005, s. 66-67. [De feriening hat him benammen ein fyftiger jierren tige ynspand foar it ynfieren fan twatalich ûnderwiis].

- Zondag, K. (2011). *Lange oanrin, koarte sprong. Twatalich ûnderwiis yn Fryslân tusken 1800 en 1980*. Ljouwert: Fryske Akademy (272 siden).

- Zondag, K. (2015). *Annotearre bibliografy by Lange oanrin, koarte sprong*. Ljouwert: Fryske Akademy (256 siden) [Hjirfan is tankber gebrûk makke foar myn eigen annotaasjes by de troch my neamde literatuer].

- Zondergeld, G.R. (1978). *De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen*. Leeuwarden: De Tille (proefskrift) (576 siden).

- Zylstra, W.L. (1949). ‘It lêsrak yn ‘e maek’, yn: *Frysk en Frij*, 7-1-1949, s. 1-2.

- Zylstra, W.L. (1946). *Twatalige skoalle op Fryske*

grounslach: lêzing hâlden foar de ôfdieling Drachten fan de N.O.V. Dokkum: Kamminga.

- Zylstra, W.L. (1950a). *Fan praten ta lêzen en skriuwen: lytse hantlieding ta dit ûnderrjocht mei it lêsrak*. Drachten: Laverman N.V. (II siden).

- Zylstra, W.L. (1950b). 'Eat út de Rottefalster skoalle', yn: *De Stiennen Man*, 5-5-1950, s. 4.

- Zylstra, W.L. (1951). 'Wer eat út de Rottefalster sloalle', yn: *De Stiennen Man*, 23-2-1951, s. 7.

- Zylstra, W.L. (1952). 'Ut ien fan ús proefskoallen', yn: *De Stiennen Man*, 7-3-1952, s. 4.

- Zylstra, W.L. (1953a). 'It Frysk syn plak op 'e skoalle', yn: *It Heitelân*, 1953, s. 34-35.

- Zylstra, W.L. (1953b). 'De skoalle yn it Fryske taelgebiet (I, II, III, IV en V)', yn: *It Heitelân*, 1953, s. 32-34, 52-53, 65-66, 126-127 en 148].

- Zylstra, W.L. (1953c). 'In reis troch Great-Fryslân', yn: *Lyts Frisia*, 1955, nû. 8, s. 1-6, en nû. 9, s. 1-6.

- Zylstra, W.L. (1953d). 'N.O.V.-Bistjûren', yn: *Leeuwarder Courant*, 25-3-1953, s. 3.

- Zylstra, W.L. (1954a). 'Oer it doel fan de twatalige skoalle op Fryske grounslach, de saneamde proefskoalle', yn: *De Pompeblêden*, 1954, s. 72-75.

- Zylstra, W.L. (1954b). 'Op it politike paed', yn: *Lyts Frisia*, febrewartis 1954, s. 2-5. [Besprek fan de brosjuere fan M.J. de Haan *Op it politike paed*. De Haan neamt it Ryksregear 'ús nasjonale oerheit', wylst it yn de *Jongfryske Mienskip* giet om it Frysk-nasjonale fjoer].

- Zylstra, W.L. (1954c). 'Kronyk en krytyk', yn: *Lyts Frisia*, april 1954, s. 2-4. [Oer it twatalich ûnderwiis en it lêzen yn de eigen taal].

- Zylstra, W.L. (1954d). 'N.O.V.-gearkomsten', yn: *Lyts Frisia*, july 1954, s. 3. [De NOV hie earst muoite mei it Frysk op skoalle, mar hat it rapport *Frysk op skoalle* no mei grutte mearheid oannommen].

- Zylstra, W.L. (1954e). '28 oktober 1954', yn: *Lyts Frisia*, desimber 1954, s. 1-3. [De Twadde Keamer hat ynstimd meit it Wetsútstel Cals om it Frysk as fiertaal yn de leechste klassen te brûken en it as fak fakultatyf ta te stean. Se hat krytyk op de formulearring, omdat dy it 'deade Nederlânsk' as noarm stelt].

- Zylstra, W.L. (1955a). 'Die armen Kinder', yn: *Lyts Frisia*, jannewaris 1955, s. 1-5. [Ferslach fan in stúdzjereis nei Lúksemboarch, dêr't noch gjin goed twatalich ûnderwiis is en de taalstriid mist].

- Zylstra, W.L. (1955b). 'De takomst fan Fryslân leit by de memmen en de skoallen', yn: *Lyts Frisia*, febr. 1955, s. 3. [Zylstra jout oan hoe't it Frysk neffens har rêden wurde kin].

- Zylstra, W.L. (1955c). 'Net it "Fries Genootschap" efternei', yn: *Lyts Frisia*, maaie 1955, s. 3-4. [It is

net goed om in 'heitelânsk skiednisboekje' yn it Hollânsk út te jaan. It idee dat it Hollânsk foar de hegere klassen fan de proefskoallen (...) is, moat net ûntstean. Fakken as skiednis en ierdrykskunde fan Fryslân soene yn it Frysk ûnderwiisd wurde moatte].

- Zylstra, W.L. (1955d). 'Wet Cals yn de Earste Keamer', yn: *Lyts Frisia*, juny 1955, s. 3-4. [Oer de tsjinstanners fan de wet, lykas prof. I.A. Diepenhorst en Baron R.H. de Vos van Steenwijk, en in foarstanner as bgl. Hindrik Algra. Taheakke binne ûnderskate stikken út kranten en tydskriften oer it debat].

- Zylstra, W.L. (1955e). 'Ds. G. van Veen' yn: *Lyts Frisia*, july 1955, s. 1-2. [Yn syn rede fan 11 juny 1955 waard dúdlik dat ds. G. van Veen gjin begryp toant 'foar it djipste wêzen fan de Fryske beweging'].

- Zylstra, W.L. (1955f). 'Deputearre Steaten, Dr. De Waal en Minister Cals', yn: *Lyts Frisia*, july 1955, s. 2-3. [Nei it ôfkundigjen fan de Wet Cals yn it Steatsblêd hawwe Deputearre Steaten in advyskommisje ynsteld 'foar it 'ynfieren fan it Frysk op de skoallen' en yn in rûnskriuwen sizze se 'Het belang van het kind dient richtsnoer te zijn', wylst de steatssekretaris ek al it behâld fan it Frysk as kultuergoed neamde: 'Het wetsontwerp is in concreto van zuiver paedagogisch-didactische en onderwijkskundige aard, maar het beoogt troch mede een daadwerkelijke bijdrage te leveren tot het behoud van het Fries cultuurogoed en met name de Friese taal'].

- Zylstra, W.L. (1955g). 'Hatte auch nicht die Mohrin schon ...?', yn: *Lyts Frisia*, july 1955, s. 4. [Korreksje op E.B. Folkertsma, nammentlik har opfetting dat de oarsprong fan de beweging yn de moeting fan de *Jongfryske* beweging mei de ûnderwiisfernijing yn it hert fan de ûnderwizeres leit en net fan oaren. 'De Underwiisrie hat as kreamheinsters tsjinne, en de Biweging moat nou it bern mei greatbringe'].

- Zylstra, W.L. (1955h). 'In reis troch Great-Fryslân (I en II)', yn: *Lyts Frisia*, augsustus 1955, s. 1-6. [In selkip fan 14 persoanen makke in reis troch de Fryslannen, mei pastor Bernard Smilde (en in preek fan sines yn it Noard-Frysk); en oer in besite oan in legere skoalle yn Norddorf. Ien oere Frysk yn alle klassen dêre achtet juffer Zylstra te min, yn de leechste klassen heart it ek fiertaal te wêzen].

- Zylstra, W.L. (1955i). 'Fan de slach om Drachten, en Fryslân', yn: *Lyts Frisia*, des. 1955, s. 2-4. [Der moatte twatalige skoallen komme yn Drachten. De resultaten fan it lêzen en skriuwen op de skoallen op Fryske grûnslach moatte 'net minder' wêze as fan dy op Hollânske grounslach yn Hollân, en better as fan de Hollânske skoallen yn it Fryske taalgebiet. Dat rêde wy net mei de troch de ûnderwiisautoriteiten autorisearre

metoade' (d.w.s. de metoade fan A.L.J. Wytzes)].

- Zylstra, W.L. (1956a). 'Ta fundearring en opbou fan de twatalige skoalle op Fryske groundslach yn it Fryske taelgebiet', yn: *De Pompeblêdden*, 1956, s. 74-81. [Beskriuwing fan juffer Zylstra har wize fan wurkjen. Yn it artikel binne twa foto's opnommen fan it lêsrak].

- Zylstra, W.L. (1956b). 'Oangeande de Fryske skoalle', yn: *De Pompeblêdden*, 1956, s. 154. [Guon âlden miene dat de bern yn de eardere ientalige skoalle it lêzen earder yn 'e macht hiene. As de âlden de bern helpe wolle, bedjerre se faak mear as dat hja goed dogge, want se hawwe it Frysk net yn 'e macht. De learkrêften moatte der by de âlden op oanstean om Fryske boekjes oan te tugen. De deiblêden soene njonken de Hollânsktalige ek Frysktalige byldferhaaltsjes opnimme moatte].

- Zylstra, W.L. (1956c). 'Op ús skoallen: Fryske skiednis', yn: *De Pompeblêdden*, 1956, s. 155. [Yn in artikel fan K. de Vries út 1956 seit er 'mannich goed ding, [hy] forjit wol ien en oar; aldermeast dat Fryslân al ieuwen bistie, ear't der fan Hollân of Nederlân sprake wie'].

- Zylstra, W.L. (1957a). 'Yn in Fryske skoalle (I, II, III, IV en V)', yn: *De Pompeblêdden*, 1957, s. 66-70, s. 73-78, s. 97-100, s. 145-147 en s. 193-196. [Beskriuwing fan de aktiviteiten op de earste skoaldei].

- Zylstra, W.L. (1957b). 'Ta goed bigryp', yn: *De Pompeblêdden*, 1957, s. 153. [Krityk op K. Haakma syn bydrage oer globalisaasje. Strange globalisaasje is ferkeard; it echte lêzen wurdt dêrtroch útsteld en guon bern komme mei dy oanpak nea ta lêzen].

- Zylstra, W.L. (1957c). 'Yn de Eastfryske skoalle', yn: *De Pompeblêdden*, 1957, s. 189-192. [Ferslach fan juffer Zylstra har befinings yn inkelde 'Vorschulen' en 'Folksschulen' yn East-Fryslân. De bern wurde ek goede omgongsfoarmen bybrocht en dat is foar Fryslân in foarbyld, mar by it begjinnende lê sûnderwiis wurdt de memmetaal fan de bern net achtenearre].

- Zylstra, W.L. (1957d). 'In lyts stikje ûnderwiisskiednis', yn: *Lyts Frisia*, maart 1957, s. 1-4. [In oersjoch fan har libben: 'De lêste fiif jier yn skoalle hawwe de moaisten west fan de fjirtich skoallejierren.' Dat wiene dy oan de twatalige skoallen].

- Zylstra, W.L. (1957e). 'Seis yn in auto (I, II, III, IV)', yn: *Lyts Frisia*, septimber 1957, s. 1-4; okt. 1957, s. 2-3; nov. 1957, s. 3-4 en des. 1957, s. 3-4. [Ferslach fan in reis (mei Goasse van der Woude, Harm Scheffer, Klaas Haakma, Krine Boelens en Piter Terpstra) nei East-Fryslân. [Yn in lytse doarpskoalle hold de master in petear mei de bern 'yn de lânstael' oer it eigen gea. Sa moast it. Moeting mei de skriuwster Wilhelmine Siefkes en Krine Boelens hat yn dy byienkomst sprutsen.

Yn it neipetear besiket it selskip de East-Friezen te oertsjûgjen fan de wearde 'fan de twatalige skoalle op memmetaelgroundslach'].

- Zylstra, W.L. (1958a). 'Resultaten fan it wurkjen mei it lêsrak yn de earste klasse', yn: *De Pompeblêdden*, 1958, s. 35-38. [De bern skriuwe knappe ferhaaltsjes, it tal flaters is lyts, dus 'Wer in oare stavering soe in ramp bitsjutte foar de lêzers, ús boeken en de Fryske Biwering'].

- Zylstra, W.L. (1958b). 'Jit hwat oer leginde-foarming', yn: *Lyts Frisia*, jannewaris 1958, s. 3. [By de ûntfangst fan de keninginne waarden minsken útnûge dy't oant 1948, 1949 neat dien hiene op it mêd fan it twatalich ûnderwiis, mar 'net dyjinge dy't hannele yn de geast fan Prins Willem van Oranje'].

- Zylstra, W.L. (1958c). 'It Frysk yn Drachten', yn: *De Stiennen Man*, 14-3-1958, s. 1. [Drachten is net te rêden mei ien Frysktalige skoalle, 'mar mei fjouwer op Fryske groundslach tsjin ien op Hollânske groundslach, salang de forhâlding fan it tal Fryske bern ta dat fan Hollânske bern 4 : 1 is'].

- Zylstra, W.L. (1958d). 'It Frysk yn Drachten', yn: *De Stiennen Man*, 11-4-1958, s. 1. [Der moat in *begjin* makke wurde mei twatalige skoallen yn Drachten. Dan sille nei ferrin fan tiid mear skoallen oergean ta in Fryske grûnslach. It sil fan it personiel ôfhingje. Praktyske beswieren as it trochbrekken fan de skoalgrinzen moat men gjin noed mei hawwe].

- Zylstra, W.L. (1959a). 'Yn de twadde klasse (I, II, III, IV)', yn: *De Pompeblêdden*, 1959, s. 32-35, 51-53, 83-86 en 105-106. [Oer de twadde klasse mei mear 'echte' taal oefenings, tsjinstellings, slimme wurden en wurden mei *û* en *oe*. Ek wurden mei deselde klank, meartalsfoarmen en wurden mei ien of twa bylûden. De bern hawwe in ferskeskrift en de slimme wurden dêrút wurde opskreaun. Oan de ein fan de twadde klasse behearskje de bern de Fryske stavering. Juffer Zylstra is tsjin de winterweetmetoade (fan A. Kornelis). As brêge nei it Hollânsk wurdt *Ot en Sien* brûkt en it skriuwen fan Hollânske opstelstjes komt earst yn klasse 4. Ien of twa kear wyks Fryske opstelstjes, de 'sels-ekspresje' hat syn grinzen: it bern moat mear jûn wurde as dat it jout].

- Zylstra, W.L. (1959b). 'Nei oanlieding fan it forslach oer twatalige skoallen', yn: *De Pompeblêdden*, 1959, s. 156. [Yn in artikel oer de twatalige skoallen skreau G. Sinnema dat de iepenbiere skoalle fan De Rottefalle wat hastich wie, mar dat kin ta skiednisferfalsking liede: 'Dit wie net in saek fan hastigens, mar fan bloedige earnst, en dit hat de trochbraek west nei de "proefskoallen" fan 1950. En fan sleauwens en troch-sukkeljen op âlde kouwepaedsjes oan de oare kant; en

op 't heden is dat noch it gefal op sa'n 450 skoallen yn Fryslân'].

- Zylstra, W.L. (1960a). 'De opset fan it lêsrak', yn: *De Pompeblêdden*, 1960, s. 105-110. [Beskriuwing fan it ûntstean en de wurkwiize mei it lêsrak. It materiaal is by W.L. Zylstra te bestellen. Plaatsjes en wurdjes kostje f 67,50, it rak (mei skreven) f 2,50. De lytse plaatsjes en wurdjes yn twa doaskes f 2,40 it stel].

- Zylstra, W.L. (1960b). 'Foar it eksamen Fryske akte', yn: *De Pompeblêdden*, 1960, s. 125. [De eksamenkandidaten krije hiel koart útlis oer har metoade. Dy fan A.L.J. Wytzes liedt derta dat guon nea lêzen leare sille. Hja advisearret de lêzers om *Why Johnny Cannot Read*, in yn Amearika publisearre boek oer lêsswierrichheden, ris te lêzen].

- Zylstra, W.L. (1960c). 'Dy't it lêsrak brûkt, lit de bern net yn koar raze (lêze)', yn: *De Pompeblêdden*, 1960, s. 202. [De lêsrak-metoade hyt fan *Fan Praten ta Lêzen en Skriuwen*: 'Lêzen moat praten gelyk wêze'. Mei jitrin in oersjoch fan it materiaal dat besteld wurde kin; it rak is lykwols f 2,50 djoerder wurden en de lytse plaatsjes en wurdjes f 1,00 (djoerder) it stel].

- Zylstra, W.L. (1961). 'De boppebou fan de Fryske skoalle', yn: *De Pompeblêdden*, 1961, s. 94. [Yn it Frys-

ke taalgebiet is it Hollânsk in fak. It moat goed leard wurde 'en dat giet nammersto better en mei mear animo, as it as in fak biskôge en bihannele wurdt'].

- Zylstra, W.L. (1962). 'Ta it suver skriuwen', yn: *De Pompeblêdden*, 1962, s. 77. [Mei spultsjes as 'Hwa sjocht' en it skriuwen fan ferhaaltsjes wurdt de stave-ring oanleard: 'Dikté's meitsje twiivlich oer de foarm; en hja binne saei, hwat tael-deadzjend'].

- Zylstra, W.L. (1963a). 'Boekbisprek', [*Stap foar Stap*], yn: *De Pompeblêdden*, 1963, s. 136-137. [Learkrêften fan de twatalige skoalle yn Grou hawwe fjouwer lêsboekjes (*Stap foar Stap*) gearstald. Yn dy boekjes binne wurdjes fan de earste helte fan it lêsrak brûkt en fierder wurden út de metoade fan A.L.J. Wytzes *Us earste lêsboek*. Opset en útwurking geane yn tsjin de metoade *Fan Praten ta Lêzen en Skriuwen*, de metoade fan W.L. Zylstra. Dy lêste metoade bringt fernijing yn it lêsunderwiis. Jonge ûnderwizeressen moatte 'alle swierwichtichheden fan de kweekskoal-legeleardheit oer board smite. Men moat yn de bern krûpe ...'. Zondag (2015, s. 161) merkt dêrby op: It giet hjir net om de yn de jierren 1977-1978 ferskynde lêsmetoade *Stap foar Stap*, mar om in eardere oanpak].

- Zylstra, W.L. (1963b). 'Oanfolgings en forbetterings', yn: *De Pompeblêdden*, 1963, s. 178-179. [Yn de brosjuere de *Tweetalige school* hat G. Sinnema in tal opmerkings makke oer de skiednis fan it twatalich ûnderwiis. W.L. Zylstra is fan betinken dat guon dingen net korrekt en oare net folslein werjûn binne].

- Zylstra, W.L. (1963c). 'Stap foar Stap, antwurd oan de hear G.H. Vledder', yn: *De Pompeblêdden*, 1963, s. 206-207. [Werhelling fan de by 1963a neamde saken. Ut namme fan de redaksje skriuwt J. Boersma dat juffer W.L. Zylstra gelyk hat dat de bêste metoade al wurkjend yn de praktyk ûntstiet, mar it docht bliken dat soks foar party learkrêften in te swiere opjefte is. Hy hopet dat it de Grousters slagje sil en publisearje noch mear dieltsjes (Zondag, 1915, s. 161)].

HEERENBURG, de wiere Fryske

Aldere yn...

De wiere HEERENBURG is te krijen by
Grandcafé Paul Kruger en Restaurant de Koningshof.

GRANDCÁFÉ PAUL KRUGER

Paul Krugerlaan 1 Hateren
Telefoan: 0313-424148 Fax: 0313-630086
Webst: www.paulkruger.nl E-mail: info@paulkruger.nl

RESTAURANT DE KONINGSHOF

FEESTIVITEITEN & CATERINGDIENST

Postweg 1, 8440 DE HERNEN (Gronauw) (Fryslân)
Tel: 0513-426134 Fax: 0513-435866
E-mail: info@dekoningshof.nl Internet: www.dekoningshof.nl

DOUWE KALMA EN DE OERSETTING FAN DE SONNETTEN FAN WILLIAM SHAKESPEARE

Eric Hoekstra

Fryske Akademy, Ljouwert

1. Douwe Kalma as oersetter en as bern fan syn tiid

“Myn jeugdheld wie net Kalma, mar Lord Lister”, skriuwt G.N. Visser yn it ferneamde gedicht *Útflecht*, mar Kalma hie al syn libben mar ien held en dat wie William Shakespeare. Dêr’t in Hollânske oersetter foar it oersetten fan ien toanielstik of dichtbondel al in rynske beurs besette kin, hat Kalma it komplette wurk fan Shakespeare yn syn eigen frije tiid oerset en sûnder dat der in fergoeding tsjinoer stie. Hy hat de boeken sels útgjûn troch in donaasje oan de stifting dy’t er sels foar dat doel oprjochte hie: de Douwe Kalma Stifting. It is wol goed om efkes stil te stean by dy boppeminsklike prestaasje, benammen yn in tiid dat helden *nei* de oarloch graach fingerwize meie nei morele of oarsoartige plichten fan *oaren*. Net dat Kalma himsels net oan soks bekweadjige koe, mar oars as oaren pakte hy it wurk sels oan dat neffens him dien wurde moast. Alsa sette Douwe Kalma him ta it oersetten fan it folsleine wurk fan de ûnstjerlike bard en dêr hearre ek de sonnetten by.

Eric Hoekstra foar it Akademygebou.

De *Sonnetten* is it iennichste wurk dat ús ynsjoch jout yn wa’t Shakespeare as persoan wie. De man wie as skriuwer sa grut dat syn persoanlikheid ferdwynt efter syn wurk. Mar yn de sonnetten hat er himsels as minske sjen litten, lit ús it mar planút sizze, as biseksueel, as ien mei niget oan ferklaaierijen en *transgendering*, as ien dy’t in palet oan emoasjes fielt dat sa breed is dat hege en lege emoasjes, sike en sûne emoasjes derûnder falle, dat alderhanne folk wat fan himsels yn Shakespeare weromkenne kin. Shakespeare fereale. Shakespeare *in love*. Wa’t wier fereale west hat, wit fan de kwellings fan de leafde, hoe’t de hiele persoanlikheid dertroch destabilisearre wurdt en krekt dat makket it mooglik dat alderhanne krêften út it ûnderbewuste frijkomme en har kâns gripe. De dichter kanalisearret se en makket der poëzy fan.

It wie de tragyk fan Douwe Kalma dat er dy jefte miste, de keunstnersjefte. Wis, hy koe minsken entûsjast meitsje, har organisearje, hy koe doel en rjochting jaan en ôfbrekke en opbouwe. Mar hy koe himsels net as keunstner de wurden, de bylden, de plots jaan dy’t syn djipste wêzen ta utering brochten. Lit ús mar earlik wêze: de gedichten en de ferhalen fan Douwe Kalma binne like toar en droech as dat syn oersetting fan Shakespeare libben en lêsbear is. Dêrby moatte wy net ferjitte dat abstrakte, ferheven literatuer yn ’e tiid fan Kalma in ynternasjonale moade wie. Tink oan it iere wurk fan Yeats, de poëzy fan Emile Verhaeren, oan de dizzenige skilderijen fan Whistler, oan de keunstopfetting fan Walter Pater, oan de ûntagonklike poëzy fan Stefan Georg, oan de bombast fan Roland

Holst, oan de skilderijen fan Gustav Moreau, oan de skilderijen fan de pre-raphaelites. Kalma heart ynternasjonaal besjoen ta it lette symbolisme, dêr't it estetysk en abstrakt wurdt. Faaks is de bêste namme foar dat soarte fan literatuer *etearyske literatuer*. It dekt sawol it ympresjonisme as it symbolisme ôf. It is oan te wizen yn de literatuer, de skilderkeunst en de muzyk.

Etearyske literatuer wie oan it begjin fan de 20ste iuw tige populêr. Maeterlinck wûn yn 1911 de Nobelpriis foar literatuer mei wurk dat like etearysk is as Kalma sines. Dat Kalma net alhiel yn it byld past, komt troch syn krewearjen foar in regionaal-emansipatoire beweging en dat makket him oars as de etearyske symbolisten út naasje-steaten mei har fêstleine identiteit en fêststeld gesach.

Kalma hie genôch selskennis om yn te sjen dat er sels gjin grut keunstner wie, en sels dat ynsjoch makke him noch minder ta keunstner. It ferklearret ek dat er safolle enerzjy yn syn oersettings stutsen hat. Yn dit stikje wol ik de oersettings fan de earste 20 sonnetten hifkje. Fansels is it makliker en wiis op lekken en brekken as op wat der allegear goed giet. Tagelyk sil in kritysk oersjoch fan Kalma syn mindere oersettings ús ynsjoch jaan yn de keunst fan it oersetten en yn de ûngelikense betsjuttingsstruktuer en sinlear fan it Frysk en it Ingelsk. Earst sille wy lykwols in algemien ferskil tusken de Fryske en de Ingelske wurdstruktuer besprekke, dat konsekwinsjes hat foar de kar fan soarte fan rym yn it Frysk.

2. Data: oersettingsobservaasjes

1. (1:1)

From fairest creatures we desire increase – It leaflikst skepene jout ús langst nei mear

It Ingelsk hat in haadwurd yn it meartal, *fairest creatures*, dat letterlik 'libbene wêzens' betsjut, mar dat yn 'e praktyk hast inkeld op minsken tapast wurdt en eins yn it bysûnder foar froulju brûkt wurdt, sa't blykt út sykjen mei Google op 'she/he/it was a fair creature' en 'she/he/it was a beautiful creature'. It Ingelsk ferwiist dus nei minsken of froulju. Mar Kalma hat dat oerset mei in it-wurd, in ûnsidige nominaasje fan in folslein mulwurd, *it skepene*, fan it tiidwurd *skeppe* – *skoep* – *skepen*. Konkreet Ingelsk wurdt ferfongen troch abstrakt Frysk. In oar beswier tsjin Kalma's oersetting is dat sokke nominalisaasjes fan mulwurden it Frysk net tige hiem binne, en al hielendal net as se ek noch modifisearre wurde troch in eigenskipswurd lykas *leaflikst*. No soe men tinke kinne dat dy konstruksje yn it Frysk ûngebrûklik is, mei't it Frysk noch gjin sterke skriuwtaltradysje opboud hat. Mar dat is net sa, mei't it Ingelsk, in ûnfertochte sterke skriuwtal, sokke kloften ek mijt. De konstruksje is as in hollanisme oan te merken. Hie in oare oplossing mooglik west? Jawis, it Frysk hie ek ta kinnen mei it wurd *minske* of *skepsel*. Dat hie opsmiten: *In hearlik skepsel jout ús langst nei mear*. Of: *In leaflik minske jout ús langst nei mear*.

2. (1:4)

His tender heir might bear his memory – Yn jonkheid jit har oantins fuortbestiet

It Ingelsk hat in spesifike besittlike haadwurdkloft *his tender heir* mei de betsjutting 'syn teare erfgenamt'. Mar Kalma hat dat oerset mei it bleke bloedleaze *jonkheid*, in abstraktum. En de besitsrelasje is weirekke, mei't der gjin besittlik foarnamwurd mear is, wat de oersetting ek abstrakter, minder spesifyk makket. Hie in oare oplossing mooglik west? No, *it neiteam* hie al in konkretere oplossing west: *Yn 't neiteam jit har oantins fuortbestiet*. It beskaat lidwurd draacht dêr teminsten by ta konkretisearring en *neiteam* is folle konkreter as *jonkheid*. Folle dreger soe it wurde en meitsje romte foar it besittlik foarnamwurd, mar moaier wie it al, sjoch mar: *Syn berntsjes litt' syn oantins fuortbestean*. Mar dan moat der ek yn de twadde rigel yngrypt wurde om it rym goed te krijen. Wat ek apart is, is dat Shakespeare it hat oer 'his tender heir', mei in manlik besittlik foarnamwurd, wylst Kalma kiest foar it froulike *har*. Wêrom? Tinkt er dat it foarnamwurd ferwiist nei de roas? Mar sok brûken fan it froulik foarnamwurd is in hollanisme: *de roos en haar schoonheid*. Yn it Frysk kin it skoan mei it manlik foarnamwurd ta: *de roas en syn skjintme*. Boppedat ferwiist it foarnamwurd yn it Ingelsk foar it neist nei 'the riper'.

3. (1:9-1:10)

*Thou that art now the world's fresh ornament
And only herald to the gaudy spring*

*Do dêr't men libbens sier no rykst yn wit,
Haadkundiger fan Maitiids gouden dei*

Om net inkeld te stikelstekken jou ik út en troch ek rigels dy't prima oerset binne.

4. (2:3-2:4)

<i>Thy youth's proud livery, so gazed on now,</i>	<i>Sil wis dyn jonkheids djoer bewûnd're klaad</i>
<i>Will be a tattered weed of small worth held</i>	<i>Wêze as in flarde, fan gjin hân mear tild</i>

Hjir is de oersetting moaier en konkreter as it orizjineel. Shakespeare hat it wearde-oardiel *of small worth held*. Kalma hat dat konkretisearre ta *fan gjin hân mear tild*. Tink derom dat it *klaad* hjir in metafoar foar de lea fan de jongfeint is. It optillen fan it klaad yn de metafoar ferbynt de metafoar mei de lea dêr't it klaad nei ferwiist. Hjir sjogge wy in gefal dat Kalma eins fierder giet, ûndogensker is, as Shakespeare. Der is wol sein dat Kalma en syn tiid erotyk mijden. Dat is perfoarst net sa. Mar omdat oersetten dreech wurk is, kin Kalma net eltse ûndogenskheid fan Shakespeare ferfryskje. Mar wat er al dwaan kin, is, op in gaadlik plak in ûndogenskheid ynbouwe as kompensaasje foar oare ûndogenskheden dy't op oare plakken ferlern gien binne. Dat is legitym, salang't se mar op in gaadlik plak ynfierd wurde. Dat heart by de hegere oersetkeunst.

5. (2:10)

If thou couldst answer: "This fair child of mine" – Ast and'rje koest: "Dit minlik bern sil wis"

Dêr is yn de oersetting it persoanlik foarnamwurd *of mine* weifallen. Dat makket de Fryske oersetting in stik kâlder as it Ingelske orizjineel. Kalma hie likegoed kieze kinnen foar in letterliker en konkreter oersetting, nammentlik: *Myn minlik bern*, of, *myn leaflik bern*. Moat men hjir wat psychologysk efter sykje?

6. (3:13-14)

<i>But if thou live remembered not to be</i>	<i>Mar is 't dyn wil dat nimmen oan dy tinkt</i>
<i>Die single, and thine image dies with thee</i>	<i>Stjer ienlik dat dyn byld mei dy fersinkt</i>

7. (4:5-6)

<i>Then, beauteous niggard, why dost thou abuse</i>	<i>Do, keine nepert, sei, wêrta misbrúkst</i>
<i>The bounteous largess given thee to give?</i>	<i>Dy wûnd're rynskens, om te jaan dy jûn?</i>

8. (5:1-2)

<i>Those hours that with gentle work did frame</i>	<i>De oeren dy't dy skoepen, eal en myld</i>
<i>The lovely gaze where every eye doth dwell</i>	<i>Mei skientme dêr't elts each fernoegje oer djoet</i>

It brûken fan *djoen* is in geniale ynfal dy't it Frysk moaier makket as it Ingelske, neutrale, *dwell*, dat 'wenje' betsjut. Sjoch, dêr't it Frysk op it iene plak wat ferliest, kin it op in oar plak wat winne, krekt troch net letterlik oer te setten. Dy hege oersetkeunst brûke Jarich Hoekstra en Harke Bremer ek yn de Bommel-oersetting, dêr't se soms moaiere dingen dogge as yn it orizjineel stiet, mar dat moat ek wol omdat se op oare plakken de slach wolris ferlieze. Op dy wize bliuwt it gehiel yn it lykwicht.

9. (5:5-8)

<i>For never-resting Time leads summer on</i>	<i>Want sûnder rêst laat Tiid de simmer fuort</i>
<i>To hideous winter and confounds him there</i>	<i>Ta grou's me winter en ferdocht him dêr</i>
<i>Sap checked with frost and lusty leaves quite gone</i>	<i>'t Sop keard fan froast, it griene leaf fertard</i>
<i>Beauty o'ersnowed and bareness everywhere</i>	<i>Skientme besnijd en oeral keal ferdjer</i>

9. (5:10)

<i>A liquid prisoner pent in walls of glass</i>	<i>In finzen wiet yn flûnkerglêzen stins</i>
---	--

In prachtige fynst is hjir it brûken fan *flûnkerglêzen stins*, dêr't it Ingelsk it wat neutralere *walls of glass* 'muorren fan glês' hat. Sokke fynsten jouwe in oersetting kleur op 'e wangen.

10. (6:14)

<i>To be death's conquest and make worms thine heir</i>	<i>Dat dea dy nimt en wjirms it erfskip winne</i>
---	---

De spesifike haadwurdkloft *thine heir* is oerset as it abstrakte en ûnpersoanlike *it erfskip*. It persoanlik besitlik foarnamwurd *thine* is weifallen yn 'e oersetting. Dêrtroch mist de oersetting it fleis en bloed fan it orizjineel. It hie ek sa kinnen: *Dat dea dy nimt en wjirms dyn erven binne*.

II. (7:1-3)

*Lo, in the orient when the gracious light
Lifts up his burning head, each under eye
Doth homage to his new-appearing sight*

*Loaits, as oan d' easterseam it foarstlik ljocht
Strieljend syn holle tilt, bringt fier yn 't rûn
Elts each him hulde dat syn heechheid socht*

De haadwurdkloft *his burning head* is nuet oerset as *strieljend syn holle*, mar *strielje* mist de enerzjy dy't it Ingelske *burn* hat, hielendal yn kombinaasje mei it wurd *head*, dat oan de symbolyk in fallysk karakter jout. Boppedat partoeret *strieljend* (begjinklam) yn it metrum net mei *lifts up*, dat einklam hat. De twadde regel hie ek sá begjinne kinnen, en dan wurdt it metrum wol beholden: *Fjoerread syn holle tilt*. Yn de tredde regel hat Kalma keazen foar de metafoar fan it sykjen, mar dêrmei betizet er wat der yn it orizjineel stiet. Der is yn it Ingelsk hielendal gjin sprake fan in sykjen. Wêrom hat er net gewoan *sjocht* brûkt yn stee fan *socht*?

12. (9:9-12)

*Look what an unthrif in the world doth spend,
Shifts but his place, for still the world enjoys it
But beauty's waste hath in the world an end
And kept unused, the user so destroys it*

*Loaits wat men weismyt yn de wrâld, fljocht fuort
Fan 't plak allinne, it bliuwt de wrâld te wille
Mar smyt men 't moaie wei, dat libbet koart
En brûkt de brûker 't net, 't is ring fersille*

13. (11:13-14)

*She carved thee for her seal, and meant thereby
Thou shouldst print more, not let that copy die*

*Ta sigel snie hja dy, wiswier mei doel,
Do printest mear, net dat dyn byld ferfoel*

14. (12:11-12)

*Since sweets and beauties do themselves forsake
And die as fast as they see others grow*

*Om't moais en minliks net oerduorje sil
En gean, as 't libben oars ta bloei him set*

It Ingelsk hat hjir it wurd *die*, in wurd dat Kalma mijd hat. Yn it Frysk hat er net *stjerre* brûkt, mar it blekere *gean*. Wêrom? Wolno, it wurd *stjerre* hat er yn de regel foarôfgeande oan it sitaat al brûkt:

That thou among the wastes of time must go

Omdatsto wylgje moastst mei al wat stjert

Likegoed fersteurt er dêrmei Shakespeare syn opbou. It gedicht bout nammentlik bylden op fan ferâlderling: in sulveren ljocht oer swart hier, blommen fan it leaf ûntdien. Dy foarskaadzje it wurd dat de dichter pas yn regel 12 doart te sizzen: *(they) die!* Dêrom soe it wurd *stjerr'* better pas yn regel 12 brûkt wurde kinne, yn stee fan *gean*, mar dan moat de oersetting fan regel 10 ek omsmiten wurde. En dat is net sa maklik. Boppedat is it wurd *gean* goed ynbêde yn regel 12, mei't de metafoar fan it fuortgean ek ferwurke is yn it twadde part fan de regel: *as 't libben oars ta bloei him set*. Mei oare wurden, sa min is it wurd *gean* no ek wer net op dat plak. Dit foarbyld lit sjen hoe't it oersetten fan poëzy jimmeroan it sykjen nei in optimaal kompromis is.

15. (14:5-6)

*Nor can I fortune to brief minutes tell
Pointing to each his thunder, rain and wind*

*Noch kin ik 't lot foarsizze op de minút
Oft tonger, wyn of rein te wachtsjen stiet*

Yn it Ingelsk draait it net allinnich om de letterlike tonger, wyn en rein dy't ien op syn paad fine mei, mar ek de figuerlike. En dat effekt wurdt benammen troch it besitlik foarnamwurd *his* 'syn' teweibrocht, dat yn it Frysk net oerset is. De neikommende oersetting is al spesifiker:

Noch kin ik elts foarsizze op de minút

Wat tonger, wyn of rein syn kant út giet

Sil de figurative betsjutting ynboud wurde en sil der in besitlik foarnamwurd bystean moatte, dan soe it alsa kinne:

Noch kin ik ien foarsizze op de minút

Syn rein en wat him mear te wachtsjen stiet

No binne de tonger en de wyn opoffere oan de figurative betsjutting. It soe ek noch sa kinne:

Noch kin ik ien foarsizze op de minút

Syn tonger, rein en al syn droech en wiet

No binne waar en wyn oanwêzich allyk as de figurative betsjutting. De priis dêrfoar is dat de wyn weirekke is.

16. (16:5-8)

*Now stand you on the top of happy hours
And many maiden gardens, yet unset
With virtuous wish would bear your living flowers
Much liker than your painted counterfeit*

*No stiesto op loks hichte yn libbens romt'
En mennich fammeliif, jit frij en myld
Droech jerne dimmen froed dyn libjend blomt'
Dysels mear lykas hokfoar teik'ne byld*

It Frysk is hjir ûndúdliker as it Ingelsk. Dat komt ûnder oaren meidat Kalma it wurdse fan de fergrutsjende *trep than* 'as' ferkeard oerset hat as *lykas*, mar ek troch it ûnsidige abstraktum *it blomte*, dêr't it Ingelsk it ienfâldige meartal *flowers* 'blommen' hat. It wurdse *blomt'* (*blomte*) rimet op *romt'* (*romte*) en dat is ek net in fraai rym. En wêrom makket Kalma hjir oars in manlik rym? Sels it Ingelsk hat hjir (yn de útspraak) in froulik rym: *hours – flowers*. Ek neffens de betsjutting is it wurdse *romte* yn rigel 5 net in goede greep. It Ingelsk is yn dy rigel makliker te begripen, want ienfâldiger ûnder wurden brocht, as it Frysk, dêr't it wurdse *romte* de ienfâld fan it boadskip bedjert. Op basis fan dizze krityk kin yn rigels 5, 7 en 8 yngrypt wurde:

*Now stand you on the top of happy hours
And many maiden gardens, yet unset
With virtuous wish would bear your living flowers
Much liker than your painted counterfeit*

*No bist yn 't libben op loks hichte kommen
En mennich fammetún, jit frij en myld
Droech graach en froed it waaksen fan dyn blommen
Dy mear belykjend as dyn teik'ne byld*

Hjirboppe haw ik it Ingelske *maiden garden* wer letterlik oerset as *fammetún*, dêr't Kalma keas foar it frijmoediger *fammeliif*, dat oars wer in bewiis is dat Kalma der hielendal net op út wie om al te frijmoedige uterings fan erotyk fuort te fertalen. It is by Kalma suver in kwestje fan rym en ritme, oft in ûndogenske ferwizing letterlik, dimmener of frijmoediger oerset wurdt.

17. (17:5)

*If I could write the beauty of thine eyes
And in fresh numbers number all your graces*

*Hâlde ik dyn eag'ne skientme in spegel foar
En neamde ik al dyn moais, foar elts te lêzen*

Sjoch hoe ienfâldich en op de man ôf oft it Ingelsk is, en hoe etearysk oft it Frysk wurden is. Dat komt ûnder oaren trochdat *beauty* in frekwint wurd is yn it Ingelsk, wylst *skientme* dat net is yn it Frysk. Boppedat hat Kalma it ienfâldige byld fan it beskriuwen fan moaie eagen yn it Frysk dizich makke troch in abstraktere metafoar dêr't de skientme in spegel foarholden wurdt. It soe ek mear sljochtwei hinne oerset wurde kinne:

*Fertelde ik fan dyn eagen oan in oar,
Beskreau ik al dyn moais, foar elts te lêzen*

Yn datselde sonnet komme ek de neikommende rigels foar:

*And your true rights be termed a poet's rage
And stretched metre of an antique song*

*Dyn wierheid soe foar dichters-dwylsin gean
Foar fabelmoais yn sang fan âlder lân*

Dêr steane de prachtige fynsten yn fan *dichters-dwylsin* foar *poet's rage* en *fabelmoais* foar *stretched metre* (tink ek oan *to stretch the truth*, dat betsjut *de wierheid oprekke*).

18. (20:13-14)

*But since she prick'd thee out for women's pleasure
Mine be thy love and thy love's use their treasure*

*Mar no't ta froulju noft hja skoep sa'n skiente
Jou my dyn leafde, en froulju leafde' rinte*

Dizze rigels haw ik ek besprutsen yn de ynliding by de werútjefte fan de sonnetten (Bornmeer & Stichting ELF 2005, Ljouwert, side 10). Ik hold dêr út dat Kalma de wurdboarterij mei it wurd *prick* net meinimme koe. De útdrukking *pricked thee out* betsjut 'in merkteken jaan' mar *prick* ferwiist ek nei it manlik diel. Dochs wie ik dêr mis mei, want Kalma brûkt net *skientme*, mar *skiente*, en dat is bedoeld as ferwizing nei it manlik diel. Hiel dúdlik is dy ferwizing lykwols wer net. Miskien soe it ek sa kinne:

*Hja pikte dy derút foar frouljuswille,
Jou my dyn leafde, lit har dyn leafde tille.*

3. De wurdliiddige struktuer fan frekwinte wurden yn it Frysk en yn it Ingelsk

It oersetten is altyd in kompromis tusken foarm en ynhâld. Kalma hie him ta doel steld om sa ticht mooglik by de foarm fan Shakespeare's sonnetten te bliuwen, sadwaande dat er in manlik rym (in rym mei klam op it lêste wurdliid) yn it Ingelsk ek oerbringt as in manlik rym yn it Frysk. Mar wurden mei einklam binne yn it Ingelsk folle algemiener as yn it Frysk. Nim it meartal fan haadwurden mei ien wurdliid. Yn it Ingelsk hâlde dy ien wurdliid yn it meartal: *book – books*, dat it rym bliuwt manlik. Yn it Frysk komt der yn it meartal in wurdliid by: *boek – boeken*, dat it rym wurdt froulik. Nim it meartal fan tiidwurden besteande út ien wurdliid. Yn it Ingelsk hâlde dy ien wurdliid yn it meartal: *he drinks – they drink*. Yn it Frysk komt der in wurdliid by: *hy drinkt – hja drinke*. Itselde ferhaal jildt foar de swakke doetiid. Yn it Ingelsk komt der gjin wurdliid by: *you mow – you mowed*. Yn it Frysk komt der fuort in wurdliid by: *do meanst – do meandest*. Koartsein: it Ingelsk hat folle, mar dan ek folle mear wurden dy't út ien wurdliid besteane as it Frysk. It Frysk hat folle mear wurden dy't út twa wurdliiden besteane. Dat it is yn it Ingelsk folslein natuerlik en meitsje fersen mei in manlik rym, dus mei einklam. Yn it Frysk binne wurden mei froulik rym it natuerlikst. As men manlik rym yn it Ingelsk konsekwint oerset as manlik rym yn it Frysk, giet men eins tsjin de natuerlike wurdstruktuer fan it Frysk yn. Sadwaande kin in oersetting in wat apart karakter krije, yn dy sin dat de oersetting begjint te rûken nei de taal dêr't it út oerset is. Dat hoecht net perfoarst ferkeard te wêzen. Mar it draacht derta by dat Kalma him yn tûzen bochten wringe moat om mar in manlik rym yn it Frysk te finen, wylst dat yn it Ingelsk hiel maklik is. It draacht der ek ta by dat it Ingelsk soms ta kin mei in gewoan, suver spreklich wurd, dat Shakespeare bewust sa keazen hat om syn spreklich aspekt, en dat Kalma dan twongen wurdt ta in hiel seldsum Frysk wurd dat tafallich yn it manlik rym past. Dat is ek stylbrek. Ik woe mar sizze, Kalma giet faaks in bytsje te fier yn syn foarmtwang as er natuerlik Ingelsk mei geleard Frysk oerset. Omdat manlik rym yn it Ingelsk it gewoane gefal is, kin Shakespeare mei manlik rym gjin spesjale 'literêre' bedoeling hawwe. As er ôfwykt en it seldsumer froulike rym foar kar nimt, soe dat al kinne, al sil it yn de praktyk komselden of nea sa wêze. Al mei al moat in oersetter Shakespeare yn syn kar foar manlik of froulik rym dus net neifolgje, as er dêrmei it natuerlik rym yn de eigen taal geweld oandocht. It fernuvere my dat Kalma somtiden in froulik rym dochs as manlik rym oerset, tsjin it natuerlik aard fan it Frysk yn. Ik tink dat it manlik rym al in soarte fan automatisme by him wurden wie, troch de hegere frekwinsje fan manlike rimen yn it Ingelsk yn it algemien en yn Shakespeare syn sonnetten yn it bysûnder.

4. Ta beslút

Fansels binne der ek allegearre nuânseferskillen tusken it Frysk en it Ingelsk. Likegoed yn dizze oersetting. Mar dy lit ik gewurde, want it is suver net mooglik om dy yn in oersetting dy't rymje moat, mei te nimmen, of sels yn in frije oersetting. Myn ûndersykje nei de kwaliteit fan Kalma syn oersetting hat my besterke yn myn eardere miening dat it oer it generaal in hiel knappe oersetting is, dy't wier net de mindere is fan Hollânske oersettings. It soe aardich wêze en analysearje ek ris in tal Hollânske oersettings fan de Sonnetten. Dat sil op in oare gelegenheid wachtsje moatte.

Dr. Eric Hoekstra (1960) is taalkundige by de Fryske Akademy. Hoekstra is oersetter, skriuwer, dichter, literatuerkritikus en kolumnist en publisearret yn it Frysk en it Hollânsk. Hy promovearre yn 1991 oan de Ryksuniversiteit te Grins.

De skiednisopfetting fan Douwe Kalma

Kerst Huisman

Ynlieding

De skiedskriuwing fan it moderne Fryslân stiet noch altiten bot yn it teken fan de geunsten dy't Fryslân taskikt wurden binne troch it hearren ta de Nederlânske ienheidssteat. Soks wurdt ek fakentiids ideologysk motivearre, mei in berop op it keningshûs, dat 'ommers' Frysk wêze soe, of troch it brûken fan termen as 'modernisearring' en 'emansipaasje'. Ymplisyt wurdt dêrby foarûndersteld dat it 'opgean' yn de Nederlânske steat in saak fan modernisearring en emansipaasje, dus goed west hat, en dat eltse oare ûntjouwing dêrmei ta in anomaly en in histoaryske ûnmooglikheid ferklearre wurdt.

It boek *Skiednis fan Fryslân* fan Douwe Kalma tsjûget fan in hast folslein tsjinsteld útgongspunt. It opmerklike oan de yn 1935 ferskynde foarste printinge fan it boek (en nammers ek fan de twa printings dy't derop folge soenen) is, dat it *Frysktalich* wie. It wie dêrmei it *earste* skiednisboek fan de Friezen yn it Frysk! Yn 1944 ferskynde in twadde printinge.

De tredde kaam, ûnder hiel oare ferhâldings, yn 1965.

Der is neffens my nea in Frysk skiednisboek publisearre, dêr't sa'n trelit om west hat as *Skiednis fan Fryslân* fan Douwe Kalma. Foaral nei de tredde en lêste printinge – dy fan 1965 – briek der yn de kranten in ferheftige polemyk los. Yn bewegingsblêden wie der ek al by de earste printinge yn 1935 krityk te lêzen. De twadde oplaach – dy ferskynde yn de besettingstiid, yn 1944, in tiid fan grutte papierkrapte – joech gjin oanlieding ta skriftlike polemyk, mar dat koe ek al min, omdat alles ûnder sinsuer fan de besetter stie. Mar yn 1965, tweintich jier nei de ein fan de Dútske besetting, wie dat hiel oars.

Kalma, de skriuwer, hie de twadde printinge noch sels behoffene en redigearre, mar omdat er yn 1953 ferstoar, belibbe er it ferskinen fan de tredde edysje net mear. It gefoel wie bleaun dat der nei Kalma syn dea in nije edysje fan it boek komme moast. De Douwe Kalma

De skiednis wie foar him alderearst besieljende krêft yn libben en striid. Dat wie in dúdlik útsprutsen ideologysk doel.

Douwe Kalma om 1950 hinne

Stifting die ek alle war om immen te finen dy't dy taak op him (har) nimme woe, mar dat woe net bot slagje. Der wie, yn de wurden fan de besoarger fan de tredde edysje, Garmant Nico Visser, 'nimmen mei histoaryske belangstelling en Frysk-nasjonael fan opfetting' ree fûn 'om dat needsaaklike wurk op him te nimmen'. Doe tekene Visser, sels dichter en oersetter, der mar foar. Hy waard by dat wurk holpen troch de frisist Teake Hoe-

'Eigen volk eerst' bewiist krekt dat it idee fan in 'Nederlânsk folk' hielendal net dea is, mar libbene realiteit.

kema en Pyt Kramer, bekend wurden as mei-op-rjochter fan de FNP. Sawol Visser as Hoekema wienen ek aktyf yn de *Jongfryske Mienskip*.

Al yn de earste printinge hie Kalma dúdlik makke dat syn doel net wie: mear skiednis*stúdzje*. De skiednis wie foar him *alderearst besieljende krêft yn libben en striid*. Dat wie in dúdlik útsprutsen ideologysk doel. Dat is Kalma ek ferwiten. Hy soe dêrtroch net oan 'objektive' skiedskriuwing dien hawwe. No wurdt elts skiednisferhaal skreaun út in persoanlike eftergrûn wei

en it is dêrom noch de fraach oft objektiviteit yn de histoariografy wol echt mooglik is. Der binne histoarysy dy't dat bestride wolle, mar it is dan earder de fraach yn hoefier't hjasels by steat binne om har eigen persepsjes en foarinnommen stellingen waar te nimmen.

Mar Douwe Kalma wie in bewegingsman en yn it foarste plak skriuwer en dichter. Hy wie gjin histoarius. Syn *Skiednis* is bytiden soms hast earder in literêr wurk as in skiednisboek. Oan de oare kant is it ek wer sa, dat minsken mei niget oan de Fryske skiednis der ek no noch in soad oan hawwe kinne, benammen om wat de skriuwer der allegearre by helle hat en ek om de wiidweidige literatueropjefte. Om fierdersoan dêrmei har eigen ûndersyk te dwaan. En dêrom kin ek in skôging oer de skiednisopfettings fan Kalma doel hawwe.

It giet dêrby net om de fraach oft Kalma syn útgongspunt, dat *Fryske skiednis* de skiednis fan it *Fryske folk* is, net akseptabel wêze soe. Piter Wybenga, sjef-redakteur fan it Friesch Dagblad woe dat nammentlik yn 1965 al hawwe, doe't er Kalma's *Skiednis* in anagnisme neamde. En soks hie wer alles te krijen mei Kalma syn *ôfwizing fan de Nederlânske steat as rjochtlik en feitlik elemint yn de Fryske skiednis*. Wybenga, as rotsfêste kalvinist, wie fansels wol sa yn it 'drievoudig snoer'-tinken (de troch de kalvinisten ûnbreklik achte bân tusken God, Nederlân en Oranje) bebiten, dat er it út syn eigen eftergrûn wei wol sa sjen moast. Mar dat is ek dochs mar ien fyzje, soe men sizze kinne. Mar lykwols al in fyzje, dy't yn de moderne Fryske histoariografy foar in part dochs wol foar master opslacht.

In aktueel foarbyld fan sa'n skiednisfyzje is bygelyks it proefskrift fan Hotso Spanninga, *Gulden vrijheid? Politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640* (2012). Dy dissertaasje giet oer it politike en militêre skeel yn de foarste helte fan de santjinde iuw tusken de Hollânske steedhâlder Frederik Hendrik en de Steaten fan Fryslân. Spanninga stiet yn syn wurkstik alhiel oan de kant fan de Generaliteit (dus ek de steedhâlder), sûnder him derom te bekroadzjen oft der mooglik in reedlike motivaasje foar it Fryske ferset west hat. Oan de Fryske kant fûnen se nammentlik dat se al genôch oan de Generaliteit betelle hienen. Doe't benammen op oantrún fan Hollân nei it Tolfjierrich Bestân de oarloch tsjin Spanje fuortset waard, seagen de Friezen dêrfan de needsaak net yn en fersetten se har tsjin it beteljen fan noch mear jild. Se seagen hielendal it nut fan it feroverjen fan Siuwsk-Flaanderen net yn. Dat wie yn it foarste plak in Amsterdamsk belang, bedoeld om de Skelde en dus de haven fan Antwerpen ôfskoattelj te kinnen.

It sil ek dúdlik wêze dat yn in skiedskriuwing dy't rjochte is op it finen fan histoaryske rjochtfeardigings

foar it ‘opgean’ fan Fryslân yn de Nederlânske ienheidssteat, gjin plak is foar in skiednis fan it Fryske folk. Mar der is neat op tsjin as in histoarikus krekt wol de skiednis fan it Fryske folk ta útgongspunt nimt foar in skiedniswurk. Dat kin krekt hiel nijsgjirrich wêze, benammen út wittenskiplik eachpunt wei, omdat dêrmei alternative skiednisbylden in plak krije kinne, en dêrmei it histoaryske debat fuortsterkje. Dêrmei wol net sein wurde, dat Kalma syn fyzje op wat it Fryske folk is, ek in fyzje is dy’t kritykleas ûnderskreaun wurde moat. Dêr binne fansels wol kanttekenings by te meitsjen, mar dêr aanst oer.

Kalma syn fyzje op it Fryske folk

Earst dêrom in koarte útiensetting oer wat Kalma syn fyzje is op it Fryske folk. Dy fyzje is tige romantysk en Kalma syn útspraken binne dêrtroch ek fierstente absolút. It ‘folkskarakter’ is by Kalma in *statske* saak. Ienris foarme troch it Fryske lânskip, ûntjout de Germaanske Fries him ta in persoan mei ynderlike frijheid, grutte trou en immen dy’t ûnderskate karaktertrekken yn him ferienet: gruttens en ienfâld, dimmenens en berêsting en dat alles begelaat troch in ynbannige krêft dy’t it ljocht siket. En dat sil er ek tweintich iuwen lang bliuwe. Dat stege en drege prototype fan de *ideale* Fries is in bekend byld út de Fryske antropology en skiedskriuwing yn de foarste helte fan de tweintichste iuw en dy foarstelling hat noch lang neiwurke. It is in byld dat útgiet fan de iuwenâlde ûnferoarlikens fan dat folk. In folk heart sa ‘oer’ mooglik te wezen, oars is it gjin echt folk neffens dy foarstelling. It is ek werkenber yn histoaryske skôgings of histoaryske romans dy’t oan Friezen út de Romeinske tiid deselde karaktereigenskippen takenne as oan dy fan hjoed-de-dei.

Der is de lêste desennia behoarlik regaad makke yn dy opfettings. Dat is haadsaaklik te tankjen oan in nije rjochting yn it histoarysk en antropologysk ûndersyk, de etnogeneze, letterlik: ‘it ûntstean fan folken’. Dy ûndersyksrjochting is ûntstien as reaksje op de opfet-

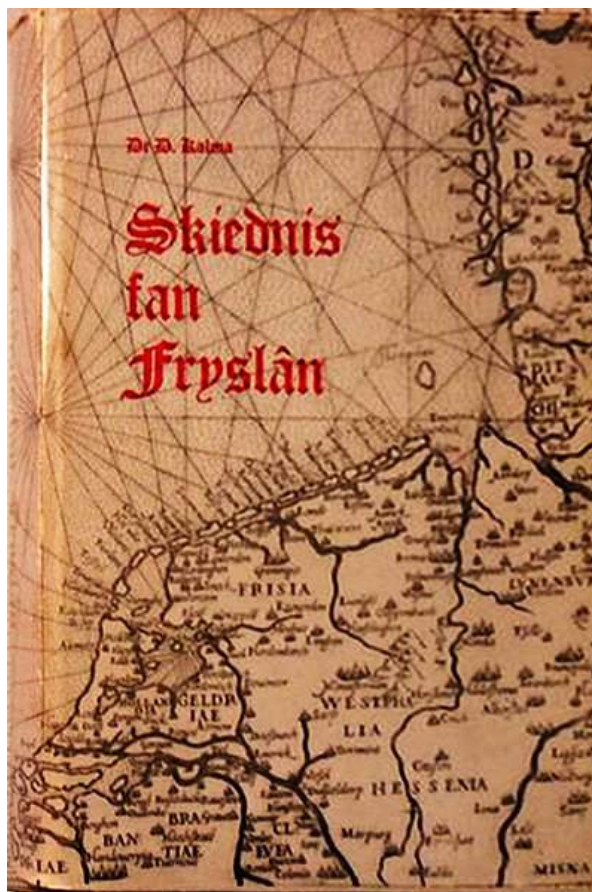
tings dy’t ta grûnslach leinen oan it nasjonale en ek nasjonalistyske tinken yn it Europa fan de njoggentjinde en de foarste helte fan de tweintichste iuw. It sil jin net fernuverje, dat dit nije ûndersyk begûn is yn it Dútske taalgebiet, fanwegen de perversetarring fan it nasjonalisme yn nazi-Dútslân. De stúdzje fan de etnogeneze konsintrearre him lang yn de saneamde ‘Wiener Schule’, dêr’t nammen oan ferbûn binne as Walther Pohl en Herwig Wolfram, mar it nije tinken oer etno-

geneze is hieltiten mear hústriem wurden yn it histoaryske ûndersyk rûnom.

De útkomsten fan it etnogenetysk ûndersyk komme der koartsein op del, dat folken gjin statyske, troch alle iuwen hinne ‘deselde’ bliuwende entiteiten binne, mar kollektiven dy’t ûnmiskenber *feroarje fan gearstalling* en dy’t hieltiten fannijs har plak yn de wrâld definiearje moatte. Dat lêste hinget fansels foaral ôf fan politike en sosjaal-ekonomyske ûntjouwings, sawol ynternasjonaal as ‘binnen’ dat folk. Bliwend is allinnich de *namme* fan dat folk. Dat hieltiten fannijs definiearjen fan wat men is, spilet fansels ek by de Friezen. Goffe Jensma hat dat dúdlik makke yn syn boek *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (1998). It beswier dat ik

hie tsjin syn redenearring wie, dat de Fryske identiteit neffens him ‘útfûn’ wie yn de njoggentjinde iuw, krekt as soe der foar dy tiid neat west hawwe. Der is ûnderwilens in twadde beswier tsjin Jensma syn hypoteze by kommen. Hy giet der, ek sjoen nije publikaasjes en uterings, blykber fan út, dat de selsdefinysje fan de Friezen sûnt de njoggentjinde iuw statysk bleaun is en mar ien kant útgean kin: dy fan *yntegraasje mei en opgean yn de Nederlânske identiteit*.

Yn syn algemienens spile fansels yn de diskusje yn Nederlân ek mei, dat in begryp as ‘folk’ út de tiid wêze soe. Dat hie sûnder mis te krijen mei de skiednis fan de Twadde Wrâldoarloch. Steefêst waard allinnich wiisd op de kwealike gefolgen fan it Dútske nasjonalisme, mar fergetten waard dat yn it ferset tsjin dat Dútske nasjonalisme oeral yn Europa, sels oant yn de foar de

Skiednis fan Fryslân, tredde printinge (1965)

Bühne ‘ynternasjonaal’ oriïntearre Sovjet-Uny ta, *nasjonalisme* in *posityf*te wurdearjen rol spile. De krekt no ferheftich opspyljende polarisaasje om de flechteleingekwestje hinne, mei biedwurden lykas ‘Eigen volk eerst’ bewiist krekt dat it idee fan in ‘Nederlânsk folk’ hielendal net dea is, mar libbene realiteit. De kultuerrelativisten yn Fryslân woenen ek lang neat mear witte fan it bestean fan in Frysk folk, mar alle kearen docht út uterings yn diskusjes en enkêtes bliken dat der dochs in net sa lytse minderheid fan de befolking is, dat likegoed fan betinken is dat de Friezen (en Friezinnen) in folk op himsels (harsels) foarmje.

Douwe Kalma wie fansels in bern fan syn tiid. De opfettings dy’t doe foar master opsloegen yn it tinken, wienen sines ek. Hy sette se by wize fan sprekken oer nei de Fryske situaasje. It Dútske nasjonalisme, sa’t dat him manifestearre yn de tiid fan Hitler, wie tige etnosintrysk, dat wol sizze: oare etnyen útslute en by útstek dwaande wêze mei de eigen identiteit. Oare folken, lykas de Joaden en Poalen, Oekraïners en Russen, moasten útrûge of ta slaaf makke wurde. Kalma gie yn syn tinken wol út fan it bestean fan in Frysk folk, mar hy tocht nét etnosintrysk, lykas oerdúdlik bliken docht út it troch him lansearre biedwurd: *Fryslân en de Wrâld*, yn de betsjutting fan: it Fryske folk as brêge tusken en hantrekken nei oare folken.

Krityk op Kalma syn fyzje op it Fryske folk

No, mei de eagen fan 2015 sjoen nei Kalma syn hypotezen, mankearret der fansels wol it ien en oar oan syn fyzje op it Fryske folk. Of better sein: oan syn definysjes en oan de konklúzjes, dy’t er dêrút foar syn skiednisfyzje lûkt. Hy sjocht it Fryske folk *net* as *steatsfolk*. Dat wie ek wenst yn de hiele Fryske beweging. Kalma skreau: ‘*Dat in skiednis fan Fryslân allinne in skiednis wêze kin fan it Fryske folk (om’t de steat hjir net yn ’e bineaming komt), kin min bistriden wurde; en dat sa’n skiednis allinne skreaun wurde kin mei de eigenheit fan it Fryske folksbestean, de striid dêrfoar en de trou dêroan, syn ôftakjen en syn opbloei as liedende wearden, is net minder fanselssprekkend. Gjin steatsbigryp yn inger of wider, âlder of nijer sin, it folksbigryp is hjir wêzentlik.*’

Friezen hienen gjin steatsfoarmjende krêft, wie it hjitten altiten. Dêrby waard foarbygien oan de bysûndere posysje fan it gewest Fryslân yn de Republyk fan de Feriene Provinsjes. Fryslân wie doe wol deeglik in *ûnôfhinklike steat*, dy’t *militêre* saken en saken fan *ynternasjonale polityk* delegearre hie oan de Steaten-Generaal. Fryslân wie ek in sintralisearre steat, net in provinsje mei in fiergeande federalisearring lykas de Fryske federalisten en ek de FNP lang neistribbe haw-

we en dat mei de mûle no noch belide. It seit himsels, dat yn tinken mei sa’n ideologyske eftergrûn moderne Fryske steatsfoarming alhiel net op it aljemint kaam. Alteast net by Kalma sels. Dochs wie it Bearend Joukes Fridsma, dy’t hiel tichteby it tinken fan Kalma stie, dy’t mei syn autonomyfersyk oan keninginne Wilhelmina út 1943 praktysk ek ta woe op in Fryske *steat*, mar dan noch wol binnen it ferbân fan it Keninkryk Nederlân.

It is, ús moderne ynsjoggen yn acht nimmend, ek dúdlik dat Kalma syn idee oer it statyske, yn himsels besletten aard fan it Fryske folk troch de iuwen hinne efterhelle is. *Langer al as tweintich iuwen hat it Fryske folk bestien*, woe Gerben Colmjon hawwe yn de striidsang *Wy, wy litte ús taal net farre*. Dat is wier en net wier. Net wier, omdat it Fryske folk yn syn ‘etnyske’ gearstalling nochal feroare is. Mar ek wol wier, omdat de namme Fryslân ferbûn is mei de namme fan in folk dat *Friezen* hjit, en dêrmei in folksnamme fuortset dy’t noch folle âlder is as tweintich iuwen. En it is yn essinsje ek allinnich dy namme *Friezen*, dy’t troch de iuwen hinne it trochgeande skaaimark fan de Fryske identiteit is. Mear net. Mar ek net minder. En om dat trochgeande skaaimark hinne wurdt hieltiten wer op ’en nij, ôfhinklik fan de omstannichheden, in by de tiid passende Fryske identiteit *konstruearre*. Dat sil sa trochgean salang’t it idee, dat ‘wy Friezen’ in hiele âlde entiteit binne, bestean bliuwt. As it idee, dat der in *Frysk folk* bestiet, fergetten wurdt of ferkrongen út it publike witten, dan hâldt ek de Fryske identiteit op te bestean. Der sil wol in soarte fan ‘Frieslandse’ identiteit foar yn it plak komme – dat is ûnder de ynfloed fan de hjirboppe oanstipte tendinzen ta assimilearring foar in part al sa – mar dat is gjin Fryske identiteit mear.

It idee *Frysk folk* is by Kalma hiel sterk ferbûn oan de *Fryske taal*. Dat docht bygelyks bliken yn de foarste edysje fan *Skiednis fan Fryslân*, as er om it jier 1500 hinne ôfskied nimt fan Grinslân. De reden: it Frysk rekke om dy tiid hinne yn de Ommelannen yn it neigean. Mar it is krekt as hat Kalma Grinslân ek yn prinsipe bûtensletten. Wylst Romeinske auteurs dúdlik it gebiet fan de Friezen oanjouwe as lizzend tusken de (Âlde) Ryn en de Iems, is Noard-Hollân by Kalma amper Frysk, wylst er de eastgrins fan it Fryske gebiet by de Lauwers leit. It is eins ek in bewiis fan wat ik earder stelde, nammentlik dat de moderne histoarikus hieltiten wer oanstriid hat om de moderne ferhâldings sûnder mear oer te pleatsen nei it ferline, sels as dy moderne ferhâldings botse mei wat wy oer de skiednis witte. Sels Kalma, mei syn witten fan it âlde Fryslân, die dat.

Opmerklik dêr tsjinoer is krekt wer, dat Teake Hoekema, ien fan de besoargers fan de tredde edysje,

yn it troch him en Visser oanfolle part, wol hiel neidruklik Grinslân opnommen hat en ek pleitet foar Fryske belangstelling foar de Grinslânske literatuer. It soe hast in bewiis wêze kinne foar myn stelling, dat it hieltiten wer fannijs definiearjen fan de Fryske identiteit sels binnen de ferskiningsstiid (1935-1965) fan de trije edysjes fan *Skiednis fan Fryslân* trochgien is.

Is, nei de hjirboppe formulearre krityk, Kalma syn 'Skiednis' ta weismiten keard? Wiswier net. Der sitte wol eleminten yn dy't ferlet hawwe fan revyzje, lykas út it boppesteande dúdlik wurdt. Mar it idee fan in skied-

nis fan it Fryske folk bliuwt de muoite wurdich, mitsdat it ûntdien wurdt fan efterhelle opfettings oer neam it mar de etnogeneze fan de Friezen en der mei ús moderne kennis ne de skiednis fan it Fryske folk sjoen wurdt. En it Fryske folk is datjinge dêr't immen him of har ta rekkenje wol. Soks soe treflik allegearre beskreaun wurde kinne yn in nije *skiednis fan Fryslân*, as in oan de moderne stân fan wittenskip oanpaste opfolging fan Kalma syn wurkstik.

Drs. Kerst Huisman (Terwispele, 1940) is (âld)-sjoernalist en histoarikus

Magna-Frisiasten by it Oerol-festival op Skylge (2015)

Douwe Kalma skildere troch Bouke van der Sloot (Tresoar)

Oantinkens oan Douwe Kalma

Bertus Jans Postma

Trou oan it Heitelân

Yn septimber 1946 bin ik nei Utert gien te learen. Rillegau haw ik my dêre beprate litten om lid te wurden fan *Redbad*. Dy feriening wie yn 1930 oprjochte as fjirde yn in rige fan njoggen selskippen. Njoggenresom makken dy de *Federaasje fan Fryske Studinteferienings* út. En yn Marten Sikkema syn 'Striidsang' besongen wy mei-inoar de trou oan it Heitelân: 'It Heitelân tsjinje as heechst ideaal, mei hert en mei hân en mei holle!'

Redbad wie foar my ien fan de trije prinsipiële fermiddens njonken de Amsterdammer *Natio Frisica* en it Grinzer *Bernlef*. It hat grutte mannen opsmiten: Haring Tjittes Piebenga (oprjochter), Freark Jan Bergstra (sielkniper, Akademy-foarsitter), Sjirk Frânses van der Burg (winder fan de taalkamp yn de Feanster rjochtseale), Klaas Bruinsma (ús dichter/oersetter), Roel Falkena (feedokter, FNP-steatelid). In kear of tsien yn 't jier hold *Redbad* syn gearkomsten, gauris mei eigen sprekkers, mar inkeldris ek mei guon 'fan thús': Halbe Doeke, Eeltsje Boates Folkertsma, Douwe Kalma, frou Anna van der Minne-Buma, Sjoerd van der Schaaf, Fedde Schurer, Piter Wybenga ...

De man om wa't it hjir te rêden is, wie Douwe Kalma. Fan him wie bekend dat er yn de oarlochsjierrren oan de ferkearde kant stien hie en dêr neitiid foar fonnisse wie. Doe't syn namme ris yn in *Redbad*-gearkomste foel, spjalte it selskip yn twaen. It iene part bestie út âlderejiers dy't yn de oarloch gâns tiid ferspille hiene om't se net trochleare koene. En dat wer om't se net 'tekenje' woene: de Poepen fergen sûnt maartmoanne 1943 fan de studinten dat se har holden oan besteande wet en oardering en net tsjin Reich en Wehrmacht yn it ferhef kamen (de saneamde loyaliteitsferklearring). It oare part wie de jongerein mei in gymnasium- of HBS-diploma fan nei de oarloch. De âldsten wiene kontra-Kalma, foar de jongsten hie de man syn skuld dylge en dêrmei moast it spul út wêze. Van der Burg en Jehannes Siderius (letter boargemaster wurden, earst op 't Amelân en dêrnei yn Sleen) hearden by de âldsten.

Yn de beweging lei Kalma net al te goed. Mar al wie de striidberens by de foaroanmannen grut, se wiene lyts yn tal. Nimmen koe mist wurde, en grif nimmen fan Kalma syn nivo. Mei-inoar te stean liek my better ta as tsjininoar. Om dat stânpunt iepentlik te beliden, bin ik lid fan de *Jongfryske Mienskip* wurden.

It sil yn 't lêst fan 1951 west hawwe, dat ik Kalma as sprekker yn in ledegearkomste hawwe woe. En nei nochal wat akseljen en haspeljen joech de âlderein op 't lêst belies, it koe mar oangean.

23 april 1952

De 23ste fan gersmoanne hold dr. D. Kalma in lêzing oer de frage: 'Hoe komme wy der?'² Hy sil dêr sels wol it andert op jûn hawwe, mar dat is my net bybleaun.

It lidmaatskip fan de JFM bemaklike it om de sprekker út te nûgjen om de oaremoarns by my op 'e kofje te kommen. By my, dat wie oan de Steedhâldersleane 102, dêr't Klaas Bruinsma ek wenne. Mar hy hie in keamer en ik in keammerke – sines oan 'e foarkant, mines oan de efterkant – en hy hoegde mar ien trep op en ik twa. En sa hearde dat ek: syn fakulteit wie op 't lêst de earste en mines de fjirde.

Kalma en ik hawwe praat, earst en meast oer de takomst fan de JFM. Syn eigen takomst kaam oardel jier letter, de 18de oktober fan 1953, troch in ûngelok in ein oan. Ik bin noch altyd bliid dat ik him troffen haw, al wie it mar ien kear!

Bitgummole, 23 maart 2015

Frysk Studinte-Almenak for 1932 (de earste útjefte fan de 'Federaesje fen Fryske studinteforienings')

Noaten

¹ *Frysk Studinte Almenak* 1948 (printe by 'Brandeburgh & C to Snits'), side 6.

² 'Jierforslach fan it Frysk Studinte-Selskip Redbad to Utert oer it selskipsjier 1951-1952', *Frysk Studinte Almenak* 1953, side 48.

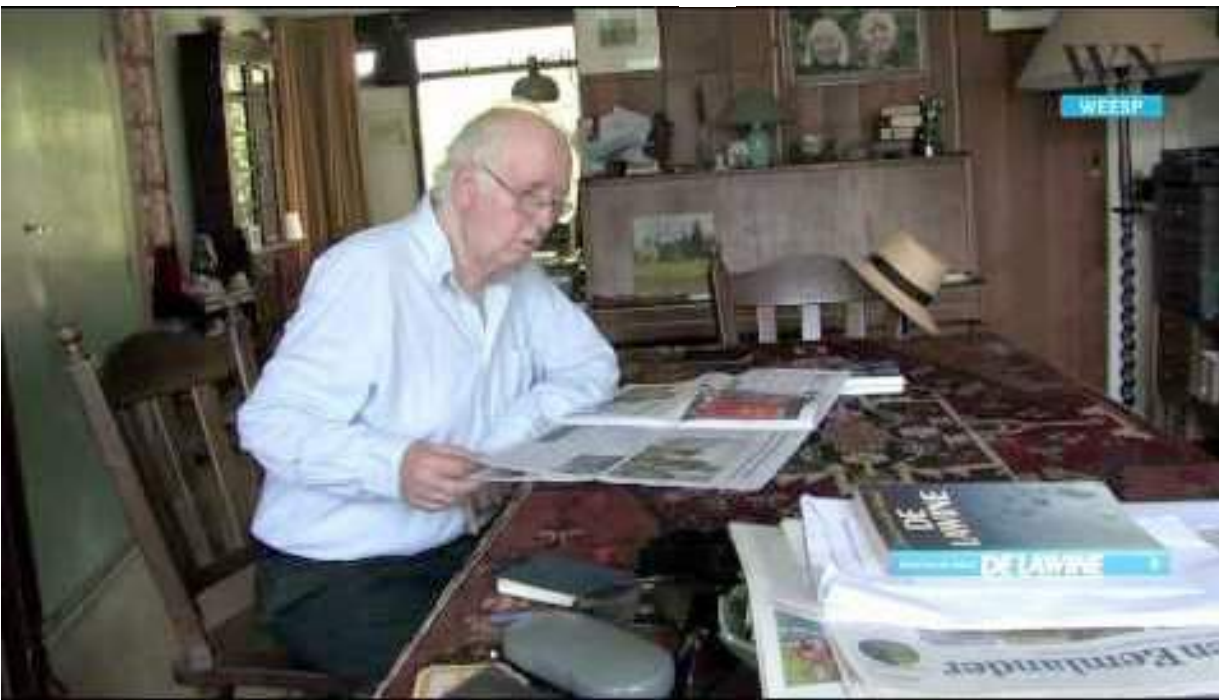
Douwe Kalma, de Mienskip en de Polityk

Gjalt Zondergeld

Ynlieding

Der bestiet noch altiten gjin biografy fan Douwe Kalma. Noch jimmeroan is men oanwiisd op de boeken fan Sjoerd van der Schaaf (1977) en dat fan mysels oer de *Fryske Beweging* (1978). Oer syn letterkundich wurk binne de letterkundeskiidnissen fan Jan Piebenga (1957) en Klaes Dykstra (1977) goed te brûken en fierder de ynlieding fen Teake Op-

pewal yn de *Spiegel van de Friese Poëzie* (1994). Jelle Krol giet yn in grutte ynlieding by syn útjefte fan de *Samle Fersen* (1996) wiidweidiger yn op it hanneljen fan Kalma as lieder fan de *Jongfryske Mienskip* en dêrnjonken op syn dichterskip. It wie Doeke Sijens dy't, yn 1996 yn in rige fan artikels

Gjalt Zondergeld

Noaten

1: D. Sijens, *Douwe Kalma yn piama*, Easterein, 2004, 37.

2: S.J. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske Biweging*, Ljouwert, 1977.

yn *Trotwaer*, bondele yn *Douwe Kalma yn piama* (2004), nije wegen ynsloech by de beoardieling fan Kalma. Sijens konstatearret dat Van der Schaaf en Zondergeld grutte muoite hiene mei de persoan fan Douwe Kalma, om't sy him net sympatyk fûnen.¹

No wie it sa, dat it byld fan Kalma as polityk lieder oer it algemien tige negatyf wie. Yn de *Encyclopedie van Friesland* (1958) wurdt sprutsen fan 'vele ideologyske koerswijzigingen' en 'opportunisme in Wereld Oorlog II isoleerde

hem en de Mienskip'. Van der Schaaf skriuwt oer him: "De grutste fen syn sûnden wie dochs wol syn swinken faek fan de iene nei de oare kant en syn wikseljend oardiel oer deselde minsken."² Sels haw ik it oer "Zijn doorlopend wisselen van ideaal, godsdienst en partij, ja strijdwijze zelfs deed hem vervreemden van alle Friese voormannen."³ Sijens driuwt der de spot mei as er skriuwt, dat Van der Schaaf en Zondergeld Kalma gjin echte Fries fûnen, want in Fries is no ienkear stânfêst.⁴ Sijens skriuwt oer my dat ik in man mei in missy wie, dy't alle ferkearde eleminten yn de Fryske Beweging oan it ljocht bringe woe. Dêrom hie Kalma by my gjin kâns om der goed fan ôf te kommen. Dat is fansels net wier. It wie myn doel om te ferklearjen wêrom't Kalma en oare lju út de Beweging ree wiene om mei it nasjo-naalsosjalisme yn see te gean. De *Fryske Beweging* en benammen de *Jongfryske Mienskip* wie ommers in emansipaasjebeweging dy't opkaam tsjin diskriminaasje en foar mear demokrasy. Dat is my doe net folslein slagge, dêr bin ik wol wis fan. Dêrom wol ik it no wer besykje.

It begjin fan de Beweging fan 1915

Kalma wie wol de wichtichste lieder fan de Jongfriezen, mar Sijens makket dúdlik, dat er wiswier net de iennichste lieder wie, foaral net yn it begjin: "De earste jierren wie Kalma yn de Mienskip minder prominint as wolris tocht wurdt."⁵ In grut part fan dy tiid wied er ommers ûnder tsjinst. Sipma, Folkertsma en Sybesma hiene likegoed grutte ynfloed. De namme

Bokke R.S. Pollema (1883-1948)

fan *Jongfryske Mienskip* is net iens troch Kalma sels betocht, mar troch B.R.S. Pollema.⁶ It begryp 'Jong Frysk' wie ek net orizjineel, tink oan Hofs *Jong-Fryslân* en it *Jonge Fryslân* fan Troelstra. Yn syn earste brosjûre *De Jongfryske Biweging* (septimber 1915) brûkte Kalma it begryp *Jongfrysk* wol foar it earst yn in politike en kulturele betsjutting. Hy gong út fan in skerpe

Piter Sipma - twadde fan lofts - op it strân fan Söl (Noard-Fryslân) yn 1908; Jens Emil Mungard stiet efteroan en wiist mei de finger yn 'e loft.

Meint Bottema ('Marten Baarsma') (1890-1918)

tsjinstelling tusken persoanlike keunst en folkskeunst. Folkskeunst wie it guodkeap tajaan oan de winsken fan de grutte kliber, dat wie net mear as sielleaze rimelderij. De earste persoanlike Fryske dichter wie Gysbert Japiks, mar dêrnei kamen net folle mear, op syn heechst Harmen Sytstra; de Halbertsma's en Waling Dykstra wiene yn safier fan betsjutting, dat dy it Frysk alteast brûkten as letterkundige taal.⁷ De Hollânske *Tachtigers*, mar ek de Ingelske skriuwers koene goede foarbylden wêze foar de nije Fryske literatuer lykas Shelley en Keats.

G.A. Wumkes fan it *Christlik Selskip* wie optein oer Kalma; foaral syn radikale nasjonalisme loek him oan. Hy soe mei Sipke Huismans yn 1917 ek de kar dwaan foar in fûleindich Frysk nasjonalisme. Neffens Kalma moast it Frysk wer de taal wurde fan it kulturele en it hiele geastlike libben yn Fryslân. It Frysk moast dêrom alle rjochten krije, dy't op dat stuit it Hollânsk hie yn Fryslân. It Frysk moast de hearskjende taal fan Fryslân wurde, yn it bestjoer, de rjochtspraak en it tsjerklik en maatskiplik libben. Dat koe fansels net ynienen, it soe stadichoan komme moatte. Op skoalle soe it Frysk earst ien fan de fakken wurde, letter soe it de fiertaal fan alle fakken wurde moatte. As it Nederlânske regear dat net tastean woe, dan soe in "Frysk Nasjonale Partij" dêrfoar stride moatte.

O.H. Sytstra, soan fan Harmen Sytstra, Selskipsbestjoerder en redakteur fan *Forjit my net*, wie sa te

sprekken oer Kalma's boekje, dat er eltsenien oanrette om it te lêzen. Ek Piter Sipma, âld-learaar fan Kalma, bespreek it wurk fan syn learling tige posityf yn it Selskipsblêd *Fryslân*. Doe't it Sipma net slagge om Kalma lid te meitsjen fan de redaksje fan *Fryslân*, rjochte Kalma mei Sipma (en syn dochter Klaske), Rintsje Pieters Sybesma, Meint Bottema ('Marten Baarsma'), B.R.S. Pollema ('Bokke Simens') en E.R. Regenbogen de *Jongfryske Mienskip* op. Yn it begjin waard Kalma dochs wol akseptearre troch de measte foarmannen fan de Beweging, allinnich Jan Jelles Hof en R.W. Canne moasten daliks neat fan him hawwe, mar dat wie om't Kalma harren wurk net fan betsjutting achte. Kalma krige ek de mooglikheid om yn *De Telegraaf* trije artikels te skriuwen, dêr't er it foar Ingelân yn opnaam yn de oarloch mei Dútslân. De Dútske kultuer wie neffens Kalma doe folslein sûnder betsjutting. It Fryske en it Ingelske folk hiene harren Germaanske siele suver holden, de Hollanners stiene fierstente folle ûnder de ynfloed fan de Frânske beskaving en wiene dus ryp foar de ûndergong. Dat Frankryk mei Ingelân ferbûn wie tsjin Dútslân, seach Kalma foar it gemak mar oer 'e holle.⁸ Dêrom wie foar Fryslân oansluting bij Ingelân nedich. Ek de Noard-Fryske stambuorren soene befrijd wurde moatte fan de Dútske oerhearsking troch Ingelân. It Frysk soe allinnich oerein bliuwe kinne as it Hollânsk en it Dútsk oerwûn waarden. As de *Jongfryske Beweging* slagge, soe dat de renêssânse fan it Fryske folk bringe. Kalma skreau dat dus wylst de ferskriklike Wrâldoarloch oan de gong wie. Hy koe dat dwaan om't *De Telegraaf* ien fan de inkelde kranten wie dy't pro-Ingelsk wiene. De Friezen foarmen neffens Kalma in eigen apart folk, hja wiene gjin ûnderdiel fan de Nederlânske stam lykas algemien tocht waard. Dêrom wie de *Jongfryske Beweging* as oarlochsbern net neutraal lykas Nederlân. De *Jongfriezen* giselen Dútslân yn

3: G.R. Zondergeld, *De Friese Beweging in het tijdperk van de beide Wereldoorlogen*, Groningen/Leeuwarden 1978, 57.

4: Sijens, *Douwe Kalma*, 39.

5: Sijens, *Douwe Kalma*, 32.

6: Sijens, *Douwe Kalma*, 31.

7: D. Kalma, 'De Jongfryske Biweging'; yn: *De Fryske Skriftekennisse fê 1897-1925*, II, Dokkum, 1931, 3-7, 28-32; Zondergeld, *Friese Beweging*, 65-66.

8: Zondergeld, *Friese Beweging*, 70.

it gesicht dat “it moarde en brânskatte en de lichems fan froulju en bern ferskuorde as it ‘Bist út de Hillige Boeken’.”⁹ Hoe oars soe Kalma tinke en skriuwe yn de Twadde Wrâldkriich! Krekt itselde mei Sybesma, dy’t yn *It sjongende Fryslân* (1917) in gedicht skreaun hat oer de slach by Verdun:

*“Verdun! It Frânske folts is from en frij
It giet for rjucht. It kampet tsjin it kwea
O God, stean den dizze eale striders bij”*¹⁰

Mar ek Sybesma soe yn 1940 de kar foar de Dútske besetters dwaan.

Út it Selskip kamen gjin reaksjes op dy radikale taal. Mar út it *Christlik Selskip* wei krige Kalma stipe foar syn radikale anty-Hollânske stânpunt. Eeltsje Boates Folkertsma, Michiel S.E. Visser, A.M. Wybenga en Wumkes waarden yn ’e rin fan 1916 sels lid fan de *Jongfryske Mienskip*.

Benammen Kalma’s rede ‘*Fryslân en de wrâld*’ fan 29 jannewaris 1916 makke grutte yndruk op Wumkes. Dêryn woe Kalma dat Fryslân de brêge wêze soe tusken Ingelân en de Skandinavyske kultuer. Kalma hie krekt ûntdutsen dat yn 1844 Harmen Sytstra, ien fan de stifters fan it Selskip, itselde idee propagearre hie. Mar earst soene de Friezen harren eigen wearde werom fine moatte, net troch isolemint, mar troch iepen te stean foar de kultuer fan de hiele wrâld. Hy kaam op ’en nij mei de eask, dat it Frysk de earste taal fan Fryslân wurde moast, it Nederlânsk koe op syn heechst twadde taal bliuwe. Njonken it Frysk en Nederlânsk soe it Ingelsk as learfak ynfierd wurde moatte op ’e legere skoalle. Kalma hie de trijetalige skoalle dus al op it each! Mar alles soe tuike tuike ta stân komme moatte, net troch opstân en revolúsje.

Yn it earste program fan de *Jongfryske Mienskip* fan de simmer fan 1916 waard noch wol oannommen, dat Fryslân in diel fan it Nederlânske ryk wie, mar dan wol mei it rjocht fan ôfskieding. Alle net-Fryske bedriuwen soene Fryslân ferlitte moatte, al it net-Fryske personiel soe dien jûn wurde moatte. Dat wiene perfoarst wol tige radikale opfettings, mar dy waarden wol akseptearre troch minsken as Wumkes en Piter Sipma, in domeny en in learaar, gjin healwoeksenen!

De Mienskip wreidet út

Yn it begjin wie de *Mienskip* mar in lyts klupke. Men koe allinnich lid wurde troch beneaming en as men keunstner wie. Mar nei de oprjochting fan it eigen tydskrift *Frisia*, ein 1917, koe dat langer net mear. Om it blêd oerein te hâlden, wie de *Mienskip* no iepen steld foar gewoane leden, arbeidzjende leden en stipers. Yn de rin fan 1918 rûn it ledetal fan doe 50 op nei 150,

E.B. Folkertsma (1893-1968)

yn 1919 waard sels in lytse 800 leden berikt, it grutste oantal ea. Mar dy flugge oanwaaks rôp ek ferset op, benammen fan Folkertsma en syn kalvinistyske freonen Wybenga en Visser. Sy fielden har wol thús yn ’e lytse groep fan radikale keunstners, mar woene gjin oanpart hawwe yn in grutte massabeweging fan foaral frijsinnich-herfoarmen en ûntsjerkliken. Wybenga

Jelle Brouwer (1900-1981)

Wumkes (lofts) en Folkertsma yn de Provinsjale Bibleteek yn Ljouwert

seach in panteïstyske geast tanimmen ûnder de nije leden en neffens Visser wie Kalma dêr de oarsaak fan. Kalma woe yndied neat mear witte fan it kalvinisme. Yn in grutte rige artikels yn *Frisia* yn 1921 foel er E.B. Folkertsma ferskriklik oan yn syn leauwe: “En wy hawwe in Calvinisme heard dat neat leard hat, sels net in wierheftich forstean fen de Skrift, de minskheit deltwingend ta birêsting fen hjar doem fen ûnfrijheit, klam lizzend fen nijs op de útforkeazenheit fen it nei de geast deade Calvinisme.”¹¹ Kalma wie yn dy tiid – hy hie krekt syn stúdzje teology yn Grins ôfbrutsen – yn ’e besnijing kommen fan de *Rein Leven Beweging*, in ûndogmatyske religieuze organisaasje. Kalma wie fan hûs út frijsinnich. Hy soe him meiertiid wat langer wat mear ûntjaan yn ’e rjochting fan in diznich kristendom en in lyksoartich net-marksistysk sosjalisme. It sosjalisme hied er nedich as de hungerige it brea en de toarstigen it wetter, skriuwt er yn 1918 yn syn ‘Soldatebrieven’, in jier fol fan revolúsje en boargerkriich.¹² Hy woe dat de klassetsjinstellings ferdwine soene en hie de ferhopinge, dat de arbeiders net ta revolúsje oergean soene. Syn kar foar in idealistysk sosjalisme hong gear mei it sa njonkelytsen ôfswakjen fan syn radikaal nasjonalisme.

Yn syn earste keningsdrama ‘Kening Aldgillis’ (1920) is dy transysje ferbylde yn ’e oergong fan it Fryske, nasjonale heidendom nei it universele kristendom. Lykas in protte fan syn generaasje waard er oanstutsen troch it ideaal fan sosjalisme en wrâldfrede. Mar de diktatuer fan it kommunisme moast er neat fan hawwe, hoewol’t er Lenin as persoan wol wer tige bewûn-

dere. It *Folkeboun* soe, sa miende Kalma, oer de hiele wrâld it sosjalisme bringe. It allinnich op Fryslân rjochte nasjonalisme fan Folkertsma wie yn syn eagen net mear as provinsjalisme. De Fryske striid wie no foar Kalma gjin doel mear op himsels, mar op syn heechst in manear om it Fryske folk ta geastlike ûntjouwing te bringen.

De *Jongfryske* beweging wie universeel en brocht kristendom en sosjalisme byinoar. Nei it histoarysk-materialisme fan Marx kaam no it histoarysk-idealisme. Dy lêste streaming kaam út Ingelân wei en wie troch J.J. van der Leeuw yn ’e SDAP bekend makke. It gong deryn net mear allinne om stoflike ferbettering, mar om geastlike ferheffing fan it folk. De *Mienskip* soe dat ideaal yn ’e Fryske taal oan it Fryske folk bringe moatte. Yn elts minske libbe in Godlike kearn dy’t befrijd wurde moast fan de leagen fan it materialisme. Troch te harkjen nei de stim fan God yn jins hert soe eltsenien by steat wêze om it eigen yndividualisme te oerwinnen. It soe in wrâld wurde dêr’t eltsenien lykweardich yn wêze soe, mar net gelyk fan aard, kunde en ... ras. Ras-

9: Zondergeld, *Friese Beweging*, 71.

10: *It sjongende Fryslân*, Berltsum 1917, 106.

11: Douwe Kalma, ‘Fryske Kronyk’, L; yn: *Frisia*, V (1921), 247.

12: Zondergeld, *Friese Beweging*, 96.

Sylderswykein op 'e Snitser Mar yn 1928 mei leden fan de Jongfryske Mienskip; op 'e boat mei f.l.n.r.j.: Sjouke van der Veen, Yme A. Bosma, Pebesma, Douwe Kalma, Ryk van Pernis, Neel van der Zee, Sjouk Bierma, Anne Reitsma en Marten K. Scholten

ferminging fûn Kalma doe jitte in ferkearde saak. Dêrút docht bliken, dat Kalma syn sosjalisme perfoarst net botte djip siet. It saneamde idealisme wie foar Kalma folle wichtiger. It gong him om de fergodliking fan de minske. Mar ek om de frijheid fan de minske, dy't net bûn wêze moast troch de maatskippij. Yn it 'Mienshipsprogram' waard it houlik op oanstean fan Kalma beskôge as in ienfâldige oerienkomst tusken twa minsken, dy't iensidich sûnder mear opsein wurde koe. It houlik wie neffens Kalma it grêf fan de leafde. Kalma wraksele sels mei syn homofily sa as bliken docht út syn ferfolchferhaal 'De swiere winst' út 1921 yn *Frisia*. Syn boask mei de troch him ôfgryslík fereare Simke Kloosterman rûn op 'e non, mar sy soene wol libbenslang freonen bliuwe.

Mar dat dit soarte fan radikale útspraken oer it houlik opskuor jaan soe, is wol dúdlik. Oars wie de striid fan de *Mienskip* foar folsleine lykstelling fan man en frou op dat stuit in algemien stânpunt yn 'e loftse beweging. Yn dy snuorje tige liket de *Mienskip* yn gâns dingen tige op oare loftse jongereinbewegings lykas de AJC en it NBAS. Jin folslein ûnthâlde fan drank wie ek sa'n populêr striidpunt. Dat kaam ek dúdlik ta utering yn 'e simmerkampen fan de *Mienskip* op de eilannen. Op dy kampen wie Kalma mear as oaren de wiere, bewûndere lieder. Sûnt 1920 behannele Kalma op in simmerkamp ien of mear grutte skriuwers út de wrâldkultuer mei behelp fan eigen oersettings. Hy deklamearre ek syn eigen toanielstikken en gedichten.

Sa brocht er fragminten út de Ilias, fan Dante, Shakespeare, Shelley, Schiller en Tagore. Kalma koe dat alles oan, gjin wûnder dat eltsenien him fereare. It stribjen nei kulturele selsstannigens fan Fryslân wie neffens Kalma no ynienen ferkeard, it soe de dea betsjutte foar de geastlike ûntjouwing fan it Fryske folk. Steatkundige selsstannichheid waard no ek troch Kalma ôfwisd, it soe allinnich mar mooglik wêze yn in folslein sosjalistyske wrâld. As men no de programma's fan de Mienskipskampen lêst, is it krekt oft men de útjeftelist fan de 'Wereldbibliotheek' foar eagen hat. Dy tige ferneamde útjouwerij brocht yn syn boekeklup al de klassike skriuwers by it grutte publyk. Kalma wie by de tiid, mar ek wer net botte orizjineel. Kalma en syn meistanners hearden alhiel by de kulturele revolúsje, dy't troch de groei fan it middelber ûnderwiis folle mear algemiene ûntjouwing brocht oan in generaasje dêr't de âlders net folle mear as legere skoalle fan hân hiene. En Kalma brocht dy algemiene ûntwikkeling dan yn it Frysk oan syn generaasjegenooten. Dat is syn grutte kulturele betsjutting. Yn it Mienskipsbled *Frisia*

13: Douwe Kalma, 'Hwet wy wolle'; yn: *De Nije Mienskip*, I, nû. 1, 25 jannewaris 1922, 1-2.

14: Zondergeld, *Friese Beweging*, 133.

15: *De Nije Mienskip*, IV, 6 juny 1925, 1 e.f.

bespreek Kalma ek moderne Hollânske skriuwers as Carry van Bruggen, Henriëtte Roland Holst, Dirk Coster en Just Havelaar en bûtenlanners as Romain Rolland, Paul Colin, Romano Guarnieri, Walt Whitman en Lionel Johnson.

Striïdbegjinsels

Neffens de ‘Grounbegjinsels’ hiene de Mienskippsleden de frijheid om op godstsjinstich en polityk gebiet ôfwikende opfettings te hawwen. Datselde jilde ek foar de yn augustus 1920 oannommen ‘Striïdbegjinsels’. Dy befetten in mear radikale útwurking fan it ‘Mienskipssosjalisme’. Benammen S.D. de Jong en K.A. Rienks hiene Kalma dêr op ferge, om’t út de SDAP krityk kaam op it frijbljuwende fan dat sosjalisme. De *Striïdbegjinsels* wiene de radikale kant it neist. Eltsenien hie rjocht op wurk, mar ek de plicht dêrta en soe wurkje moatte neffens syn of har mooglikheden. Alle produksjemiddels soene sosjalisearre wurde moatte. De steat soe bestean moatte út koöperaasjes. Easten West-Ynje soene daliks frij ferklearre wurde moatte. In stânpunt dat op dat stuit allinnich troch de kommunisten ferdigene waard. It leger soe ôfskaft wurde, allinnich it Folkeboun soe it rjocht krije om geweld te brûken. Dy idealen wiene doe wol algemien yn loftse rûnten, mar de SDAP gie yn syn program net safier wat Ynje oanbelanget.

It ûnderwiis foarme fansels in wichtich ûnderdiel fan de *Striïdbegjinsels*. Tige modern wie it idee om nei de legere skoalle inkelde jierren it ferfolchûnderwiis net te splitsen yn ferskillende rjochtings. Dat soe net earder moatte as yn ’e boppebou. It hiele ûnderwiis oant en mei de universiteit soe fergees wêze moatte. De folwoeksenen soene op folkshegeskoallen nije kânsen krije. Alle kulturele útfierings soene ek fergees wêze moatte. In hiel radikaal program, dat ynienen net folle dizzenichs mear befette.

Mar tsjin dat radikalisme kaam fan Mienskippsleden ek wol skerpe krityk. Benammen fan Sjoerd R. Sipma út Dokkum, letter in goede freon fan Kalma. Simke Kloosterman en Rintsje Sybesma wiene it likegoed net iens mei sokke radikale easken. Sy giene yn ’e rin fan 1920 út de redaksje fan *Frisia*. Dêrfoaroer betanke Waling Dykstra (Jsn.) krekt foar de redaksje om’t er Kalma’s sosjalisme net oertsjûgjend genôch fûn.

It slagge Kalma wol om de opposysje fan Dykstra te wjerstean, mar it ledetal begûn dochs ôf te takjen. Yn de rin fan 1921 rûn it ledetal werom fan 800 nei 350. Ein 1922 wie it jitte ûnder de 200 kaam. De measten waarden dochs oanlutsen troch it radikale *nasjonalisme* en net sasear troch in radikaal *sosjalisme*. En fan stride-rij tsjininoar moasten de measten ek neat fan hawwe.

Frisia moast dêrom fan in wykblêd in moanneblêd wurde.

De jongereinôfdieling waard opheft, mar mei it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing* gie it wol hiel goed om’t ûnder de lieding fan Kalma sels kursussen jûn waarden oan leden en net-leden. Op dy lessen gie it net om sosjalisme of histoarysk idealisme, mar om algemiene kulturele ûntwikkeling. Kalma joech les oer Fryske skiednis en letterkunde, Noarske goaden, Ingelsk, Latyn, Gryksk, it wurk fan Dostojewski, Tagore en Rolland. A.M. Koopmans learde de *Jongfriezen Esperanto*. De wiere betsjutting fan de *Mienskip* wie, dat soks allegearre yn it Frysk dien waard. Foar de sosjalistyske en idealistyske stikken waard in nij blêd oprjochte ‘*De Nije Mienskip*’, as apart orgaan fan it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing*. Noch wichtiger wie de oprjochting yn 1922 fan de *Fryske Bibleteek*, de earste Fryske boekeklup nei foarbyld fan de ‘Wereldbibliotheek’. Net-Mienskippsleden koene dêr ek lid fan wurde. It waard in grut sukses. Skriuwers as Reinder Brolsma, Simke Kloosterman, Douwe Kiestra en Kalma sels binne útbrocht troch de *Fryske Bibleteek*.

Yn de *Nije Mienskip* leit S.D. de Jong it Mienskipssosjalisme fierder út yn in hiele rige fan artikels. De materiële ûntjouwring fan de Minskheid yn bruorskip, frijheid en skientme wie no it doel fan it sosjalisme. Mar noch altiten bliuwt de *Mienskip* by it stânpunt fan folsleine nasjonalisaasje fan de grûn en de produksjemiddels. Mei De Jong en Douwe Kiestra, in jonge dichter en boer, spriek Kalma op propaganda-gearkomsten fan de SDAP. Mar de wurden fan Kalma wiene wol tige dizzenich: “Wirden fen ’e takomst wolle wy sizze. It boadskip dat wy de wrâld bringe is det fen de dage hwaens ljocht de lege wolken fen de nacht al mei goud omrânnet. De wrâld is it Heechste hwat it hat forlern: God. Wy nimme ús foar Him nea te tsjinjen mei foarmlikheid fen ritueel en slavebânnen fen dogmatyk, mar to tinken oan Him dêr’t de sé to glinsterjen leit foar ús nachtlke wegen.” “De wrâld hie nêst God ek de Ljeafde ta de Minskheit forlern. Navenant Fryslân it ideaal fen en de tsjinst oan de Minskheit yn hjar opnimt en ta wêzen fen hjar wêzen makket, scil hja diel hawwe oan it ryk fen de takomst!”¹³ Mar hoe dizzenich oft dat sosjalisme wie, docht wol bliken út it feit, dat Kalma en De Jong ynstee fan de klassetriid de klassefermoedsoening propagearren. Alle klassen soene troch it leauwe yn God mei-inoar ferbûn wurde. J. Winkelman, dy’t earst in skoft lid fan de *Mienskip* west hie, mar as aktyf SDAP-lid oergien wie nei de redaksje fan *It Heitelân*, doe de konkurrint fan *Frisia*, typearre it sosjalisme fan de *Mienskip* as ‘molke- en wettersosjalisme’.¹⁴ Mar Kalma neamde it ‘folkssoasja-

lisme', wylst de SDAP neffens him 'partijsoasjalisme' oanhong. Striid foar it Frysk wie no foar Kalma ek striid foar de befrijing fan it gewoane folk.

De brek mei de sosjalisten

Yn de twadde helte fan de tweintiger jierren begûn Kalma bewûndering te krijen foar Mussolini en it fassisme. Dat fassisme yn Itaalje wie neffens him in oprjochte revolúsjonêre streaming, gjin rjochtse reaksje. Mussolini wie Kalma no like goed as Lenin en Wilson. Grutte liederen sa't er sels ek wêze woe. Jimmer wied er op 'e siik nei nije idealen. Sa hoecht it jin net te fernuverjen, dat er hoewol't er it Italjaansk fassisme bewûndere, ek yn 1925 it pasifistysk-sosjalistyske *Quakersintrum* yn Woodbrooke yn Ingelân besocht en dat er yn 1928 it Mienskipskamp op Skylge oan de beweging fan Woodbrooke wijde. It sosjalisme fan de SDAP koe neffens him nea hielendal it djipste fan 'e minsklike siele befredigje.¹⁵ It kristlik leauwe koe dat wol. It libbe, sa miende Kalma te witten, al fier foardat Bonifatius en Willibrord hjir it kristendom brochten. Foar de Germanen libbe God ommers yn 'e Natoer.

Yn de Dútske jongereinbeweging seach Kalma no datselde leauwe werom, it âlde Germaanske leauwe. Kalma rekke yn dy tiid yn 'e besnijing fan it saneamde 'folkske' Germanedom. Dêrom woed er it sosjalistysk begjinsel fan de Mienskip yn 1925 op 'en nij formulearje. Hy kaam mei it útstel: "Under soasialisme forstiet de Jongfryske Mienskip de fordjipping en forsterking fen it minskheidsfielen yn de minske." Fan sosjalisearring wie no gjin praat mear. Op it simmerkamp fan 1926 op it Amelân kaam it ta in ferheftige twastriid tusken Kalma en Marten Scholten, de skriuwer fan it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing*. Kalma woe neat mear witte fan politike doelstellingen foar de Mienskip. Op de gearkomste fan 5 desimber 1926 waard it Mienskipsprogram yn syn geast feroare. Doel wie no it fuortsterkjen fan de Fryske folksûntjowing trochdat Fryslân diel krije soe oan it geastlik besit fan de Minskheid. De bruorskip fan de minskheid soe dan wol fansels komme. De namme fan *Jongfryske Mienskip* waard feroare yn *Mienskip for Fryske Folksûntjowing*.

Soks gie de wiere sosjalisten, allegearre noch altiten lid fan de SDAP, te fier. Marten Scholten, Barend en Martsje van der Veen (de liederen fan it *Jongfrysk Toaniel*), J.K. Dykstra en de dichter Jelle Brouwer betanken as lid. Hja rjochten yn 1928 it *Soasiael-Demokratysk Frysk Forbân* (SDFF) op as in selsstannige ôfdieling fan de SDAP. Dat betsjutte in kearpunt yn de skiednis fan de *Mienskip* en fan Kalma persoanlik. Hy wie no werom op syn útgongspunt fan 1915, allinnich

letterkundich en kultureel wurk yn kristlike sin en dat foar Fryslân. It slagge him om *Frisia*, dat yn 1925 opholden wie, fannijs op te rjochtsjen mei in fernijde, brede redaksje mei Simke Kloosterman, Sjoerd R. Sipma, Fedde Schurer en nota bene de folksskriuwer R.W. Canne. Brolsma, Kiestra en Wumkes waarden fêste meiwurkers. Boppedat koe Kalma no ek noch meiwurkje oan it earder troch him ferspijde wykblêd *Sljucht en Rjucht*. Mei Sjoerd Sipma hied er ek noch de redaksje fan it yn 1927 oprjochte moanneblêd *De Pompeblêdden* as orgaan fan it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing*. De *Mienskip* takke wol ôf yn leden, it kaam no ûnder de hûndert, mar it *Jongfryske* tinken libbe as in hert. Ek bûten de *Mienskip*. Yn itselde jier 1926 waard mei *De Holder* in tydskrift oprjochte dat sûnder Kalma en de *Jongfryske Beweging* nea it ljocht sjoen hie. Mar Sybesma en Jelle Brouwer, de oprjochters, woene Kalma der perfoarst net by hawwe. Dy woene frij wêze fan de strange lieding fan Kalma. Allegearre *Jongfryske* skriuwers wurken mei oan *De Holder*: Brolsma, Folkertsma, Wumkes, Douwe Kiestra, Fedde Schurer, S.D. de Jong en de grutste, *gjin* Jongfries Obe Postma.

Yn deselde tiid, yn de rin fan 1924 en 1925 brochten Folkertsma, M.S.E. Visser en Fedde Schurer in *Jongfryske* revolúsje ta stân yn it *Christlik Selskip*, dat fan dy tiid ôf *Kristlik Selskip* hiet.

It besykjen yn 1925 om alle *Jongfriezen* en oare Fryske striders byinoar te bringen yn in nije ienheidsorganisaasje *De Upstalbeam* slagge net om't Folkertsma úteinlik net meidwaan woe. Dochs kaam troch de tydlike meiwurking fan alle Selskippen, útsein fan it Ald Selskip, in wichtige organisaasje fan 'e grûn: yn maart 1925 waard de AFUK oprjochte, dy't noch altiten bestiet. En Kalma wurke der daliks oan mei.

Freark Dam hie dus neffens my gjin gelyk, doe't er op it *Frysk Filologekongres* fan 1975 sei, dat de oprjochting fan *De Holder* de ein markearre fan it Kalma-tiidrek. De posysje fan Kalma as lieder wie wol oantaast, mar syn ynfloed wurke noch altiten troch. Ek yn 'e polityk.

Fan Kristen-Demokraat nei it fassisme

Kalma koe fansels de polityk net loslitte. Fedde Schurer, dy't him syn libben lang bewûndere hat, trune him yn 1928 oan om lid te wurden fan de twa jier earder oprjochte nije progressyf-kristlike partij CDU (Christelijk-Democratische Unie). Kalma kaam sels yn it haadbestjoer fan dy partij. Foar de Keamerferkiezings hat er it lanlike ferkiezingsprogram skreaun. "It earste stik dêr't ik de Nederlânske polityk mei forbaze scil", skriuwt er yn in brief oan Schurer.¹⁶ Yn 1929 fierden

Schurer en Kalma de CDU-list yn Fryslân oan by de Keamerferkiezings. De CDU kaam doe noch net yn de Keamer, dat soe earst yn 1933 barre met H.S. van Houten, broer fan de skriuwer Ulbe van Houten. Schurer kaam doe yn de Steaten fan Noard-Hollân. De CDU wie in pasifistyske kristensosjalistyske party. Kalma wie sadwaande wer yn it kamp fan it pasifistyske, mar wol wat dizzenige sosjalisme telâne kommen.

Mar nei in pear jier, yn 1931, wie it foar him wer dien mei de CDU. Hy betanke foar syn sit yn it haadbestjoer. Wêrom? Neffens syn eigen sizzen tsjin Schurer omdat er as frijsinnige net alhiel akseptearre waard yn de folslein otterdokse CDU.¹⁷ Mar nei myn betinken foaral ûnder ynfloed fan Jan Melles van der Goot.

Fan Van der Goot, dy't him ta de wichtichste fassistske skriuwer yn Fryslân ûntjaan soe, kaam yn 1930 syn earste brosjure út 'Boeretastânnen en boerefraechstikken' út.

Dêryn kearde er him fûleindich tsjin alle sosjalisme en demokrasy. Yn syn ienmanstydskrift 'For it nije Fryslân' fan itselde jier feroardiele er de 'skyn-demokraty en de pielderij' fan alle partijen. Demokrasy wie in mislediging fan it bêste en it ealste yn de minske. It Fryske folk soe wer libje moatte neffens syn eigen Âld-Germaansk wêzen. De protestantske tsjerken hie ne troch de antyteze de ienheid fan it folk ferbrutsen en dêrtroch koe it folk gjin wjerstân mear biede oan it sosjalisme. Alle dominys moasten mar yn it konsintraasjekamp.

Op dy earste publikaasjes fan Van der Goot waard troch frijwol de hiele Fryske parse nuverdernôch tige posityf reagearre. Allinnich út it SDFP waard warskôge foar dit fassisme. Van der Goot syn twadde boek 'Wy Friezen' waard troch Folkertsma en sels troch Fedde Schurer tige goed oannommen. Mar Kalma wie hielendal optein oer dat wurk. Van der Goot wie doe jitte lid wurden fan de *Mienskip*, mar ek fan it Selskip (mar dat wie Kalma sels ek al jierren). Kalma wie de iennichste dy't fan Van der Goot de kâns krige om yn syn tydskrift te publisearjen. Dêryn kearde Kalma him no tsjin alle besteande politike partijen, om't dy dochs útgien fan it algemien Nederlânsk belang. Dat wie perfoarst net wier foar de CDU, it Fryske elemint wie yn dy partij krekt tige grut. Ek it twadde CDU-

16: H.J. Langeveld, *Protestants en Progressief. De Christelijk-Democratische Unie 1926-1946*, Den Haag 1989, 35.

17: Langeveld, *Protestants en Progressief*, 51.

S.D. de Jong (1897-1951) [Foto: Leeuwarder Courant fan 7 sept. 1940]

Keamerlid, keazen yn 1937, Hessel Posthuma, wie in man fan de Fryske beweging. Mar Kalma gong fierder en feroardiele de demokrasy, it sosjalisme, it kommunisme, mar ek it fassisme.

Nuverdernôch naam it tal leden fan de *Mienskip* ynienen wer ta (it kaam wer boppe de 150) troch it optreden fan Van der Goot en de bekearing fan Kalma ta syn ideeën. Yn 1932 kaam Rintsje Sybesma werom yn 'e *Mienskip* nei't er mei Van der Goot praat hie. Sybesma, Van der Goot en Douwe Kiestra wurken op dat stuit gear yn 'e *Friesche Agrarische Bond* (FAB), in selsstannich ûnderdiel fan de heal-fassistske boereferiening *Landbouw en Maatschappij*. In protte Mien-skipsleden wiene ek aktyf behelle by de FAB lykas S.D. de Jong, Wouter Zwart, K.A. Rienks en syn frou Durkje Rienks-Wallinga. Kalma, Van der Goot, W.J. Nieuwenhuis, Douwe Kiestra, Rintsje Sybesma en Sjoerd R. Sipma foarmen op oanstean fan Kalma in nij bestjoer fan it *Ynstitút for Fryske Folksûntjowing* mei de nije namme 'Wirkferbân fen de Folkshegeskoalle Fryslân'. It doel wie om in Fryske folkshegeskoalle op te rjochtsjen neffens Deensk foarbyld. Fedde Schurer, Reinder Brolsma, Simke Kloosterman en Geert Ruiter, foarman fan *Landbouw en Maatschappij*, waarden lid fan dat nije ynstitút. Yn it earstoan kaam der net folle

Fedde Schurer (1898-1968)

fan terjochte troch rebûlje yn de *Mienskip*.¹⁸

Efkes wie it oft de âlde *Mienskip* wer yn libben wie en no alhiel wer op de grûnslach fan it âlde nasjonalistyske en Jongfryske kulturele program. Mar Van der Goot hie hiel oare plannen: hy woe fan de *Mienskip* in nasjonaalsosjalistyske organisaasje meitsje. Hij hie al rillegau trochkrige, dat er mei Kalma net gearwurkje koe. Yn augustus 1932 foarme er in opposysjegroepke mei Sybesma, W.J. Nieuwenhuis en Tsjisse de Jager. Dy trije hiene yn 1930 jit besocht om de *Mienskip* de ‘folkske’ kant op te triuwen sûnder dat soks slagge.

Op de *Mienskip*-lângeanne fan 12 en 13 septimber 1932 kaam it ta in ferheftich konflikt tusken Kalma en Van der Goot. Van der Goot woe dat Kalma fiif jier lang gjin foarsitter mear wurde koe fan de *Mienskip*. Fansels wegere Kalma planút. Hij beskuldige Van der Goot derfan de *Mienskip* ta in fassistyske organisaasje te meitsjen. Van der Goot beskuldige fan syn kant Kalma derfan gjin wier libben minske te wêzen, mar allinnich mar in neiprater dy’t alles wêze koe, fassist of net-fassist as er de lieding mar in hannen hie.

It slagge Kalma wol om in lytse mearheid oan syn kant te krijen, mar hy soe úteinlik dochs belies jaan moatte en syn foarsitterskip dellizze. Yn ‘e eagen fan Van der Goot wie de *Mienskip* ferfallen. “Hwet is der

oerbleaun fen de eartiids sa greate, bloeyende *Mienskip* [...]. Hwerre is by ús de libbenens, de kriichsin, de bisieling, de liedende krêft yn it fryske libben?”, sa skriuwt er yn syn brosjure ‘*Mienskip*sopposysje’. Neffens Van der Goot hearde de *Mienskip* de feriening te wêzen dêr’t de hiele aktive en foarútstribjende jongerein fan net-tsjerklike kant elkoar yn fûn.¹⁹ Van der Goot feroardiele it humanistyske, ideologyske karakter fan Kalma’s ideology. Kalma’s nasjonalisme wie kâld en dea, net libben en waarm: “Sa’n supernasjonalisme dat sa los fen fryske groun en fryske libben stiet en troch syn ûndjippens folle op in nasjonael sentiment bigjint te lykjen.”²⁰

Sûnt 1919, doe’t Folkertsma en de kalvinisten de *Mienskip* útrûnen, hie Kalma neffens Van der Goot’s ynsjoch “[...] nea ien goede rjuchte wei wiisd. It Kalmayaensk idéalisme hat anno 1932 gjin takomst.”²¹

Kalma besocht noch mei in eigen brosjure mei de titel ‘*Mienskip*slieding’ de mearheid te behâlden, mar it wie him wol dúdlik wurden, dat as it sa trochgje de *Mienskip* hielendal útinoar falle soe. Dêrom ferdigene er wol syn belied yn syn brosjure, mar wied er dochs ree om it foarsitterskip del te lizzen. “De greatste misdie yn Fryslân is dy fen it liederkip”, sa begûn er syn ferdigening. “Hy dy’t sa skepen is det de liedende krêft fen him útgiet kin der wis fen wêze det er fen alle kanten mei skeane eagen oansjoen wirdt.” En hy ferfette: “Ik ha witten fen de dei ôf det ik my yn ‘e Fryske striid joech [...] hwet ik, troch to lieden, yn Fryslân weage.” Neffens Van der Goot soe it Kalma te rêden west hawwe om eigen eare en macht. Mar, sa frege Kalma himsels ôf, “hokfor eare ha ik to sykjen yn de Fryske Biweging dy’t ik mei wirk as ‘Kening Aldgillis’ net yn it tsiendûbbelde win?”

Oer it nasjonaalsosjalisme seit Kalma dan, dat er der yn it begjin net ôfwizend tsjinoer stien hie, mar dat it geweld en de twang him net noasken. En doe’t er miende te sjen, dat Van der Goot wol dy kant op woe, hied er him dêr tsjinoer opsteld: “Hjir is krekt it forskil tusken de Friezen en hjar stamboekfé: der is mear as ras allinne ...”²² Om’t Van der Goot wol seach, dat er sels nea de mearheid hielendal oan syn kant bringe soe, stifte er mei Sybesma en de student J.J. van Weringh yn maaie 1933 it *Frysk Faksiste Front* (FFF). Dy earste Frysktalige politike partij waard gjin sukses. Benammen net om’t it FFF eigenaardigernôch gjin omtinken joech oan de Fryske striid, krekt doe’t de *Federaesje fen Fryske Studinteforienings* in aksje foar it Frysk yn ‘e rjochtseal fierde ûnder oanfiering fan Haring Piebenga. Frjemd, mar it gong Van der Goot en Sybesma op dat momint net om Frysk nasjonalisme, mar om fassisme. Sybesma wie doe jit aktyf lid fan de NSB. Yn

desimber 1933 gie it FFF in soarte fan fúzje oan mei de NSB.²³

De *Mienskip* kaam no dochs ûnder lieding te stean fan Van der Goot, Sybesma en Kiestra. De namme waard feroare yn *Fryske Striid Foriening* 'De Fryske *Mienskip*'. Mar it doel feroare noch folle mear. Dat soe no wêze it befoarderjen fan de Fryske folksliteratuer. De *Jongfryske Beweging* hie neffens Sybesma in folslein fersin west. De tsjinstelling folkskeunst tsjinoer persoanlike kinst wie falsk. Hysels hie jit ôfstân nommen fan syn sonnetten en hy hie mei syn ferhaal 'Boerke Thae' yn *De Holder* de kar dien foar in typysk Frysk boereferhaal. Douwe Kiestra bearde no, dat it brekken mei de folksskriuwers fan foar 1915 hielendal ferkeard west hie.

Douwe Kalma reagearre, folge troch in protte oanhingers as Wike Zylstra, G.J. Ekkers, T.E. Teunissen, H.Y. de Vries en Geale T. de Vries, mei it oprjochtsjen fan in nij tydskrift 'Us Striid' en in nij striidbûn 'Frysk Front'. It nije Dútslân fan Adolf Hitler wie no ynienen syn grut foarbyld wurden, mar dernjonken ek it Ruslân fan Stalin en de *New Deal* fan Roosevelt. It kristendom soe Germaansk wurde moatte mei God as Skepper, Strider en Lied. It nasjonaal-sosjalisme wie de synteze fan nasjonalisme en sosjalisme. It sosjalisme soe net mear fan de arbeidersklasse wêze, mar fan hiel it folk. De demokrasy doogde net en algemien stimrjocht wie falsk. Wol soe it grutkaptaal en it grutgrûnbesit nasjonalisearre wurde moatte, wat oars yn it Tredde Ryk hielendal net barde. Fryslân soe diel bliuwe moatte fan it Nederlânske Ryk, mar de Fryske taal soe yn Fryslân de *earste* wêze moatte.²⁴ Kalma makke dus no de kar foar in radikaal nasjonaal-sosjalisme, wylst er koart dêrfoar Van der Goot en Sybesma ferwiten hie de *Mienskip* fassistsk te meit-

Douwe Hermans Kiestra (1899-1970)

sjen. En dêrnjonken keas er no ek wer foar in radikaal Frysk nasjonalisme.

Neist it *Frysk Front* rjochte Kalma ek noch wer in 'Kearnforbân Jongfryske Mienskip' op as tsjinspiler fan de 'Mienskip' fan Van der Goot en Sybesma.²⁵

'Iepen Brief' oer de steatkundige partijen yn Nederlân

Yn in saneamd 'Iepen Brief' kearde Kalma him yn 1933 wer tsjin de driging fan it fassisme foar Nederlân. Hy wie it no iens mei it belied fan Colijn, dy't opkaam tsjin 'it oantasten en ferneatigjen fen de geastlike frijdom der't Nederlân great troch wurden is'. Mar hy hie eangst, dat dat sterke regear fan Colijn it fassisme net opkeare koe. En dat kaam neffens him troch de 'sykte fen it Nederlânske partijensysteem'. Der wiene fierstente folle partijen: "Tsientûzenen, dy't fassisme ôfwize, forsteane tagelyk det it langer net giet oan no ta."²⁶ Der soe in wiere partijfernijing komme moatte. In nije geast, in besielenjende en skeppende steatkunde, in 'synthetyske begjinsel steatkinde'. De iennichste partij, dy't der op dat stuit ta yn steat wie, wie neffens Kalma de *Rooms Katholieke Staatspartij*. Dy katolike partij hie in boadskip foar it libben, ek foar it sosjale.²⁷ Kalma wenne doe noch gjin twa jier yn Eindhoven, dêr't er learaar Ingelsk wie, mar hy wie al tige yn de besnijing kommen fan it katolisisme.

De protestantske partijen, de ARP en de CHU, soene neffens Kalma maklik fusearje kinne en de ferskillen út it ferline rêste litte: "Dizze skieding wie in histoarysk reliket wurden sûnder macht en rjucht."

18: Zondergeld, *Friese Beweging*, 203.

19: J.M. van der Goot, *Mienskipsopposysje*, 1932, 3-4.

20: Van der Goot, *Mienskipsopposysje*, 17.

21: Van der Goot, *Mienskipsopposysje*, 27.

22: Douwe Kalma, *Mienskiplieding*, 1932, 1, 3, 6, 9-10, 19, 21-22.

23: Rolf van Mourik, Ritske Mud en Gjalt Zondergeld, 'DE NSB in Friesland: een politiek randverschijnsel', yn: Johan Frieswijk, Yme Kuiper en Johannes Rypkema, *Friesland en het interbellum*, Leeuwarden 1983, 113.

Rintsje Piter Sybesma (1894-1975)

Itselde oardiel hie Kalma oer de beide liberale partijen, de ‘Vrijheidsbond’ en de ‘Vrijzinnig-Democratische Bond’. Dêrby gie it allinnich om in ferskil yn aksint. Hy seach wol, dat der in prinsipiël ferskil wie op it punt fan de iensidige ûntwapening, mar dat wie nei it oan de macht kommen fan Hitler efterhelle. As de liberalen net mei-inoar giene, dan soe it fassisme de ‘oanwiisde krêft wêze om opropomming te hâlden yn dizze relikten’.²⁸

Kalma hie wol foar it ferstân krige, dat benammen it sosjalisme “[...] skokt en teistere wie fen de tiid, de steatkindige macht fen it soasjalisme wie britsen. En det kaam troch it twaslachtige karakter det it altyd hawn hie [...]. Hja woene ljeafde en broerskip stiftsje en gjin partij hat sa’n haet siedde en sa de folkskrêft as ienheit britsen.”²⁹ “Det in folk det as ienheit bistiet, it Marxisme útstaet, is net oars as det in soun lichem in syktmekiem fordriuwt, hwent de tendinsje fen it Marxisme is it folk to spjalten [...] de organyske ienheit fen it folk to forneatigjen.”

Troch mienings lykas dy kin men sjen, dat Kalma doe al hielendal anty-sosjalistysk wurden wie. Mar hoe ûnwis oft Kalma’s ynsjoch yn ’e polityk wie, docht wol bliken út syn idee, dat it sosjalisme it marksisme falle litte moast, mar dat it wol stribje moast nei kollektivisaasje fan grûn en produksjemiddels. De anty-

nasjonale klassestriid soene de sosjalisten opjaan moatte sûnder it radikale doel fan it marksisme op te jaan. Mar Kalma wie doe noch wol foarstanner fan de demokrasy. De besteande steatsynstellings ‘fertsjinje de foarkar boppe hwet it fassisme biede kin, it fassisme wie allinnich mar in driuw, in krêft’. Kalma wie der ek op tsjin, dat it fassisme alhiel gjin opposysje hawwe woe. Dêrom soe it hiele folk yn de besteande grutte demokratyske partijen feriene wurden moatte om it fassisme tsjin te hâlden.³⁰ Fan de lytse CDU moast er doe al neat mear hawwe.

De Mienskip by it Selskip

Van der Goot, Sybesma en Kiestra begûnen as reaksje op de nije set fan Kalma fúzjeûnderhannelings mei it Selskip. De measte Mienskipsleden wiene doe al lid fan it Selskip. Nei in jier fan praten wie it yn desimber 1934 safier: de *Mienskip* waard as *Krite Huzum* in krite fan it Selskip. Ek Kalma stimde der yn mei; hy wie omers ek lid fan it Selskip. Hy hie him yntusken wer fermoedsoene mei Kiestra en syn freonen, wêrûnder de jonge dichter Sytze Jans van der Molen. Allegearre hiene sy no keazen foar it fassisme. It is dêrom nuver, dat mar in inkeld Selskipslid him ferset hat tsjin de fúzje mei de Mienskip.

Mar Kalma koe it fansels net litte. Hy rjochte wer in nij ‘*Jongfrysk Wirkforbân*’ op mei in nij tydskrift *Streamingen*, dat alhiel troch Kalma fol skreaun waard oant yn 1939. It slagge him ek wer om in mearheid mei te krijen foar in nije feroaring fan it begjinselprogram fan de *Mienskip* (as krite fan it Selskip) yn mear nasjonalistyske sin. Van der Goot, dy’t noch jimmer neat fan Kalma hawwe moast, besocht doe fan de *Mienskip* in aparte politike organisaasje te meitsjen mei as doel it fieren fan de ‘folksstriid’. Doe’t him dat net slagge, gie er mei Kiestra wer út de *Mienskip* en it Selskip. Tegearre rjochten se beide yn 1938 de *Fryske Folkspartij* op as in fassistyske partij.

It bestjoer fan de *Mienskip* kaam no frijwol alhiel yn hannen fan de sosjalisten Marten Scholten en Jelle Brouwer. Wike Zylstra en Douwe Kalma kamen ek wer yn it bestjoer, Kalma sels as skriuwer. En dêrmei hied er wer de lieding oer de *Mienskip*! Dat Brouwer en Scholten fannijs mei Kalma yn see giene, liket frjemd. Mar Kalma hie tsjin harren ferklearre, dat er dochs wol foar de demokrasy fiede, as dy it Fryske nasjonale belang mar respektarre. Beide hiene faaks nea de hope opjûn dat Kalma himsels ferbetterje soe. Men moat ek betinke, dat eltsenien noch altiten grut ûntsach hie foar it wurk fan Kalma as dichter en wittenskipman. Yn 1935 publisearre er de earste folsleine skiednis fan alle Fryslannen. Yn 1938 promovearre er op

in tige moaie stúdzje oer Gysbert Japiks, it earste Frysktalige proefskrift ea. Dêrnjonken kaam er ek noch mei letterkundich wurk. Sa kaam fan him yn 1934 it toanielstik 'De Roardisten' út.

Besetting

De Dútske besetting brocht de measte Fryske foar-oanmannen en froulju wer yn koarte tiid yn 'e rige. De measten ûnderskreauwen it ferneamde 'Wird oan it Fryske Folk' fan simmer 1940. Fan de *Mienskip* ûndertekenen Douwe Kalma, Jelle Brouwer, Marten Scholten, Klaas en Durkje Rienks, Barend van der Veen, Wouter Zwart, H.Y. de Jong en J.H. Schipper. Mar ek oare *Jongfriezen* lykas Fedde Schurer, Eltsje Folkertsma (dy't de tekst skreaun hie), Douwe Kiestra, Van der Goot en S.J. van der Molen ûnderskreauwen de oprop foar it foarmjen fan in ienheidsfront fan de Fryske Beweging, ek ûnder it Dútske regear.

Koarte tiid spile Douwe Kalma wer in grutte liederrol. Hy kaam yn 'e geast fan de tiid mei it útstel, dat it Selskip en it KFS fusearje soene. It Selskipsbestjoer fiede der wol foar, mar it KFS net. Dochs kaam it ta in gearkomste. Eltsenien fiede wol foar gearwurking ûnder in mear sintrale lieding. Kalma kaam mei it idee fan it foarmjen fan in *Trijemanskip* en dat waard oannommen. Kalma soe dêr it Selskip yn fertsjintwurdigje, Folkertsma it KFS en Van der Goot de saneamde 'folkske' rjochting. Mar Van der Goot woe net en stoar koart dêrnei. En doe't bekend waard dat Kalma yntusken lid wurden wie fan de *Fryske Folkspartij*, woene se him net mear as *Trijeman*, mar waard de sosjalistyske predikant Jaap Kalma keazen as man fan it Selskip. Dy wie ek aktyf yn it SDFF. Yn it plak fan Van der Goot

kaam Rintsje Sybesma, dy't doe gjin lid wie fan de FFP, mar in eigen fassistysk partijke oanfierde. Nei in pear moanne foel it *Trijemanskip* gelokkich útinoar. Sybesma hie hielendal keazen foar kollaboraasje mei de besetters, sa fier woene Jaap Kalma en Folkertsma net gean. Sy giene in skoft troch as *Twamanskip*.

Kalma gie dêrneist yn tsjin syn eigen hope. En wat died er fansels? Hy publisearre in eigen 'Wird oan de Friezen' en sette in oanfal yn op it *Trijemanskip* en *Twamanskip*. Hy rôp sels op in nij Frysk Selskip te stiftsjen. Mar doe hiene de measten yn de Fryske Beweging it wol mei him hân. "It ryk fen Kening Douwe is foarby", konstatearre Jaap Kalma yn it Selskipsblêd *Fryslân*.³¹

Mar foar Douwe Kalma wie dat net sa. Hy koe noch yn in protte pro-Dútske tydskriften yn it Frysk en yn it Nederlânsk skriuwe wat er woe as folslein nasjonaalsosjalist, krekt as syn freonen Kiestra en Sybesma. De *Fryske Folkspartij* waard yn febrewaris 1941 troch de *Fryske Rie* fan *Saxo-Frisia* ferfongen ûnder de lieding fan Douwe Kiestra.

Nei de oarloch

Nei de oarloch waard yn ferbân mei de 'suvering' de *Mienskipskrite* troch it Selskipsbestjoer opheft. Douwe Kalma waard troch de 'Ereraad voor de Letterkunde' in publikaasjeferbod oplein oant 1953. Sybesma en Kiestra waarden finzen set. Mar Kalma gie troch mei publisearjen, earst noch ûnder in skûlnamme, letter jít wer ûnder eigen namme. Hy miende dat er neat ferkeard dien hie. It wie ommers alles foar Fryslân? En sa koed er de *Mienskip* wer oprjochtsje as in lyts groepke fan âld-kollaborateurs en bewûnderers as Wike Zylstra. En hy koe wer kursussen jaan en wurkje oan syn folsleine Shakespeare-oersetting.

Wat moat men no sizze oer Douwe Kalma? Yn myn dissertaasje fan mear as 35 jier lyn haw ik besocht om syn wikseljen fan politike mienings te ferklearjen út eigenleafde en opportunisme. Út narsisme einliks. Út ferkringing fan syn homofily. Hy woe de fereare lieder wêze, hy woe jimmer yn it sintrum stean. Hy koe alles en hy doarst alles. En syn oanhing stipe him deryn.

Syn leafde foar Fryslân en it Frysk like my doe wol oprjochte leafde, mar einliks net djip. Hy seach wol rillegau, dat nasjonalisme allinne net genôch wêze koe. Taalstriid, taalstúdzje, allegearre bêst, mar dat wie net genôch. Dêrfandinne 'Fryslân en de wrâld'! Dêrom sosjalisme (alhiel yn 'e geast fan de tiid nei Wrâldkriich I), dêrom histoarysk-idealisme, dêrom kristendom, dêrom humanisme, dêrom pasifisme. Mar djip gong it nea! As siker nei de 'Ivige Wierheid' rekke er al gau folslein de wei kwyt. Fryslân en it Frysk holden him noch

24: Zondergeld, *Friese Beweging*, 227.

25: Zondergeld, *Friese Beweging*, 228.

26: Douwe Kalma, *Iepen Brief oer de Steatkindige Partijen yn Nederlân*, Dokkum 1933, 5.

27: Douwe Kalma, *Iepen Brief*, 6-8; Zondergeld, *Friese Beweging*, 226-227.

28: Douwe Kalma, *Iepen Brief*, 9-12.

29: Douwe Kalma, *Iepen Brief*, 12-14.

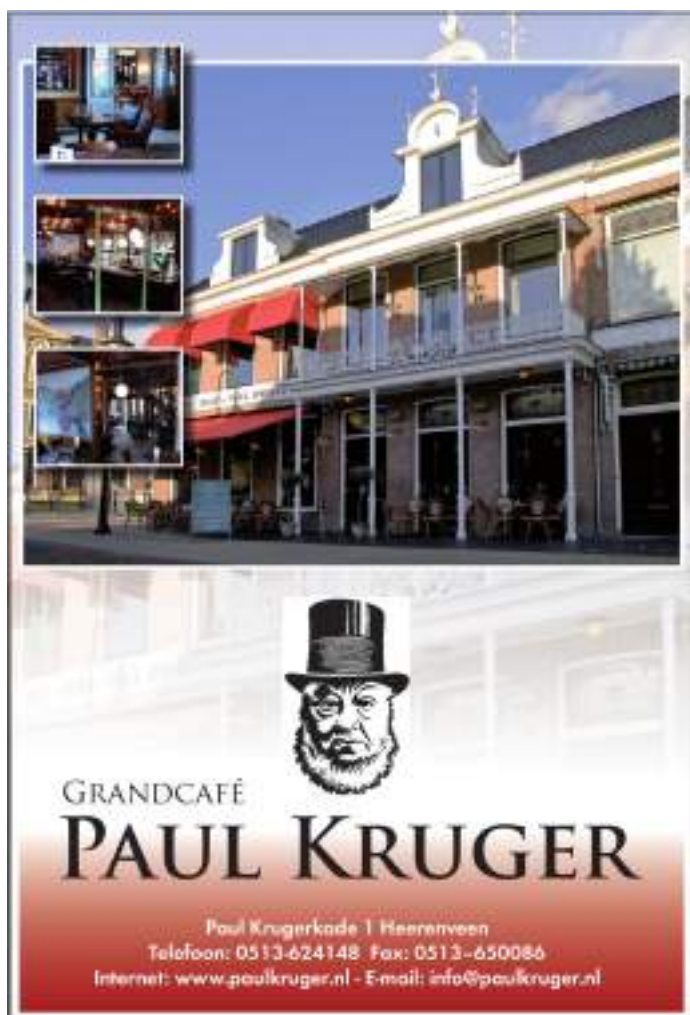
30: Douwe Kalma, *Iepen Brief*, 15-16.

31: Zondergeld, *Friese Beweging*, 341.

Útrikking Dr. Joast Halbertsma-priis (1964) troch deputearre P. van der Mark oan Jacob Jetzes Kalma; lofts foaroan frou Kalma-Koops

op it paad. Oant er telâne kaam by it meast ferskriklike, de folsleine leagen fan it nasjonaalsosjalisme. Yn syn sosjalistyske rite wied er nea alhiel oprjocht, hy is altiten de elitêre gymnasiast, de boeresoan dy't himsels opwurke hie, bleaun. En dat hied er mien mei Sybema. Ek it Fryske nasjonalisme brocht beide ta it nasjonaalsosjalisme. Der kamen nije kânsen yn de *Besetting*. Sy fielden har ek gjin Nederlanners!

Kalma wie net allinnich. Hy hat net de iennichste west, dy't dat paad gien is. En yn de rin fan de jierren is er altiten wer akseptearre troch freon en fijân. Want hy joech Fryslân safolle, literatuer, wittenskip, entûsjasme foar de Fryske saak. Doe't er foar de *Mienskip* as Selskipskrite keas, wiene Jelle Brouwer en Marten Scholten mar al te bliid om him wer op te nimmen yn it bestjoer! En sa wie it ek wer yn de simmer fan 1940! Hy soe *Trijeman* wurde! En doe ferspile er it dochs noch ...

Mar ek nei de oarloch bliuwt de bewûndering en sels de freonskip. Schurer is him, syn grut foarbyld, altiten trou bleaun. As syn grutste freon en grutste fijân spriek Schurer by syn begraffenis.

Dr. Gjalt Zondergeld (1937) is âld-dosint Nijste Skiednis (Vrije Universiteit) en promovearre op De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen (1978).

1975-2015

[illegible]

Ynlieding

II). No folget it lêste tiidrek oant 2015 (diel III). Folsleinen is ûnmooglik en ik haw dus in kar dien út wat iksels fan belang en nijsgjirrich achte foar de skiedskriuwing op dat mêd en ek om dy reden sydpaadsjes net mijd om it byld wat folsleiner te meitsjen. Foar dy útwreidings binne de noaten brûkt. De klam leit benammen op de op- en delgong fan de (fakultative) twatalige skoalle, mar ek it wurk fan de Afûk (en de bydragen fan guon Jongfriezen dêryn) krije aardich wat omtinken.

A man with a white beard, wearing a black beret, a brown leather jacket over a grey shirt and tie, and grey trousers, stands in a grassy field. To his right is a white sign with blue and red accents. The sign reads 'SLACH BY WARNS' in large black letters, followed by '26 SEPTIMBER' and 'tiid: 13.45 oere'. The background shows a green field, some trees, and a parked car under a blue sky with clouds.

lich. Dy situaasje bestiet net mear. Troch de ynkommelingen en de moderne media is de taalkaart yngripend feroare en dat proses is noch altiten geande. Yn 2008 tocht deputearre Jannewietske de Vries (foar Underrwiis en Kultuer, oant 2015), dat de delgong fan it Frysk opkeard wie en dat de behearsking fan dy taal ‘op dit stuit

net mear efterút' gie. Har útspraak berêste op de resultaten fan in fluchhifking. It is lykwols de fraach oft sa'n ûndersyk in goede ôfspegeling fan de befolking is, om't de respondinten oer it generaal 'foar it Frysk' binne. De útkomsten moatte dêrom mei de nedige skepsis besjoen wurde, lykas ek dy fan de 'quick scan' fan 2011.

Nei it kritysk hifkjen fan de sifers sammele troch de ynspeksje fan it ûnderwiis kamen Jehannes Wijnstra en Koen Zondag (2006, 2007) ta hiel oare konklúzjes. Harren bydragen litte sjen dat it Frysk te krijen hat mei eroazje en dat it trochjaan fan it Frysk oan de bern 'slim yn it neigean' is. E.B. Folkertsma skreau al dat it Hollânsk it Frysk yn it lid rekke. Hjoed-de-dei kin it Ingelsk dêr oan tafoege wurde. Douwe A. Tamminga ('Taelwarder') hie yn 1959 de hope dat it twatalich ûnderwiis útkomst biede koe. It resultaat foel ôf (ferl. ek Dykstra & Hiemstra (1977a, 1977b, 1978; Hiemstra, 1978a, 1978b, 1978c, 1989a), It ûnderwiis allinnich kin in taal net rêde. Mar it ûnderwiis kin wol tige bydrage oan it behâld en fuortsterkjen fan in taal as yn inkelde krúsjaale maatskiplike domeinen behearsking fan it Frysk needsaaklik makke wurdt en dat is yn Fryslân noch lang net it gefal (Hiemstra e.o. *Oanfalsplan Frysk*, okt. 2008). By Michel de Montaigne (1533-1592) fynt men al dat ynkommelingen har oanpasse moatte oan de taal en gewoanten fan de oarspronklike befolking. Philippe Van Parijs, in polityk filosoof (dy't ek ekonomy, rjochten, sosjology en linguistyk studearre), hat in wichtich boek skreaun oer 'Linguistic Justice' (2015). Hy ponearret dêr de stelling yn dat eltse taal it rjocht hat om earne 'Queen' te wêzen, d.w.s. yn en op ien beskaat territoar as de wichtichste (earste) taal te jilden. Dat soe fansels ek jilde moatte foar it ûnderwiis. Talen sûnder grûngebiet dêr't dy taal de haadrolle spilet, hawwe it tige dreech om harsels te hanthavenjen.¹ Dat strykt folslein mei it stribjen fan de Jongfriezen.

It ynspeksjerapport *Tusken winsk en wurklikheid* (2010) oer de kwaliteit fan it fak Frysk yn it basisûnderwiis en it fuortset ûnderwiis yn Fryslân leart dat de measte skoallen net nei de kwaliteit fan it ûnderwiis yn de Fryske taal en kultuer sjogge en dat ien op de fiif learkrêften gjin foech foar Frysk hat. De ynfiering fan it Frysk is winliken noch net folle fierder kommen as de earste faze, dy fan de 'inisjaasje'. Skoallen dy't opholden mei it twatalich systeem, joegen oan dat se twivel hiene oan de resultaten fan it Hollânsk. De komst fan Hollânsktaligen, in wikseling fan haad of in fúzje setten it twatalich systeem yn 'e kiif. Nettsjinsteande de positive útkomsten fan deeglik wittenskiplik ûndersyk, holpen de konklúzjes út it proefskrift fan Johan M. Wijnstra (1976) *Het onderwijs aan van huis uit fries-*

talige kinderen, in 'Verslag van een evaluatie-onderzoek in een meertalige situatie', net. Feiten telle net by gâns minsken, gevoelens en foaroardielen spylje in faak folle gruttere rol. Der liket by mannichien in tekoart oan 'taaltrots' te wêzen, sa wurdt ek wol ornearre. Dêr wurdt men út soarte net mei berne, mar soks hat fûnemintele polityk-maatskiplike oarsaken. En dy lizze foar it grutste part yn De Haach. De saneamde kearnwearden fan de Haachske beliedsmakkers binne nefens Hemminga (2001) yn de rin fan tiid amper feroare. Benammen it ministearje fan Underwiis wie en is in wier bastion fan sintralisme, fan befoardering fan it Hollânsk en fan it opkearen fan it Frysk. Yn 1954 waard al pleite foar in Fryske skoalradio, mar it duorre oant 1973 ear't de earste útstjoering plakfûn. Yn de *Rapporten Friesche Beweging 1940-1945* waard al skreaun oer de needsaak om beide talen as fak en fiertaal te brûken, mar earst yn 1975 wie it mooglik om yn de hiele skoalle beide talen as fak en fiertaal te brûken. En de ferplichting fan it Frysk as fak folge net earder as op 1 augustus 1980.² It wie en is jitte altiten in spultsje fan 'te stadich, te min en te let' ...

Ien fan de hjoeddeiske foarfjochters fan in folsleine ferplichting fan it Frysk as kearnfak en as ynstruksjetaal yn alle skoaltypen mei ferplichte eksamens as ôfsluting is de Jongfries *Sytze T. Hiemstra* (1943). Hiemstra hat yn gâns bewegings- en ûnderwiisorganisaasjes warber west en is dat anno 2015 noch. Dat is ek it gefal mei de Jongfries *Ed Knotter* (1947). Dy beide Jongfryske taalstriders krije yn it neikommende fierwei it measte omtinken.

1: Sjoch bgl. Van Parijs, 2015, s. 146-149, 174.

2: Zondag, 2011, s. 15-224.

3: Troch de freonskiplike kontakten mei de frisist en friasiast Teake Binnert Hoekema (1923-2003) (ek samler fan *Lyts Frisia*), en letter, nei it ferstjerren fan Hoekema, mei Jan Jongsma (samler fan *Lyts Frisia* sûnt maart 2003), waard S.T. Hiemstra yn 1988 earst lêzer fan *Lyts Frisia* en nei in pear jier gewoan lid fan de JFM. Op oanstean fan Jongsma en letter Gerben Abma (juny 2009, as samler opfolger fan Jongsma) begûn Hiemstra yn *LF* te publisearjen (mei "Op weg naar het kakhuis" of de "frisofoby" fan Jetske Bilker (I)', *LF*, juny 2009, jrg. LVIII, nû. 1-2, s. 4-11). Sûnt maart 2010 (jrg. LIX) hat er yn *Lyts Frisia* en letter (nei de nammeferoaring yn 2014) yn *Nij Frisia* in fêste rubryk *Us eigen taal*. Boppedat docht Hiemstra sûnt 2012 ek korreksjewurk foar it tydskrift, yn 'e mande mei Ed Knotter. Nei 10 sept. 2011 komt de JFM ûnder in nij bestjoer besteande út Chris van Hes (foarsitter) en Wolter Jetten (skriu-

Ed Knotter

Sytze T. Hiemstra en Ed Knotter

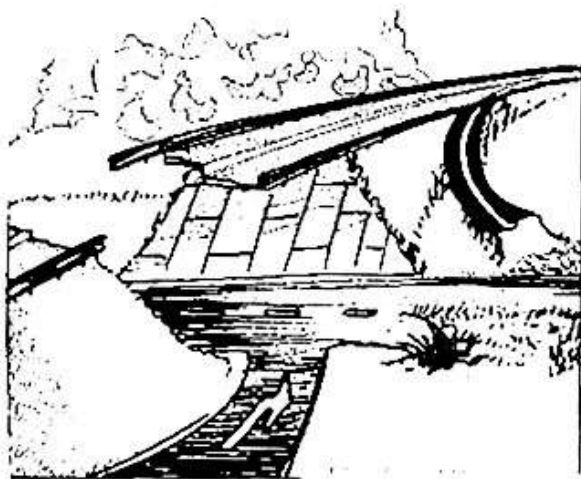
It krewearjen fan Sytze T. Hiemstra (1943)³ moat Lsjoen wurde as fuortsetting en oanskerping fan de winsken en easken dy't Douwe Kalma, Eeltsje Boates Folkertsma, Bearend Joukes Fridsma, Wike L. Zylstra en Teake Hoekema en oare Jongfriezen oangeande it Frysk yn ûnderwiis en foarming nei 1915 op it aljemint brocht hawwe (sjoch myn artikels I en II dêroer yn dizze jefte).⁴ Dat jildt benammen foar syn aktiviteiten yn it ramt fan de *Ried fan de Fryske Beweging*, de AFUK (ek: Afûk)⁵ en de *Feriening Frysk Underwiis* (FFU).⁶

De *A.F.U.K.* (nei 1980 ek *AFUK*, sûnder puntsjes, en dêrnei op in stuit *Afûk*) hat in skoft opmaat foar in ûnderwiisakte foar it reguliere ûnderwiis (LÛ-Frysk), mar de measte (Fryske) kursisten namen dochs diel oan de kursussen dy't earder folk- en gealeargongen hjitten en dy't oplaten foar de Fryslân-diploma's (foar A en it wat dregere B; letter foar C, de 'eigen' Afûk-akte en it Afûk-lesjouwersfoech). Boppedat wiene der noch hiel lang skriftlike kursussen (foar bygelyks de leargongen A en B), dy't de AFUK ûnder him krige nei't yn 1970 it *Ynstitút Fryslân* (oprjochte yn 1942 troch sjoernalist Doede Nieuwenhuis en ûnderwizer Enne Wijga) oernommen hie fan de doetiidske lieder (sûnt 1952) Tabe Beintema. Dy leargongen hiene yn de rin fan de jierren tûzenen kursisten mei in diploma ôfleverre. Foar net-Frysktaligen kaam in apart eksamen, dêr't de klam lei op mûnlinge taalgebrûk. De AFUK is yn dy snuorje in

wer/skathâlder) (sj. *Lyts Frisia*, jrg. LX, s. 55).

4: Sytze T. Hiemstra (1943) studearre û.o. foar skoalmaster (ûnderwizer) en learaar yn Ljouwert (Ryks Kweekskoalle [folslein foech], LÛ-Frysk (3de-graads ûnderwiisakte), MÛ-A-Pedagogyk (2de-graadsakte); te Grins (MÛ-B-Pedagogyk & Maatskippijlear (1ste-graadsakte) en studearre te Grins ûnderwiiskunde (as universitêr haadfak oan de RUG) en yn Amsterdam Fryske Taal- en Letterkunde (VU) en postdokoraal foar it 1ste-graadsûnderwiisfoech Frysk (VU). Hiemstra waard nei wat tydlike ynfalbaantsje by it basis- en fuortset ûnderwiis yn 1964 en '65 yn Ljouwert en nei syn militêre tsjinstplicht yn 1967 beneamd oan de iepenbiere twatalige twamanskoalle te Rie (by Frjentsjer; al 'proef'skoalle yn 1952, sj. Zondag, 2011, s. 153, 173) en yn 1973 oan Skoalle Lyndensteyn op 'e Sweach (in skoaltipe fan spesjaal ûnderwiis foar lichaaamlike beheinden), earst as learkrêft en letter ek as ûnderwiiskundich systeembegelieder (oant syn pinsjoen yn 2006). Yn de jierren '90 joech er ek les oan it Seminarium voor Orthopedagogiek/Hogeschool Utrecht as dosint orthopedagogyk (1993-2000).

5: Hiemstra siet fan begjin 1971 oant en mei 1976 yn it Deistich Bestjoer fan de Ried fan de Fryske Beweging en folge dêryn Tony Feitsma (skriuwster fan de Ried) op as skriuwster. Op de Riedsgearkomste fan 18 desimber 1970 hie dra. Feitsma al ôfskied nommen as skriuwster, wylst Rindert Straatsma, foarsitter sûnt 1965, noch krapoan in jier foarsitter bleau. Op 19 novimber 1976 moast Hiemstra nei de reglemintêre seis jier dy funksje ek wer dellizze. Nei in jiermannich is Hiemstra fannijs lid wurden fan it Algemiene Bestjoer fan de Ried (earst foar de stipers, letter foar de Feriening Frysk Underwiis [FFU] en de Fryske Rie). Hiemstra mocht sûnt 1976 ek ien fan de trije sitten ynnimme dy't de Bewegingsried doe yn de AFUK hie. Earst yn it Algemiene Bestjoer fan de AFUK en it AFUK-learniddelsfûns (27 oktober 1976), in heal jier letter as lid fan it Deistich Bestjoer yn de nije funksje fan ûnderfoarsitter (4 maart 1977), mei de taak om de beide stiftings nei bûtenút te fertsjintwurdigen as wurdfierder. Troch de staveringsrebûlje, dy't ek binnen de AFUK in grutte rolle spile, hawwe Jan de Jong en letter Dick Eisma it net lang as foarsitter folhâlde kinnen en doe't Eisma binnen in jier de foarsittershammer dellei (24 novimber 1977), waard Hiemstra frege om dy oer te nimmen en om de goede gong fan saken binne de AFUK fierder te bewekjen. Hiemstra gie reglemintêr ôf op 6 novimber 1985. Hiemstra wie Afûk-lesjouwer (fan 1967/'68-2015) foar leargong(en) foar net-Frysktaligen, leargong A, it Didaktysk Foech (foech foar Afûk-lesjouwers) en Fryske Skiednis, makke diel út fan in grut tal AFUK-kommisjes lykas dy foar de eksamens (foarsitter), de taalnoarm

Wat is geef Frysk foar 'loskoppeling van de wegenstructuur'? (Tek. Ed Knotter)

stifting wurden dy't streekrjocht subsidiearre waard troch de provinsje en it Ryk (it [kultuer]ministearje fan CRM).⁷

Yn it tiidrek 1976 oant en mei 2015 hat Hiemstra ferskate jierren warber west yn de Afûk as bestjoerder (foarsitter), as lid fan ûnderskate Afûk-kommisjes en as Afûk-lesjouwer. Knotter hat yn datselde Afûk-ferbân ek syn bydrage levere as lid fan komisjes (bgl. foar de begelieding fan lesjouwers en de eksamens) en is oant hjoed-de-dei noch warber as lesjouwer (benammen foar net-Frysktaligen). Fansels hawwe der ek in stikmannich Jongfriezen west dy't in sit hiene yn it *Algemien* Bestjoer. In aardich oersjoch fan al dy aktiviteiten haw ik krige troch guon jierferslaggen fan de Afûk út de perioade 1982-2008 nei te plúzjen (sjoch de **Taheakke** oan de ein fan dit tredde artikel).

Afûk-aktiviteiten

Inkelde bysûndere Afûk-aktiviteiten krije hjir wat neier omtinken:

1. De *Kommisje Taalsoarch*, dy't it brûken fan 'goed' en 'geef' Frysk propagearre en stimulearre. Troch de ynfloed fan de moderne 'massakommunikaasje-media' en de grutter wurdende geografyske mobiliteit wûn de ynfloed fan it Hollânsk op it Frysk oan en naam de noed oer it aloan tanimmen fan Hollânske ynslûpsels yn it Frysk ta. Mids 70'er jierren waard yn ferbân dêrmei op oanstean fan Hiemstra troch de AFUK in *Kommisje Taalsoarch* yn it libben roppen, dy't him ynearsten dwaande hold mei omtinken foar 'ynterferinsjes' yn de AFUK-kursussen. Mar aloan kaam de komisje ta it ynsjoch dat it omtinken dêrfoar bûten de AFUK nammerste mear needsaaklik wie. Ien fan de produkten wie de troch Hiemstra betochte rubryk 'Taalspegel'. Dy kaam sûnt 1 maart 1980

(foarsitter), taalsoarch (lid), learmiddels (lid), learplanen (lid), de wurkgroep B/C/Akte/Didaktyk-oplieding en as redaksjelid fan it tydskrift *De Pompeblêden*.

6: Hiemstra wie ien fan de oprjochters fan de *Feriening Frysk Underwiis* (FFU) (op 13-10-1987) en is dêr fan 2003 ôf skriuwer en fise-foarsitter fan. Hy soarget ek foar goede bannen tusken de FFU en de *Jongfryske Mienskip* (JFM). S.T. Hiemstra is sûnt 2006 bestjoerslid (foar ûnderwiis- en taalsaken, ynter-Fryske kontakten en ynter-Fryske skiednis) yn de *Fryske Rie*, in kontaktorganisaasje foar de Fryske gebieten yn Nederlân en Dútslân dy't û.o. meetings organisearret foar ferskillende beropsgroepen (bgl. boeren, húsfroulju, politisy) en ek it ynter-Frysk kongres en it 'Friesendroapen' op Hilgelân organisearret. De ynter-Fryske kontakten hawwe altiten de waarme belangstelling hân fan de JFM. Hiemstra wie boppedat bestjoerslid fan de *seksje Frysk* fan de *Vereniging van Leararen in Levende Talen* (VLLT) (1998-2015) en foar dy seksje ek lid fan it haadbestjoer fan dy lanlike organisaasje (2006-2015). Hiemstra fertsjintwurdiget (fan 2010 ôf) de seksje Frysk yn it *Europeesk Buro foar Lytse Talen* (EBLT). Yn it ferbân fan de Fryske Akademy wied er lid fan it *Pedagogysk Wurkferbân* en fan de wurkgroepen foar *Frysk & Logopedy* (begûn as provinsjale wurkgroep) en *Fryske Testen & Toetsen*. Hiemstra waard yn 2002 beneamd ta lid fan de Fryske Akademy op grûn fan bysûndere fertsjinsten foar de Fryske kultuer.

7: Van der Schaaf, 1977, s. 382-383. Sjoch ek *Les 7* fan Hiemstra syn 'Didaktysk foech Afûk' (08-09-2008) op www.ffu-fri.nl ûnder 'Publikaasjes'.

8: Sjoch ek: Jelsma, 2003, s. 14. Fan 1977-1985 siet Hiemstra as bestjoerder yn de Afûk. Hy betocht foar de Kommisje Taalsoarch rubryk de Taalspegel, yn prinsipe ornearre foar beide Fryske deiblêden: 'It falt te lêzen yn

't ferslach fan de gearkomste fan 4-9-'79 fan de Kommissje Taalsoarch. Dat wie in wêzentlik momint yn de hiele ynterferinsjebestridingshistoarje, want op dy gearkomste hat Sytze Hiemstra – doe AFUK-foarsitter – út 'e doeken dien wat him foar eagen stie: twa fêste figuerkes, ien ferkeard, ien goed, mei in (taal-)spiegel tusken har yn. Ed Knotter – gjin ûnbekende yn it AFUK-yllustraasjelân langer – soe tekenûntwerpkes meitsje' (Scholten, 1991, s. 4). Doe't de *Ljouwerter Krante* der it allinnichrjocht op hawwe woe, foel it *Frysk Deiblêd* bûten de boat. Boppedat liet de krante in 'eigen' meiwurker, Pyt Rodenhuis, de definitive mantsjes tekenje, dy't minder sprekend wiene as dy fan Knotter.

9: Sjoch û.o.: Jelsma, 2003, s. 14. Dat beslút wie taret troch de yn 1985 oprjochte Kommissje *Taalnoarm* (ûnder foarsitterskip fan S.T. Hiemstra) fan de AFUK om temjitte te kommen oan it ferlet fan in dúdlik(er) omskreaune noarm en om te kommen mei útstellen ta in fierdergeande standerdisearring fan it Frysk. Earst noch foar yntern Afûk-gebrûk, mar leafst ek ornearre foar in breder fermidden. It tal leden fan de kommissje waard dêrom útwreide mei inkelde leden fan bûten de Afûk. Ien fan harren wie de frisist Pieter Breuker en dy kearde benammen it wurkjen oan de dialektseleksje op troch syn – foar him blykber noch net efterhelle – sterk folkstaalideologyske, neo-*Hof*-iaanske opfettings. It dialektysk ferskaat binnen it Frysk wie foar Breuker hillich en mocht net in oantaast wurde binnen de 'noarm' fan it Frysk (wat op dat stik út soarte ta sosjale 'noarm'-leazens liedt). Dat brocht spannings binnen de kommissje mei, benammen ek mei de foarsitter, de neo-*Kalma*-iaan Sytze T. Hiemstra. Doe't boppedat bliken die dat de Afûk-noarm fan 1985 net troch eltse skriuwer/ynstânsje oernommen en hantearre waard (*Beliedsplan Afûk 1991-1995*, 1991, s. 15), naam it Afûk-bestjoer it beslút om de ferantwurdlikens foar it meitsjen fan noarmrjochtliden foar it skreaune Frysk (yn it offisjele ferkear) by it bestjoer fan de provinsje Fryslân del te lizzen en waard de *Kommissje Taalnoarm* yn 1994 opheft nei de tasizzing fan deputearre Lyklema dat dy neigean soe oft der in provinsjale kommissje komme koe dy't ta doel hie om dy standertnoarms te jaan (ferl. ek *Jierferslach Afûk 1994*, s. 51; *Beliedsplan Afûk 1996-2000*, 1996, s. 12). Op dat mêd hat de provinsje lykwols noch jierrenlang lein te sliepen en neat mei dy tasizzing dien. Troch it driuwende ferlet fan it ûnderwiisfjild en by taal- en oersetburo's hat ûnderwiisman en oersetter Jan Schotanus it úteinlik op de politike aginda krigen. Op 17 desimber 2014 besleaten Provinsjale Steaten fan Fryslân om de offisjele regels fan de Fryske stavering wat oan te passen en Deputearre Steaten hawwe dy op 27 jannewaris 2015 fêststeld en de âlde feroardering ynlutsen. De Fryske Akademy krige yn 2011 boppedat de op-

alle dagen yn de *Ljouwerter Krante* te stean en dat soe tsien jier lang sa bliuwe. Op 12 maart 1990 waarden de beide bewende mantsjes foar in spiegel spitigernôch ferfongen troch nije, wikseljende figuerkes ûnder de nije, folle minder byldzjende en abstraktere kop 'Opskerper', dy't de 'Taalspiegel' ferfong. Mei wikseljende plaatsjes, dy't de lading net dekke koene. Dat lêste wie gjin ferbettering. Oare produkten wiene it boekje *Foar de taalspiegel* (1984) (in ynliding en oersjoch fan Hollânske ynslûpsels, mei tekenings fan Ed Knotter) en de *Advertinsjewizer* (1988) (in hantliding foar advertinsjeteksten yn it Frysk, gearstald troch Tabe Beintema en oaren). Winliken komt it learboekje *De Stipe* (1982; ûnder einredaksje fan Sytze T. Hiemstra en mei tekenings fan Ed Knotter) mei leskes oer ynslûpsels ek út it wurk fan dy kommissje fuort. Dat boekje is populêr wurden by gâns kursussen en waard (en wurdt?) ek op reguliere skoallen brûkt.⁸

2. De *Kommissje Taalnoarm*. It tanimmen fan ynslûpsels yn it Frysk late ta diskusje oer de grinzen fan it al of net talitten dêrfan yn AFUK-útjeften en wat al of net as goed of geef Frysk achte wurde moast. By ein-tsjebeslút waard troch it AFUK-bestjoer yn 1985 (Sytze T. Hiemstra wie in grut part fan dat jier noch AFUK-foarsitter) it ferneamde taalnoarmbeslút nommen, dat ynhold dat it nije hânwurdboek fan de Fryske Akademy (*Frysk Wurdbboek Nederlânsk-Frysk*) tenei foar AFUK-útjeften de grins oanjoech fan wat der al of net op troch koe. Yn gefallen dat it wurdbboek mear mooglikheden bea (bgl. dûbelfoarmen) hold de AFUK by foarkar de meast Fryske foarm oan, mar dat wie gjin foarskrift, sa ferdútste it beslút. Letter (yn 1991) is dat beslút spitigernôch wer ferlichte troch ôfwikings fan de noarm ta te stean foar berneboeken en literêre útjeften.⁹

Foar eigen gebrûk (útjeften) kaam de AFUK yn juny 1985 yn it Algemien Bestjoer wol ta in regeling, grûndearre op trije motiven:

(1) In *taalideologysk* motyf: it Frysk as kultuertaal moat ôffrede wurde fan ynterferearre Frysk (benammen Frysk mei hollânismen) en better útboud wurde ta Standertfrysk. It yn 1984 nij útkommen hânwurdboek fan de Fryske Akademy spile dêrby in wichtige rolle om hollânismen keare te kinnen.

(2) In *didaktysk* motyf om ta mear ienriedigens en in konsistinte line te kommen foar wat as akseptabel Frysk printe wurde kin troch de Afûk as kursusunstitút en as edukative útjouwerij.

(3) In *taalseleksjemotyf* om regaad te meitsjen yn it gauris te grutte ferskaat oan foarmen en it net kritysk genôch omgean mei ynterferinsjes troch skriuwers en

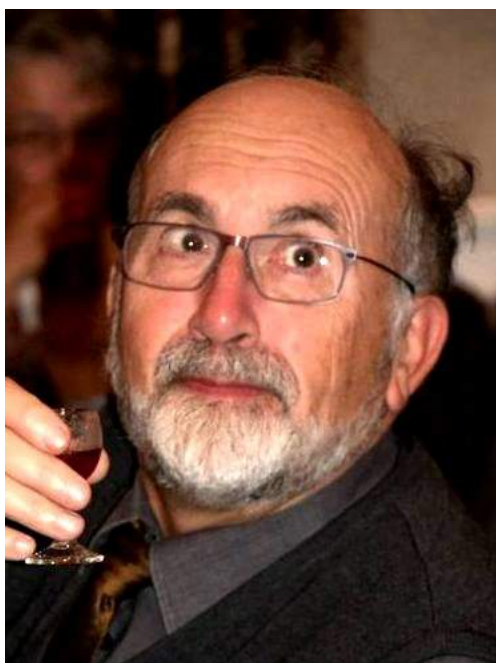

oersetters dy't yn opdracht fan de Afûk wurk leverje (kursusmateriaal en berneboeken). Der moat te folle troch de taalkundige ôfdieling 'ûnderhannelde' wurde mei harren oer wat de noarm is of heart te wêzen.

Omdat it hânwurkboek net altiten útslútsel joech en as fangnet wol tige breed wie, moatsten der ek *foarkarsfoarmen* komme, want der wiene te folle dûbelfoarmen foar wurden mei deselde betsjutting.

Op 25 oktober 1991 waard der ûnder in oar Afûk-bestjoer en in oare direksje (Koen Eekma) it beslút fan 1985 foar lêsböeken spitigernôch nochal ôfswakke troch skriuwers en oersetters (wer) it lêste wurd te jaan as se bûten de wurkboeknoarm stapten en ynterferinsjes brûkten. Dat oanpaste Afûk-beslút fan 1991 sette de doar wer wiid iepen foar gâns 'min' en 'gjin' Frysk yn berneboeken en oare literêre útjeften. In treurige saak.¹⁰ De *Jongfryske* geast fan Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma, Eeltsje B. Folkertsma en Sytze T. Hiemstra wie ferdwûn fan it Afûk-toaniel. Net earder as yn 2015 soe der op dat mêd wer sprake fan foarútgong wêze, doe't de provinsje in 'standert'-wurdlist ('Grien Boekje') fêststelde (as ûnderdiel fan in *Taalweb*).¹¹

3. De *Begeliedingsgroep* (fan en) foar *lesjouwers*. Hiemstra makke dêr sûnt 1977/'78 diel fan út mei sa'n fiif of seis oare kritebegelieders. Dy kamen doe net langer út it fermidden fan de AFUK-bestjoerders, lykas earder it gefal wie, mar út de rûnte fan betûfte Afûk-lesjouwers Troch de kritebegelieders waarden de ûnderwiiskundige kontakten ûnderholden mei de lesjouwers, mear as begelieders en minder as ynspekteur (lykas foarhinne it gefal wie). Hiemstra krige earst in krite yn Fryslân op 'e noed, en letter dy foar de kursus-

Sytze T. Hiemstra

dracht om in *Standertwurdlist* (letter wat eufemistysk *Foarkarswurdlist* neamd [in *Grien boekje* lykas it Hollânske *het Groene Boekje. Woordenlijst Nederlandse Taal*]). Neffens de 'Spellingwet' kedizet de 'Nederlandse Taalunie' oer de offisjele stavering fan wat yn Fryslân ornaris Hollânsk neamd wurdt. Yn Fryslân hat de provinsje Fryslân dat foech foar it Frysk yn de twadde helte fan de foarige iuw oan him lutsen. It advys fan de Fryske Akademy is yn april 2013 en yn desimber 2014 oan Provinsjale Steaten foarlein en yn beide Steategearkomsten hawwe de Fryske Steaten ienriedich ynstimd mei dy beheinde staveringswiziging en it yn gebrûk nimmen fan de *Foarkarswurdlist* (brief fan Deputearre Steaten d.d. 3 febrewaris 2015, oan û.o. de *Feriening Frysk ûnderwiis*, ornearre foar S.T. Hiemstra, skriuwer fan de FFU). Foar it ûnderwiis yn it Frysk op de skoallen en oare ûnderwiisynstellings of organisaasjes dy't tige mei it ûnderwiis anneks binne en mei it fak Frysk te krijen hawwe, wie dat beslút fan grut belang, omdat der no mear dúdlikens kommen wie op it mêd fan de stavering en de taalstandert. Dêrom hat de provinsje dêr kontakt oer opnommen mei de *Afûk* as ûntwikkelder en útjouwer fan lesmateriaal, it *College voor Toetsen en Examens* dat ferantwurdlik is foar de offisjele eksamens, it *Cito* en mei it ûnderwiisadvysburo *Cedin* (*Taalsintrum Frysk*). Op 31 jannewaris 2015 is de regeling offisjeel fan krêft wurden. Der waarden tenei 332 wurden oars skreaun en der kaam in foarkarswurdlist (sjoch ek: www.taalweb.frl).

10: Hiemstra, 1999, s. 256-258. Dat 'lêste wurd' gou dus net foar de taalnoarm yn (Afûk-)examenwurk. Dat oanpaste Afûk-beslút fan 1991 sette de doar lykwols wer wiid iepen foar gâns 'min Frysk' en 'gjin Frysk' yn berneboeken en oare literêre útjeften. Pieter Breuker hie mei syn obstruksje binnen de *Taalnoarmkommissje* blykber sukses by de Afûk hân. Dat hat oant likernôch 2014 duorre doe't de Fryske Steaten oergean woene op in staveringswiziging en boppedat in *standertwurdlist* gearstalle litte woene. Doe't yn dy snuorje ek de *Feriening Frysk ûnderwiis* (FFU) yn in kolum fan Abe de Vries ('*Ynfiering fan Sovjetfrysk?*', *Frysk Deiblêd*, 26 febr. 2014) en benammen Hiemstra op it ynternet yn negative sin behelle waard yn de 'diskusje' oer de oanpassing fan de stavering en oer in (noarmearjende) standertwurdlist Frysk, hat de FFU besocht om de Fryske Akademy te stypjen (mûnling en op skrift). De oanfal fan Pieter Breuker (mei help fan Abe de Vries, Henk Wolf en in pear oare adepten), foel te ferwachtsjen, sjoen de negative ûnderfinings mei Breuker yn de *Kommisje Taalnoarm* fan de Afûk yn de njoggentiger jierren fan de foarige iuw. De Fryske Akademy (en syn *taalkundige ôfdieling*) kaam no by de Breukerianen ûnder fjoer te lizzen. Alle proseduerespultsjes dy't te betinken wiene, hellen se út de kast om it wurk fan de

Oan de taalkundige ôfdieling fan de Fryske Akademy,
dr. A. Dykstra
Coulonhûs
Doelestrjitte 8
Postbus 54
8900 AB LJOUWERT

140304.[2].FA.FFU.

Drachten, 4 maart 2014

Underwerp: *strideraasje oer stavering en standert*

Achte hear Dykstra en meiwurkers,

No't ek de *Feriening Frysk Underwiis* (FFU) yn de kolum fan Abe de Vries ('*Ynfiering fan Sovjetfrysk?*', *Frysk Deiblêd*, 26 febr. 2014) yn negative sin behelle wurdt yn de 'diskusje' oer oanpassing fan de stavering en in (noarmearjende) standertwurldlist Frysk, tinkt ús bestjoer der goed oan te dwaan om jimme in stipe yn 'e rêch te jaan. Tefolle binne tsjinstanners as Pieter Breuker en Henk Wolf mei prosedurele spultsjes dwaande. Boppedat achtsje wy harren arguminten tsjin it fierder standerdisearjen fan it Frysk, foarsafier't dy der binne, net falide. Soarch oer de takomst fan it Frysk hawwe wy allegearre en dan leit it swart meitsjen fan minsken net foar de hân.

Benammen foar in minderheidstaal (as it Frysk) tinke wy dat it fan grut maatskiplik belang is dat der konsistinte en konsekwinte regels komme. Yn it ûnderwiis is in logyske en sa ienfâldich mooglike stavering needsaaklik om it Frysk ek skriftlik goed brûke te kinnen. Net allinnich foar de Frysktaligen, mar benammen ek foar de net-Frysktaligen. En it mear skriftlik brûken fan in taal kin net sûnder in goed omskreaune standert. Foaral foar it ûnderwiis en offisjele ferkear (oerheid, rjocht) is in goed ûnderwiisbere, flot tapasbere - sa unifoarm en 'Frysk' mooglike - stavering en standert fan grutte betsjutting. Wy komme tefolle flaters, ûnnedich dialektysk foarmferskaat en tige ûnwinsklike hollânismen of oare ynterferinsjes tsjin yn de besteande learmiddels foar it Frysktalich ûnderwiis. Dat is tige skealik foar it ûnderwiis en foar de fierdere emansipaasje fan it Frysk as kultuertaal.

In goed oan te learen en te ûnthâlden stavering en standert sil de drompel foar it brûken fan it Frysk ferleegje en hâldfêst jaan oan de gearstalders fan learmiddels en toetsen. Dat steane wy as FFU foar. Soks sil ek de bedoeling fan jimme krewearjen en dat fan de provinsje wêze. Bûten de boppeneamde domeinen kin der út soarte mear romte/rûmte wêze foar dialektysk ferskaat as ien dêr wier ferlet fan hat.

Wy hoopje dat de kommende feroarings/feroaringen it effekt hawwe sille dat wy der fan ferwachtsje en winskje jimme sukses by it *fierder ûntwikkelen* fan de *standert* foar it Frysk. Sa'n ûntjouwing is yn Fryslân al in skoft oan de gong (bgl. yn de wurdboeken), lykas jimme meiwurker Hindrik Sijens yn in kolum ('*Great, greuter, grotst*', FD, 01-02-2014) mei rjocht sinjalearre hat, mar wy binne der noch net. Dat freget om saakkundige stjoering en foldwaande oerheidsstipe.

Mei rju achtinge en freonlike groetnisse,

drs. T. Dykstra, *foarsitter FFU*

drs. S.T. Hiemstra, *skriuwer FFU*

FA fandatoangeande ûnmooglik te meitsjen. De FFU wie boppedat fan betinken dat de arguminten fan dizze bestriders fan it fierder standerdisearjen fan it Frysk, foarsafier't dy der wiene, net falide wiene en tige skealik foar it Frysk yn it ûnderwiis. FFU-skriuwer S.T. Hiemstra hat dêroer in brief (d.d. 4 maart 2014; oan te klikken op www.ffu-frl.eu by 'Brieven 2014') stjoerd oan de Fryske Akademy (Anne Dykstra en syn taalkundige meiwurkers) om dy in stipe yn de rêch te jaan. Yn dat brief waard oanjûn dat it needsaaklik wie dat de standert fan it Frysk fierder ûntwikkele waard troch de Fryske Akademy, mei foldwaande stipe fan de provinsje. It hat Hiemstra (mûnling) bliken dien dat de taalkundigen fan de FA wiis mei de stipe fan de FFU wiene. Men kin konkludearje dat it *Jongfryske* stribjen om it Frysk as kultuertaal fierder te standerdisearjen wer in stap fierder brocht is. It falt foar de *Jongfriezen* te hoopjen dat Breuker de kommende jierren wat dat oanbelanget, takocht is.

11: Doe't yn 2015 de stavering fan it Frysk fannijs feroare wurde moast, hat dat ta it 'Taalweb' laat: in webside dêr't ferskate digitale helpmiddels op oanbean wurde dy't de learders fan it Frysk (benammen learlingen en studinten), mar ek skriuwers fan it Frysk, in grutte stap foarút helpe kinne. It *Taalweb* bestiet út: (1) in *Wurdboekportaal*: dêr't mei ien sykfraach yn fjouwer Fryske wurdboeken socht wurde kin; (2) in *Foarkarswurdlist*: in list dy't de foarkarsfoarmen jout foar it staverjen fan it Frysk (en dus ymplisyt ek oan dialektseleksje docht); (3) in online *Staveringshifker* dy't ek as Office-plugin of app ynladen wurde kin; (4) in *Oersetter*: in webapplikaasje dy't automatysk Fryske teksten nei it Nederlânsk ta oersetse kin en oarsom; (5) in *Paadwizer Fryske stavering* dy't de staveringsregels fan it Frysk mei alle bysûnderheden útleit. It *Taalweb* is op 2 febrewaris 2015 'online' gien (www.taalweb.frl).

12: Benammen yn it ramt fan de wurkgroepen foar *net-Frysktaligen*, *B/C* en *Akte* hat Hiemstra mei Rindert Straatsma (direkteur fan de AFUK) en in pear oare mei-

sen *bûten* Fryslân. Gauris wiene de lesjouwers ek âldkursisten fan Hiemstra syn didaktykkursus foar it AFUK-lesjouwersfoech, dy't troch him jûn is fan 1979 oant juny 2011. Ed Knotter hat likegoed in skoft warber west as kritebegelieder, mar dan yn Fryslân sels. Hy wie lid fan de begeliedingsgroep fan 2006 ôf. Yn 2013 waard it wurk fan de begeliedinggroep om reden fan it tebekrinnend tal mûnlinge kursussen troch de Afûk-direksje net mear needsaaklik achte. Eventuele

mooglikheden foar in oare wize fan begelieding as stipe foar lesjouwers – dy't soks op priis stelden, sa't reaksjes útwiiden – binne net realisearre.

4. Yn 1988 waard troch it Deistich Bestjoer fan de AFUK in *Learplankommisje* ynsteld, omdat der ferlet wie fan in bettere oansluting tusken de ûnderskate leargongen. Sadwaande waarden doelen, ynhâlden en evaluaasjeformen sa goed mooglik omskreaun en koe der in goede trochgeande line en opbou ûntstean tusken de beide leargongen foar net-Frysktaligen (NF I en NF II) en de fjouwer

leargongen foar Frysktaligen A, B, C en D (D = de 'AFUK-akte'). Hiemstra skreau in opset [*In oare opset fan it AFUK-kursuswurk*, 25-07-1988 (al ôfsletten op 8-5-1988)]. Yn 1990 koe der foarearst 'dien wurk' makke wurde, al is learplanûntwikkeling út soarte in saak fan trochgeande diskusje. Yn 1991 waard sadwaande troch it bestjoer it '*AFUK-learplan 1990 en fierder*' fêststeld, dat de basis foarme foar de kursusfernijing yn de 90'er jierren. Dy diskusje hie mei de grûnslach lein foar it ferbetterjen fan de learmiddels foar net-Frysktaligen ('Bekjegau' [1990]; 'Wolkom' [1992] en Frysktaligen ('A-boek', 'B-boek', 'C-boek' en 'Akteboek').¹²

5. As lid fan de *Learmiddelkommisje* krige Hiemstra stipe foar syn idee om Jan Stienstra fan Goutum te freegjen om dy syn *Taalboek foar begjanners* oan te foljen mei leskes oer suver Frysk. Yn 1982 koe de 9de printinge ferskine, dy't troch Ed Knotter yllustrearre waard. Hiemstra syn winsk om ta in nij *taaleigen*-learboekje te kommen, waard likegoed honorearre, omdat der net folle brûkbers mear wie yn de nije Steatstavering. Jan Stienstra, Geale de Vries en Jan W. de Vries, alle trije betûfte AFUK-lesjouwers, krigen man-

Grutte Pier makket regaad ... (Tek. Ed. Knotter)

Hollânske ynsûpsels lizze aloan op 'e loer (Tek. Ed Knotter)

daat om ta wat goeds te kommen en Hiemstra makke der as einredakteur in gehiel fan en soarge der ek foar dat Ed Knotter in grut tal koartswilige yllustraasjes mei in didaktysk doel foar it boekje tekene. Yn 1982 lei it boekje *De Stipe* yn de winkel en waard dêrnei yntinsyf brûkt by de leargongen A en B, mar likegoed by oare Fryske kursussen yn fuortset ûnderwiis.

In oare AFUK-útjefte dêr't Hiemstra de einredaksje fan fersoarge, wie it ynterferinsjeboekje *Foar de taalspegel*, dat yn 1984 útkaam (it hat noch in twadde printinge belibbe). ûnderdielen dêrfan binne letter wol brûkt yn oare AFUK-learnmiddels. Gâns tiid frege ek it tarieden fan it boekje *Tiidwurden* troch Hiemstra, Eisma en inkelde oaren. Yn 1989 waard it de opfolger fan Stienstra syn *Dat lestige tiidwurd*.¹³ It soe in standert sette foar it goed brûken fan de tiidwurden, ek al foel it by ien as Pieter Breuker net yn goede ierde. Breuker achte soks (wer) in foarm fan 'simplisme' en dat wie neffens him hiel ferkeard (sjoch by de literatueropjefte).¹⁴

Yn Hiemstra syn AFUK-bestjoerderstiid kaam it útjeftebelied foar berneboeken dy't ek as lêsböeken yn de skoalle gaadlik wiene, op gong en hy hat as lid fan de learnmiddelskommisje út en troch mei AFUK-direkteur R. Straatsma fruchtbere kontakten foar ko-produksjes yn it bûtenlân lein. Yn de rin fan de jierren hat er sels ek in aardich rychje yllustrearre boekjes foar bern út oare talen foar de Afûk oerset en/of bewurke en boppedat bysûndere teksten, lear- en helpmiddels, brosjueres, struibleadsjes en boeken foar folwoeksenen gearstald, skreaun en oerset of oaren dêrby holpen (sjoch bgl. de literatueropjefte oan de ein).

6. As lid en as foarsitter fan *Afûk-eksamen-kommisjes* (1989-2001) wie it foar Hiemstra mooglik om in

wurkers dêr hiel wat tiid en enerzjy ynstutsen. It idee om ta in nije opset te kommen, wie ûntstien troch de ûnderfinings mei in ynnovaasjeprojekt dat útfierd waard yn gearwurking mei de 'Iepen Skoalle/Open School' dy't trije leargongen opleverje moast foar minsken mei in beheinde foaroplieding (d.w.s. in pear jier fuortset ûnderwiis). Foar de net-Frysktaligen koene der twa oan 'e merk brocht wurde en mar ien foar Leargong A (dy foar B is troch in tekoart oan goede gearstalders net fan de grûn kommen).

13: It nije boekje wie folsleiner wat it tal ûnregelmjittige en sterke tiidwurden oanbelange en joech gâns mear eftergrûnynformaasje as syn foargonger, benammen op it mêd fan it oant dy tiid ta ferwaarlezge aspekt fan de syntaksis. Boppedat levere it in bydrage ta in stik standerdisaasje, in ding fan belang by de fierdere ûntwikkeling fan it Frysk as kultuertaal en tige goed passend yn it Jongfryske stribjen fan Kalma. Yn dy tradysje past ek it boekje *Stavering* fan Fedde B. Dijkstra dat yn it jier fan útjefte (1991) al wer útferkoft rekke en dat, lykas *Tiidwurden*, ferskillende nije printings belibbe en oant hjoed-de-dei brûkt wurdt yn en bûten AFUK-ferbân.

14: Hiemstra, 1992b, s. 5-8. Ek: Feitsma (1992, s. 4-6). Doe't Hiemstra by syn stúdzje ûnderwiiskunde yn Grins begûn wie oan syn byfak Frysk by prof. dr. A. Feitsma oan de Frije Universiteit (VU) en in pear jier letter der ek it earstegraads-ûnderwiisfoech foar *Fryske taal en letterkunde* helle (op 9 augustus 1988; wetlik ferbûn oan it d.d. 30 augustus 1985 troch de fakgroep 'Ynterdissiplinêre ûnderwiiskunde' útrikte doktoraal tsjûchskrift [bul] fan de RUG), makke prof. Feitsma him der sterker bewust fan dat er by al syn krewearjen yn it ferline foar de Fryske Beweging en letter yn en foar de AFUK yn hâlden en dragen feitlik in Jongfries en Kalmaïaan wie.

proses op gong te bringen om ta bettere en dúdiker eksamenôfspraken te kommen en de Afûk-eksamens mear fálide, betrouberder en objektiver te meitsjen (en sadwaande ‘earliker’). Bygelyks troch de beoardielingsnoarmen skerper te omskriuwen, de sesuer tusken foldwaande(n) en ûnfoldwaande(n) fan de ûnderdielen dúdlik te kwantifisearjen en troch it ûntwikkelfjen en ynfieren fan mearkartoetsen foar stavering en tiidwurden (by leargong A en B), wier/net-wierfragen en mearkarfragen by skiednis (leargong B) en twataligens (by leargong C, de Afûk-akte en ‘Frysk yn it offisjeel ferkear’ [FoF]). It beoardieljen fan *eksamenopdrachten* op it mêd fan *skriuwen* koe gâns minder yntuïtyf dien wurde troch oan de ferskillende aspekten dêrfan (bgl. *struktuur*, *ynhâld*, *taal* en *stavering* by leargong A; foar B, C en FoF mei it aspekt *styl* deroan tafoege) in ferskillend gewicht te jaan.¹⁵

Frysk yn it spesjaal ûnderwiis

Sa wurde de diploma's útrikke ... (Tek. Ed Knotter)

15: Sjoch dêrfoar bgl. it *Eksamenreglemint Fryslân-diploma's* (foar in beskaat kursusjier) en de (almeast yntern hantearre) *list mei eksamenôfspraken* (dy't ek geregeld bysteld waard). Hiemstra stelde sels ek eksamens gear (bgl. foar stavering, tiidwurden of twataligens).

16: Eindrapport [...], 1981, s. 62.

17: Sjoch ek yn *Nij Frisia* (nû. 2, juny 2015) Sytze T. Hiemstra syn bydrage oan de rubryk 'Us eigen taal (19) oer 'It Frysk yn it Spesjaal ûnderwiis: in ûnderwiis-tragedy' (s. 9-12), mei dêryn opnommen in oersjoch

Op 23 april 1979 ynstallearre steatssekretaris A.J. Hermes de 'Commissie Fries in het Buitengewoon Onderwijs'. Hiemstra fertsjintwurdige dêr de fjirde ôfdieling (ôfdieling foar it Frysk yn it ûnderwiis, dêr't er as learkrêft fan 'Skoalle Lyndensteyn' út Beetstersweach yn siet) fan de *Provinsiale Underwysried* yn en ek Afûk-direkteur R. Straatsma waard op in stuit lid fan dy kommisje. Yn july 1981 kaam it einrapport út mei de oanbefelling oan de steatssekretaris om foar it learplan fan de skoallen foar bûtengewoan ûnderwiis yn de provinsje Fryslân oan te jaan '[...] dat het Fries mede als voertaal wordt gebruikt en geeft voorts aan dat en op welke wijze de leerlingen in aanraking worden gebracht met de Friese taal en cultuur [...]'¹⁶ Steatssekretaris G. van Leijenhorst waard spitigernôch de opfolger fan Hermes op it ministearje en dy naam it útstel om de *fiertaal* ferplichte te stellen, net oer yn in *Beleidsnotitie bij het eindrapport [...]*. Hy wie fan betinken 'dat de eigen verantwoordelijkheid van schoolbesturen ook bij de huidige facultatieve regeling wat dit betreft reeds voldoende waarborgen [biedt]' (s. 20). Hy woe net fierder gean as 'de leerlingen in aanraking te brengen met de Friese taal en cultuur' (s. 1). Allinnich as in skoalle sels fierder gean woe as de 'aanraking' en it *fak* Frysk jûn wurdt, 'dienen de desbetreffende onderwijsgevenden daartoe bevoegd te zijn' (s. 3). De 'definitive' wetlike formulearring fan de ferplichting, dy't op 1 augustus 1989 yngien wie (en dy't te finen wie yn kêst 19 fan de *Interimwet op it speciaal en het voortgezet speciaal onderwijs [ISOVSO]*) late dus yn de praktyk ta it mijen fan fakmjittige aspekten (ferstean, lêzen, praten en skriuwen). De *Ried fan de Fryske Beweging* spriek dêr yn in brief fan 5 desimber 1984 oan Deputearre Steaten fan Fryslân, dêr't Hiemstra it konsept foar levere en dat ûndertekene wie troch Bewegingsrieds-foarsitter Klaske Straatsma-Westerhof, syn 'grutte teloarstelling' oer út. De safolste misslach en tebekset út De Haach wei. Dêr kaam noch by dat by de oergong fan de ISOVSO nei de *Wet op de expertizecentra* (WEC, wet fan 15 des. 1982), sûnder in eksplisyt útstel dêrta in bepaling oer it Frysk net opnommen wie (likemin as yn lettere feroarings fan de wet). Om dy reden pleite ek it *Konsultatyf Orgaan Frysk* (1998-2013) yn syn *Memorandum 2004* foar reparaasjewetjouwing om yn kêst 18 nei de earste folsin ta te foegjen: 'de scholen in de provincie Friesland geven met redenen omkleed aan op welke wijze aandacht wordt besteed aan de Friese taal en cultuur' (s. 6). Fierder as it diskriminearjende 'aandacht' kaam it dus net. Hiemstra rjochte him as skriuwer fan de *FFU* op 26 maart 2005 fannijs ta Provinsjale en Deputearre Steaten en stie derop oan om de formele (wetlike) en

Ynterferinsjes bestride (Tek. Ed Knotter)

materiële posysje (kwantiteit en kwaliteit) fan it ûnderwiis yn de Fryske taal en kultuer yn it spesjale ûnderwiis te fersterkjen en te ferbetterjen.¹⁷

De Feriening Frysk Underwiis (1987-2015)

De *Feriening Frysk Underwiis* (FFU) is oprjochte yn 1987 (13-10-1987) troch Tom Dykstra, Sytze Hiemstra en fjouwer oaren en is yn 2015 noch aktyf.¹⁸ Ed Knotter fersterke it bestjoer yn de rin fan de tiid en naam nei it ferstjerren fan Rindert Straatsma, dy't hiel lang skathâlder fan de FFU wie, yn 2006 sels dy taak op him.

Yn 1987 waard betocht dat it 50 jier lyn wie dat it Frysk yn it primêr ûnderwiis tastien waard en it betinken wie, dat it Frysk yn it ûnderwiis noch altiten net folle foarstelde en dat der noch hiel wat dien wurde moast om it Frysk as taal in folweardich en oan it Hollânsk lykweardich plak te jaan yn it ûnderwiis en te soargjen foar mear Frysktalige berne-opfang yn de stêden.

De Feriening Frysk Underwiis (F.F.U./FFU) woe dêrom de krêften bondelje fan alle belanghawwenden by en belangstellenden (âlden, ûnderwizenden, skoallen, skoalbestjoerders, studinten ensfh.) foar in folweardich plak fan it Frysk yn pjutteboartersplakken oant en mei it heger ûnderwiis. In de rin fan de tiid binne der hiel wat brieven en oare stikken nei De Haach (kabinet en parlemint), Ljouwert (Deputearre en Provinsjale Steaten, politike partijen), gemeenten en skoallen stjoerd. De konkrete resultaten falle ôf as men sjocht nei wat de FFU neistribbet en wat needsaklik is om it Frysk in folweardich plak te jaan yn it ûnderwiis.¹⁹ Ien fan de meast konkrete wapenfeiten is dat der op oanstean fan de FFU in kanon fan de Fryske skiednis skreaun is yn opdracht fan de Provinsje. Op 11 nov. 2008 is *'De kanon fan de skiednis fan Fryslân'* yn Tre-

fan de FFU-bydrage foar de 'Stjoergroep Hoekstra' (2009), dy't advys útbringe moast oan it Ryk om foech op it mêd fan de Fryske taal nei de provinsje Fryslân te desintralisearjen, en it yn dat blêd opnommen en troch Hiemstra gearstald en ûndertekene FFU-brief fan 25 maart 2005 (oan DS en PS) oer de Fryske taal en kultuer as fak en fiertaal op de WEC-skoallen (s. 13-15).

18: De fjouwer oaren wiene: Baukje Miedema, Alex Riemersma, Hilda Schram en Wytze Tjoelker. Eelke Goodyk en Rindert Straatsma hawwe letter û.o. diel útmakke fan it bestjoer; Straatsma jierrenlang as skathâlder en nei syn ferstjerren yn 2006 hat *Ed Knotter* it ponghâlderskip op him nommen. Tom Dykstra waard al gau foarsitter en *Sytze T. Hiemstra* yn 2003 skriuwer en fise-foarsitter. De namme wie yn it begjin noch 'Feriening Frysker Underwiis', mar yn 1991 wie it al 'Feriening *Frysk Underwiis*', omdat it begryp *Frysker* neffens guon wat te agressyf klonk. By de oprjochting (13-10-1987) hold Tony Feitsma in ynliding oer mindertallen yn Europa, it plak fan it Frysk yn earder tiid en hjoed-de-dei en it grutte belang fan it ûnderwiis yn it Frysk (yn Feitsma har eigen stavering): 'Un net ûnbelangryk stikje fon it fryske beliedsmozayk fwar de ferdingening fon it frysk is it ûnderwiis. Mei it ûnderwiis olinne rêde wy it net, mar sûnder ûnderwiis rêde wy it yn gjin gefol. [...] Om 1950 hinne begjint Wike Zylstra yn de Rottefolle fôlslein yllegaal mei twatalig ûnderwiis. Se krijt un "berisping" fon de ynspekteur [dat lêste, fan dy *ynspekteur*, is net alhiel krekt en wurdt yn myn twadde artikel yn dizze jefte rjochtset, STH] en se mei trôggean. Wy ha oan Wike Zylstra en oare pyoniers gôns te tankjen. Mar wy matte kónstatjerje dot wy óp dit stuit wól in moaie formúlle oer ferplichte frysk ûnderwiis op 'e basisskwalle ha, mar de kónkrete ynfólling hōdt net oer. En dan ha wy it nog hielendol net hōn oer it fwórtset ûnderwiis. [...] Der bliuwt by de ryskoerhyd yn 'e praktyk net un soad oer fon syn ferontwurdlikens

soar presintearre. In troch T. Dykstra (FFU-foarsitter), S.T. Hiemstra (FFU-skriuwer en einredakteur) yn de mande mei fertsjintwurdigers fan trije oare organisaas-

jes (Ried fan de Fryske Beweging, Fryske Akademy en it Pedagogysk Wurkferbân) opsteld 'Oanfalsplan Frysk' (Drachten/ Ljouwert: okt. 2008; yllustrearre troch *Ed Knotter*) waard op Steatenivo behannele en is troch saakkundigen yn in ekspertmoeting bepraat. De trochwurking dêrfan yn it provinsjale belied, bgl. op de provinsjale noata 'Grinzen oer' [2013] is lykwols ûndúdlik.

fwar it frysk en fon de erkenning tróg it ryk fon de spesjale posysje fon it frysk. Sûnder un ynspirearjende en kréatyve klub dy't him fwar de saken ynspont en mei kónkrete ynysjatyven kómt, kin ek de provinsjale oerhyd it net óprêde en hat dy der óp un doer ek gjin belang mear by. It wurd is oan de fryske bewegers óm feart te setten efter it frysker meitsjen fon it ûnderwiis. It frysk jert der net yn de marzje mar wot by te hingjen mar jert yn skwalle én maatskippij un reëel plak yn te nimmen. Tróg ús aksjes en ús plonnen matte wy bydrage ta it better yn-fóljen fon de mooglikheden dy't der no ol binne en matte wy de oerhyd hyltyd wer oantrúnje ta in posytyver polytyk fwar it frysk oer' (yn: *Fryx, foar polityk en kultuer, ûnôfhinklik, kritysk*, jrg. 8, nû. 4, 1987, s. III-II6).

19: De FFU achtet it neikommen-de needsaaklik:

- 1. It Frysk moat de *earste* taal wurde yn Fryslân, dus ek yn it ûnderwiisdomein. Dat hâldt ûnder mear yn dat it Frysk yn it eigen taalgebiet in normaal, folslein akseptearre, mûnling en skriftlik kommunikaasjemiddel wurde moat en as sadanich yn it meartalich ûnderwiis as fak en as fiertaal in folweardich plak fer- tsjinnet.
- 2. It Frysk moat in *ferplichte* (eksamen)fak wurde foar alle learlingen yn Fryslân en in *ferplichte* ynstruksjetaal (by guon oare fakken) yn it algemien foarmjend ûnderwiis (foarskoalsk ûnderrjocht, basis- en fuortset ûnderwiis, spesjaal [fuortset] ûnderwiis) en it **berops-ûnderwiis** (mbû en hbû). De foarderings fan de learlingen yn de Fryske taal en de Fryske skiednis moatte folge wurde mei in noarmearre, falide en betrouber learlingfolch- en toets(ings)systeem.
- 3. De *kearndoelen* en *eksameneasken* foar de Fryske taal, kultuer en skiednis moatte lykweardich wêze oan de kearndoelen en eksameneasken foar it Hollânsk (Nederlânsk) en de Hollânske (Nederlânske) skiednis. It foech dêroer moat by de provinsje Fryslân lizze.
- 4. Op it nivo fan de skoalle as *organisaasje* moat it Frysk yntern en ekstern mûnling en skriftlik folwear-

Rients Gratama (Tek. Ed Knotter)

Konklúzje en beslút

Út it krewearjen fan guon Jongfriezen binnen de *Afûk* (sjoch oan de ein fan dit artikel ek: **Taheakke: Jierferslaggen AFUK (Afûk) 1982-2008 en it Jongfryske krewearjen**) en de easken fan de FFU op it mêd fan it ûnderrjocht en de foarming (sjoch noat 19) docht wol bliken dat wy nei mear as oardel iuw taalstriid en Fryske Beweging noch lang net binne wêr't wy wêze wolle. It is tige de fraach oft it Frysk rêden wurde kin yn in 'provinsje' fan it 'Ke- ninkryk'. De needsaak fan in *autonom* Fryslân binnen it ramt fan de Europeeske Uny mei in 'steat'-status, ferlykber mei dy fan bgl. Malta en Lúksemboarch, liket my needsaaklik.

De Amerikaanske Jongfries Bearend Joukes Fridsma rekket de woartel yn it lid as er yn syn foaropwurd yn syn tige dokumitearre tinkskrift *Nea ferbrutsen bân*

(1991 [mar al yn 1982 reekommen]) de beweging gâns mear aventoer, fantasij, radikalisme en aktivisme tawinsket: 'Der soe by it oankloppen yn De Haach folle mear klam lein wurde moatte op de rjochten fan de minske en de misdiedigens fan de aloan oanboazjende genoside. Ik soe noch altyd graach sjen wolle dat der yn it heitelânske fermidden in Martin Luther King of Nelson Mandela opstie' (s. 8).²⁰ Wiere wurden, want it jierrenlange klopjen op de Haachske helsdoarren hat it Frysk oant no ta fierstente min oplevere ...

Drs. Sytze T. Hiemstra (1943) is frisiast, frisist en ûnderwiiskundige. Hy hat ûnderwizer (twatalige legere skoalle), learaar en ûnderwiiskundich systeembegelieder (twatalich spesjaal ûnderwiis), lesjouwer (Afûk) en dosint (Seminarium voor Orthopedagogiek – Hogeschool Utrecht) west.

It wurdt der mei kroadfolen ynsmiten ... (Tek. Ed Knotter)

Literatuer

- Abma, G. (1986). '2000 Jier en in (te) lyts lân: W. Dykstra of J. Halbertsma?', yn: *De Pompeblêden* (tydskrift foar ûnderwiis en foarmingswurk), jrg. 57, nû. 13, 20 des. 1986, s. 245-246.

- *AFUK-learplan 1990 en fierder* [1990]. Ljouwert: Afûk (32 siden). [S.T. Hiemstra makke diel út fan in lytse ûntwikkelingsgroep om ta in dúdlike learplan-omskriuwing te kommen].

- Amery, Heather & Stephen Cartwright (1987). *Tûzen wurden. In printjewurdboek*. Ljouwert: Afûk (64 siden). [De oarspronklik titel *The First Thousand Words* is yn 1979 ferskynd by Usborne Publishing Ltd, London en yn 1979 en 1981 yn in Fryske oersetting fan *Artine en Karel Gildemacher* by de Friese Pers (Ljouwert) útjûn. In nije Fryske bewurking en oersetting troch Sytze T. Hiemstra is ferskynd yn 1987 by de Afûk; de 7de printinge is fan 2015].

- [Anon.] (1992). 'Sjoerd Sipma fan Ingwierrum wei', yn: *Leeuwarder Courant*, 02-04-1992.

- [Anon.] (1996). 'Douwe Kalma net by, mar yn Boksum berne', yn: *Leeuwarder Courant*, 19-07-1996.

- [Anon.] (2006). 'School is nog te Hollands. Te veel leerkrachten laten hun Friese identiteit buiten de schooldeur', yn: *Friesch Dagblad*, 18-02-2006. [Bydrage fan dr. J. van der Bij, foarsitter fan de Ried fan de Fryske Beweging, foar in symposium organisearre troch Skoalle Lyndensteyn te Beetstersweach ta gelegenheid fan it ôfskie fan Sytze T. Hiemstra fan dy skoalle. Van der Bij konstatare dat it twatalich ûnderwiis noch altiten in ûnderskood bern is yn Fryslân

dich (oan it Hollânsk) funksjonearje (bgl. yn de administraasje en korrespondinsje, op buordsjes en paadwizers, opskriften, brievepapier ensfh.) Dy 'sichtberenseask' moat ien fan de bekostigings- en subsydzjebetingsten wêze.

- 5. De Fryske *learare-opliedings* foar it basis- en fuortset ûnderwiis moatte twa- of trijetalich funksjonearje, mei in plak foar it Frysk as fak en as ynstruksjetaal dat net minder is as dat fan it Hollânsk (Nederlânsk) en it Ingelsk. De dosinten/oplieders dy't it Frysk as *ynstruksjetaal* brûke by oare fakken as it fak Frysk, moatte it Frysk sels ek op in goed nivo behearskje (Afûk-diploma C of ferlykber nivo as ûndergrins).

- 6. De *learmiddels* foar it twa- of trijetalige basis- en fuortset ûnderwiis (ynklusyf it spesjaal ûnderwiis) moatte it Frysk **yntegraal** in op syn minst *lykweardich plak* jaan oan dat fan it Hollânsk en it Ingelsk (oanpart 35% of mear). De trije talen yn dy *yntegrale learmiddels* moatte ûnderling *systematysk ferlike* wurde op ferkillen en oerienkomsten.

- 7. Alle *ûnderwiisynspekteurs* en *ûnderwiisbegelieders* dy't (ek) yn Fryslân har wurk dogge, moatte it Frysk aktyf mûnling en skriftlik op in foldwaande nivo behearskje en in goede kennis hawwe fan de Fryske kultuer en skiednis (Afûk-diploma C of ferlykber nivo as ûndergrins; ferl. ek ús *Oanfalsplan*, noat 66, s. 67-68).

- 8. Nije *ynkommelingen/migranten* yn Fryslân moatte it Frysk op syn minst ferstean en lêzen leare en dat oantoane kinne (bgl. troch it op in foldwaande nivo ôflizzen fan noarmearre, falide en betroubere toetsen). Dy taak soe troch de Afûk útfierd wurde kinne.

- 9. Der soe mear (wetlike en feitlike) romte komme moatte foar learlingen bûten Fryslân om op skoallen bûten ús provinsje (op oanfraach fan de âlden) Frysk te

kiezen. Ek oare talen as Nederlânsk en Ingelsk (oeral ferplichte fakken) besykje oer it hiele lân op dat stik mear rjochten te krijen, wêrby't nije digitale mooglikheden en ôfstânsûnderwiis dat yn de praktyk realisearje kinne. Der silte yn it him ûntwikkeljende Europa (EU) mear taalrjochten komme moatte foar de lytse(re) autochtoane talen, wol it biedwurd 'ienheid yn ferskaat' gjin lege dop bliuwe en wolle dy har steande hâlde kinne foar de oerhearskjende talen oer.

Sûnt 2003 binne alle jier- en gearkomsteferslaggen fan de FFU digitaal oan te klikken op: www.ffu-frl.eu. Yn dat jier waard Hiemstra FFU-skriuwer. Dat jildt ek foar alle wichtige yn- en útgeande brieven, fersykskriften, foar aksjes yn de rjochting fan skoallen en begeliedingsorganen en foar publikaasjes. Hiemstra soarget foar de ynhâld en syn soan foar it pleatsen op it FFU-webstek.

Yn 2008 hawwe S.T. Hiemstra (yn 2003 fise-foarsitter en sûnt sept. 2004 ek skriuwer) en T. Dykstra (FFU-foarsitter) mei fjouwer oaren it *Oanfalsplan Frysk* (ûndertitel: 'Nei in fersterking fan de posysje fan it Frysk yn alle maatskiplike domeinen', Drachten/Ljouwert, okt. 2008, 2de pr. [de 1ste wie fan okt. 2007], 100 siden) gearstald, mei Hiemstra as einredakteur. De saneamde 'Oanfalsgroep Frysk' (de skriuwers fan it oanfalsplan) hat mei de Steatekommisje *Boarger & Mien- skip* oan de hân fan in gearfetting diskusjearre en de Provinsje hat dêr in ekspertmoeting oer hâlde litten (29 okt. 2008) om te kommen ta nije oansetten foar it takomstige taalbelied fan de Provinsje.

20: Sjoch: Taheakke.

en dat der in ferburgen learplan is dat it brûken fan it Frysk opkeart].

- Bakker, Maaïke (1999). 'Trijetalige basisskoalle ferget trijetalige learkrêften', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 70, nû. 3, july 1991, s. 29. [Oersetting út it Hollânsk wei: *Sytze T. Hiemstra*].

- Baselmans, Jan H.C. (1996). 'Skoalle Lyndensteyn: twatalich spesjaal!', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 67, nû. 1, maart 1966, s. 7-11. [Oersetting út it Hollânsk: *Sytze T. Hiemstra*].

- *Begripend lêzen Frysk* [2012]. Enschede: Cito. [Objektive lêstoets mei 3 opjefteboekjes foar groep 8 fan de basisskoalle. Hiemstra wie ien fan de fjouwer toetskonstruktors].

- Beintema, T., K. van Netten-Visser, J.P. Visser-Popma, A. de Vries (1988). *Advertinsjewizer. Hantlieding by it opstellen fan advertinsjes*. Ljouwert: Algemene Fryske Underrjocht Kommisje [AFUK] (56 siden). [Yn opdracht fan de *Kommisje Taalsoarch* fan de AFUK skreaun].

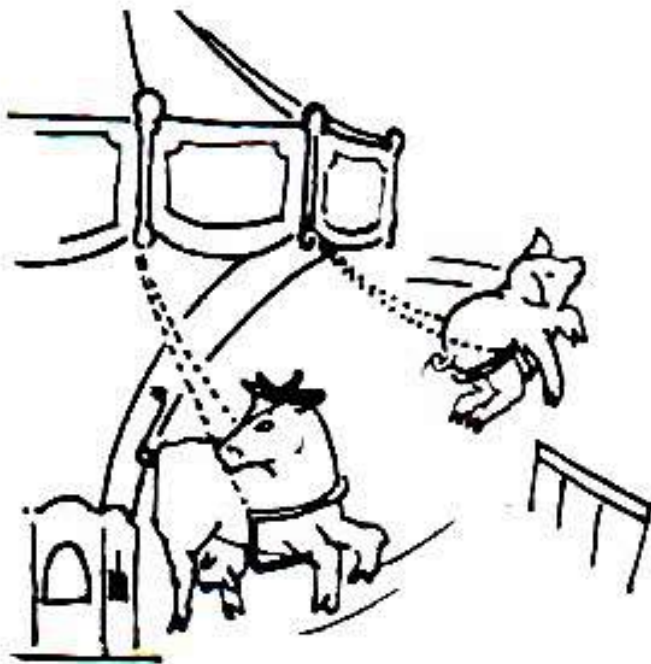
- *Beleidsnotitie bij het eindrapport van de 'Commissie Fries in het buitengewoon onderwijs'*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (6 siden). ['van drs. G. van Leijenhorst, staatsecretaris van onderwijs en wetenschappen', by in brief fan des. 1985].

- Boelens Kr. (1977). 'Skoalmodellen fergelike op útkomsten fan Frysk ûnderwiis', yn: *De Pompeblêden*, 20 aug. 1977, s. 132-134. [Skôging fan Krine Boelens oer de MÛ-B-skripsje fan Hiemstra en Dykstra oangeande *Schooltypen en interferentieproblematiek bij van huis uit friestalige kinderen* (maart 1977). Boelens neamt it ûndersyk in knappe bydrage ta it wittenskiplik ûndersyk nei de kwaliteit fan it Frysk op skoalle en de dêrop ôfstelde didaktyske planning].

- Breuker, J. & R. de Haan, R. Straatsma, K. Straatsma-Westerhof, D. Visser, A. Zantema, H. Zondervan-Rijpkema; G.H. Jelsma (einredaksje) (1983). *De oerstap. Taalboek Frysk yn 't offisjele ferkear*. Ljouwert: Bestjoersskoalle Fryslân 'L. Rasterhoff-skoalle'/Algemene Fryske Underrjocht Kommisje (223 siden). [De *Jongfries* Ed Knotter makke op fersyk fan S.T. Hiemstra de yllustraasjes foar it learboekje].

- Breuker, P. & Margretha G. Dyksma-Hogveen, Sytze T. Hiemstra, Koop C. Scholten, Willem Visser, Adam Zantema (1984). *Foar de taalspegel. Koart oersjoch fan Hollânske ynslûpsels yn it Frysk*. Ljouwert: Algemene Fryske Underrjocht Kommisje [AFUK] (94 siden). [Yn de 1ste printinge fan 1984 hat *Sytze T. Hiemstra* in part fan de *leksikale* en *morfologyske* ynterferinsjes en de *einredaksje* foar syn rekken nommen; tekenings *Ed Knotter*. Fan de 2de printinge út 1992 hat

De feemerke ... (Tek. Ed Knotter)

Sytze T. Hiemstra wer de einredaksje fersoarge. It ynterferinsjeboekje is skreaun op oanstean fan de kommisje *Taalsoarch* fan de Afûk. De oanlieding wie de winsk om de *Taalspegels* út de Ljouwerter Krante út te jaan; yn dit boekje binne se yn in systematysk ramt set].

- Breuker, P. (1988). 'Literêre skriuwers en AFUK-lesjouwers oer de noarm fan it Frysk', yn: *It Frysk en syn noarm*, [spesjale jefte fan] *Us Wurk*, jrg. 37, nû. 3/4, s. 131-202.

- Breuker, P. (1989). 'Taalideology, taalnoarm en taalsimplisme I' [In negatyf besprek fan: D. Eisma, *Tiidwurden*] yn: *Us Wurk*, jrg. 38, s. 65-94.

- Breuker, P. (1990). 'Taalideology, taalnoarm en taalsimplisme II'. [In negatyf besprek fan: D. Eisma, *Tiidwurden*] yn: *Us Wurk*, jrg. 39, s. 105-143.

- Breuker, P. (1993). 'Ta de taalnoarm fan de AFUK', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 64, nû. 5, s. 70-75.

- Cockett, Mary (1980), *It giet mâl!*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje (30 siden). [De oarspronklike titel 'Enough is enough' is yn 1980 útjûn by Hodder & Stoughton Children's Books, Kent en yn it Frysk oerset troch Sytze T. Hiemstra].

- Dam, E. (1987). "Spijbelje" mei fan de Afûk, mar it wurdboek bliuwt de noarm', yn: *Frysk en Frij*, 24-10-1987. [Negatyf oardiel fan Dam oer de Afûk-noarm].

- [Defoe, Daniël] (1982a). *De aventoeren fan kening Arthur*. Ljouwert: AFUK (32 siden). [De oarspronklike titel is *The Adventures of King Arthur* en is op 'en nij ferteld troch Angela Wilkes en yllustrearre troch Peter Dennis. De earste útjefte ferskynde by: Us-

borne Publishing Ltd, London, 1981. De Fryske oersetting (yn de rige 'Klassiken yn byld') is makke troch Sytze T. Hiemstra].

- [Defoe, Daniël] (1982b). *De aventoeren fan Robinson Crusoe*. Ljouwert: AFUK (32 siden). [De oarspronklike titel is *The Adventures of Robinson Crusoe* en is op 'en nij ferteld troch Angela Wilkes en yllustrearre troch Peter Dennis. De earste útjefte ferskynde by: Usborne Publishing Ltd, London, 1981. De Fryske oersetting (yn de rige 'Klassiken yn byld') is makke troch Sytze T. Hiemstra].

- *De Pompeblêden*, tydskrift foar Fryske stúdzje (2003). Jubileumnûmer 75 jier Afûk, april 2003, nû. 1-2, 74ste jiergong (48 siden). Dêryn benammen: Gjalt Jelsma, 'Skiednisoersjoch fan 75 jier Afûk' (s. 4-18) en Sytze T. Hiemstra, '75 jier De Pompeblêd(d)en. Dêr't hja waeije, wit elts det der eat to fordigenjen is...' (s. 42-44).

- Deputearre Steaten fan Fryslân (2015). *Ynformaasjebrief oan it ûnderwiisfild yn Fryslân oangeande de wiziging fan de stavering fan it Frysk*. Ljouwert: Provinsje Fryslân, 3 febr. 2015, 3 siden mei twa taheakken: 'Aktuele oanpassingen oangeande de Fryske stavering' en 'Oersjoch fan wurden út de Foarkarswurdlist foar it Frysk dy't in oare skriuwwize krije [Rjochte oan de *Feriening Frysk Underwiis*, o.f. S.T. Hiemstra, Drachten].

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946a). *Frysk Taeleigen-boekje I - It túch derút!* [Rige Lytse Paedwizers - 2] (16 siden); Drachten: Drukkerij Laverman. N.V.

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946b). *Frysk Taeleigen-boekje II (mei kaei) - It goede krûd*. [Rige Lytse Paedwizers - 3] (16 siden). Drachten: Drukkerij Laverman N.V. [Op www.ffu-frl.eu is in digitale bewurking fan dit boekje fan S.T. Hiemstra te finen ûnder: *Publikaasjes/Kursus Frysk/Les 9*].

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra]. (1946c). *20 Fryske Diktés foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. [Rige Lytse Paedwizers - 4].

- Douma, S.W. [pseudonym foar Douwe Kalma, Sjoerd R. Sipma en Wike L. Zylstra] (1946d). *Nij Frysk Staveringsboekje foar leargongen en selsstúdzje (mei kaei)*. Drachten: Drukkerij Lavermans N.V. (16 siden). [Twadde, útwreide printinge 1948, 20 siden (mei 4 bls. 'Kaei')].

- Dykstra, A. en Rolf H. Bremmer Jr (red.) (1999),

In *Skiednis fan 'e Fryske taalkunde*. Ljouwert: Fryske Akademy [mei dêryn in artikel (hdst. XIII) fan Sytze T. Hiemstra oer 'De taalnoarm', s. 242-279].

- Dykstra, J.K. (1928). *Frysk taelboek. In rige stave-ringslessen for skoalbern en greateren*. Dokkum: Fa. J. Kamminga [by it 'foarwird' stiet de opmerking: 'De hearen Hof, foarsitter, en S.R. Sipma [myn skeanprint, STH], lid fen de subkommisje A fen de Algemiene Kommisje for Frysk Underrjucht [...] hawwe sa goed west de lessen troch to sjen en mei hjar kanteikeningen to ferrykjen [...]'. (107 [+ 4] siden); nije printings û.o. yn 1930, 1937, 1938 en 1943; de iode en lêste wie yn 1959 by Laverman te Drachten].

- Dijkstra, Th. & S.T. Hiemstra (1977a). *Schooltypen en Interferentieproblematiek bij van huis uit Frieslandse kinderen. Een toetsingsonderzoek naar de invloed van de taligheid van de school op het voorkomen van morfologische interferenties bij van huis uit friestalige kinderen op het homogeen friestalg platteland*. Scriptie geschreven in het kader van de studie Pedagogiek M.O.-B, onder supervisie van mevr. drs. P.C. Ojemann, methodologische begeleiding: drs. W.L. Warderker, maart 1977 (150 siden). [De skripsje is in pear jier letter ynbrocht en ûnferoare goedkard yn it ramt fan Dijkstra & Hiemstra harren universitêre stúdzje 'Onderwijskunde' oan de Ryks Universiteit Groningen/Grins].

- Dykstra, Thom & Sytze T. Hiemstra (1977b). 'Wat sizze de bern? (I)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 48, 24 sept. 1977, s. 152-155. [Ferslach fan in kwantitatyf (toetsings)ûndersyk fan Hiemstra en Dykstra nei hollânsismen by bern yn it ien- en twatalich ûnderwiis en de rol fan de grutte fan it wenplak dêrby (plakken lytser as 2000 ynwenners en plakken tusken 2000-10.000 ynwenners). Beskriuwing fan harren ûndersyk nei taal-kennis en taalgebrûk by Frysktalige fiifde- en sechsdeklassers.

Dêrfoar waard û.o. in yn-terferinsjetoets ûntwikkele. Mei-inoar gie it om 540 bern. De útslach is net bemoedigjend: 'Tâl fan goede Fryske wurden kinne it net (langer) bolwurkje.' De klasse-ûnderwizers moatte (better) noed stean 'foar de (Fryske) taalopfieding fan it bern'. By de weroplieding moat de taalkant folle mear syn gerak krije (sj. ek: Zondag, 2015, s. 214)].

- Dykstra, Thom & Sytze T. Hiemstra (1978). 'Wat sizze de bern? (II)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49, nû.

14, 23 sept. 1978, s. 213-217. [Twadde artikel oer it ûndersyk fan Hiemstra en Dykstra nei hollanismen by bern yn it ien- en twatalich ûnderwiis en de rol fan de grutte fan it wenplak dêrby. Ferfolch fan harren ûndersyk út 1977. De teneur is gelyk: it resultaat foel ôf: 'Dat soe ús dochs ris oan it neitinken sette moatte oer ús ûnderwiis en (dus) de takomst fan it Frysk' (sj. ek: Zondag, 2015, s. 218)].

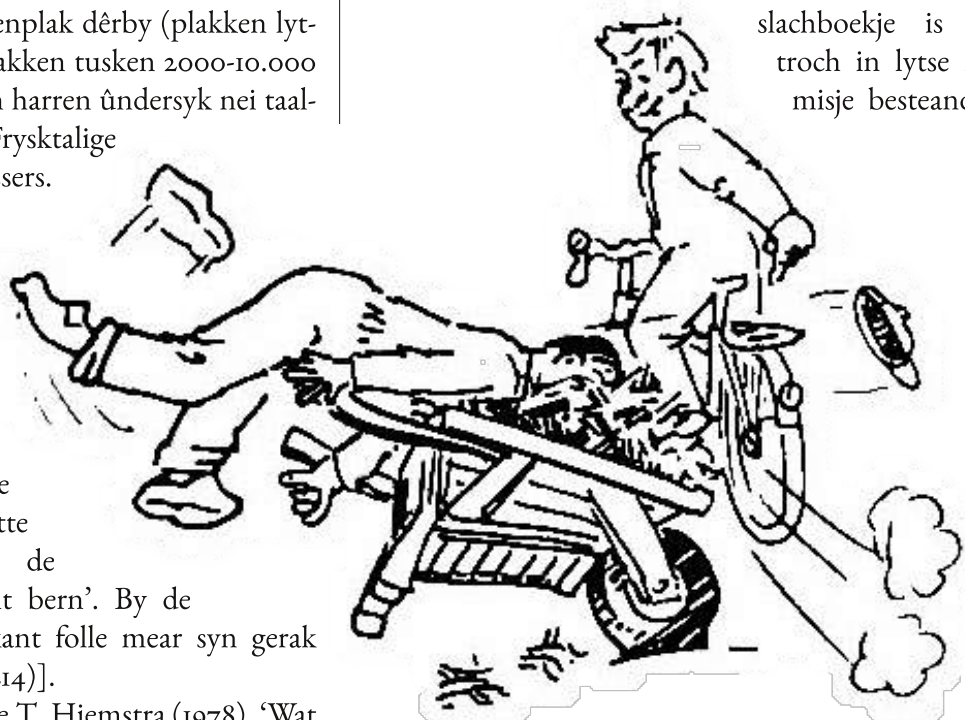
- Dijkstra, T. & S.T. Hiemstra (1985a). *De opleiding tot onderwijzer in Friesland vroeger en nu: een Fries-eigen gezicht? Schets van de belemmerende en stimuleren factoren in de curriculum-ontwikkeling met betrekking tot de plaats van de Friese taal en cultuur in de opleiding van 'schoolmeester' tot leraar basisschool*. Literatuurreferaat didaxologie, Drachten/Oosterend, mei [maaie] 1984 ['plus 11 stellingen t.b.v. het doctoraal-eksamen onderwijskunde' op 30 augustus 1985].

- Dykstra, T. & S.T. Hiemstra (1985b). *Fryske literatuer: Kwaliteit en Ideology. In kwalitatyf ûndersyk nei de relaasje tusken it nivo fan in fjouwertal nei-oarlochske frysktalige romans en it (sosjale) noarme- en weardepatroan yn dy romans*. Skripsje letterkunde foar it byfak Frysk oan de Frije Universiteit (VU) te Amsterdam [ûnder superfyzje fan prof. dr. A. Feitsma]. Drachten/Easterein, juny 1985 (84 siden).

- Eindrapport 'Commissie Fries in het buitengewoon onderwijs' (1981). 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen), juli 1981 (66 siden, mei 4 bylagen).

- Eisma, Dick (1989), *Tiidwurden*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje [AFUK]. [It

learnmiddel en neislachboekje is taret troch in lytse kommisje besteande út

Immen foar de kroade ride ... (Tek. Ed Knotter)

.T. Hiemstra, A. de Vries en D. Eisma].

- Eisma, D. & S.T. Hiemstra (1990). 'Hoe analysearje ik in roman, novelle of ferhaal?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 91, nû. 6, des. 1990, s. 3-7, en jrg. 62, nû. 1, febr. 1991, s. 6-II. [Tige brûkber by de (Fryske) literatuerstúdzje en Afûk-kursussen. Tekening *Ed Knotter*].

- Eisma, Dick & Jan Popkema (2000) *Tiidwurden*. Ljouwert: Afûk. [Dit is de 6de revisearre printinge fan it tiidwurdeboekje fan Eisma út 1989. Eisma hat it B-part bewurke, wylst Jan Popkema foar it A- en C-part ret hat. Mei Pieter Duijff, *Sytze Hiemstra* en Gjaltsma binne de opset en de konsepten wiidweidich bepraat binnen de 'Wurkgroep B, C, Akte en Didaktik' fan de Afûk].

- *Eksamenreglemint Fryslân-diploma's dat jildt foar it kursusjier 2004-2005* [2004]. Ljouwert; Afûk.

[Ynterne Afûk-publikaasje dy't yn de rin fan de tiid geregeld troch de eksamenkommisje bysteld en ferbettere waard. ûntwikkele op oanstean en ûnder lieding fan S.T. Hiemstra (foarsitter fan de Afûk-eksamenkommisje)].

- Feitsma, Tony (1987). 'Frysk ûnderwiis yn 1987 (ynlieding op 13-10-1987 by de oprjochting fon de Feriening frysker ûnderwiis)', yn: *Fryx, foar polityk en kultuer, ûnôfhinklik, kritysk*, jrg. 8, nû. 4, 1987, s. III-II6.

- Feitsma, Tony (1991). 'By it ôfskie fan Rindert Straatsma', yn: *De Pompeblêden. Tydskrift foar Fryske stúdzje en orgaan fan de AFUK*, jrg. 63, nû. 6, s. 4-5.

- Fridsma, B.J. (1991). *Nea ferbrutsen bân. 60 jier Fryske Aksje yn Amearika*. Ljouwert: De Tille, 1991.

- *Fryske UCO. Observaasjeinstrumint foar Frysktalige afasypasjinten* (2004). Ljouwert: Afûk (16 siden). [Gearstald troch: wurkgroep 'Logopedy en Frysk' fan Revalidatie Friesland, Beetstersweach. Fryske oersetting: *Sytze T. Hiemstra* en Gjaltsma].

- *Fryslân en Europa* (1995). Lúksemboarch: Buro foar Offisjele Publikaasjes fan de Europeeske Mien-skip, okt. 1995 (16 siden). [Foarljochtingsbrotsjue oer de 'Europeeske Uny fan Laplân oant Kreta', yn in oersetting út it Hollânsk wei troch *Sytze T. Hiemstra* yn opdracht fan fertaalburo 'It Ljocht' te Wurdum].

- Hemminga, P. (2000) *Het beleid inzake unieke regionale talen; een onderzoek naar het beleid en de*

beleidsvorming met betrekking tot een drietal unieke regionale talen: het Fries in Nederland en het Noordfries en Sorbisch in Duitsland. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy, 2000 (dissertaasje).

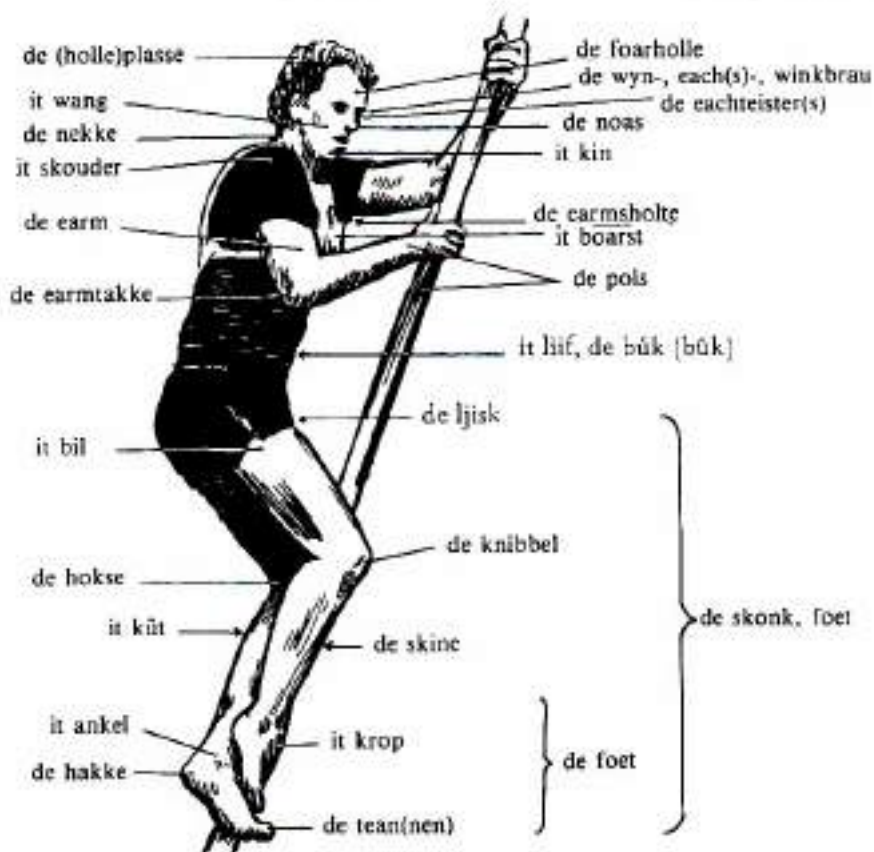
- *Grinzen oer. Yntegrale beliedsnota kultuer, taal en ûnderwiis* [2013]. Ljouwert: Provinsje Fryslân/ Provincie Fryslân [maart 2013] (66 siden).

- *Hânlieding Frysk artikulaasjeûndersyk. Diagnostisearjend middel foar artikulaasjeûndersyk by Frysktalige jonge bern* (2004). Ljouwert: Afûk (20 siden). [Redaksje: Wurkgroep 'Logopedy en Frysk' fan Revalidatie Friesland, Beetstersweach. Oersetting yn it Frysk: *Sytze T. Hiemstra*].

- Hiemstra, Sytze T. (1977). 'Frysk yn it bûtengewoan ûnderwiis – gewoan?', yn: *De Pompeblêden* [Frysk tydskrift foar ûnderwiis en foarmingswurk], jrg. 48, nû. [4], 23 april 1977, s. 82-85. [Oer it fakultative plak fan it Frysk yn it bûtengewoan ûnderwiis en de needsaak om it Frysk by de foarskreaune fakken op te nimmen yn it 'Besluit buitengewoon onderwijs 1967' en in slutende wetlike minimumregeling te meitsjen foar it Frysk as fiertaal. It bûtengewoan ûnderwiis [b.û] soe, op grûn fan pedagogyske en kulturele argumenten, omtinken jaan moatte oan it Frysk. Dat is net it gefal: 'It omtinken, dat it Frysk op dit stuit binnen it b.û. kriget, moatte we net te optimistysk oer tinke.' Hiemstra neamt twa needsaaklike feroarings: (a) it Frysk moat opnommen wurde by de foarskreaune

fakken en (b) der moat in slutende wetlike minimumregeling foar it Frysk as fiertaal komme. Hy hopet dat der 'op koarte termyn (...) wegen fûn wurde om troch in polityk prinsipebeslút it *laissez-faire*begjinsel foar it Frysk yn it b.û. falle te litten'. Oanfollings: de Twadde Keamer naam it prinsipebeslút om it Frysk ek te ferplichtsjen yn it bûtengewoan ûnderwiis. Yn april 1978 ynstallearre steatssekretaris A. Hermes in kommisje 'Fries in het buitengewoon onderwijs'. De seksje bûtengewoan ûnderwiis fan it protestantsk-kristlik ûnderwiis yn Fryslân spriek him unanym út tsjin it ynfieren fan it Frysk as ferplichte fak yn dy foarm fan ûnderwiis. In analyse fan de wet- en regeljouwing makket dúdlik dat de posysje fan it Frysk yn it spesjaal ûnderwiis noch altiten frijbljuwend is (sj. ek: Zondag, 2015, s. 215)].

Ûnderdielen fan it minsklik lichem ... (Tek. Ed Knotter)

- Hiemstra, Sytze T. (1978a). 'Ien bern, twa talen (I)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49, nû. [3], 11 febr. 1978, s. 40-43. [Oer in grut en wiidweidich ûndersyk fan Jehannes M. Wijnstra dat bekend stiet as it 'Projekt Friesland'. It ûndersyk wie benammen rjochte op de (skriftlike) behearsking fan it Hollânsk by Frysktalige bern. Wijnstra is dêrop promovearre].

Hiemstra, Sytze T. (1978b). 'Ien bern, twa talen (II)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49, nû. 4., 25 febr. 1978, s. 54-57. [Twadde artikel oer it ûndersyk fan Wijnstra. Wiidweidige en neffens Wijnstra treflike gearfetting fan dy syn dissertaasje. Hiemstra is hiel posityf oer it wurk fan Wijnstra. Hy hopet dat mei troch dat ûndersyk it Frysk yn it ûnderwiis him fierder ûntjaan sil (sj. ek: Zondag, 2015, s. 218)].

- Hiemstra, S.T. (1978c). 'De skoallen op lytse doarpen – in "eigen" argument foar har bestean (I)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49, nû. 15, 7 okt. 1978, s. 229-230. [Artikel oer in kwantitatyf (toetsings)ûndersyk fan Sytze T. Hiemstra en Tom Dykstra út 1976 by 87 learkrêften fan it ien- en twatalich ûnderwiis yn lytse en grutte wenplakken oangeande (1) harren hâlding foar it Frysk oer en (2) de posysje fan it Frysk as fak op harren skoallen. Yn it troch harren holden ûndersyk is neigien oft de learkrêften fan twatalige skoallen oangeande it Frysk heger skoare op in tal attitude-items

as de learkrêften fan ientalige skoallen. Dat wie yndied it gefal. It ferdwinen fan de lytse twatalige skoallen betsjut ferlies foar it Frysk (sj. ek: Zondag, 2015, s. 218)].

- Hiemstra, S.T. & S. Abma-Bakker (1978d). 'Réaksje *Afûk* op Memorie van Antwoord', yn: *De Pompeblêden*, 1978, s. 186-187. [De minister fan OK&W (A. Pais) wurdt frege wêrom't (a) it Frysk yn it bûtengewoan ûnderwiis net ferplichte wurdt, (b) it Frysk net ferplichte wurdt op de opliedingsskoallen foar ûnderwizers, (c) der gjin deioplieding komt foar de akte Frysk MÛ, (d) de beleaning foar it besit fan de akte Frysk LÛ ôfskaft wurdt en (e) it Frysk net ferplichte wurdt yn it fuortset ûnderwiis (sj. ek: Zondag, 2015, s. 218)].

- Hiemstra, S.T. (1980a). 'Suske en Wiske yn it Frysk, in gaadlik

learmiddel?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51, nû. 1, 1980, s. 12-13. [Skôging fan Hiemstra oer de Fryske oersetting troch Reitze J. Jonkman fan Willy Vandersteen, *Suske en Wiske, de Pompe-setters*. Mei sokke strips kin it ûnderwiis der in 'learmiddel' by krije, dêr't wy bliid mei wêze kinne. Stavering en taal hiene better kinnen].

- Hiemstra, S.T. (1980b). 'Strypferhalen en ra[=o]ttekrûd: frette Friezen alles?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51, nû. 7, 16 april 1980, s. 99. [Hiemstra syn reaksje op in artikel fan W. van der Schaaf yn *De Pompeblêden* (1980, s. 74-75) mei de titel 'Wy frette alles, as it mar Frysk is'. Hiemstra jout oan dat er gjin skôging jaan woe fan alle fasetten fan in strypferhaal en dat sa'n ferhaal mei in soad printsjen ek as learmiddel besjoen wurde mei in grif ek lêsbefoarderjend wurkje kin].

- Hiemstra, S.T. (1980c). 'In boek, dêr't men net oan foarby gean kin ...', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51, nû. 11, 6 sept. 1980, s. 177-179, 182. [Skôging oangeande Lieuwe Pietersen syn *Taalsociologie. Minderheden Tweektaligheid Taalachterstand*, 1980, 2de pr.].

- Hiemstra, S.T. (1980d). 'Frysk noch net as ferplichte fiertaal', yn: *Leeuwarder Courant*, 13-11-1980. [De fjirde ôfdieling fan de Provinsjale Ûnderwiisried bespreek it útstel fan S.T. Hiemstra om it Frysk as fiertaal te ferplichtsjen yn de basisskoalle. De PÛR wie net foar it ferplichtsjen. De útslach wie fiif stimmen foar en seis tsjin. N. Homan reagearre yn de LC ('Fries heeft

nu genoeg ruimte in het onderwijs', 20-12-1980) op it foarstel fan Hiemstra om it Frysk as fiertaal te ferplichtsjen mei 'Dat gaat toch alle perken te buiten' (sj. ek: Zondag, 2015, s. 232)].

- Hiemstra, S.T. (1983). 'Noarm en ynterferinsje', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54, nû. 8, 9 july 1983. s. 147-152. [Artikel oer Hiemstra syn taalnoarmopfettings en oer de ûnderwiiskundige needsaak om te kommen ta in dúdlike taalnoarm of taalstandert foar learmiddels (oangeande ynterferinsjes, yntegraasjes, dialektfarianten). Boppedat in gearfetting fan de útkomsten fan in ûndersyk fan Hiemstra en Tom Dykstra út 1977 oer de ynfloed fan it skoallemodel (ien- of twatalich ûnderwiis) op it ynterferinsjeferskynsel].

- Hiemstra, Sytze T. (1984). *Lesjaan. Leargong foar it didaktysk foech fan de Afûk*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje (AFUK) (183 siden). [Skreaun troch Hiemstra foar syn kursus foar it Afûk-lesjouwersfoech].

- Hiemstra, Sytze T. (1985). 'It Frysk en it spesjale ûnderwiis', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 56, nû. 8, 22 juny 1985, s. 139-145 [In ferslach fan de ûnderfinings mei it Frysk op Skoalle Lyndensteyn (mytyl- en tytylskoalle: in skoalle foar lichaamlike en mearfâldige [ek geastlike] beheinings, te Beetstersweach) en oer de taalbehear-sking (Frysk) fan de learkrêften as ien fan de wichtichste ymplementaasje-problemen].

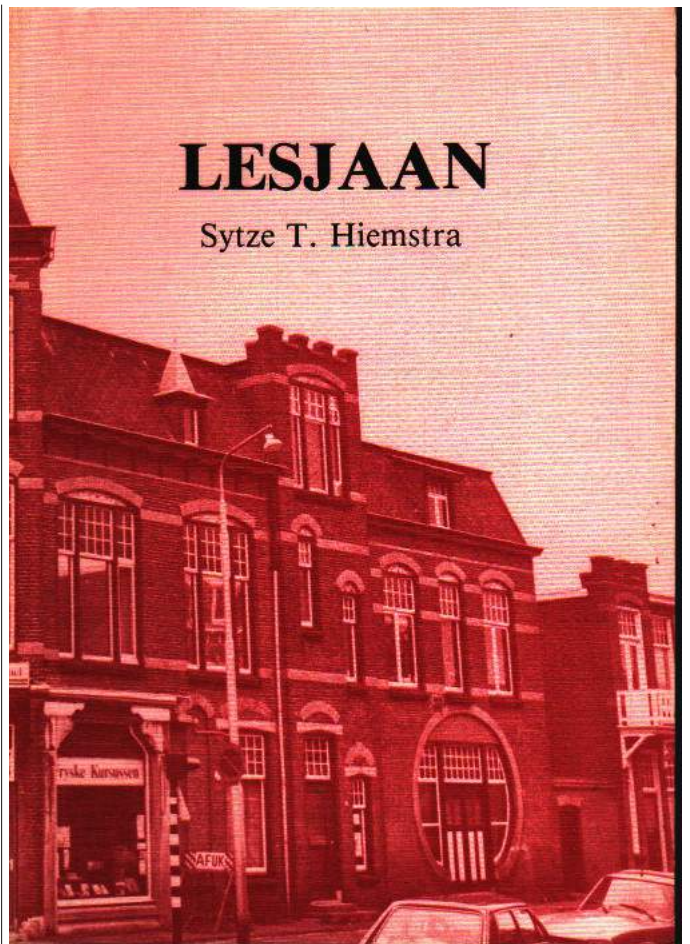
- Hiemstra, S.T. (1987a), 'Noarm en learmiddels folwoeksene-ûnderwiis', yn: *De Pompeblêden*, 58, nû. 5, 18 april 1987, s. 82-84. [Oer de spanning tusken folkstaal/omgongstaal en kultuertaal en de needsaaklike noarm/standert foar learmiddels foar folwoeksen].

- Hiemstra, S.T. (1987b), 'Taalnoarm AFUK' [Beslút oangeande de taalnoarm fan de AFUK. Fêststeld troch it AB fan de AFUK, 14 juny 1985], yn: *De Pompeblêden*, 58, nû. 5, 18 april 1987, s. 84.

- Hiemstra, S. (1987c), 'School Lyndensteyn: Onderwijsinhoudelijke facetten nu en in de negentiger jaren', yn: Sytze Hiemstra, Greetje de Jong-Griepma, Niek Lok-Bokma, *School Lyndensteyn. De onderwijsinhoudelijke facetten nu en in de negentiger jaren*. Beetsterzwaag, sept. 1987 (13 siden).

- Hiemstra, S.T. (1988). *In oare opset fan it AFUK-kursuswurk*. [Ljouwert: AFUK; ynterne publikaasje, ôfsletten op 8 maaie 1988, 37 siden].

- Hiemstra, Sytze T. (1989a). 'Noarm en ynterferinsje', yn: *Noarm en Ynterferinsje. Lêzingen fan de YSF-stúdzjederi fan 9 april 1983*, s. 31-44. Amsterdam: Ynteruniversitêre Stúdzjeri Frysk. Ek yn: *De Pompeblêden*, 54 (1983), nû. 8, s. 147-154. [In artikel oer de needsaak en it karakter fan in dúdlike en sa Frysk

Lesjaan (S.T. Hiemstra; 1984)

mooglike taalstandert foar it Frysk en it Frysktalige ûnderwiis en in ûndersyk nei de ynfloed fan it skoallemodel op it ynterferinsjeferskynsel].

- Hiemstra, S.T. (1989b). *Noarm en taalstjoering. It belang fan kodifikaasje en elaboraasje as taalplenningsaspekten, benammen foar it Frysktalige ûnderwiis*. Drachten, july 1989 (skripsje taalkunde foar it ûnderwiisfoech Fryske taal- en letterkunde oan de Frije Universiteit (VU) te Amsterdam, ynklusyf in konkretisearre útstel foar in fierdere hiërgargisearring fan it Frysk [troch it (motivearre) dwaan fan in kar út taalfarianten], ûnder superfyzje fan prof. dr. A. Feitsma; 158 siden).

- Hiemstra, S.T. (1989c). 'O, dat lestige tiidwurd!', yn: *De Pompeblêden*, 60, nû. 2, s. 11-13. [Oer in nij tiidwurdeboekje fan de Afûk, taret en skreaun troch Dick Eisma, Sytze T. Hiemstra en oaren as opfolger fan Jan Stienstra syn 'Dat lestige tiidwurd'. It learmiddel is in goede stap yn de rjochting fan in fierdere standerdisaasje fan it Frysk].

- [Hiemstra, S.T.] (1990a). 'In ynternasjonale ramt foar it ûnderwiis yn Fryslân', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 61, nû. 3, s. 3-7. [In grut part fan in haadstik oer de bestjoerlike ferantwurdlikens foar de kwaliteit fan it ûnderwiis yn it Frysk, taret troch in wurkgroepke fan it

Berie foar it Frysk, besteande út S.T. Hiemstra en oaren. It hannelet oer de posysje fan de sprekkers fan minderheidstalen en oer it taal- en ûnderwiisbelied fan it Dútsktalige België en fan Wales].

- Hiemstra, S.T. (1990b). 'It literatuerûnderrjocht by de AFUK', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 61, nû. 6, des. 1990, s. 1-2. [Oer in analyzemodel foar literatuer en de oansluting fan de AFUK-akte op it Frysk-twaddegraads fan de Noardlike Hegeskoalle].

- Hiemstra, S.T. (1991a). 'De oerheid en de standerttaal', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 62, nû. 4, juny 1991, s. 5-7. [In artikel oer it ferwaarleazgjen troch de ryks- en provinsjale oerheid fan de kwaliteit fan it Frysk yn it ûnderwiis en dêrmei de kwaliteit fan it ûnderwiis yn it Frysk. Tekening *Ed Knotter*].

- Hiemstra, S.T. (1991). 'Kennis fan en ynsjoch yn ... (1) doelen, ynhâlden, middels en toetsing fan it literatuerûnderrjocht by de AFUK', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 62, nû. 6, s. 9-13. [Artikel oer de skiednis fan it literatuerûnderwiis en de dêrby brûkte learmiddels, fan it Selskip 1844 (fan 1911 ôf) oant en mei de Afûk, oer Douwe Kalma en lettere gearstalders fan learmiddels foar literatuer (oant 1990). Tekening fan *Ed Knotter*].

- Hiemstra, S.T. (1992a). [Besprek fan] 'B. Oldenhof, *Janny van der Veen – administratyf meiwurkster Frysk Toanielferbân*, [en besprek fan] B. Oldenhof, *Simon van der Meulen – amtner fan de ge-meente Tytsjerksteradiel*. Ljouwert/Leeuwarden', yn: *Levende Talen*, nû. 468, s. 91-92.

- [Hiemstra, Sytze T.] (1992b). 'Twataligens en spesjaal ûnderwiis, Jim Cummins', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 2, april 1992, s. 1-7. [Sytze T. Hiemstra hie in Ingelsktalich referaat fan de Kanadeeske heechlearaar Jim Cummins oer 'Bilingualism and Special Education' opnommen op in diktafoanbantsje en oerset yn it Frysk. Prof. dr. Cummins is in grut saakkundige op it mêd fan de meartaligens en spriek op 9 okt. 1991 op in stúdzjedei foar it spesjaal ûnderwiis, dy't holden waard yn it ramt fan it projekt 'Ynfiering Frysk yn it (fuortset) Spesjaal Underwiis' fan Deputearre Steaten. Tekening *Ed Knotter*].

- Hiemstra, S.T. (1992c). 'Kennis fan en ynsjoch yn ... (2) doelen, ynhâlden, middels en toetsing fan it literatuerûnderrjocht by de AFUK', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 1, s. 3-8. [Oer it hifkjen fan literatuer: faliditeit, betrouberens en objektiviteit en de algemiene doelen en summative toetsing. Tekening *Ed Knotter*].

- Hiemstra, S.T. (1992d). 'It Frysk as identiteitsbegjinsel', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 4, juny 1992, s. 3. [Oer in stúdzjedei foar it spesjaal (fuortset) ûnderwiis op 9 okt. 1991 yn Ljouwert mei in ynliding fan drs. Arnoud Kauffmann (direkteur Bûtenskoalle te

Ljouwert) en fan prof. dr. Jim Cummins út Toronto; mei tekenings fan *Ed Knotter*. It ferfolch fan Kauffmann syn ferhaal stiet yn *DP*, nû. 5, 1992, s. 4-6, wer mei tekenings fan *Ed Knotter*].

- Hiemstra, Sytze T. (1992e). 'Twataligens op de Skotske eilannen en yn Bolivia', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 4, juny 1992, s. 7. [Ferslach fan Sytze T. Hiemstra fan ynlodings fan saakkundigen oer de posysje fan it Keltysk op de Skotske eilannen en de Yndianekultuer yn it Andesgebiet foar de *Wurkgroep foar taalsosjology* fan de Fryske Akademy].

- Hiemstra, Sytze T. (1992f). 'Oantinkens oan Rindert Straatsma en de AFUK', yn: *De Pompeblêden. Tydskrift foar Fryske stúdzje en orgaan fan de AFUK*, jrg. 63, nû. 6, s. 5-8. [Artikel nei oanlieding fan it ferstjerren fan Rindert Straatsma; tekenings *Ed Knotter*].

- Hiemstra, Sytze T. (1992g). 'Underwiis yn en troch it Baskysk', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 6, des. 1992, s. 20.

- Hiemstra, S.T. (1992h). 'Twatalige opfieding nei de berte', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 6, des. 1992, s. 16-17. [Artikel oer benammen de simultane twatalige metoade: it grutbringen fan in bern fan de berte ôf yn twa talen tagelyk. Tekening: *Ed Knotter*].

- Hiemstra, Sytze T. [mei Jan R. van der Burg] (1993a). 'Underdompelingsprogramma's (1) en (2)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 64, nû. 1, febr. 1993, s. 11-14 en nû. 2, april 1993, s. 32-37. [Oersetting troch Sytze T. Hiemstra fan in artikel fan Jim Cummins oer 'Bilingualism and Special Education', yn: L.L. Stewin and S.J. MacCann (Eds), *Contemporary educational issues: The Canadian mosaic*, Toronto: Copp Clark, 1987. Tekening: *Ed Knotter*].

- Hiemstra, Sytze T. (1993b). 'De noarm fan it Frysk en de AFUK', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 64, nû. 5, s. 76-79. [Artikel fan S.T. Hiemstra oer de taalnoarmproblematyk by de AFUK, mei krityske kanttekenings by P. Breuker syn proefskrift oer *Noarmaspekten fan it hjoeddeiske Frysk* (1993)].

- Hiemstra, S. [T.] (1993c). [Besprek fan] *Pieter Breuker, Noarmaspekten fan it hjoeddeiske Frysk*. Grins/Groningen, 1993 (Proefskrift); Estrikken nû. 70, yn: *Levende Talen*, nû. 485, s. 631-633.

- Hiemstra, Sytze T. & Douwe Willemsma (1993d). *Report of a study visit to Eire/Ireland*. Drachten/Itens, Fryslân/Friesland, June 1993 (33 siden) [Ferslach fan in stúdzjereis fan 17-23 april 1993 oan Ierlân mei stipe fan de Kommisje fan de Europeeske Mienskip].

- Hiemstra, S.T. (1994). 'De behearsking fan it Frysk en it Hollânsk op de Fryske basisskoallen', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 65, nû. 5, nov. 1994, s. 83-85. [Artikel

oer in boekje oer twatalich ûnderwiis mei de titel *Bilingual education in Friesland, Facts & Prospects* (1993) mei spesjaal omtinken foar de dissertaasje fan Sikko de Jong en Alex Riemersma oer *Taalpeiling yn Fryslân. Onderzoek naar de beheersing van het Fries en het Nederlands aan het einde van de basisschool* út 1994. Mei twa yllustraasjes fan *Ed Knotter*].

- Hiemstra, Sytze T. (1995a). 'Noarm en standert. Utstellen foar in standert fan it Frysk', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 66, nû. 1, febr. 1995, s. 12-14. [Utgongspunten foar in Fryske-taalstandert. Mei twa yllustraasjes fan *Ed Knotter*].

- Hiemstra, S.T. (1995b). 'Is it ofst(o) of oftst(o)?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 66, nû. 1, febr. 1995, s. 21.

- Hiemstra, Sytze T. (1995c). 'Hotze Tsjepkema en de taalsoarch', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 66, nû. 4, sept. 1995, s. 80. [Oer inkelde oantekenings fan Tsjepkema by de heldere en doffe 'o'. Sûnt 1944 die er in protte oan taalsoarch yn *De Pompeblêden* en makke sûnt 1949 ek in jiermannich oantekenings by de 'Oersetting', in rubryk dy't tusken 1928 en 1944 fersoarge waard troch de Jongfries *Sjoerd Rintsjes Sipma*, dêr't Tsjepkema ek les fan hân hie].

- Hiemstra, S.T. (1996). [Besprek fan] 'Rienk de Haan (1995): *Mei freonlike groetnis. Skriuwwizer mei stekwurden en foarbylden*' (Ljouwert: Taalburo Fryske Akademy), yn: *It Beaken. Tydskrift fan de Fryske Akademy*, jrg. 58, 1996, nû. 4, s. 194-200. [It boekje fan De Haan is in wichtige boarne foar it better skriuwen fan it Frysk, lykas de *Schrijfwijzer* fan Jan Renkema dat foar it Hollânsk is. Earst ferskynde it yn in blau omkaft, letter by in nije oplage yn in brún omslach].

- Hiemstra, S.T. (1997). 'Wat moatte de bern yn Fryslân 'êcht' leare?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 68, nû. 1, maart 1997, s. 21-22. [In pleit fan S.T. Hiemstra foar in (goed) organisearre kultuerpedagogyske diskusje ('kpd') yn Fryslân oer wat de rol en de ynhâld fan it ûnderwiis yn Fryslân, in provinsje mei in eigen taal en kultuer, wêze moat].

- Hiemstra, S.T. (1997/1998). 'Frysk en Standert-frysk: ôffreding, op- en útbou I, II', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 68, nû. 5, des. 1997, s. 72-75 en jrg. 69, nû. 1, maart 1998, s. 5-7. [Yn it earste part fan it artikel giet it oer it taalnoarmbesef en -stribjen yn de 17de iuw (Gysbert Japicx en Johannes Hilarides) yn Fryslân. Yn it twadde part oer de taalsoarch en it taalnoarmstribjen fan 19de- en 20ste-iuwske taalpommeranten en de winsklike rol fan de oerheid].

- Hiemstra, Sytze T. (1999a). [Skôging fan] 'Philologia Frisica anno 1996. Lêzingen fan it fjirtjinde Frysk Filologekongres 23, 24 en 25 oktober 1996 (1998)', yn: *It Beaken [Tydskrift fan de Fryske Akademy]*, jrg. 61, nû.

1, 1999, s. 63-67.

- Hiemstra, S.T. (1999b). 'XIII De taalnoarm', yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr (red.), *In skiednis fan 'e Fryske taalkunde* (s. 242-279). Ljouwert: Fryske Akademy.

- Hiemstra, Sytze T. (2001a). '*Oernames fan de -s yn meartallen', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 72, nû. 4, okt. 2001, s. 57. [Artikel oer it troch ynfloed fan it Hollânsk op it Frysk net neilibjen fan de grûnregel dat wurden op *sjwa* (stomme e) in meartal op -en krije moatte: bgl. oernamen. By de Fryske staveringskontrôle en yn it Frysk Wurdboek is it in tizeboel fandatoangeande en dat is tige skealik foar de didaktyk en learmiddels. In klare standertnoarm is nedich, dy't konsekwint tapast wurde moat].

- Hiemstra, S.T. (2001b). 'Kom *net hjir! Folchoarderproblemen dêr't noch te min omtinken foar is (I)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 72, nû. 5, des. 2001, s. 70-71. [Artikel oer in ferkeard plak fan benammen *dêr* en *hjr* yn de Fryske sin (mar ek mei *dit*, *dy*, *dat* en *sels*) ûnder ynfloed fan it Hollânsk. Yn de learmiddels soe mear omtinken komme moatte foar sokke syntaktyske ynterferinsjes].

- Hiemstra, Sytze T. (2003a). 'School Lyndensteyn en it Frysk (1)', yn: *Skoalle en thús/Thuis en school*, nû. 20, maart 2003, s. 14-17. [Hiemstra syn earste artikel oer *twatalich spesjaal ûnderwiis* yn 'Skoalle en thús/Thuis en school', in ynformaasjebulletin en skoalkrante fan Skoalle en Revalidaasjesintrum Lyndensteyn te Beetstersweach].

- Hiemstra, Sytze T. (2003b). '75 jier De Pompeblê(d)den. Dêr't hja waeije, wit elts det der eat to for-digenjen is ...', yn: *De Pompeblêden. Jubileum-nûmer 75 jier Afûk*, jrg. 74, nû. 1-2, april 2003, s. 42-44. [S.T. Hiemstra is yn it lokkige besit fan alle nûmers fan *De Pompeblêd(d)en* en hat as meiwurker (1977-1988) en letter as redaksjelid (1989-2000) fan it tydskrift in partsje fan syn histoarje meibelibbe. Hiemstra hat der yn fûgelflecht in oersjoch fan makke. Ek de Jongfries *Ed Knotter* hat geregeld yn it blêd publisearre, benammen oer it Frysk].

- Hiemstra, Sytze (2003c). 'Giet it om it bern en nét om it Frysk?*', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 74, nû. 4, okt. 2003, s. 82. [Reaksje op in artikel fan Zondag oer identiteitsûntwikkeling (*DP*, nû. 3, 2003, s. 61) en tagelyk in pleit foar in kultuerpedagogyske grûnslach fan in Fryske identiteitsûntwikkeling. Mei in koart werwurd fan Zondag dêr't út bliken docht dat beide skriuwers eins itselde foarsteane].

- Hiemstra, Sytze T. (2004a). 'In ûnmisber help-middel: de nije Fryske staveringshifker 2004', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 75, nû. 4, okt. 2004, s. 55. [Yn 1999 is

in Fryske staveringskontrolearder ûntwikkele en dy is yn 2004 fernijd en goed brûkber. Hiemstra jout suggestjes foar ferbetterings].

- Hiemstra, Sytze T. (2004b). 'It Frysk op Skoalle Lyndensteyn (2)', yn: *Skoalle en thús/Thuis en school*, nû. 27, nov. 2004, s. 11-15. [Hiemstra syn twadde artikel oer *twatalich spesjaal ûnderwiis*].

- Hiemstra, Sytze T. (2004c). 'It Frysk op Skoalle Lyndensteyn (3)', yn: *Skoalle en thús/Thuis en school*, nû. 28, des. 2004, s. 14-18. [Hiemstra syn tredde artikel oer *twatalich spesjaal ûnderwiis*].

- Hiemstra, Sytze T. (2005a). 'It Frysk op skoalle Lyndensteyn (4)', yn: *Skoalle en thús/Thuis en school*, nû. 29, febr. 2005, losse bylagen, s. 14-5. [Hiemstra syn fjirde artikel oer *twatalich spesjaal ûnderwiis*].

- Hiemstra, Sytze T. (2005b). 'It Frysk op skoalle Lyndensteyn (5)', yn: *Skoalle en thús/Thuis en school*, nû. 30, maart 2005, losse bylage, s. 2-7. [Hiemstra syn fiifde artikel oer *twatalich spesjaal ûnderwiis*].

- Hiemstra, Sytze T. (2006a). 'Yn oantinken oan Rindert Straatsma', yn: *Swingel*, nû. 14, 2006, s. 3-6. [Taspraak fan Hiemstra by de kremasjjeplechtichheid fan Rindert Straatsma op 1 febr. 2006].

- Hiemstra, Sytze T. (2006b). 'De oerdracht fan de Fryske taal en kultuer yn it ûnderwiis', yn: *Swingel*, nû. 14, 2006, s. 11-17. [Oer de needsaak fan in Fryske kultuerpedagogyske diksusje en in Fryske kulturele kanon].

- Hiemstra, Sytze T. (2006c). 'De FFU, 1987-2007, earder en hjoed', yn: *Swingel*, nû. 16, 2006, s. 22-24. [Ek as kollum fan Hiemstra te finen op it webstek fan de FFU: www.ffu-frl.eu yn de rubryk 'Sjerp & Jittik', oangeande de needsaak fan in feriening dy't û.o. opkomt foar âlden dy't harren bern op in skoalle hawwe dêr't de learkêften net of amper wat oan it Frysk dogge, nettsjinsteande de wetlike ferplichting fan it Frysk. Hiemstra hie syn trije bern op sa'n skoalle yn Drachten: 'De Singels'].

- Hiemstra, S.T. (2007a). 'Basisgrammatika Frysk foar begjanners', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 78, nû. 3, july 2007, s. 31 [Besprek fan Jan Popkema syn 'Basisgrammatica Fries' (137 siden)]; 'Wiidweidige grammatika fan it Standertfrysk', s. 31-32. [Boekbesprek fan Jan Popkema syn grutte 'Grammatica Fries' (378 siden)].

- Hiemstra, Sytze T. (2007b). 'Taalwet of net?', yn: *Swingel*, nû. 16, 2007, s. 11-14. [Ynliding holden troch Hiemstra, as skriuwer fan de FFU, op 23 sept. 2006 by de jierlike betinking fan de *Slach by Warns* yn 'De Spylder' te Warns].

- Hiemstra, Sytze T. (2007c). 'Hoe fierder mei de Fryske kanon?', yn: *Swingel*, nû. 17, 2007, s. 407. [Arti-

kel fan Hiemstra nei oanlieding fan in brief fan de *seksje Frysk* fan de VLLT (dêr't Hiemstra fan 1998-2015 bestjoerslid fan wie), de FFU (dêr't Hiemstra sûnt 2003 de skriuwer fan is) en de Ried fan de Fryske Beweging (dêr't Hiemstra al in lange rige fan jierren AB-bestjoerslid fan is) en it Pedagogysk Wurkferbân fan de FA (dêr't Hiemstra ek al desennialang lid fan wie) oan Deputearre en Provinsjale Steaten om te kommen ta in *provinsjale Fryske kanonkommisje* en mear foech foar de provinsje op it stik fan it ûnderwiis yn de eigen taal en kultuer en foar in bettere taalwetjouwing as basis foar it fieren fan in eigen, provinsjale, Fryske ûnderwiis- en kultuerpolityk. Yn dat artikel stiet ek dat ein 2006 provinsjale amtners meidiele dat ús [FFU] oanhâlden [as storein] en it brief fertuten dien hat, dat de provinsje in *provinsjale kanonkommisje* yn it libben roppe sil en dat se op dat stuit om minsken sykje. In aardich sukses dus].

- Hiemstra, Sytze (2007d). 'Folchoarderswierrichheden yn it Frysk (I). Kom *net hjir!', yn: *Swingel*, nû. 18, s. 9-11. [Oer de folchoarder (it goede en ferkearde plak) fan wurden lykas *dêr* en *hjer* yn de sin].

- Hiemstra, Sytze T. (2007e). *Hânfêst fan de autochtoane, nasjonale minderheden yn Europa*, oan te klikken op: www.ffu-frl.eu by 'Publikaasjes 2007' en as brosjure útjûn troch de Ried fan de Fryske Beweging yn 2007. It is in Frysktalige oersetting fan Sytze T. Hiemstra fan de Ingelsktalige *Charter for the autochthonous national minorities in Europa [= Europe]* en de Dútsktalige *Charta der autochthonen, nationalen Minderheiten/Volksgruppen in Europa*, oannommen op de gearkomste fan ôffurdigen fan de FUEN/FUEV (Federal Union of European Nationalities/Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen) yn Bautzen/Budyšin, 25 maaie 2006.

- Hiemstra, Sytze (2007f). 'Folchoarderswierrichheden yn it Frysk (I). Set it *net dêrop!', yn: *Swingel*, nû. 19, 2007, s. 22-23. [Twadde artikel en diskear oer it spjaltten fan wurdjes as *hjerin*, *hjerinjonken*, *hjermei*, *dêrtroch*, *dêrfoar*, *dêrby*, ensfh.].

- Hiemstra, Sytze (2007g). 'De kwaliteit fan it Frysk yn de media en by oare Fryske ynstellings (I)', yn: *Swingel*, nû. 19, 2007, s. 6-11.

- Hiemstra, S.T. (2007h). 'Prisma wurdboek foar it ûnderwiis', yn: *De Pompeblêden*, nû. 4, okt. 2007, s. 49-50. [Skôging fan it *Prisma woordenboek Fries (F/N – N/F)*].

- Hiemstra, Sytze T. (2008a). 'De kwaliteit fan it Frysk yn de media en by oare Fryske ynstellings (II)', yn: *Swingel*, nû. 20, 2008, s. 10-18.

- Hiemstra, Sytze T. [& Pier Bergsma] (2008b). 'Friezen, yn de oanfal!', yn: *Swingel*, nû. 20, 2008, s. 7-

9. [Artikel oer it *Oanfalsplan Frysk* (einredaksje S.T. Hiemstra), skreaun mei Pier Bergsma, in plan foar mear taalaksje].

- Hiemstra, S.T. (einred.) & P. Bergsma, J. van der Bij, T. Dykstra, S.T. Hiemstra, R. Salversa, R.W. Valk (2008c). *Oanfalsplan Frysk. Nei in fersterking fan de posysje fan it Frysk yn alle maatskiplike domeinen*. Drachten/Ljouwert: Printe troch de provinsje Fryslân, 2de, oanpaste en útwreide útjefte, okt. 2008 (100 siden, 148 noaten). [Ek oan te klikken op: www.ffu-frl.eu by 'Publikaasjes 2008'].

- Hiemstra, S.T. (2008d). "Op weg naar het kakhuis" of de "frisofoby" fan Jetske Bilker, op www.ffu-frl.eu, by 'Publikaasjes', 2008 en by 'Kursussen', oanklikke: '**Skriuwkursus Frysk**': **les 10** (10 siden). Yn har kritiken yn de *Ljouwerter Krante* stapte Jetske Bilker geregeld, sûnder hokfoar needsaak ek, oer ús taalgrinzen hinne. Se sjocht net op in hollânsisme mear of minder. Boppedat krûpt se gauris it Frysk oan dat it tichtste by it Hollânsk leit. Sa'n taalgedrach wurdt omskreaun as in foarm fan *frisofoby*.

- Hiemstra, Sytze T. (2008e). 'De kwaliteit fan it Frysk yn de media en by oare Fryske ynstellings (III)', yn: *Swingel*, nû. 21, 2008, s. 11-20.

- Hiemstra, S.T. [oant 2008 geregeld bewurke]. *Didaktysk foech*. [Der binne troch Hiemstra yn de rin fan de jierren 10 lessen foar it 'Didaktysk foech' gearstald (de kursus fan de Afûk om Afûk-lesjouwers op te lieden), dy't Hiemstra fan 1979-2011 sels ek jûn hat. Dy 10 lessen binne oan te klikken op: www.ffu-frl.eu ûnder 'Publikaasjes' (en dêrnei op '**Didaktysk foech**')].

- Hiemstra, S.T., *Kursus Frysk* [lêste bewurkings binne fan 2008-2009]. [It binne 10 lessen mei dregere staverings- en taalregels en idioom. Oan te klikken op: www.ffu-frl.eu ûnder 'Publikaasjes'. De lessen waarden brûkt by de oplieding foar it 'Didaktysk foech', fan 1979-2011 fersoarge troch Hiemstra].

- Hiemstra, Sytze T., 'De Fryske Rie en de trije Fryslannen (I)', yn: *Swingel*, nû. 22, 2008, s. 5-10. [Oer de grûnslaggen en de aktiviteiten fan de Fryske Rie en de Ynterfryske Rie].

- Hiemstra, Sytze T. (2009a). 'Het is de economie, gekkie ...', yn: *Swingel*, nû. 23, 2009, s. 14-17. [Oer it grutte belang fan in fersterking fan de ekonomyske basis fan it Frysk foar de Fryske taalpolityk].

- Hiemstra, Sytze T. (2009b). "Op weg naar het kakhuis" of de "frisofoby" fan Jetske Bilker (I)', yn: *Lyts Frisia*, jrg. LVIII [58], nû. 1-2, juny 2009, s. 4-11. [Oer it frisofobysk taalgebrûk ('min/gjin Frysk') fan Jetske Bilker yn har literêre kritykjes yn de *Leeuwarder Courant* yn de jierren 2006-2008].

- Hiemstra, Sytze T. (2009c), 'It Frysk Hân-

wurdboek', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 80, nû. 2, 2009, s. 30-31. [In skôging fan Hiemstra oer it ientalige *It Frysk Hânwurdboek* (2008) fan P. Duijff, F. van der Kuip e.o. yn it LÊSTE nûmer fan *De Pompeblêden*].

- Hiemstra, Sytze T. (2009d). [Besprek fan] 'In ferhaal fan de Fryske taal', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 80, nû. 2, s. 29. [In skôging fan Hiemstra yn de LÊSTE *De Pompeblêden* oer *Tusken Talen*. In ferhaal fan de *Fryske taal* fan Reitze J. Jonkman en Arjen P. Versloot, in útwindige taalskiednis fan it Frysk. Oanslutend is in positive skôging ('Serieuze beskriuwing fan de Fryslannen', s. 29-30) te finen fan Henk Wolf oer it boek *De Fryslannen*, dat troch Sytze T. Hiemstra foar it grutste part út it Dútsk wei oerset is en dêr't Hiemstra ek de einredaksje fan hie].

- Hiemstra, Sytze T. (2009e). "Op weg naar het kakhuis" of de "frisofoby" fan Jetske Bilker (II)', yn: *Lyts Frisia*, jrg. LVIII [58], nû. 3, sept. 2009, s. 33-40. [It twadde part (diel II) oer it frisofobysk taalgebrûk ('min/gjin Frysk') fan Jetske Bilker yn har literêre kritykjes yn de *Leeuwarder Courant* yn de jierren 2006-2008].

- Hiemstra, Sytze T. (2009f). 'Fatsoenlik of krûperich', yn: *Swingel*, nû. 25, 2009, s. 7-8. [In troch Hiemstra skreaun brief fan de FFU oan de BvPF (Vrouwen van Nu) oer it taalgedrach fan harren foarsitter, frou Nely Jukema-Nammensma, dy't har yn gearkomsten hiel gau ferbrekt en Hollânsk begjint te praten].

- Hiemstra, Sytze T. (2009e). 'Wurdt it noch wat?' yn: *Swingel*, nû. 25, 2009, s. 10. [Oer in kritysk FFU-brief oan alle leden fan de Twadde Keamer oer de te stadige gong fan saken as it om beslútfoarming oer it belied oangeande de Fryske taal giet. It oanbelangjende FFU-brief is oan te klikken op: www.ffu-frl.eu by 'Brieven 2009, útgien'].

- Hiemstra, Sytze T. (2010a). *Ramtferdrach foar de beskerming fan Nasjonale Minderheden*. [Frysktalige oersetting troch Hiemstra fan de *Framework Convention for the Protection of National Minorities* (it Europeeske Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden, Stb. 2004, 681)].

- Hiemstra, Sytze T. (2010b). 'Taalnoarm en taalstandert' [Us eigen taal (I)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LIX [59], nû. 1, maart 2010, s. 4-5. [Hiemstra syn earste stikje yn syn nije rubryk 'Us eigen taal' yn *Lyts Frisia*].

- Hiemstra, Sytze T. (2010c). 'Utgongspunten foar in Fryske taalstandert (1)' [Us eigen taal (2)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LIX [59], nû. 2, juny 2010, s. 19-20. [Hiemstra syn twadde stikje oer in Fryske taalstandert].

- Hiemstra, Sytze T. (2010d). 'Utgongspunten foar

in Fryske taalstandert (2)' [Us eigen taal (3)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LIX [59], nû. 3, sept. 2010, s. 35-37. [Oanslutend in bydrage fan Wolter Jetten oer de 'Untjouwing fan it Standertfrysk'].

- Hiemstra, Sytze T. (2010e). 'Basisskoalle 't Holdernêst is "trijetalige skoalle"', yn: *Swingel*, nû. 27, sept. 2010, s. 12-13. [Artikel oer in feestlike gearkomste op 22 juny 2010, doe't de iepenbiere basisskoalle 't Holdernêst fan De Harkema it sertifikaat 'Trijetalige Skoalle' krige].

- Hiemstra, Sytze T. & Saapke Miedema (2010f). 'De Fryske Rie en de trije Fryslannen (II)', yn: *Swingel*, nû. 27, sept. 2010, s. 4-7. [Artikel oer it 'Friesendroapen' op Hilgelân yn 2010, it stribjen nei mear politike ienheid tusken de trije Fryslannen en it ta stân bringen fan in formeel (offisjeel) ynter-Frysk ferdrach op desintraal nivo].

- Hiemstra, Sytze T. (2010g). 'De autonomy fan skoallen. Lodewijk Asscher en it Frysk', yn: *Lyts Frisia*, jrg. LIX [59], nû. 4, des. 2010, s. 60-63. [Benammen oer de Frysk-ûnfreonlike taalhâlding fan skoalbestjoerders en harren navenant like beroerde taalgedrach].

- Hiemstra, Sytze T. (2010h). 'Utgongspunten foar in Fryske-taalstandert (3)' [Us eigen taal (4)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LIX [59], nû. 4, des. 2010, s. 51-53.

- Hiemstra, Sytze T. (2010i). 'Frysk yn it spesjaal ûnderwiis? Ja, en no avensearje!', yn: *Swingel*, nû. 28, des. 2010, s. 15-19. [Oer de skandalige gong fan saken as it om it wetlike ferplichtsjen fan it Frysk as fak en fier-taal yn it spesjaal ûnderwiis giet. Dêr is sa'n protte mooglik en der wurdt noch sa'n bytsje oan dien troch de oerheid].

- Hiemstra, Sytze T. (2011a). 'Alex Riemersma earlid *Levende Talen*', yn: *Swingel*, nû. 29, maart 2011, s. 17-18.

- Hiemstra, Sytze T. (2011b). 'Mear politike ienheid tusken de Fryslannen is winsklik', yn: *Swingel*, nû. 29, maart 2011, s. 6-9.

- Hiemstra, Sytze T. (2011c). 'Utgongspunten foar in Fryske-taalstandert (4)' [Us eigen taal (5)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LX [60], nû. 1, maart 2011, s. 4-7.

- Hiemstra, Sytze T. (2011d). 'Utgongspunten foar in Fryske taalstandert (5)' [Us eigen taal (6)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LX [60], nû. 2, juny 2011, s. 19-25.

- Hiemstra, Sytze T. (2011e). 'It kin en moat better', yn: *Swingel*, nû. 30, juny 2011, s. 6-7. [Oer it (ûnderwiis yn it) Frysk yn it fuortset ûnderwiis. Dat ûnderwiis moat neffens de *Feriening Frysk Underwiis* [FFU], dêr't Hiemstra de skriuwer fan is, en deputearre Tineke Schokker gâns better].

- Hiemstra, Sytze T. (2011f). 'Utgongspunten foar in Fryske taalstandert (6)' [Us eigen taal (7)], yn: *Lyts*

Frisia, jrg. LX [60], nû. 3, sept. 2011, s. 45-52. [De rige wurdt fuortset, mar boppedat wurdt it (ûnsuver) brûken fan it Frysk troch Joke Corporaal yn har kollums yn de *Ljouwerter Krante* foar de twadde kear op it harspit nommen].

- Hiemstra, Sytze T. (2011g). 'Utgongspunten foar in Fryske taalstandert (6=7)' [Us eigen taal (8)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LX [60], nû. 4, des. 2011, s. 57-65. [De rige wurdt fuortset, mar boppedat wurdt it (ûnsuver) brûken fan it Frysk by de (eigen) provinsjale oerheid op it harspit nommen. In takomstich *Sintrum foar de Fryske Taal en Kultuer* soe de kwaliteit fan it taalgebrûk bewekje moatte. Dêr past ek it gearstallen fan in *Grien Wurdboekje* en in *Griene Grammatika* by].

- Hiemstra, Sytze T. (2012a). 'Moeting fan de Frije Friezen by de Upstalbeam', yn: *Swingel*, nû. 33, maart 2012, s. 8-10. [In grut part fan de ynliding dy't deputearre Jannewietske de Vries dêr holden hat, is yntegraal opnommen. De betsjutting fan de Upstalbeam wurdt ferdútst].

Hiemstra, Sytze T. (2012b). 'De media en de kwaliteit fan it Frysk (1)' [Us eigen taal (9)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXI [61], nû. 1, maart 2012, s. 7-16. [In yn-stjoerd stik yn de *Ljouwerter Krante* oer Afrika en in artikel oer it libben en krewearjen fan Ultsje Hosper yn it *Frysk Deiblêd* wurde troch Hiemstra analysearre op taalkwaliteit. Redakteuren fan kranten soene neffens him mear flyt dwaan moatte op it skriuwen fan geef Frysk en better stúdzje meitsje moatte fan de regels en it taaleigen fan it Frysk].

- Hiemstra, Sytze T. (2012c). 'Meartaligens by bern mei in beheining', yn: *It Nijs* (digitale nijsberjochten fan de *Ried fan de Fryske Beweging*). [Oersetting yn it Frysk troch Hiemstra fan it Hollânsk-talige artikel 'Meertaligheid bij kinderen met een beperking' (20-03-2012)].

- Hiemstra, S.T. (2012d). 'It Frysk is yn De Haach net yn goede hannen en sil dat ek nea wêze', yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXI [61], nû. 2, maart 2012, s. 23-28. [Hiemstra jout oan dat der yn De Haach al hiel lang foar it Frysk yn it ûnderwiis net folle te beskreppe falt, wylst it tige needsaaklik is om op basis fan lykwear-digens en lykberjochting fan it Frysk oan it Hollânsk hiel wat ûnderwiiswetten oan te passen].

- Hiemstra, S.T. (2012e). 'De trijetalige skoalle en yntegraliteit' [Us eigen taal (10)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXI [61], nû. 3, sept. 2012, s. 35-40. [Hiemstra ornearret dat in folweardich plak fan it Frysk yn alle skoaltypen yn Fryslân op trije ferskillende organisaasjenivo's yn binende en ferplichtsjende wet- en regeljouwing fêstlein wurde moat (*fertikale yntegraliteit*). Der moatte boppedat nije learmiddels ûntwikkele wurde,

dêr't it Frysk, Ingelsk en Hollânsk ek systematysk yn mei-inoar ferlike en op inoar belutsen wurde kinne (*horizontale yntegraliteit*)).

- Hiemstra, Sytze T. (2012f). 'Frisofoby' [Us eigen taal (11)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXI [61], nû. 4, des. 2012, s. 56-58). [Tony Feitsma skreau yn 1990 in artikelsje oer de eangst foar te 'Fryske' teksten en dan ferliest neffens har it Frysk syn eigen kleur en toan].

- Hiemstra, Sytze T. (2013a). "Slokke" om te "slikken" [Us eigen taal (12)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXII [62], nû. 1, maart 2013, s. 4-5. [Ynstjoerd stik fan Hiemstra oer de tekoartsjittende korreksje by de *Leeuwarder Courant* as it om it Frysk giet, bgl. yn de kollum(s) fan Joke Corporaal. It stik is nea yn de *LC* pleatst. Yn itselde nûmer in stikje fan de Jongfries *Ed Knotter* oer it minne Frysk yn in roman fan Margryt Poortstra mei de titel *Koffe ferkeard*, s. 10-12].

- Hiemstra, Sytze T. (2013b). 'Grinzen oer' [Us eigen taal (13)], yn: *Lyts Frisia*, jrg. LXII [62], nû. 2, juny 2013, s. 28-36). [In krityske hifking fan de provinsjale (konsept)noata *Grinzen oer* (dy't yn 2013 yn syn definitive foarm ferskynde). Yntegraal is in brief dêroer opnommen dat de FFU (d.d. 5 jannewaris 2013) nei de Deputearre en Provinsjale Steaten stjoerd hie mei winsken foar ferbettering. Yn 2014 wurdt it uterlik fan it tydskrift modernisearre en de titel feroare yn *Nij Frisia*].

- Hiemstra, Sytze T. (2014a). 'It fierder standerdisearjen fan it Frysk is needsaaklik (1)' [Us eigen taal (14)], yn: *Nij Frisia* [yn 2013 noch *Lyts Frisia*, mar yn maart 2014 is 'Lyts' ferfongen troch 'Nij'], jrg. LXIII [63], nû. 1, s. 4-8). [Yn itselde nûmer skriuwt Hiemstra as skriuwer fan de *Feriening Frysk Undertwiis* (FFU) oer de 'Promoasje [fan] Jelske Dykstra yn Frjentsjer' (2013) op it proefskrift *Growing up with Frisian and Dutch* (s. 8-10) en oer 'Ljouwerteradiel en it Frysk' (s. 14) oangeande it iensidich brûken fan it Hollânsk op *Omrop Fryslân*].

- Hiemstra, Sytze T. (2014b). 'It fierder standerdisearjen fan it Frysk is needsaaklik (2)' [Us eigen taal (15)], yn: *Nij Frisia*, jrg. LXIII [63], nû. 2, juny 2014, s. 4-9. [Mei dêryn opnommen it troch Hiemstra skreaune en oan de Fryske Akademy rjochte FFU-brief (fan 4 maart 2014) mei as ûnderwerp '*strideraasje oer stavering en standert*' (s. 8) om de Akademy te stypjen op it stik fan syn standerdisearringswurk. Fierders is Hiemstra syn ynspraaktekst opnommen oer 'De kultuerpedagogyske betsjutting fan Frysktalige toponimen', oangeande de winsklike nammeferoaring fan de nije fúzjegemeente 'De Friese Meren' yn *De Fryske Marren* (s. 12)].

- Hiemstra, Sytze T. (2014c). 'It rjocht fan "ús ei-

gen taal" om "keninginne" te wêzen yn "ús eigen lân" [Us eigen taal [16], yn: *Nij Frisia*, jrg. LXIII [63], nû. 3, sept. 2014, s. 4-6. [Fierders beskriuwt Hiemstra yn itselde nûmer yn in artikel mei de titel 'Gean foar it Frysk' (s. 12-15) de betsjutting fan prof. dr. Reinier Salverda, direkteur fan de Fryske Akademy, foar de Fryske striid en de Fryske wittenskip, mei dêryn opnommen in taspraak fan Salverda (mei deselde titel), holden op 28 sept. 2013 op it Reaklif by de betinking fan de *Slach by Warns*].

- Hiemstra, Sytze T. (2014d). 'Taalferdraggen foar minderheden moatte neilibbe wurde!' [Us eigen taal (17)], yn: *Nij Frisia*, jrg. LXIII [63], nû. 4, des. 2014, s. 4-6). [Yn itselde nûmer in stik fan Hiemstra oer de Warns-betinking fan 2014 ûnder de titel 'It Frysk ferbynt' (s. 17-22), mei bydragen fan Tom Dykstra, Hâns Dyk en Lysbeth Jongbloed), en syn FFU-laudatio, skreaun en útsprutsen om Froukje de Vries te earjen foar de digitalisearring fan har Fryske lessen op Skoalle Lyndensteyn (s. 15)].

- Hiemstra, Sytze T. (2015a). 'It grutte belang fan de bruorren Halbertsma foar de Fryske taal en kultuer' [Us eigen taal [18], yn: *Nij Frisia*, LXIV [64], nû. 1, maart 2015, s. 4-7. [Fierders in 'opmerklik' stikje fan Hiemstra oer 'Minder bystân by minne taalbehearsking' (s. 7). De ûndertitel fan *Nij Frisia* is mei yngong fan dit earste nûmer fan (maart) 2015 fan 'Tydskrift foar Fryske Striid en *Literatuer*' feroare yn 'Tydskrift foar Fryske Striid en *Skriftekennisse*' (maart-nûmer 2015). *Ed Knotter* skriuwt yn dit nûmer oer 'Taalbaas bringt lytse taalferoaring op it aljemint' (s. 8-10)].

- Hiemstra, S.T. (2015b). 'It Frysk yn it Spesjaal ûnderwiis: in ûnderwiistragedzje ...' [Us eigen Taal (19)], yn: *Nij Frisia*, jrg. LXIV [64], nû. 2, juny 2015, s. 9-12. Mei oanslutend opnommen it troch Hiemstra skreaun FFU-brief fan 26 maart 2005 oan Provinsjale en Deputearre Steaten oer de 'Fryske taal en kultuer as fak en fiertaal op de WEC-skoallen' (s. 13-15). *Ed Knotter* begjint mei in nije taalrubryk 'Taalstipe (1)': 'Wêr prate jo oer?', s. 18, basearre op syn tekenings út it idioom[lear]boekje *De Stipe* (1982)].

- Hiemstra, Sytze T. & Froukje de Vries (2015c). 'Nije ûnderwiiswetjouwing foar it Frysk en digitale differinsjaasjemooglikheden yn it fuortset ûnderwiis (1)' [Us eigen Taal (20)], yn: *Nij Frisia*, jrg. LXIV [64], nû. 3, sept. 2015, s. 10-13. [*Ed Knotter* skriuwt yn 'De Taalstipe (2)' oer 'De oare helte', s. 17].

- [Hoekema, Teake Binnert] [th] (1982-2002). 'Ta it Frysk'. [Rubryk yn *Lyts Frisia*; tydskrift foar fryske striid en literatuer, sûnt jrg. 31, april-juny 1982, nû. 4-6, dêr't û.o. hollânismen yn wurdkar en taaleigen, taaleigenaardichheden en dwaze of ynkonsekwinte stavering

yn sinjalearre wurde. Yn *Lyts Frisia*, jrg. LI [51], nû. 4, okt.-des. 2002 ferskynde de 51ste en lêste 'Ta it Frysk' oer it wurd 'baas' (s. 64). Op snein, 16 febrewaris 2003 kaam der nei in slimme sykte in ein oan it warbere libben fan de Jongfries *Teake Binnert Hoekema*].

- Hoekema, T. (1986). 'In te min achtslein aspekt by literatuerbeoardieling', yn: *Lyts Frisia*, jrg. XXXV [35], nû. 7-9, july-sept. 1986, s. 45-48. [It skriuwen fan geef Frysk is in wichtich aspekt fan de literatuerbeoardieling en dêr moatte Fryske skriuwers ek op ôfrekkene wurde, oars dogge se it oansjen fan taal en literatuer slim ûnderstek en dat is de 'weg naar het kakhuis' (J. Halbertsma)].

- Hoekema, T. (1990), 'In te min achtslein aspekt by de literatuerbeoardieling', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 61, nû. 3, april 1990, s. 1-3. [Oernommen út *Lyts Frisia*, 1986, mei in 'Rjochtsetting' yn de foarm fan in nije, ferbettere alinea yn nû. 4, 1990, op side 15].

- [Hoekema, T.] [th] (1992). 'Sjoerd Rintsjes Sipma ta oantinken', yn: *Lyts Frisia*, jrg. XLI [41], nû. 7-9, july-sept. 1992, s. 42-44. [Oer it libben en ferstjerren fan Sipma (Ingwierrum), yn 1919 lid wurden fan de JFM en troch Douwe Kalma rûnom yn behelle, û.o. yn de AFUK. As kenner fan ús taaleigen ien fan de meast wurdearre samlers fan *De Pompeblêdden*. Dat wurk waard him nei de oarloch ûntnommen troch Folkertsma. Sadwaande keilt er op 8 july 1945 EBF syn wurken efter de Syl yn 't seegat: hy wol neat mear mei him te krijen hawwe. Jelle Brouwer, Van der Wielen en AFUK-man P.J. Terpstra besykje Sipma werom te winnen foar it blêd. Omdoch. Sipma smyt it op de leargongen yn eigen krite en op publikaasjes oer de eigen streek, bgl. *Op 'e sneup troch Eastdongerdiel* (1961)].

- Hoekema, Teake (1996). *Beknopte Friese vormleer*. Ljouwert: Afûk (84 siden).

- Ynspeksje fan it ûnderwiis (okt. 2010). *Tusken winsk en wukrlîkheid. De kwaliteit fan it fak Frysk yn it basisûnderwiis en it fuortset ûnderwiis yn Fryslân*. Utrecht: Ynspeksje fan it ûnderwiis (62 siden).

- Ytsma, Jehannes (1995). 'Nije metoade foar it Frysk yn it basisûnderwiis', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 66, nû. 4, sept. 1995, s. 73-75. [Besprek fan de nije taalmetoade *Fryske TaalRonde (diel I)*. De metoade liket in fêste noarm oan te hâlden. Meartalsfoarmen op -ing wurde konsekwint skreaun mei -s: feroarings (en net feroaringen). It feit dat de dûbelfoarmen of trijedûbelfoarmen net hiërgarysk oardere binne yn it wurdboek, lykas by *nêst-neist-njonken* liedt net altiten ta de meast frekwinte foarm en sadwaande kriget *nêst* en *mole* de foarkar boppe it folle frekwintere *neist* en *mûne*. By *haw* wurdt de folle foarm keazen en net *ha*].

Nijfryske skriuwers en harren wurk (Jan Jongsma; 1985; 1993²)

- Jelsma, Gjalt (2003). 'Skiednisoersoch fan 75 jier AFUK', yn: *De Pompeblêden*, 2003, s. 4-18.

- *Jierferslaggen AFUK* oer 1950 o/m 1966 (*A.F.U.K. Boekje*) en [yn dit artikel III] 1982 o/m 2008 (*Jierferslach Afûk*).

- Jongsma, Jan (1985). *Nijfryske skriuwers en harren wurk*, Ljouwert: Afûk. [In neislachboekje fan Afûk-lesjouwer en Jongfries Jan Jongsma oer Nijfryske skriuwers (oardere neffens bertejier) en tige gaadlik foar it gearstallen fan in boekelist fan folwoeksenen en jongerein (û.o. foar Afûk-leargongen B, C, Afûk-akte, de twadde-graadsoplieding Frysk en foar learlingen yn it fuortset ûnderwiis mei it fak Frysk yn har eksamenpakket). Yn 1993 ferskynde in twadde, útwreide printinge (75 siden).

- Kalma, D. en S.R. Sipma (1947). *Frysk Oersettingsboekje foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (40 siden). [Rige Lytse Paedwizers – 5/6].

- Kalma, S. (1948). *Ken jim Frysk! In samling Frysk Taeleigen foar leargongen en selsstúdzje*. Drachten: Drukkerij Laverman N.V. (88 siden) [Rige Lytse Paedwizers – 7/12].

- Knotter, Ed (1990a). 'Wat is doelskriuwen? I', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 61, nû. 4, juny 1990, s. 7-8. [Opmerkings en oanwizings by it skriuwen fan in stikje proaza].

- Knotter, Ed (1990b). 'Wat is doelskriuwen? II', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 61, nû. 5, okt. 1990, s. 16-17 [Opmerkings en oanwizings by it skriuwen fan in stikje proaza].

- Knotter, Ed (1992). 'Jan Arjen Dykstra fan skoalle Lyndensteyn, Beetstersweach earste learling yn it fuortset spesjaal ûnderwiis dy't slagget foar Frysk op MAFU C-nivo', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 63, nû. 5, sept. 1992, s. 20-21. [Oanslutend op side 21-22 in bydrage fan Koen Eekma, algemien direkteur fan de AFUK, oer 'Ta it learplan', útsprutsen by it ôfskie fan de *learplankommisje* (fan de Afûk) op de jiergearkomste fan 21 maaie 1992, dêr't Sytze T. Hiemstra yn 1988 de inisjator fan west hat mei Hiemstra syn ynliding oer in 'Oare opset fan it AFUK-kursuswurk'].

- Knotter, Ed (1995). 'Grinslânsk yn 'e bernskuon. Skripsje oer twataligens op in basisskoalle yn Grinslân', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 66, nû. 1, febr. 1995, s. 6-9. [Oer in skripsje fan Jenny Bolhuis foar de BuO-akte HMN/SvO, 1990-1992].

- Knotter, Ed (2000). 'Helgolân, in bysûnder stikje Fryslân yn 'e Noardsee', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 71, nû. 4, okt. 2000, s. 46-49.

- Knotter, Ed (2005). 'Opskerper hâldt jin in Taal-spegel foar. Taalrubrykje 25 jier yn Leeuwarder Courant', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 76, nû. 1, maart 2005, s. 7-9. [Ed Knotter, lid fan de Opskerperkommisje fan de Afûk, besprekt 25 jier Taalspegels of Opskerpers yn de LC].

- Knotter, Ed (2008). 'It learen fan Frysk as spirituele ûnderfining. Wat de lesjouwer NF ris yn him omgean litte kinne soe', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 79, nû. 2, juny 2008, s. 28-29. [Oer it jin iepenstellen foar oare wizen fan sizzen as allinnich útspraak, idioom en grammatika].

- Kooistra, D. & H. Oldenhof (2002). *Fryslâns ferline. Skiednis fan Fryslân fan iistiden oant no*. Ljouwert; Afûk, 2001 (1ste pr.), 2002 (2de pr.; 340 siden). [Mei op oanstean fan Hiemstra is dat boek der kommen en hy hat bydroegen ta de korreksje fan de taal].

- Krol, J. (2015). 'En Kalma wie ús kening'. Oer de begjintiid fan de Jongfryske Mienskip, 1915-1924, yn: *Fryslân en de wrâld 2.0. Jonge Friezen mei kulturele ambysje* [essee fan Jelle Krol, Abe de Vries, Durk Gorter, Meindert Reitsma]. S.pl.: Sirkwy, 5e edysje 2015 (s. 5-20).

- Lindgren, Barbro & Eva Eriksson (1981). *Memme lytse wyldeman*. Ljouwert: Algemiene Fryske Under-

rjocht Kommissje (26 siden). [De oarspronklike útjouwer is Rabén & Sjögren, Stockholm en de Fryske oersetting/bewurking (beriming) is fan S.T. Hiemstra (yn gearwurking mei Afûk-meiwurker A. Zantema)].

- Lindgren, Barbro & Eva Eriksson (1983). *It see-reiske fan Memme lytse wyldeman*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje. [De oarspronklike titel is *Den vilda Bebiresan* en foar it earst útjûn yn 1982 by Rabén & Sjögren, Stockholm. De Fryske oersetting en bewurking is fan Sytze T. Hiemstra].

- *Mei Pier op Aventoer* [2007]. Beetstersweach: Onderwijskundig Adviesbureau Opsterland (OAB). [Ynteraktive cd-rom mei Fryske Digilessen foar learlingen fan groep 5 o/m 8 fan it primêre ûnderwiis (byld, beweging, lûd). De learlingen fleane mei Pier nei 6 planeten, dy't oerienkomme mei de seis taalfunksjes út it 'Taartpuntenschema Kansrijke Taal'. S.T. Hiemstra hat mei twa oaren de (Fryske) teksten ynsprutsen].

- *Opstalsbeam (Fryske frijheid)* (2015). Aurich: Ostfriesische Landschaft (foar- en efterkant beprunte) [Frysktalige edysje fan in trijedielich struibrief oer de *Opstalsbeam* (by Au(w)erk/Aurich) en de *Fryske frijheid yn de Midsiuwen*. Einredaksje fan drs. Sytze T. Hiemstra].

- Otto S., Svend [skûlnamme fan Svend Otto Sørensen] (1982). *Noard-Atlantyske ferhalen*. Ljouwert: AFUK (78 siden). [De Fryske bewurking fan de trije ferhalen 'Inuk en syn slidehûn', 'In wûnderlike dei' en 'In grutte fisk', binne troch Sytze T. Hiemstra yn it Frysk oerset en bewurke].

- Popkema, J. (2015). 'Kristen-Fries en Jongfries: KFS-jongerein yn de JFM (1916-1920)' (yn dizze jefte).

- Schaaf, Sj. van der (1977). *Skiednis fan de Fryske biweging*. Ljouwert: De Tille.

- Scholten, Koop C. (1991). 'Sjoch ris wat faker yn 'e spigel en skerpje jo op?', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 62, nû. 1, febr. 1991, s. 4-6. [Artikel oer it troch S.T. Hiemstra yn 1979 betochte ynterferinsjerubrykje *Taal-spegel* oer gjin/min en geef Frysk, dat sûnt 01-03-1980 jierrenlang alle dagen yn de *Leeuwarder Courant* stean soe en sûnt 12 maart 1990 fuortset waard as 'Opskerper']. De Taalspegelkommisje bestie út D. Eisma, Siegbert de Jong en Sytske de Vries. Dy lêste is yn 1998 opfolge troch Ed Knotter yn de *Opskerperkommisje*.

- Stienstra, J. (1982). *Taalboek foar begjanners*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje (135 siden), 9de printinge. [Op fersyk fan S.T. Hiemstra binne der yn dizze printinge by eltse les ûnder 'Suver Frysk' oefenings oanbrocht om it ynkringen fan it Hollânsk tsjin te gean. Ed Knotter makke foar dizze printinge moaie tekenings mei in stippeltsjestechnyk

(de 8 eardere printings hiene gjin yllustraasjes; de 1ste printinge is fan 1955, de twadde fan 1957: *Taelboek (foar bigjinnners)*). Ljouwert: Ynstitút Fryslân, Van Swietenstrjitte 10, Ljouwert].

- Stienstra, J. & G. de Vries, J.W. de Vries (1982). *De Stipe*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje [AFUK/Afûk] (136 siden; einredaksje S.T. Hiemstra en yllustraasjes Ed Knotter). [Yn 2005 ferskynde de 5de op 'en nij besjoene printinge (fan 120 siden) troch Gjalt Jelsma, Klaske Visser, Janny Walsweer en Lysbeth Wiersma, spiternôch sûnder de tekene yllustraasjes fan Knotter, en yn 2010 waard dat oanfolle mei in *Kaai op de De Stipe* (antwurden by de opdrachten yn *De Stipe*)].

- Stienstra, J. & G. de Vries, J.W. de Vries (2005). *De Stipe*. Ljouwert; Afûk (120 siden; einredaksje S.T. Hiemstra; gjin yllustraasjes mear; 5de op 'en nij besjoene printinge fan *De Stipe* út 1982, 1ste pr.). [Yn 2010 is by de Afûk in *Kaai op De Stipe*. *Antwurden by de opdrachten yn De Stipe* ferskynd, gearstald troch Jan W. de Vries en Lysbeth Wiersma-Hoogenberg].

- Steensen, Th., Piet Hemmings en Hajo van

Lengen (2008). *De Fryslannen*. Ljouwert: Fryske Rie/Afûk. (127 siden). [Oarspronlike titel: *Die Friesland*, foar it earst útjûn yn 2006 yn opdracht fan de Ynterfryske Rie troch Thomas Steensen, Verlag Nordfriisk Instituut, Bräist/Bredstedt, Dútslân. De *Fryske oersetting* is makke troch Sytze T. Hiemstra [bestjoerslid fan de Fryske Rie], dy't ek de *einredaksje* fan de Frysktalige edysje hie. Topografyske advizen binne jûn troch *Kerst Huisman*, dy't ek in kaart fan Grut-Fryslân gearstalde, dy't efteryn los tafoege is].

- Szabo, Petra (1985). *Flean mar lytse fûgel*. Ljouwert: Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje (28 siden). [De oarspronklike titel is *Flyg, fågel min* en is útjûn yn 1985 by AWE/Gebers, Sweden. Yn it Frysk oerset en bewurke neffens de Dútske tekst troch Sytze T. Hiemstra. Petra Szabo is in Hongaarske dy't nei Sweden tein is].

- Van Parijs, Philippe (2011). *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: University Press.

- Visser, Doet (1994). 'Fryske les fan Sjoerd Rintsjes Sipma', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 65, nû. 4, july 1994, s. 63-64. [Oantinkens fan Doet Visser, oersetster op it Provinsjehûs, oan S.R. Sipma (1896-1992), dy't troch de *Jongfryske Mienskip* yn de krekt oprjochte 'earste' Afûk beneamd waard. Sipma wie yn de krite fan de Dongeradielen bekend om syn leargongen Frysk dy't er dêr rûnom joech en letter ek om syn bydragen ta de skiednis, bgl. *Op 'e sneup troch Eastdongeradiel* út 1961].

- Tolktoetsen Frysk [2014]. Amersfoort: Associatie voor Praktijkexamens. [*Rbtv-toetsing* foar opname yn it 'Register beëdigde tolken en vertalers'. Fêststellen fan in (geef-Fryske) taalnoarm (bgl. Standertfrysk op C-nivo neffens it 'Europees Referentiekader' [ERK] fan de Rie fan Europa brûke kinne) en it ûntwikkeljen fan in rige toetsen foar it *peteartolkjen*, it *konsekutyf tolkjen* en it *fertalen à vue* (fiif ûnderdielen N/F en F/N mei fiif komponinten) troch *Fedde Dykstra* (fertaalburo 'It Ljocht') en *Sytze T. Hiemstra*; beide ek leden fan de toetsingskommissje eksamens en wereksamens yn 2014].

- Walle, Hessel de (1982). *Ynfentarisasje fan 'e sterke en onrigelmjittige tiidwurden fan 'e Nijfryske dialekten (útseid de dialekten fan Hylpen, Skylge en it Skiermûntseach)*. S.pl., 31 Oktober 1982 (143 siden).

- Watson, Coral & Nick Price (1982). *Fabels fan Aesopus*. Ljouwert; AFUK (24 siden). [De oarspronklike titel is *Aesop's Fabels* en de earste útjefte fan: Usborne Publishing Ltd, London, 1982. De Fryske oersetting fan de ferhalen yn byld is fan Sytze T. Hiemstra].

- Westra, Liuwe H. (2015). 'Flammedraachster, fjoeroanstekster: lôge, let ta jiske tard. Tony Feitsma as

Foar de taalspegel (P. Breuker, S.T. Hiemstra e.o.; 1984; 1992²)

Frysk Beweger', yn: A.T. Popkema, L. Folkertsma, R. Veenbaas en A. Riemersma, *Wittenskip en Beweging. Skôgings oer wurk en striben fan prof. dr. Tony Feitsma*, Ljouwert: Wijdemeer.

- Wijnstra, Jehannes & Koen Zondag (2006), 'Neiere analyse befêstiget: ek Frysk is slim yn it neigean', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 77, nû. 5, des. 2006, s. 78.

- Wijnstra, Jehannes & Koen Zondag (2007). 'It Frysk op 'e brânwacht. Taal fan it bern yn Fryslân hjoed-de-dei thús en op it skoalplein', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 78, july 2007, s. 28-30.

- Zondag, Koen (2002a). 'Fan twatalich nei ientalich Hollânsktalich ûnderwiis. De opmerklike skiednis fan it twatalich ûnderwiis yn Fryslân', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 73, nû. 1, maart 2002, s. 22-25.

- Zondag, Koen (2002b). 'En doe barde der wat aparts ... It ynfieren fan twatalich ûnderwiis yn de jierren 1950-1970, yn: *De Pompeblêden*, jrg. 73, nû. 4, okt. 2020, s. 42-45.

- Zondag, Koen (2005). "Boppe al de reden fan it hert". De feriening *De Fryske Skoalle* (1955-1972)', yn: *De Pompeblêden*, jrg. 76, nû. 5, des. 2005, s. 66-67. [De feriening hat him, benammen ein fyftiger jierren, tige ynspand foar it ynfieren fan twatalich ûnderwiis].

- Zondag, K. (2011). *Lange oanrin, koarte sprong. Twatalich ûnderwiis yn Fryslân tusken 1800 en 1980*. Ljouwert: Fryske Akademy.

- Zondag, K. (2015). *Annotearre bibliografy by Lange oanrin, koarte sprong*. Ljouwert: Fryske Akademy. [Dêr is tankber gebrûk fan makke foar myn eigen annotaasjes by de troch my neamde literatuer].

- Zondergeld, G.R. (1978). *De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen*. Leeuwarden: De Tille (proefskrift).

Taheakke: Jierferslaggen AFUK (Afûk) 1982-2008 en it Jongfryske krewearjen

Ik behein my ta it werjaan fan de aktiviteiten fan *Jongfriezen* út it tiidrek 1982-2008, omdat dy ferslaggen yn myn besit binne. Yn myn twadde artikel (yn dizze jefte) koe ik ynformaasje oer de perioade 1940-1966 kwyd út benammen A.F.U.K. *Boekjes*, dy't ik ris fan Rindert Straatsma of Klaske Straatsma-Westerhof krige haw.

- Út it 'Jierferslach Afûk 1982' (as bylage by *De Pompeblêden* fan 26 maart 1983) docht bliken dat J.J. Vergonet fan Drylts syn tiid foar de JFM yn it Algemiene Bestjoer fan de Afûk derop sitten hie (grif 6 jier) en dat de JFM yn syn plak drs. E. Wellinga fan Arnhem beneamde. Om't de reis nei Fryslân dochs te

beswierlik blik te wêzen, hie Wellinga him weromlutsen as fertsjintwurdiger fan de JFM en yn syn plak waard M.S. Kramer beneamd, dy't earder al in pear jier diel útmakke hie fan it AB, mar noch net in twadde termyn hân hie. S.T. Hiemstra (Afûk-foarsitter) siet der oant 1985 yn foar de *Ried fan de Fryske Beweging*. It AB kaam yn 1982 5 kear gear en it DB 15 kear. Hiemstra makke ek diel út fan 'Begeliedingsgroep lesjouwers' en it 'Oerlisorgaan AFUK-Bestjoersskoalle'.

- Yn it *Jierferslach AFUK 1983* (bylage by *De Pompeblêden* fan 5 maaie 1984) wurdt ús ferdútst dat M.S. Kramer troch de JFM beneamd is as AB-lid (ôf te gean yn 1987). Hiemstra sit noch yn de 'Begeliedingsgroep foar lesjouwers' en is lid fan de 'Kommissje Taalsoarch' (foarsitter wie Pieter Breuker). Hiemstra fertsjintwurdiget de AFUK ek yn in ekstern orgaan, de 'Projektgroep Learplannen en Learmiddels Frysk yn it Fuortset Underwiis'. Ed(uard) Knotter helle yn dat jier syn didaktysk foech (by Hiemstra as oplieder [fan 1979-2011]) en hy waard daliks ek lesjouwer by de AFUK (yn 1983/1984) foar in kursus foar net-Frysktaligen (12 earstejiers kursisten mei as lokaasje Skoalle Lyndensteyn te Beetstersweach), in kursuszjer letter folge troch in leargong foar twaddejiers net-Frysktaligen). Knotter is yn 2015 noch altiten Afûk-lesjouwer.

- Neffens it *Jierferslach AFUK 1984* binne de besteande taken fan Hiemstra útwreide mei it foarsitterskip fan it 'Oerlisorgaan bestjoer-personiel'.

- It *Jierferslach AFUK 1985* neamt it neffens it karbrief reglemintêr ôfgean fan S.T. Hiemstra as bestjoerslid en dêrby wurdt opmurken (s. 1): 'Hiemstra hat jierrenlang nei bûten út it gesicht fan de A.F.U.K. bepaald en in stimulearjende ynfloed hân op it belied. Hy die yn A.F.U.K.-ferbân folle mear as allinne it foarsitterskip op in treftlike manier waarnimme. Sadwaande hâldt syn ôfgean as foarsitter dan ek net yn, dat wy him no yn A.F.U.K.-ferbân ynienen alhiel misse moatte. As oplieder foar it didaktysk foech, as lid fan de begeliedingsgroep, de wurkgroep akte-oplieding, de kommissje taalsoarch en de taalnoarmkommissje sil er noch wol warber bliuwe foar de A.F.U.K.' Yn dat ferslachjier wie Hiemstra noch altiten foarsitter fan de *Kommissje Taalnoarm* en wie Koop C. Scholten foarsitter fan de *Kommissje Taalsoarch* wurden. Hiemstra hie de einredaksje krige fan it boekje *Foar de taalspegel* (ferskynd op 1 maart 1984, 2de pr. 1992), en dêr waard ek noch in *kaai* (antwurden) foar gearstald en útjûn. Oer de Kommissje Taalnoarm waard opmurken (s. 10-11): 'Om te kommen ta it fêststellen fan in konsekwinte, mar fleksibele noarm foar Frysk taalgebrûk foar skriuwers,

oersetters, lesjouwers en eksaminatoaren fan de A.F.U.K. hat in lytse kommisje geregeld gear west oer problemen dêr't de taalkundige ôfdieling fan de A.F.U.K. tsjinoan rûn is. Dy kommisje bestie yn-earsten út: S.T. Hiemstra, M.G. Dijksma-Hogeveen, G. Jelsma en A. de Vries, letter útwreide mei P. Breuker, H. Sijens en R. de Haan. Der sil besocht wurde de kommisje noch fierder út te wreidzjen mei guon fan bûten it bestjoer en de meiwurkers fan de A.F.U.K. en de kommisje sadwaande mear it karakter jaan fan in stúdzjegroep foar it Frysk taalgebrûk yn it algemien.'

- Ut it *Jierferslach A.F.U.K. 1987* falt op te meitsjen dat dr. B. Postma fan Hallum it JFM-bestjoersplak fan M. Kramer ynnommen hat (yn 2003 kom ik Postma net mear tsjin as 'bestjoerslid', mar as lid fan de 'advysried'). Hiemstra sit yn deselde kommisjes as earder, mar fertsjintwurdiget de A.F.U.K. no yn de 'Beliedskommisje Taalburo Fryske Akademy'.

- It *Jierferslach A.F.U.K. 1988* ferdútst ús dat Hiemstra noch warber is yn gâns kommisjes, lykas de *begeliedingsgroep foar lesjouwers* (sûnt 1978), de *learplangroep of -kommisje*, de *wurkgroep foar net-Frysktaligen* (NF), de *wurkgroep B/C*, de *wurkgroep akte-oplieding*, de *kommisje taalsoarch* en de *kommisje taalnoarm* (as foarsitter) en hy fertsjintwurdiget de A.F.U.K. yn de *beliedsadvyskommisje fan it Taalburo Fryske Akademy*. As jierrenlang meiwurker oan *De Pompeblêden* en letter (1989) as redaksjelid hat Hiemstra in protte te krijen hân mei dat blêd. It fuortbestean dêrfan kaam yn 'e kiif te stean doe't Deputearre Steaten yn harren foarjiersnoata oankundigen om it provinsjaal subsyzje foar *De Pompeblêden* yngeande 1989 beëindigje te wollen. De A.F.U.K. besleat doe om mei in beheindere oplage dêr dochs mei troch te gean, mar no net langer as algemien Frysk ûnderwiistydskrift (ûndertitel 'Frysk tydskrift foar ûnderwiis en foarmingswurk'), mar wer as 'Tydskrift foar Fryske stúdzje en orgaan fan de AFUK'. Hiemstra makke sûnt dy tiid diel út fan de redaksje (oant en mei it desimbernûmer 2000, jrg. 71), wylst Afûk-direkteur Rindert Straatsma daliks de einredaksje foar syn syn rekken naam. En sûnt 1993 (yn nûmer 4) wurdt ek it 'en orgaan fan de AFUK' weilitten en bliuwt allinnich it fertroude 'Tydskrift foar Fryske stúdzje' oer. As Straatsma yn 1992 ôfskie nimt as Afûk-direkteur, nimt stêfmeiwurker Gjalt Jelsma de einredaksje fan him oer. It lêste nûmer ferskynt yn juny 2009 (jrg. 80) (sjoch ek: Hiemstra, 2003b).

- It *Jierferslach A.F.U.K. 1989* neamt deselde wurksumheden foar Hiemstra, mar no komt it foarsitterskip fan de *eksamenkommisje foar de A.F.U.K.-akte* en in sit yn de reaksjekommisje fan *De Pompeblêden*

derby, mei-inoar 10 'kommisjes'.

- Yn 1990 wurdt neffens it *jierferslach* oer dat jier de *wurkgroep NF* ûntbûn en binne de wurkgroep B/C en de akte-oplieding gearfoege, sadat der foar Hiemstra yn dat ferslachjier 8 kommisjes oerbleauwe. In each-operaasje op 14 septimber 1989 late derta dat Straatsma foar de helte fan it jier ôfkard waard en Koen Eekma op 1 sept. algemien Afûk-direkteur waard.

- It *jierferslach* oer 1991 jout oan dat der begûn is mei de systematyske fernijing fan de kursussen en binne de aktiviteiten fan Hiemstra frijwol ûnferoare. It is it jier fan de fúzje fan de beide eksamenkommisjes. Dy foar de Fryslân-diploma's en foar de AFUK-akte hiene sûnt 1970 njonkeninoar bestien. It DB fan de AFUK beneamde in nije eksamenkommisje op 30 septimber, de 'Kommisje Fryslân-eksamens' mei H. Poelman as foarsitter (1992, jier fan ôfgean) en Hiemstra as lid (1996, jier fan ôfgean). Foar de begeliedingsgroep fan lesjouwers is 1993 foar him it jier fan ôfgean.

- Neffens it *Jierferslach AFUK 1992* fertsjintwurdige J. van der Mei-Akkerman de JFM yn 1992 yn it Algemien Bestjoer fan de AFUK (ôf te gean yn 1996) en Rindert Straatsma wie noch direkteur yn dieltiid oant ein 1992. Foar Hiemstra wiene de aktiviteiten ûnferoare (8 kommisjes), mar hy waard no foarsitter fan de begeliedingsgroep fan lesjouwers (as opfolger fan K. Straatsma-Westerhof). S.T. Hiemstra (ôfgeand 1996) en Ed Knotter (ôfgeand 1997) binne yn dat jier beide lid fan de 'Kommisje Fryslân-eksamens'.

- Yn de gearkomste fan de *begeliedingsgroep* fan july 1993 (*Jierferslach AFUK 1993*) waard ôfskie nommen fan Sytze Hiemstra, dy't 16 jier diel útmakke hie fan dy groep (7 oare kommisjes bleauwen oer njonken it redaksjewurk foar *De Pompeblêden*).

- Yn it *Jierferslach Afûk 1994* wurdt yngien op it opheffen fan twa kommisjes (s. 51): 'Yn it ferslachjier binne der twa kommisje opheft, te witten taalnoarm en taalsoarch. Yn it beliedsplan fan 1991 hat it bestjoer steld dat standerdisearring fan it Frysk breder droegen wurde moat. Yn oerlis mei de provinsje is der op oanstien om dêr de ferantwurdlikens foar te nimmen, bygelyks yn de foarm fan in troch de provinsje beneamde kommisje fan saakkundigen. Yn it lêsthouden bestjoerlik oerlis hat de deputearre tasein om dizze saak op te pakken. It bestjoer fan de Afûk besleat doe de kommisje taalnoarm, dy't in sliepend bestean hie [û.o. troch de tsjinstelling yn fyzje tusken de neo-Kalmaïaan Sytze T. Hiemstra (foarsitter) en de neo-Hof-iaan Pieter Breuker (lid), benammen oer de dialektseleksje dêr't Breuker neat fan witte woe, en de (mei) dêrtroch ûntstiene net al te freonlike persoanlike ferhâldings, STH], op te heffen. Datselde jildt ek foar de kommisje

taalsoarch. Mei de komst fan it Stipepunt wurde der oan de taken dêr't de kommisje him op rjochte no fierder stal jûn troch de belutsen ynstellings.' Dat soe yn de praktyk betsjutte dat der fierdersoan neat mear oan taal(kwaliteits)soarch dien waard, want it *Stipepunt Frysk* wie benammen dwaande mei draachflakferbreiding foar it brûken fan it Frysk en promoasje fan it Frysk en net mei de kwaliteitsferbettering fan de taal.

Persoanlike fierdere opmerkings (STH): it soe noch oant 2015 (troch in beslút fan Provinsjale Steaten, 17 des. 2014!) duorje ear't der in beheinde troch de provinsje fêststelde staveringswiziging (foar 4 gefallen) kaam en der in *Foarkarswurddlist* (yn 2011 joech de provinsje al de opdracht ta it meitsjen fan sa'n 'Grien Boekje' oan de Fryske Akademy) gearstald waard. It hat dus mear as 20 jier duorre ear't der wurk makke is fan de fierdere standerdisearring fan it Frysk. By einsluten hat Breuker dus dochs belies jaan moatten, al hat er him der mei in pear meirinders fûleindich tsjin ferset en dêrby fannijs persoanlike oanfallen op en leechlizzerij fan benammen Akademy-meiwurkers net mijd. In 'déjà vu' foar Hiemstra ...

Foar Hiemstra bleauwen yn 1994 noch 4 aktiviteiten oer: de 'Wurkgroep B/C en akte-oplieding', de 'Eksamenkommisje', mei Hiemstra (ôfgeand yn 1996) no as foarsitter en opfolger fan Liskje Flapper (ôfgeand yn 1994), it redaksjewurk foar *De Pompeblêden* en it 'Taalburo Fryske Akademy'. It wie ek it jier fan de wiziging fan de bestjoersstruktuer fan de Afûk (beslút 29 sept. 1994) mei in saneamd 'kwaliteitsbestjoer' en mei in 'advysried': it bestjoer sil bestean út fiif leden dy't beneamd wurde troch de advysried, dy't fan syn kant wer beneamd wurde troch de Fryske selskippen, it ûnderwiisfjild, de lesjouwers, en de Afûk-meiwurkers (s. 51).

- In jier letter (*Jierferslach 1995*) is der sa'n 'kwaliteitsbestjoer' en in 'advysried' en wurdt de yntegraasjes fan Afûk en Afûk-learnmiddelfûns yn in nij karbief regele. J. van der Mei-Akkerman sit dan foar de JFM yn de advysried (ôfgeand 1996). Hiemstra is foarsitter fan de eksamenkommisje (ôfgeand 1996) en Ed Knotter is dêr ûnderwilens lid fan wurden (ôfgeand 1997).

- *Jierferslach Afûk 1996*: B.J. Postma sit yn de advysried (twadde termyn; syn earste tiidrek soe yn 2001 om wêze). Foar Hiemstra is ek neat feroare wat it kommisjewurk (B/C/Akte en Didaktyk; Eksamenkommisje [ôfgeand 2001]), it lesjaan (Didaktysk foech), it redaksjewurk (*De Pompeblêden*) en de beliedsadvyskommisje foar it Taalburo Fryske Akademy oanbelanget. En Knotter sit noch yn de Eksamenkommisje (1997).

- *Jierferslach Afûk 1997*: Postma sit foar de JFM yn

de *Advysried* (2001); foar Hiemstra en ek Knotter (Eksamenkommisje, ôfgeand yn 1997, mar werbeneamd oant 2002) is yn de aktiviteiten neat feroare. De didaktyk-oplieding wurdt fierder ûntwikkele en fernijd troch Hiemstra. De staaasje telde oant dan ta net mei by de beoardieling fan de beide praktykeksamens yn it ramt fan de NF- en A-kursus. De staažebegelieder (d.w.s. de 'eigen' lesjouwer fan de oanbelangjende leargong) jout no tenei (ek) in oardiel oer de staaasje en de eksaminator jout (nei berie mei de staažebegelieder) in oardiel oer de eksamenles. Beide oardielen wurde neffens de formule 60%-40% (de eksamenles telt foar 60% en de staaasje foar 40%) yn bywêzen fan de staažebegelieder motivearre oan de hospitant meidiel en fêstlein yn ien (ein)sifer foar it praktykeksamen.

- *Jierferslach Afûk 1998*: B.J. Postma sit noch yn de advysried (ôfg. 2001). De beliedsadvyskommisje foar it Taalburo is ferdwûn, dat Hiemstra hâldt as aktiviteiten oer: wurkgroep B/C/Akte/Didaktyk en de eksamenkommisje (ôfg. 2001, foarsitter), in redaksjesit yn *De Pompeblêden* (ôfg. 2000) en de oplieding foar it didaktysk foech. Ed Knotter sit noch yn de eksamenkommisje (ôfg. 2002) en makket no diel út fan de kommisje 'Opskerpers' (foar de ynterferinsjerubryk fan de LC). Hiemstra wie ek as lid fan de wurkgroep skiednis as hifker (en korrektör) behelle by it nije Frysktalige hânboek foar de Fryske skiednis – in âlde winsk út syn bestjoerderstiid by de Afûk. Yn 1992 wiene Harm Oldenhof (histoarikus) en Douwe Kooistra (learaar skiednis) dêrmei úteinset. Yn 1996 wie de tekst fan it hiele hânboek foar de Afûk-kursussen (B en C) klear. Yn 2001 is it by de Afûk as boekútjefte ferskynd (2de pr. yn 2002) ûnder de titel '*Fryslâns ferline: Skiednis fan Fryslân fan iistiden oant no*'. It kin lykwols Douwe Kalma syn *Skiednis fan Fryslân* (1935 1ste pr., 1944 2de pr. en 1965 3de pr.) fanwegen dy syn *Jongfryske, Frysk-nasjonale* ynfalshoeke net ferfange.

- *Jierferslach Afûk 1999* (yn: *De Pompeblêden*, jrg. 71, july 2000): gjin feroarings foar Hiemstra, Knotter en Postma.

- *Jierferslach Afûk 2000* (yn: *De Pompeblêden*, jrg. 72, july 2001): Postma (ôfg. 2001); Hiemstra is noch aktyf yn de wurkgroep B/C/Akte/Didaktyk, de eksamenkommisje (foars.; ôfg. 2001) en de redaksje fan *De Pompeblêden*. Ed Knotter sit noch yn de eksamenkommisje (ôfg. 2002).

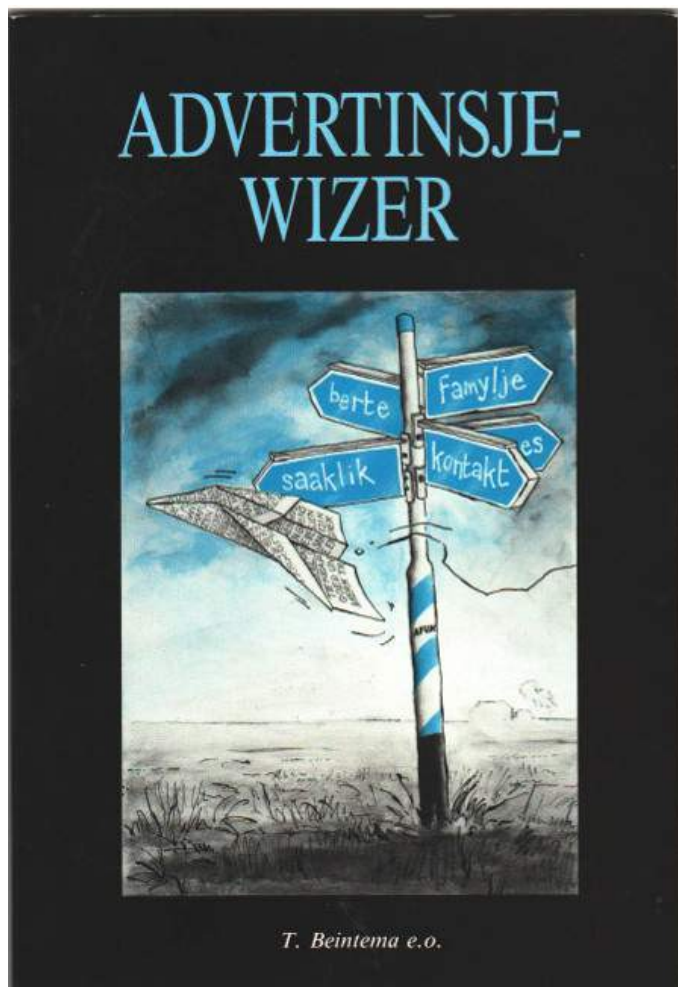
- *Jierferslach Afûk 2001* (yn: *De Pompeblêden*, jrg. 73, nû. 3, july 2002): Postma (ôfg. 2006) is foar de JFM werbeneamd yn de advysried. Hiemstra is ein 2001 reglemintêr ôfgien út de *eksamenkommisje* en makket noch diel út fan de wurkgroep B/C/Akte/Didaktyk, njonken it oplieden foar it Afûk-lesjouwersfoech. Knot-

ter behâldt syn sit yn de eksamenkommisje en moat yn 2002 reglemintêr ôfgean. Hy fersoarget yn dat jier in A-kursus en sit yn de kommisje 'Opskerpers'.

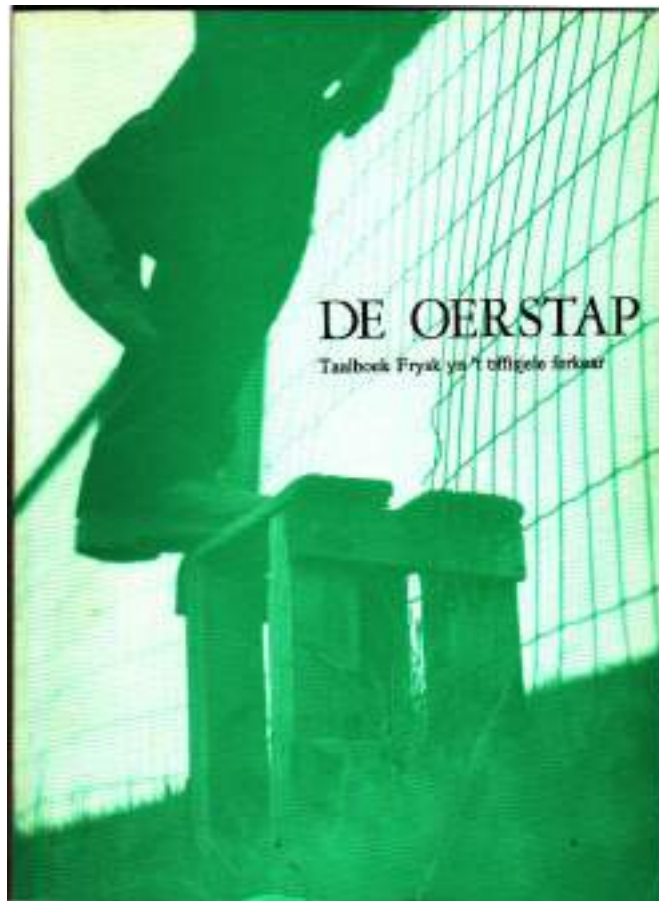
- Yn it plak fan it *Afûk-jierferslach oer 2002* ferskynt in jubileumnûmer oer 75 jier *Afûk* en dat jout allinnich in oersjoch fan de skiednis en in beheind byld fan de aktiviteiten.

- *Jierferslach Afûk 2003*: B.J. Postma sit noch yn de advysried (neffens it jierferslach no ôfgeand yn 2004). Hiemstra sit yn de wurkgroep B/C/Akte/Didaktyk en *Knotter* yn de kommisje 'Opskerpers'.

- *Jierferslach Afûk 2004* (*De Pompeblêden*, jrg. 76, nû. 3, s. 1-20; ynhâld ûnder ferantwurdlikens fan it bestjoer): Yn in nije *Advysried* is Postma en de fertsjintwurdiging fan de JFM nêr werom te finen. De (formele) bân mei bewegingsorganisaasjes is ferdwûn (en dat moat net as in foarútgong sjoen wurde, STH). De kommisjes en nammen fan kommisjeleden en lesjouwers wurde ek net mear oanjûn. Dat moat neffens my likemin as foarútgong sjoen wurde, de *Afûk* wurdt der foar de belangstellende bûtensteander ûntrochsichtiger fan. En foar de histoarjebescriuwning moat it likegoed in efterútgong achte wurde, omdat der ynformaasjeferlies is.

Advertinsjewizer (T. Beintema e.o.; 1988)

De oerstap (J. Breuker e.o.; 1983)

- In jier letter kin men út it *Jierferslach 2005* (*De Pompeblêden*, jrg. 77, nû. 3, 24 siden) ek net mear gewaarwurde wa't der yn it bestjoer en de advysried sitte. In tsjustere boel.

- Yn it *Afûk jierferslach 2006* (*De Pompeblêden*, 2007, jrg. 78, nû. 3, 20 siden) wurde allinnich (wer) 5 besjoersleden neamd.

- Yn it *Afûk jierferslach 2007* is dat net oars. Fan in advysried fernimme wy neat mear.

- In jier letter komme der noch twa *De Pompeblêden* út en in *jierferslach oer 2008* mei wat reklameferhalen oer de *Afûk* en dan is it dien.

- It LÊSTE nûmer fan *De Pompeblêden* ferskynt yn juny 2009 (nû. 2) yn syn 80ste en dus ek lêste jiergong. It moast neffens de direksje wike foar it tydskrift *de Moanne* (sjoch side 39 fan *DPB*: 'By it lêste nûmer fan *De Pompeblêden*'). En dat betsjut in grut ferlies foar it Frysk en it ûnderwiis. *De Moanne* hat it gat hyn ofte nei net opfolje kinnen. It tawinske súkses is net wiermakke. De Fryske Beweging hat ûnderwilens, ûnder it ferlechje fan in 'kwaliteits'-bestjoer, gjin inkelde kontrôle mear op hokfoar kwaliteit ek. Soks moat eltse Jongfries oandearre ...

Kolofon

Wy binne wiis mei jo kopij. Dat kinne bydragen wêze op it mêd fan Fryske striid, Fryske literatuer, Fryske skiednis, Frysk ûnderwiis, fersen en ferhalen. Foar it folgjende nûmer moat dy ynstjoerd wurde foar 1 maaie.

Samplers: foar kopij op papier, drs. Piter Dykstra, Balthasar Bekkerstrjitte 7, 9123 JV MITSELWIER; digitale kopij, abma.g@upcmail.nl Fêste meiwurkers: dr. Bertus Jans Postma, drs. Sytze T. Hiemstra, Ed Knotter en Rommert Tjeerdsma.

Korreksje: S.T. Hiemstra en E. Knotter.

Opmeitsjen en technyske fersoarging: P. Dykstra.

Meiwurkers oan dit jubileumnûmer: dr. Gerben Abma, Sjoerd Grienhûf, Chris van Hes, drs. Sytze T. Hiemstra, dr. Eric Hoekstra, drs. Kerst Huisman, drs. Jan Popkema, dr. Bertus Jans Postma, Cornelis van der Wal, dr. Gjalt R. Zondergeld.

Einredaksje

Dr. Gerben Abma (haadsamler)

Plantage Doklaan 13

1018 CM AMSTERDAM

E-post

abma.g@upcmail.nl

Postadres

Jongfryske Mienskip,

Postbus 719,

8440 AS IT HEARRENFEAN

Webstek

www.jongfryskemienskip.frl

E-postadres

jongfryskemienskip@gmail.com

Bankrekken

NL92 INGB 0001 0695 35

op namme fan:

Jongfryske Mienskip, IT HEARRENFEAN

(Dit nûmer waard mooglik makke troch finansjele stipe fan de Douwe Kalma Stifting. De yllustraasjes komme út ferskate boarnen, mar benammen út Douwe Kalma (1896-1953), Skriuwers yn byld 5 en it digitale foto-argyf fan Tresoar.)

In pear foto's fan de jubileumfiering fan 20 novimber 2015.
Hjirboppe mei de wizers fan de klok mei: Gjalt en Aukje Zondergeld.
Fan lofts nei rjochts, it bestjoer fan no: Wolter Jetten, Sjoerd
Grienhôf, Frâns Koning en Chris van Hes. Sjoerd Grienhôf te wurd
oer de aksjeplannen. Gerben Abma (lofts) en Frâns Koning yn
petear.

